Antrinės analizės „Bendrojo ugdymo sistemos kaita ir ryšys su tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų rezultatais“

galutinė ataskaita

PENKTAS VARIANTAS (V 5.0)

Tyrėjai:
Prof. habil. dr. Gediminas Merkys (tyrimo mokslinis vadovas)
Prof. dr. Sigitas Vaitkevičius
Prof. habil. dr. Leonidas Sakalauskas

KAUNAS–VILNIUS, 2022

Dokumento versijos:

Eil. Nr.	Versija	Parengta	Rengė	Pastabos	Nacionalinės švietimo agentūros komisijos nariai
1.	Versija 1.0	2022-01-17	Tyrėjas: prof. habil. dr. Gediminas Merkys		Evaldas Bakonis, komisijos pirmininkas Asta Buinevičiūtė Jūratė Drazdauskienė Asta Ranonytė Daiva Sevalneva Živilė Urbienė
2.	Versija 2.0	2022-02-08	Tyrėjas: prof. habil. dr. Gediminas Merkys		Evaldas Bakonis, komisijos pirmininkas Asta Buinevičiūtė Jūratė Drazdauskienė Asta Ranonytė Daiva Sevalneva Živilė Urbienė
3.	Versija 3.0	2022-05-23	Tyrėjai: prof. habil. dr. Gediminas Merkys ir Sigitas Balčiūnas		Evaldas Bakonis, komisijos pirmininkas Asta Buinevičiūtė Jūratė Drazdauskienė Asta Ranonytė Daiva Sevalneva Živilė Urbienė
4.	Versija 4.0	2022-06-20	Tyrėjai: prof. habil. dr. Gediminas Merkys, prof. dr. Sigitas Vaitkevičius, prof. habil. dr. Leonidas Sakalauskas		Evaldas Bakonis, komisijos pirmininkas Asta Buinevičiūtė Jūratė Drazdauskienė Asta Ranonytė Daiva Sevalneva Živilė Urbienė
5.	Versija 5.0	2022-09-26	Tyrėjai: prof. habil. dr. Gediminas Merkys, prof. dr. Sigitas Vaitkevičius, prof. habil. dr. Leonidas Sakalauskas		Evaldas Bakonis, komisijos pirmininkas Asta Buinevičiūtė Jūratė Drazdauskienė Asta Ranonytė Daiva Sevalneva Živilė Urbienė

ANOTACIJA

Pateikiama Nacionalinės švietimo agentūros užsakyto švietimo tyrimo ataskaita. Tyrimas buvo atliekamas 2022 m. Jame remiamasi istoriniais, antrinės duomenų analizės, taip pat kokybinės ir kiekybinės ekspertų apklausos metodais. Tyrimu siekta atskleisti sąryšius tarp valdymo sprendimų bendrojo ugdymo sektoriuje, finansavimo lygio ir Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų lygio tarptautinėse palyginamosiose Švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos (angl. International association for the Evaluation of Education Achievement (IEA) ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) (angl. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) studijose.

Bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo veiksmingumas per 1990–2020 m. laikotarpį geriausiu atveju vertintinas kaip vidutiniškas. Pradedant 2012 m. ir iki pat 2020 m. (t. y. paskutinių dviejų elektoralinių kadencijų metu) sektoriaus valdymas patiria krizę.

Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimai, IEA ir OECD (EBPO) studijų duomenimis, 1995–2019 m. laikotarpiu ženkliau neauga, gana stabiliai telkiasi ties visų šalių normavimo vidurkiu. Esant bendram vidutiniam lygiui, būtent Tarptautinio matematikos ir gamtos mokslų gebėjimų tyrimo (TIMMS) (angl. Trends in International Mathematics and Science Study) rezultatai pasižymi šiek tiek palankesne dinamika nei analogiški Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimai Tarptautinio penkiolikmečių tyrimo (PSA) (angl. Programme for International Student Assessment) ir Tarptautinio skaitymo gebėjimų tyrimo (PRLS) (angl. Progress in International Reading Literacy Study) studijose.

Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo absoliutus rodiklis per tirtą trijų dešimtmečių laikotarpį nuosekliai augo, o analogiškas santykinis dydis – proc. nuo bendrojo vidaus produkto (BVP) – nuosekliai mažėjo.

Sistemingų ir prasmingai interpretuojamų sąryšių tarp valdymo veiksmingumo, finansavimo ir mokymosi pasiekimų lygio, Lietuvos atveju, per gana ilgą istorinį laikotarpį, neaptikta.

Tai rodo, kad:

1. Lietuvos bendrojo ugdymo valdymas, jos reformavimas per visą tirtą (vertintą) trijų dešimtmečių laikotarpį nebuvo sutelktas, pasižymėjo tik vidutiniu veiksmingumu.

2. Šalyje egzistuoja neišnaudotos galimybės siekti būvio, kuomet tikimybinis dėsningumas tarp sektoriaus valdymo veiksmingumo, investicijų ir mokymosi pasikeikimų ima pasireikšti.

Tyrimo ataskaita, neskaitant priedų, apima 183 puslapius, rezultatai atspindėti 22 lentelėse ir 50 paveikslų, suformuoti 3 ataskaitos priedai. Tyrimo metu aptikta nemažai empirinių radinių, statistinių dėsningumų, suformuluota analitinių įžvalgų, kurios provokuoja diskusiją dėl bendrojo ugdymo sektoriaus būklės ir konkrečių reformų poreikio.

Tyrėjai reiškia nuoširdžią padėką visiems tyrime dalyvavusiems ekspertams.

TURINYS

1. TYRIMO TIKSLAS, UŽDAVINIAI, TEORINIS IR PRAKTINIS KONTEKSTAS
1.1. Tyrimo tikslas ir uždaviniai
1.2. „Laiko juosta“ kaip švietimo kaitos ir valdymo būdo modeliavimo darbinis konceptas
1.2.1. Laiko dimensija kaip universali bendramokslinė ir metodologinė kategorija
1.2.2. Sąvokos „laiko juosta“ specifikacija švietime ir bendrajame ugdyme
2. TYRIMO METODIKA
2.1. Tyrimo dizainas: bendroji schema
2.2. Švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos tarptautinių mokymosi pasiekimų studijų duomenų analizės šaltiniai
2.3. Bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo analizės šaltiniai
2.4. Bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdymo „laiko juostos“ sudarymo metodika
2.5. Bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdymo veiksmingumo ekspertinio vertinimo metodika
3. TYRIMO REZULTATAI
3.1. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo „laiko juosta“: darbinis modelis
3.2. Bendrojo ugdymo valdymo būdo veiksmingumo 1990–2020 m. ekspertinio vertinimo rezultatai
3.2.1. Ekspertų apklausos apie Lietuvos švietimo valdymą metodologinės kokybės kontrolė
3.2.2. Ekspertinio vertinimo pirminių kintamųjų redukavimas į skales (indeksus)
3.2.3. Suformuotų švietimo valdymo vertinimo skalių statistinis normavimas
3.2.4. Ekspertų apklausos metodikos patikimumo kontrolė, taikant pakartotinių matavimų metodą
3.2.5. Apibendrintas požiūris į švietimo valdymo būdo veiksmingumą: jungtinio indekso įverčiai (trijų dešimtmečių (1990–2020 m.) retrospektyva)
3.2.6. Švietimo valdymo būdo veiksmingumas: poskalių ir pirminių rodiklių analizė, taikant nukrypstančių įverčių metodą
3.2.7. Švietimo valdymo laikmečių 1990-2020 m. analizė daugiamatės statistikos metodais
3.2.8. Švietimo valdymo vertinimo pirminių rodiklių reitingo statistiniai dėsningumai
3.2.9. Švietimo „laiko juostos“ 1990-2020 m periodizacija, paremta ekspertinės apklausos apibendrinimu
3.2.10. Lietuvos švietimo valdymo veiksmingumo prognozavimo iki 2028 m. trendas, paremtas 1990-2020 m. ekspertinio vertinimo statistiniais duomenimis.
3.3. Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų dinamika tarptautinių Švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos studijose
3.3.1. Mokinių matematikos pasiekimų kaita Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos studijose
3.3.2. Mokinių gamtos mokslų pasiekimų kaita Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos studijose
3.3.3. Mokinių skaitymo pasiekimų kaita Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos studijose
3.3.4. Penkiolikmečių mokinių matematinis, gamtamokslinis ir skaitymo raštingumas atsižvelgiant į mokymosi patirtį (mokymosi metus)
3.3.5. Mokinių kognityvinių gebėjimų kaita TIMSS studijose
3.3.6. Mokinių pilietinio ugdymo rezultatų kaita Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos pilietinio ugdymo studijose
3.3.7. Mokinių požiūrio į matematikos ir gamtos mokslų mokymąsi dinamika
3.4. Lietuvos socialinio, ekonominio, kultūrinio ir edukacinio konteksto rodiklių dinamika tarptautinėse Švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos studijose

3.4.1. Mokinių pasiekimų dinamika priklausomai nuo socialinio, ekonominio, kultūrinio konteksto
3.4.2. Mokinių mokymosi pasiekimų dinamika SEK kontekste
3.5. Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo dinamika
3.5.1. Pagrindinių Lietuvos bendrojo ugdymo biudžetinio finansavimo rodiklių dinamika
3.5.2. Europos struktūrinių fondų investicijos tobulinant bendrąjį ugdymą
3.6. Kompleksinių sąsajų tarp švietimo valdymo, finansavimo ir mokymosi pasiekimų įžvalgos
Išvados
Diskusija ir rekomendacijos
Priedai
Lentelių sąrašas
Paveikslų sąrašas
Santrumpų ir sąvokų žodynėlis
Literatūros sąrašas

PRIEDAI

1 priedas. Klausimyno pavyzdys pateikiamas nuotoliniu būdu.
2 priedas. Kokybinio tyrimo dokumentų sąrašas „laiko juostos“ darbinio modelio sudarymui.
3 priedas. „Excel“ formatu pateikti grafikai.

LENTELIŲ SĄRAŠAS

2.2.1 lentelė. Lietuvos dalyvavimas Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos organizuotose mokymosi pasiekimų ir mokymosi aplinkų tarptautinio palyginimo studijose 1995–2018 m.
2.2.2 lentelė. Tarptautinių švietimo tyrimų ataskaitų duomenų bazės, panaudotos Lietuvos mokinių pasiekimų dinamikos analizei.
2.2.3 lentelė. Praktinės standartizuoto vidurkių skirtumo interpretavimo taisyklės (adaptuota pagal Cohen, (1988), Sawilowsky, (2009).
2.3.1 lentelė. Bendrojo ugdymo finansavimo rodikliai.
2.5.1 lentelė. Vertinamų valdymo kadencijų (laikotarpių) ir ekspertų sutapties lentelė (imitacinis pavyzdys).
3.1.1 lentelė. Bendrojo ugdymo sektoriaus „laiko juostos“ modelis: valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai 1990–2020 m.
3.2.1 lentelė. Indeksas: „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdymo ruožuose vertinimas“, pirminiai poskales sudarantys kintamieji, (5 pakopų Likerto įverčių apibendrinimas).
3.2.2 lentelė. Indeksas: „Švietimo valdymo laikmečio „charakterio“ vertinimas“, pirminiai poskales sudarantys kintamieji; (7 pakopų semantinio diferencialo įverčių apibendrinimas).
3.2.3.1 lentelė. Teoriškai žinomi statistinių funkcijų tipai, su kuriais, tikėtina, gali konverguoti skalės empiriniai skirstiniai (laužtės). Teorinių fikcijų diagnostinės prasmės paaiškinimas.
3.2.3.2 lentelė. Grupių vidurkių skirtumų ir jų dydžio efekto interpretavimas.
3.2.6.1 lentelė. Švietimo valdymo laikotarpių agreguotas vertinimas, pateiktas chronologine tvarka. Indeksai: 1. Laikmečio, kaip visumos, vertinimas 100-tu balų vizualinių analogijų skalėje. 2. Proveržio svarbiausiuose švietimo valdymo ruožuose vertinimas (Likerto skalė). 3. Švietimo valdymo laikmečio „charakterio“ vertinimas (semantinio diferencialo skalė). Standartinio normaliojo skirstinio z-skalės rodmenys (N=439*).
3.2.6.2 lentelė. „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdysenos ruožuose vertinimas“ ir „Švietimo valdysenos laikmečio „charakterio“ vertinimas“ poskalių lygmeniu. Duomenys pateikti chronologine tvarka. Standartinio normaliojo skirstinio z-skalės rodmenys (N=439).

3.2.6.3 lentelė. Indekso: „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdymo ruožuose vertinimas“ pirminiai rodikliai. Standartinio normaliojo skirstinio z-skalės rodmenys (N=439).

3.2.6.4 lentelė. Indekso: „Švietimo valdymo laikmečio „charakterio“ vertinimas“, pirminiai rodikliai. Standartinio normaliojo skirstinio z-skalės rodmenys (N = 439).

3.2.7.1 lentelė. Bendrojo ugdymo valdymo laikmečių 1990–2020 m. ekspertinių vertinimų faktorinė analizė.

3.2.7.2 lentelė. Švietimo valdymo 1999–2020 m. ekspertinių įverčių pagal 11-ka poskalių klasterinės analizės rezultatai.

3.2.9.1 lentelė. Bendrojo ugdymo valdymo veiksmingumo „laiko juostos“ periodizacija, apimanti 1990-2020 metus. Dviejų ir penkių periodų modeliai

3.3.4.1 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal klases skirtinguose EBPO PISA tyrimo cikluose Procentai.

3.3.6.1 lentelė. 8 klasės mokinių pilietinio ugdymo pasiekimų kaita: pilietinės žinios ir pilietinis dalyvavimas (ICCS tyrimas, 2009, 2016)

3.4.1.1 lentelė. Mokinių, kurie keitė mokyklą ir jos nekeitė mokymosi pasiekimai pagal gyvenamosios vietovės, kurioje yra mokykla, tipą.

3.5.1.1 lentelė. Išlaidų bendrajam ugdymui struktūra (proc.)

3.5.2.2 lentelė. 2007-2013 metų ES investicijų laikotarpio Sanglaudos skatinimo veiksmų programos prioriteto „Viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas: sveikatos, švietimo ir socialinė infrastruktūra“ priemonės, skirtos bendrojo ir neformaliojo ugdymo infrastruktūros gerinimui

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

3.2.3.1 pav. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo veiksmingumo ekspertinis įvertis (agreguotas indeksas), jungiantis 41-ną pirminį rodiklį. Empirinis skirstinys, N = 439.

3.2.3.2 pav. Švietimo valdymo laikmečio, kaip visumos, įvertinimas 100-to balų vizualių analogijų skalėje. Ekspertinių įverčių empirinis skirstinys, N = 439.

3.2.3.3 pav. Proveržio svarbiausiuose bendrojo ugdymo sektoriaus ruožuose ekspertinis vertinimas (5-ių pakopų Likerto skalėje) (agreguotas indeksas), jungiantis 23-is pirminius rodiklius. Empirinis skirstinys, N = 439.

3.2.3.4 pav. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo „charakteris“ (agreguotas indeksas), jungiantis 17-ką pirminių rodiklių (7-ių pakopų semantinio diferencialo skalė). Empirinis skirstinys, N = 439.

3.2.5.1 pav. Švietimo valdymo būdo veiksmingumo 1990–2020 m. ekspertinis vertinimas pateiktas chronologine tvarka: jungtinio indekso, agreguojančio 41-ną pirminį vertinimo kriterijų, z-įverčiai. Raudona linija pažymėtos normavimo vidurkio pasikliautinio intervalo ribos, kaip $\alpha = 0{,}01$. $N_{ekspertų} \approx 150$ $N_{stebinių} = 439$.

3.2.5.2 pav. Švietimo valdymo būdo veiksmingumo 1990–2020 m. ekspertinis vertinimas, pateiktas reitingo tvarka: jungtinio indekso, agreguojančio 41-ną pirminį vertinimo kriterijų, z-įverčiai. Raudona linija pažymėtos normavimo vidurkio pasikliautinio intervalo ribos, kaip $\alpha = 0{,}01$. $N_{ekspertų} \approx 150$ $N_{stebinių} = 439$.

3.2.7.1 pav. Švietimo valdymo 1999–2020 m. ekspertinių įverčių klasterių dendrograma pagal 11-ką poskalių.

3.2.7.2 pav. Švietimo valdymo 1990–2020 m. veiksmingumo apibendrintas vertinimas: MDS modelio grafinis *žemėlapis*.

3.2.8.1 pav. „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdymo ruožuose vertinimas“, pirminių rodiklių reitingo pasiskirstymas per visą švietimo valdymo laiko juostą 1990-2020 m.; N=439

3.2.8.2 pav. „Švietimo valdymo laikmečio „charakterio“ vertinimas“, semantinio diferencialo pirminių rodiklių reitingo pasiskirstymas per visą švietimo valdymo laiko juostą 1990-2020 m.; N=439

3.2.9.1 pav. Švietimo valdymo veiksmingumo vertinimas 1990-2020 metais; apibendrinti ekspertų (Nekspert≈150) apklausos duomenys; standartinio normaliojo skirstinio z-įvertis, agreguojantis 41-ną pirminį švietimo valdymo vertinimo kriterijų

3.2.10.1 pav. Švietimo valdymo veiksmingumo prognozavimo iki 2028 m. trendas, paremtas analogiško rodiklio 1990-2020 m. duomenimis. Prognozavimo metodas – Maximum Likelihood metodas

3.3.1.1 pav. Lietuvos mokinių matematikos pasiekimų, matuojant PISA ir TIMSS 8 kl. testais, dinamika. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas standartizuotoje skalėje.

3.3.1.2 pav. Mokinių gebėjimų skirtingose matematikos turinio srityse dinamika. TIMSS 8 kl. testo rezultatai. Vidurkis standartizuotoje skalėje.

3.3.1.3 pav. 4 klasės mokinių gebėjimų skirtingose matematikos ir gamtos mokslų turinio srityse dinamika, TIMSS testo rezultatai. Vidurkis standartizuotoje skalėje.

3.3.1.4 pav. 4 klasės mokinių matematikos gebėjimų pagal matematikos turinio sritis dinamika. TIMSS testo rezultatai. Vidurkis standartizuotoje skalėje.

3.3.2.1 pav. Lietuvos mokinių gamtos mokslų pasiekimų, matuojant PISA IR TIMSS 8 kl. testais, dinamika. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas standartizuotoje skalėje.

3.3.2.2 pav. 8 klasės mokinių gebėjimų skirtingose gamtos mokslų turinio srityse dinamika. TIMSS testo rezultatai.

3.3.2.3 pav. 4 klasės mokinių gebėjimų skirtingose matematikos ir gamtos mokslų turinio srityse dinamika., TIMSS testo rezultatai. Vidurkis ir 95 procentų pasikliautinas intervalas standartizuotoje skalėje.

3.3.2.4 pav. 4 klasės mokinių gamtos mokslų gebėjimų pagal gamtos mokslų turinio sritis dinamika. TIMSS testo rezultatai

3.3.3.1 pav. Lietuvos penkiolikmečių mokinių skaitymo pasiekimų (skaitymo raštingumo) dinamika. PISA testo rezultatai. Vidurkis ir 95 procentų pasikliautinas intervalas standartizuotoje skalėje.

3.3.3.2 pav. 4 klasės mokinių skaitymo pasiekimų dinamika. PIRLS testo rezultatai. Vidurkis ir 95 procentų pasikliautinas intervalas standartizuotoje skalėje.

3.3.4.1 pav. Lietuvos ir Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos šalių devintokų skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų kaita. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.3.4.2 pav. Lietuvos ir Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos šalių dešimtos klasės mokinių skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų kaita. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.3.5.1 pav. 8 klasės mokinių kognityvinių gebėjimų dinamika matematikos ir gamtos mokslų srityse. TIMSS testo rezultatai.

3.3.5.2 pav. 4 klasės mokinių kognityvinių gebėjimų dinamika matematikos ir gamtos mokslų srityse. TIMSS testo rezultatai.

3.3.7.1 pav. Kaip mokiniam patinka mokytis matematikos. Procentai. TIMSS tyrimo duomenys. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.3.7.2 pav. Kaip mokiniams patinka mokytis gamtos mokslų. TIMSS 8 kl. tyrimo rezultatai. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.3.7.3 pav. Mokinių nuomonės apie matematikos ir gamtos mokslų mokymąsi kaita (procentai „Patinka“ ir „Labai patinka“) . TIMSS 8 kl. mokinių tyrimo duomenys. Duomenų šaltinis: TIMSS IDE.

3.4.1.1 pav. Penkiolikmečių skaitymo, matematinio ir gamtamokslinio raštingumo dinamika priklausomai nuo mokyklos tipo pagal gyvenamąją vietovę. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.4.1.2 pav. Aštuntos klasės mokinių, matematinių ir gamtamokslinių pasiekimų dinamika priklausomai nuo mokyklos tipo pagal gyvenamąją vietovę. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.4.2.1 pav. Penkiolikmečių pasiekusių skirtingus skaitymo raštingumo, matematinio raštingumo, gamtamokslinio raštingumo lygmenis, šeimos socialinis ekonominis ir kultūrinis kontekstas (SEK). SEK vidurkis standartizuotoje z-skalėje ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.4.2.2 pav. Penkiolikmečių skaitymo raštingumo, matematinio raštingumo, gamtamokslinis raštingumo dinamika priklausomai nuo aukščiausio tėvų išsilavinimo lygmens. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.4.2.3 pav. 8 klasės mokinių, matematiniai ir gamtos mokslų pasikimai priklausomai nuo aukščiausio tėvų išsilavinimo lygmens. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: TIMSS IDE

3.5.1.1 pav. Viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui ir profesiniam mokymui (ISCED1, ISCED2-4) dinamika nuo 2002 m. iki 2011 m. Perkamosios galios standartas (milijonai). Šaltinis: Eurostat.

3.5.1.2 pav. Viešosios išlaidos bendrajam ugdymui (ED1, ED2, ED34_44,) dinamika nuo 2012 m. iki 2019 m. Perkamosios galios standartas (milijonai). Šaltinis: Eurostat.

3.5.1.3 pav. Lėšų, tenkančių vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui, dinamika pagal finansavimo šaltinius Tūkstančiai eurų. Šaltinis: LSD

3.5.1.4 pav. Viešosios lėšos, tenkančios vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui. Perkamosios galios standartas (PGS). Šaltinis: Eurostat

3.5.1.5 pav. Viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui (ISCED1, ISCED2-4) dinamika nuo 2002 m. iki 2011 m. Procentai nuo BVP. Šaltinis: Eurostat.

3.5.1.6 pav. Viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui (ED1, ED2_4, ED3_4 pagal ISCED11) dinamika nuo 2012 iki 2019 m.. Procentai nuo BVP. Šaltinis: Eurostat

3.5.1.7 pav. Viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui (ISCED1, ISCED2-4 lygmuo pagal ISCED1997 ir ED1, ED24, ED34 pagal ISCED11) dinamika nuo 2002 iki 2019 m. Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje. Procentai nuo BVP. Šaltinis: Eurostat

3.5.1.8 pav. Valstybės ir savivaldybių išlaidos bendrojo ugdymo mokykloms (tūkst. Litų) ir palyginti su bendra nacionalinio biudžeto išlaidų suma (proc.). Laikotarpis: 1993-2002 m. Šaltinis: LSD kasmetiniai švietimo būklės apžvalgos leidiniai

3.5.1.9 pav. Valstybės ir savivaldybių išlaidos bendrajam ugdymui (mln. Eur) ir palyginti su BVP (proc.). Laikotarpis: 2000-2020 m. Šaltinis: LSD kasmetiniai švietimo būklės apžvalgos leidiniai

3.5.1.10 pav. Finansavimas pagal kilmės šaltinį

3.5.1.11 pav. Bendrojo ugdymo valdymo veiksmingumo periodizacija ir valstybės bei savivaldybių biudžetų išlaidų bendrajam ugdymui dinamika (Priešmokyklinis, pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas). Duomenų šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

3.5.2.1 pav. 2007-2013 metų ES investicijų laikotarpio Žmogiškųjų išteklių veiksmų programos prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonės, skirtos bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo tobulinimui ir priemonei skirta ES lėšų suma.

3.5.2.2 pav. 2014-2020 metų ES investicijų laikotarpio finansavimo prioriteto„ Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas“ priemonės, skirtos bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo tobulinimui ir projekto vertė paraiškoje

3.6.1 pav. Kompleksiniai sąryšiai tarp mokymosi pasiekimų, bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo ir švietimo valdymo veiksmingumo 1990-2020 m.

3.6.2 pav. Mokinių matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų (IEA TIMSS) kaitos tendencijos ir švietimo valdymo periodizacija

3.6.3 pav. Mokinių matematinio ir gamtamokslinio ir skaitymo raštingumo (OECD PISA) kaitos tendencijos ir švietimo valdymo periodizacija

Santrumpų ir sąvokų žodynėlis

EBPO – Tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (angl. *Organisation for Economic Co-operation and Development* (OECD)

ICCS – Tarptautinis pilietinio ugdymo ir pilietiškumo tyrimas (angl. *International Civic and Citizenship Education Study*)

IEA – Tarptautinė švietimo pasiekimų vertinimo asociacija (angl. *International association for the Evaluation of Education Achievement*)

NEC – Nacionalinis egzaminų centras

NMPP – Nacionalinis mokymosi pasiekimų patikrinimas

NŠA – Nacionalinė švietimo agentūra

PIRLS – Tarptautinis skaitymo gebėjimų tyrimas (angl. *Progress in International Reading Literacy Study*)

PISA – Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas (angl. *The Program for International Student Assessment*)

PUPP – pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimas

TŪM – „Tūkstantmečio mokyklos“ programa

TIMSS – Tarptautinis matematikos ir gamtos mokslų gebėjimų tyrimas (angl. *Trends in International Mathematics and Science Study*)

VBE – valstybiniai brandos egzaminai

1. TYRIMO TIKSLAS, UŽDAVINIAI, TEORINIS IR PRAKTINIS KONTEKSTAS

1.1. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tikslas – remiantis atlikta Lietuvos bendrojo ugdymo, vykdomo bendrojo ugdymo mokyklose ir profesinio mokymo įstaigose, valstybinio lygmens švietimo dokumentų ir švietimo būklės tyrimų analize, sukurti bendrojo ugdymo sistemos kaitos modelį (laiko juostą), išryškinantį svarbiausius švietimo sistemos pokyčius, galinčius turėti įtakos bendrojo ugdymo kokybei ir mokinių pasiekimams. Įvertinti bendrojo ugdymo, vykdomo bendrojo ugdymo mokyklose ir profesinio mokymo įstaigose, sistemos pokyčių ryšį su 1995–2019 m. laikotarpiu vykdytų tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų rezultatais.

Uždaviniai:

1.2.1. Remiantis moksline literatūra apie Lietuvos švietimo sistemos raidą ir reformą bei valstybės lygmens nutarimų įtaką mokinių pasiekimams ir remiantis 1995–2019 m. laikotarpio tarptautinių PISA, TIMSS, PIRLS, ICCS mokinių pasiekimų tyrimų rezultatais, bei atsižvelgiant į 2.3 ir 2.4 punktų reikalavimus, parengti Antrinės analizės metodologiją.

1.2.2. Atlikti 1990–2020 m. Lietuvos valstybinio lygmens švietimo dokumentų ir švietimo srities tyrimų analizę, siekiant nustatyti svarbiausius pokyčius, galinčius turėti įtakos bendrojo ugdymo, vykdomo bendrojo ugdymo mokyklose ir profesinio mokymo įstaigose, kokybei. Dokumentų tyrimas turi apimti švietimo srities teisės aktus, švietimo srities dokumentus (pvz., išorinio mokinių pasiekimų vertinimo sistemą, vadovėlių ir kitų ugdymo priemonių rengimą reglamentuojančius dokumentus, pedagogų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemą ir kt.), ugdymo priemones (pvz., vadovėlių kaitą), švietimo srities tyrimų rezultatus, švietimo srities statistinius rodiklius, Europos Sąjungos ir kitų fondų finansuojamus nacionalinio lygmens projektus.

1.2.3. Remiantis atlikta dokumentų analize, sukurti bendrojo ugdymo sistemos kaitos 1990–2020 m. laikotarpio modelį (laiko juostą) ir aprašyti svarbiausių bendrojo ugdymo sistemos kaitos elementų atrankos ir pateikimo „laiko juostoje“ principus, parengti modelio techninį aprašą, sudarant galimybę Perkančiajai organizacijai nuolat naudoti ir pildyti šį modelį.
Modelis turi apimti visus su ugdymo kokybe susijusius veiksnius, pvz., ugdymo paradigmą, ugdymo turinį, ugdymo metodus, ugdymo priemones, mokyklos ir klasės veiksnius (pvz., patyčių prevencijos programas), pedagogų kvalifikaciją, apmokėjimą ir tobulinimą, mokyklų tipų kaitą, tinklo pertvarką ir kt.

1.2.4. Naudojant sukurtą laiko juostos modelį, palyginti nustatytus 1990–2020 m. laikotarpio svarbiausius bendrojo ugdymo sistemos pokyčius su 1995–2019 m. laikotarpiu Lietuvoje vykdytų tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų PISA, TIMSS, PIRLS, ICCS rezultatais (mokinių pasiekimais, nuostatomis, klasės ir mokyklos veiksniais, skirtingos socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos veiksniais (SEK), mokytojų ir mokyklos klausimynų duomenimis) ir įvertinti bendrojo ugdymo sistemos pokyčių ryšį bei, pagal galimybes, įtaką šiems rezultatams.

1.2.5. Remiantis antrinės analizės rezultatais, parengti rekomendacijas šalies švietimo struktūrinėms reformoms, ugdymo organizavimo atnaujinimui, nacionalinio lygmens švietimo institucijoms, mokyklų steigėjams ir mokykloms, kaip užtikrinti ugdymo kokybę ir plėtoti pedagogų ugdymo ir kvalifikacijos tobulinimo programas.

1.2. „Laiko juosta“ kaip švietimo kaitos ir valdymo modeliavimo darbinis konceptas

Terminas „laiko juosta“ šiame projekte turi bazinės sąvokos statusą ir kyla iš NŠA užsakomojo tyrimo Techninės užduoties. Nors ši konkreti sąvoka-metafora moksle neaprobuota, ji, tyrimo autorių nuomone, pasižymi euristiniu potencialu, nekalbant apie instrumentinę naudą tyrimui. Šią sofistikuotą ir metaforišką sąvoką gana keblu apibrėžti lakoniškai, formalizuotai, nelyginant fizikinį dydį. Tokio tipo sąvokos paprastai apibrėžiamos bandant išskleisti vidinę ir išorinę fenomeno struktūras, naudojant „definicijos per kontekstą“ metodą, kuris remiasi interpretacija ir diskursu.

„Laiko“ dimensija išskirtinai svarbi visuose socialiniuose ir humanitariniuose moksluose, maža to, įgyja reikšmingą statusą ir bendramokslinės metodologijos požiūriu, kadangi aptariama dimensija svarbi biologijoje, paleontologijoje, archeologijoje, klimato kaitos tyrimuose ir kt. Šį aptariamos sąvokos tarpdisciplinišku mo ir metodologinio universalumo aspektą verta aptarti išsamiau.

1.2.1. Laiko dimensija kaip universali bendramokslinė ir metodologinė kategorija

Laiko dimensija politologijoje ir politikos istorijoje

Istorijos moksle įvykių chronologijos sudarymas, epochų išskyrimas – triviali procedūra, bet tuo pačiu ir fundamentas, be kurio istorijos mokslas nebūtų įmanomas. Laiko dimensija reikšminga politologijoje ir politikos istorijoje, pvz., išskiriant politinių sistemų raidos etapus, istorinius politikos ir geopolitikos lūžius. Pasakymai „JAV – Vietnamo karo epocha“, „Napoleono epocha“, „Veimaro respublika“ (vok. *Weimarer Republik*), „tarpukario“ arba „Smetoninė Lietuva“, „pokario Lietuva“, „sovietinė Lietuva“ prigijo tiek moksle, tiek publicistikoje, net buityje. Tokios sąvokos žymi istoriškai, politiškai, visuomeniškai svarbius epochos lūžius, pasižymi aukštu abstrakcijos laipsniu, analitine galia ir tuo pat metu yra gana aiškios, tenkina bendramokslinėje metodologijoje žinomą „teorijų paprastumo principą“. Epochų reikšmės lūžiams „laiko juostoje“ žymėti naudojama sąvoka ***cezūra*** (lot. *caesura* „perskėlimas“).

Istorijos ir politikos filosofijoje taikliai pastebėta, kad, pvz., amžių ribos dažnai nesutampa su formaliuoju kalendoriumi. Antai taikliai pastebima, kad „tikrasis“ 19 a. prasidėjo anaiptol ne 1800 m. ir baigėsi anaiptol ne 1900 m. Kaip savita ir charakteringa epocha šis amžius prasidėjo po Napoleono karų ir pralaimėjimų, maždaug 1815 m. ir baigėsi tik prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui 1914 m. Atitinkamai 20 a. „prasidėjo“ 1914 m. ir baigėsi anaiptol ne 2000 m., bet sulig Berlyno sienos ir SSRS griūtimi 1989–1991 m. Taigi, „tikrojo“ amžiaus nustatymo kriterijais tampa ne formalus kalendorius, bet reikšmingi epochos įvykiai (angl. *Landmark Event*), tam tikra laiko dvasia (angl. *zeitgeist*), kuri susiklosto tarp kelių itin svarbių įvykių, suteikia kryptingumą visai epochai, formuoja jos chronologijos turinį ir vidinę konsistenciją.

Epochos (arba laikmečio) sąvoka ir samprata pasižymi gerokai didesniu abstrakcijos laipsniu ir teoriniu polėkiu nei formali įvykių chronologija, kuri taip pat išskirtinai svarbi. Priešingai nei epocha, kuri gali būti identifikuota tik teorinės (ideologinės) interpretacijos būdu, formali įvykių chronologija – visiškai objektyvi. Epochos sąvoka, kaip minėta, integruoja savyje tam tikrus reikšmingus įvykius, laiko atkarpas tarp jų, atspindi tam tikrą sisteminį ir „agregatinį“ visuomenės būvį tuo metu. Pvz., svarbus įvykis buvo Naujojo pasaulio (Amerikos žemyno) atradimas, Gutenbergo spausdinimo mašinos, garo mašinos išradimas. Išskirtinis įvykis Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) istorijoje – rytinės ir vakarinės šios šalies pakarančių sujungimas geležinkeliu, tai atvėrė galimybes itin sparčiai šalies industrializacijai ir urbanizacijai. Kitas reikšmingas įvykis – Berlyno sienos griuvimas. Nekelia abejonių, kad naujausiu planetinės reikšmės įvykiu tampa pandemijos COVID-19 pradžia ir tolesnė tėkmė.

Laiko dimensija ekonomikoje, versle ir valdyme (angl. governance)

Laiko dimensija, tiksliau – „epochos“ ir „ciklo“ konceptai – išskirtinai svarbūs ekonomikoje. Pasak ekonomikos filosofijos ir teorijos, žinoma, jog egzistuoja ilgieji verslo ir pasaulinės ūkio sistemos ciklai, vidutiniškai užtrunkantys iki 50-ies metų. Šiame kontekste vertos paminėjimo vadinamųjų „Kondratjevo bangų“ ir Joseph‘o Alois‘o Schumpeteri‘o „ilgųjų verslo ciklų“ teorijos. Nuo pramoninės revoliucijos laikų XVIII a. pabaigoje, pasak teoretikų, bendriausiu atveju galima išskirti bent penkias technologines ekonomines paradigmas (kapitalizmo tipus). Tai: 1) individualių ir šeimos įmonių savininkų lokalinis kapitalizmas; 2) smulkiųjų ir vidutinių uždarųjų akcinių bendrovių (korporacijų) lokalinis kapitalizmas; 3) stambiųjų privačiųjų korporacijų nacionalinis kapitalizmas; 4) valstybės reguliuojamas viešųjų korporacijų nacionalinis kapitalizmas; 5) globalizuotas investicinių fondų transnacionalinis kapitalizmas. Nikolajaus Kondratjevo teorijoje „ilgųjų bangų“

metafora taikliai atspindi pasaulinės ekonomikos objektyviai sąlygotą pakilimų ir nuosmukių cikliškumą bei verslo ir ūkio modelių kaitą. Galiausiai, pastaruoju metu prabilta apie ketvirtąją pramoninę revoliuciją. Pasaulinėje ūkio sistemoje galima išskirti reikšmingiausius įvykius, formavusius visos sistemos būvį, pvz., pokarinė Breton‘o Vuds‘o (angl. *Bretton Woods system*). Tai – pasaulinės pinigų ir tarptautinių atsiskaitymų politikos sistema, gyvavusi nuo 1944 m. iki 1971 m. Ekonomikos moksle šitaip konvencionaliai ir rašoma – „Bretono Vudso epocha“. Nekelia abejonių, kad svarbus įvykis pasaulinėje pinigų politikoje ir tarptautinių atsiskaitymų praktikoje – kriptovaliutų atsiradimas. Ypatingi įvykiai, liudijantys epochai reikšmingus lūžius – elektroninės prekybos ir elektroninės bankininkystės atsiradimas.

Laiko, kaip koncepto, metodologinė reikšmė išryškėja, kuomet plėtojamos, rekonstruojamos atskirų ūkio (ekonomikos, verslo) šakų bei sektorių istorija, pvz., transporto, energetikos, prekybos, bankininkystės istorija.

Ekonomikoje, vadyboje į laiką pagrįstai žiūrima kaip į išskirtinės svarbos išteklių, kaip į valdymo objektą (angl. *Time Management*). Sprendimų priėmimo teorijoje ir praktikoje svarbi savalaikiškumo dimensija – daryti ką nors ne per anksti ir ne per vėlai. Turima galvoje savalaikis sprendimų priėmimas tiek privataus verslo valdymo (angl. *management*), tiek viešojo sektoriaus valdymo sektoriuose. Sąvoka „negrįžtamumo taškas“ (angl. *Point of no return; Wendepunkt*) taip pat įgyja metodologinę prasmę tiek pažinimo, tiek valdymo procesuose.

Šis intarpas iš ekonomikos istorijos yra prasmingas ir atliekamo tyrimo Techninės užduoties (toliau - TU) požiūriu. Pagal TU, privalu analizuoti gana ilgą laikotarpį, ištisą epochą: 1990–2020 m. Tuo metu tradicinėje politikos analizėje paprastai imamas gerokai trumpesnis laikas, konkretaus pavienio reformavimo ar pokyčių programos projektas, kuris dažnai teapima vos vieną elektoralinį ir politinės kadencijos ciklą, trunkantį tik 4–5 m. Remdamiesi, tarkime, Nikolajaus Kondratejevo ar Joseph‘o Alois‘o Schumpeteri‘o ilgųjų ekonomikos bangų konceptu, jį paminėdami, savotiškai legitimuojame galimybę šiame tyrime rinktis prieigą, paremtą gerokai ilgesniu istoriniu-epochos požiūriu.

„Laiko“ kategorijos modeliavimo ir refleksijos kituose moksluose patirtys prasmingos tiek švietimo istorijai apskritai, tiek ir šiam tyrimui konkrečiai. Tarkime, 2002–2008 m. Lietuvoje pirmą kartą startavo gana ryžtinga ir sąlyginai sėkminga mokyklų tinklo pertvarka. Vis dėlto, dėl kilusios pasaulinės finansų ir ūkio krizės, tinklo reforma nuslopo ir vėliau centrinės valdžios lygmeniu nuosekliai nebuvo vykdoma. Atitinkamo klausimo vėl ryžtingai ėmėsi dabartinė – 18-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Deja, tenka kalbėti apie akivaizdžiai pavėluotą, ydingai uždelstą reformą, kuomet kraštutinai aktualūs sprendimai nepadaryti laiku.

Laiko dimensija sociologijoje

Laiko, tiksliau pasakius, epochos (laikmečio) dimensija svarbi ir sociologijoje, mažų mažiausiai bent keliais aspektais. Pirma, sociologijoje, panašiai kaip ir istorijoje, kalbama apie epochas, visuomenės būvio lūžius, tarkime „industrinė visuomenė“ ir „postindsutrinė visuomenė“, „skaitmeninė visuomenė“. Istoriškai galima atsekti tokių procesų, kaip „sekuliarizacija“, „moterų emancipacija“ arba „seksualinė revoliucija“ starto momentus, atitinkamų procesų evoliuciją bei poveikį visuomenei.

Antra, sociologijoje, socializacijos tyrimuose dažnai manipuliuojama kartos (generacijos) sąvoka. Sociologijoje kalbama apie kartų (tarpgeneracinį) konfliktą, kuris reiškiasi šeimoje, buityje, darbo organizacijose. Verta dėmesio tai, kad generacijos kaip tokios atpažinimas, jos pradžios ir pabaigos ribų identifikavimas siejamas ne tiek su formalia istorijos chronologija ar objektyviai nustatoma demografine amžiaus kohorta, bet ir su reikšmingais įvykiais tam tikroje kultūroje (šalyje) ir epochoje. Bene taikliausiai tai nusakytų vokiečių filosofijos sąvoka „zeitgeist“ (laiko dvasia). Tai itin reikšmingi, „žyminiai“ įvykiai, visuomenėje sklandančios ir ją sutelkiančios svarbiausios idėjos. Svarbūs įvykiai ir laiko dvasia pasireiškia kaip pagrindinis to meto žmonių, dažniausia jaunimo ir jaunų suaugusiųjų, pasaulėžiūros ir gyvensenos formavimo(si) sociokultūrinis veiksnys. Nepaisant

individų skirtybės, atitinkamai generacijai priklausantys asmenys turi bendrų pasaulėžiūros ir gyvensenos [1] bruožų.

Šiuo požiūriu JAV kalbama apie „gėlių vaikų“, „Vudstoko festivalio“ (1969 m.) arba „prozako kartą“. Minėtos simbolinės etiketės atitenka praktiškai tai pačiai žmonių kartai ir dažnai suvokiamos kaip sinonimai. Minimas laikotarpis istoriškai sutapo su JAV Vietnamo karu (1965–1973 m.) ir visuomenės, ypač jaunimo, masinio pilietinio pasipriešinimo karui laikmečiu.

Simptomiška, kad bemaž tuo pačiu metu, vos penkmečiu anksčiau, buvusioje SSRS irgi formavosi savita jaunimo generacija. Tai vadinamieji šešiasdešimtininkai. Laikmetis apima vadinamąjį Nikitos Chruščiovo „atšilimo laikotarpį“ (1957–1962 m.). Politinis teroras, politinė cenzūra anuometėje SSRS tuo metu smarkiai nusilpo, atsirado sąlyginė laisvė meno kūrėjams, mokslininkams. Tuo metu legaliai (!) *praėjo* cenzūrą ir buvo išleisti Aleksandro Solženycino (vėliau – literatūros Nobelio premijos laureato) apsakymai, atvirai aprašantys GULAG-o baisybes. Galima kalbėti apie kartą, kuri gimė ir socializavosi jau po Berlyno sienos ir SSRS griūties.

Laiko, kaip fenomeno reikšmę praeities ir dabarties visuomenėje liudija ne tik istorijos filosofijos doktrinos, bet ir tokios modernios disciplinos kaip laiko sociologija egzistavimas (angl. *The Sociology of Time*).

Laiko dimensija psichologijoje, psichoterapijoje, taip pat socializacijos ir socialinio darbo tyrimuose bei praktikoje

Laiko dimensija reikšminga psichologijoje ir ypač psichoterapijoje, taip pat socializacijos ir socialinio darbo tyrimuose bei praktikoje. Sociologija šiuo aspektu skiriasi tuo, kad analizės ir modeliavimo vienetu paprastai tampa ne socialinis agregatas – generacija, bet pavienis individas.

Norint suvokti žmogaus asmenybės tapsmą, veiksmingai padėti jam gyvenimo krizės akivaizdoje, baziniu metodu tampa biografinis metodas arba biografinis tyrimas, kuris paprastai realizuojamas kokybinėje (naratyvinėje) tyrimų paradigmoje. Ypatingą reikšmę įgauna individui (pacientui) svarbių įvykių identifikavimas ir jų psichosocialinis pritaikymas vidinėje psichikos realybėje ir socialinėje aplinkoje. Ypač telkiamasi į individą traumuojančius įvykius, pvz., suluošinimas nelaimingo įvykio metu, tapimas nusikaltimo auka, tėvų skyrybos arba bent vieno iš tėvų mirtis, mylimo žmogaus netekimas, paties asmens skyrybos, teistumas, ilgalaikis nedarbas, dalyvavimas karo veiksmuose, patekimas į nelaisvę ar „filtracijos“ stovyklą, pabėgimas iš karo zonos, patekimas į narkomanijos ar prostitucijos spąstus ir pan.

Individo gyvenimo „laiko juosta“ ir objektyviai, ir subjektyviai tarsi skyla į kelias dalis – iki traumuojančio įvykio ar jų sekos ir po to. Giluminis individo biografijos, jos „laiko juostos“ pažinimas tampa savitu raktu organizuojant veiksmingą pagalbą žmogui, patekusiam į gyvenimo krizės verpetus. Psichoterapijos, socialinio darbo ir kt. tyrimuose sukauptas unikalus biografinio metodo taikymo įdirbis. Jį privalu naudoti ir šiame švietimo „laiko juostos“ rekonstravimo tyrime.

Tyrėjai nuosekliai ieškojo potencialių informantų, t. y. iškilių švietimo veikėjų, kurie per visą 1990–2020 m. laikmetį, arba ženklią jo atkarpą, užėmė reikšmingas pozicijas švietimo sektoriuje – dirbo mokyklos direktoriumi, vietos švietimo padalinio vadovu, ministerijos kancleriu ar sekretoriumi, ministru ar viceministru, lyderiaujančiu specialistu, atsakingu, pvz. už informacinių komunikacijos technologijų (IKT), NEC, tinklo pertvarką ir pan. Dalis tokių iškilių žmonių savanoriškais pagrindais tapo šio tyrimo informantais-ekspertais. Kaip bus parodyta, būtent biografinio metodo ir kokybinių interviu bei kiekybinės apklausos derinio taikymas tokioje specifinėje grupėje tapo tyrimo metodiniu pagrindu, o atitinkama prieiga pasiteisino.

Laiko dimensija teisės teorijoje ir teisės taikymo praktikoje

Laiko dimensija užima išskirtinę svarbą teisėje. Tai ypač svarbu tinkamai kvalifikuojant veikas ir tinkamai organizuojant teisinį procesą. Teisinės analizės arba bylos objektu tapę įvykiai

[1] Žr. Inglehart‘o materialinių ir postmaterialinių vertybių teorija (angl. '*Inglehart's theory of materialist and post materialist value*).

gali būti įvykę seniai, atskirais atvejais prieš dešimtmečius. Visas teisinio kvalifikavimo ir teisinio proceso sudėtingumas išplaukia iš universalaus teisės principo – *Lex retro non agit* (vert. iš lot. – įstatymas atgal negalioja). Nesvarbu kokia byla – administracinė, baudžiamoji, konstitucinė, privalu surasti, išsiaiškinti ir išpainioti, ar kažkada praeityje padaryti veiksmai, teisinės-administracinės procedūros atitiko būtent tuo metu galiojančias teisės normas, ar jos buvo pažeistos, ar nebuvo? Tokiu būdu tenka kalbėti apie teisės aktų priėmimo ir jų galiojimo chronologiją. Kitaip tariant, susiduriama su „laiko juostos“ fenomenu teisės taikymo kontekste.

Teisėje, jos taikymo praktikoje, taip pat neabejotinai galima įžvelgti svarbių įvykių, kurie kardinaliai pakeitė veikų teisinio kvalifikavimo ir sankcijų už jas politiką. Tarkime, Lietuvos teisėje reikšmingas įvykis ir lūžis epochos mastu įvyko tada, kai teisės taikymą ir teismų sprendimus mūsų šalies teismams tapo privalu koordinuoti ir harmonizuoti su Europos žmogaus teisių tesimo (EŽTT) teisine doktrina ir teisine praktika. Išskirtiniais įvykiais gali tapti netgi bylos *ad hoc*, kuomet jų iš pirmo žvilgsnio neordinariniai sprendimai, jiems įsiteisėjus, tampa visiems privaloma teisine praktika. Pvz., girtas vairuotojas avarijoje sukėlęs mirtinas pasekmes, nuteistas kaip už tyčinį nužudymą [2]... Savo naujagimį nužudžiusi trijų vaikų motina praktiškai išteisinta, teisėjų kolegijai [3] pripažinus, kad Lietuvos valstybė, atsakingų tarnybų vaidmens lygmeniu, tinkamai neatliko savo prievolių, nesuteikė paslaugų į įvairialypę gyvenimo krizę patekusiai jaunai moteriai... Tokie ypatingi teismų praktikos „laiko juostos“ įvykiai netikėtai performatuoja ne tik teismų praktiką, bet ir pačią teisinę paradigmą, jos pamatines vertybines ištakas.

Laiko dimensija ir „lokalių istorijų“ rekonstrukcija

Modernybės sąlygomis žmonės, pavienės organizacijos, jų sektoriai ieško savo tapatybės, ją aktyviai konstruoja ir performatuoja, remdamosi vertybinės refleksijos, egzistencinės prasmės paieškų ir savo ateities projektavimo motyvais. Yra posakis: „kas nežino savo istorijos – amžinai lieka vaikais“. Šio tyrimo sumanymo kontekste, minėtą sentenciją galima perfrazuoti šitaip: *jei individas, organizacija, jos lyderiai ar visas sektorius neturi istorinės atminties, negali savęs identifikuoti „laiko juostoje“, nežino, nesuvokia svarbiausių įvykių, tokie subjektai – individualiai ir kolektyviai – praranda galimybę sąmoningai reflektuoti ir kurti asmeninę tapatybę*. Savo ruožtu, kai neturima išgrynintos ir reflektuotos tapatybės, keblu suvokti individualias gelmines vertybes, egzistencinę prasmę ir misiją, strateginius siekius. Tad nenuostabu, kad tapo madinga, net šeimai, giminei užsakyti jos genealoginio medžio rekonstrukciją. Darbo organizacijos – biudžetinės ir privačios – užsako tos organizacijos ar verslo istorijas. Sudaromos ir rekonstruojamos ne tik pavienių organizacijų, bet atskirų sektorių ar profesijų istorijos, pvz.: geležinkelio, vandentiekio, priešgaisrinės tarnybos, policijos, teismų [4], kariuomenės, aviacijos, globos ir socialinio darbo ir pan.

Lietuvoje ėmė reikštis mada, naujas pagirtinas paprotys, jog savivaldybės, jų administracijos (komerciniais pagrindais) profesionaliems istorikams [5] užsako savo krašto ir net pavienių miestelių istorijas, išleidžia reprezentacinių ledinių. Problema ta, kad didžioji akademinė istorija tokiomis lokaliomis ir juolab *ad hoc* vietovių arba sektorių istorijomis paprastai nesidomi ir nagrinėja istorinio vyksmo procesų žemyno, geopolitinio regiono ar bent jau pavienės valstybės lygmeniu.

Konkreti „lokali istorija“, esant tokiam apibendrintam žvilgsniui, akademinėje istorijoje išnyra tik fragmentiškai ir atsitiktinai. Anksčiau panašią istorinės atminties funkciją atlikdavo įvairūs specializuoti muziejai regionuose, tačiau skaitmeninimas, fiskalinis taupymo motyvas, masinio vartotojo pretenzingumas ir orientavimasis į pramogas iš dalies apsprendžia tokių muziejų populiaru-

---

[2] El. dienraštis „diena.lt“. Straipsnis „Mirtiną avariją sukėlęs girtas vairuotojas nuteistas dėl tyčinio nužudymo“ pagal agentūros BNS informaciją. 2017 m. sausio 1 d. Prieiga internete: https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/nusikaltimai-ir-nelaimes/mirtina-avarija-sukeles-girtas-vairuotojas-nuteistas-del-tycinio-nuzudymo-792911.

[3] El. portalas „Delfi.lt“. Dainiaus Sinkevičiaus straipsnis „Teisėjai stojo į kūdikį tualete paskandinusios motinos pusę: atsakomybę dėl nužudymo turi prisiimti ir valstybė“. 2020 m. rugsėjo 3 d. Prieiga internete: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teisejai-stojo-i-kudiki-tualete-paskandinusios-motinos-puse-atsakomybe-del-nuzudymo-turi-prisiimti-ir-valstybe.d?id=85141541.

[4] Šiaulių apygardos teismo tinklalapis „Lietuvos teismai“. Informacinė skiltis „Teismo lankytojams“ Prieiga internete: https://sat.teismas.lt/teismo-lankytojams/teismu-istorijos-muziejus/420.

[5] Neretai šį uždavinį atlieka pasišventę kraštotyrininkai, vietos intelektualai, neturintys formalaus istorinio išsilavinimo.

mo mažėjimą, nors, paveldo ir kultūros požiūriu, atitinkama funkcija ir misija nekelia nė mažiausių abejonių.

NŠA užsakymas rekonstruoti Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus „laiko juostą“ 1990–2020 m. pagrįstai gali būti traktuojamas kaip kūrybinis taikomojo mokslo projektas, idėjiškai ir metodologiškai susijęs su minėtų „lokalių istorijų“, „sektoriaus istorijos“ rekonstravimo pažangiu sąjūdžiu. Žinoma, kaip istorija bus pateikta konkrečiu atveju – uždavinys gerokai sudėtingesnis. Taip yra todėl, jog šiame projekte gana sofistikuotą nepriklausomą kintamąjį – „laiko juostą“ privalu statistiškai ir kvalitatyviai asocijuoti su Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimais ir apklausų duomenimis tarptautinėse šalių palyginimo tyrimuose. Kalbant apie lokalių istorijų rekonstravimą, aktualus tampa „biografinis metodas“ (angl. *Biographical method*), realizuojamas kokybinėje tyrimų paradigmoje ir pastaraisiais dešimtmečiais išpopuliarėjęs psichologijoje, sociologijoje, edukologijoje. Didžiojoje akademinėje istorijoje biografinis metodas dėl jo subjektyvumo paprastai niekada nebūna traktuojamas kaip pagrindinis metodas, tik kaip pagalbinis, greta archyvų analizės ir pan. Tokios nuostatos laikomasi ne ir tuo atveju, jei yra galimybė imti interviu iš buvusių valstybių vadovų ar kitų įtakingų asmenų, kurie „darė istoriją“ *savo rankomis*.

Jei kalbame apie lokalią istoriją, sektoriaus istoriją, biografinio metodo reikšmė išauga. Grįžtant prie švietimo reikalų ir šio projekto apie „laiko juostą“ konteksto, pažymėtina, jog buvo galimybė imti interviu iš kai kurių buvusių švietimo ministrų, viceministrų, kitų ekspertų ir iškilių asmenų, asmeniškai prisidėjusių prie švietimo vyksmo ir kaitos Lietuvoje, tad šiame tyrime atitinkamai plačiai pasinaudota šia galimybe.

Laiko dimensija ir „politikos analizė“

Greta lokalios sektorinės (švietimo) istorijos rekonstravimo, šis švietimo „laiko juostos“ rekonstravimo tyrimas bene artimiausiai susijęs su tuo, kas šiuolaikinėje politologijoje ir politikos sociologijoje vadinama „Policy Analysis“ (vok. *Politikanalyse*, liet. *Politikos analizė*). Pastaroji skiriasi nuo teorinės politologijos, geopolitikos ir politikos istorijos, nes orientuojama į empirizmą, operavimą aktualiais duomenimis ir pragmatine paskirtimi. Tai – politinio proceso, valdžią turinčių politikų ir politinių institucijų, jų veiklos ir diegiamų programų ekspertinis aptarnavimas, *lydintis* konsultavimas ir poveikio įvairialypis vertinimas.

Taigi, politikos analizė remiasi duomenimis ir apima visą „input – output“ ciklą[6], tuo ji esmingai skiriasi nuo abstrakčios teorinės politologijos. Politikos analizės savarankišku objektu gali tapti ir konkreti sektorinė politika, pvz.: mokesčiai, ūkio ir ekonomikos skatinimas; migracija, viešasis saugumas; žaliasis kursas, darnus judumas; pensijų reforma, skurdo ir atskirties mažinimas, lygios galimybės ir nediskriminavimas; sveikatos, aukštojo mokslo ar švietimo sektoriai ir pan.

Pastaruoju metu politikos analizėje plačiai taikomi kokybiniai metodai ir trianguliacija, kuri paprastai pasireiškia kiekybinių ir kokybinių metodų derinimu viename projekte. Ši aplinkybė svarbi mūsų švietimo „laiko juostos“ rekonstravimo projektui, kadangi jo įgyvendinimas neįmanomas be trianguliacijos, kiekybinių ir kokybinių metodų derinimo.

Politikos analizės procese tradiciškai išskiriami šie pagrindiniai aspektai: 1) institucinis; 2) normatyvinis (arba politikos turinio, siekinių, sprendimų); 3) programų įgyvendinimo ir poveikio vertinimo (angl. *outcome, impact, evaluation*).

Greta minėtų trijų politikos analizės aspektų nagrinėjimo procese reikšmingi ir kiti momentai:

- Kokie yra politikos (programos) įgyvendinimo kaštai? Ką rodo objektyvi, politiškai neangažuota kaštų ir naudos santykio analizė, kuri šiuolaikinėje viešojo sektoriaus vadyboje bei valdyme tapusi privaloma norma?
- Kokie politikos programos įgyvendinimo laiko rėmai ir etapai?
- Ar politika (programa) techniškai įgyvendinama ir įmanoma (ar nėra kalbama apie ideologinę utopiją ir populistinius pažadus)?

[6] Tiksliau būtų pasakyti: „Context – Input – Process – Output“ ciklą.

- Kokios politikos (programos) pasekmės įvairioms gyventojų grupėms (nediskriminavimas, lygios galimybės, įgalinimas, socialinės nelygybės ir atskirties mažinimas)?
- Koks politikos (programos) priimtinumas ar nepriimtinumas (demokratiškas diskutavimas su visuomene ir interesų grupėmis, masinis palaikymas *versus* rezistencija, socialinio protesto prevencija ir pan.)?
- Kurios politinės jėgos angažuojasi vienos ar kitos pokyčių programos įgyvendinimui, o kurios linkusios oponuoti arba lieka abejingomis, arba stumia tame pačiame sektoriuje alternatyvias programas ir idėjas. Kaip tai siejasi su tų politinių jėgų deklaruojamomis ideologijomis? Ar sudaromi (nesudaromi) *viršpartiniai* susitarimai dėl kokios nors politinės siekiamybės ir viešojo gėrio įgyvendinimo (pvz.: susitarimas dėl 2 proc. nuo BVP skyrimo gynybai, susitarimas dėl švietimo ir pan.)?

Empirinių socialinių tyrimų praktikoje su aptarta „politikos analizės“ metodologine prieiga siejasi „vertinimo tyrimai“ (angl. *Evaluation Research; Program Evaluation Design*[7]). Visiškai formaliai metodologiškai žiūrint, principinių skirtumų tarp politikos analizės ir vertinimo tyrimų bemaž nėra. Programų vertinimo metodologija kilo taikomosios psichologijos mokslo rėmuose, o „politikos analizė“ užgimė taikomųjų empirinių politikos mokslų praktikoje. Atitinkamai skiriasi vertinamų intervencijos priemonių turinys ir užmojis. Politikos analizės tyrimai orientuoti į *makro* lygmenį (tiriama ir vertinama sektorinė politika stambaus socialinio agregato – valstybės ar administracinio teritorinio vieneto lygmeniu). *Evaluation Research* atveju tiriami lokalūs *mezo* ar net *mikro* lygmens procesai, pvz., vertinama, ar įmonių tinkle pasiteisino nauja darbuotojų motyvavimo sistema, pagalbos nuo priklausomybių kenčiantiems asmenims programa ir pan.

Šio tyrimo atveju, kai nagrinėjamas ir vertinamas 30-ties metų trukmės švietimo valdymo vyksmas, apie programų vertinimo dizainą netenka kalbėti.

„Lokalios istorijos rekonstravimo“ ir „politikos analizės“ prieigų derinimas

Šis NŠA užsakytas projektas numato politikos turinio ir sprendimų poveikio valdomai sistemai tyrimą. Kitaip tariant, privalu retrospektyviu požiūriu pabandyti įvertinti, kaip įvairūs švietimo politikos bendrajame ugdyme sprendimai ir reikšmingi įvykiai paveikė ar nepaveikė švietimo kokybę, pastarosios indikatoriumi apibrėžiant Lietuvos moksleivių pasiekimus tarptautinėse šalių palyginimo tyrimuose, kuriuos inicijuoja IEA ir OECD (EBPO). Didelė analizės laiko apimtis – 1990–2020 m. – numato, kad privalės būti rekonstruota ir lokali istorija, konkrečiai – bendrojo ugdymo valdymo istorija. Šis uždavinys gali būti metaforiškai ir taikliai įvardytas, būtent: kaip „laiko juostos“ rekonstravimas arba „laiko juostos“ modelio sudarymas.

Tokiu būdu šis projektas gali būti traktuojamas kaip „politikos analizės“ ir „lokalios istorijos“ rekonstravimo bendrojo ugdymo lauke simbiozė. Toji simbiozė prasminga tuo aspektu, jog minėtų prieigų sujungimas viename projekte kompensuoja jų trūkumus ir sukuria metodų derinimo sinergiją. Politikos analizės pranašumas – griežta logika ir aiški modelio operacionalizacija, rėmimasis empiriniais duomenimis, visas „*input–output*“ ciklas, vertinimo skaidrumas proceso organizavimo ir rezultatų objektyvumo prasme. Vis dėlto, politikos analizės ribotumas pasireiškia jos modelio sąlyginiu uždarumu laiko ir erdvės požiūriu. Politikos analizė paprastai apribota laiko atžvilgiu. Tipinė analizės aprėptis laiko požiūriu – politikos priemonių vertinimas elektoraline kadencija, kuri paprastai tetrunka tik 4–5 metus. Jei kalbame apie erdvės dimensiją, iš politikos analizės modelio gana dažnokai iškrenta foniniai konteksto įvykiai[8], jei tik pagal pirminį teorinį sumanymą jie tiesiogiai nėra politikos turinio ir numanomo politinės programos rezultato komponentai. Taigi, politikos analizės ribotumas – modelio ir tyrimo savitas atsiribojimas nuo platesnio sociokultūrinio

[7] Tinklalapis „QuiestionPro“. Tekstas „Evaluation Research: Definition, Methods and Examples“. Prieiga internete: https://www.questionpro.com/blog/evaluation-research-definition-methods-and-examples/.

[8] COVID-19 fenomenas švietimo „laiko juostos“ modelyje išskirtinai įdomus tuo, kad tai labai stiprus visiškai išorinis determinantas, niekaip nesusijęs su vidine sistemos saviraida, jos politiniais sprendimais, jų pasekmėmis ir pan. Toks pat fenomenas – demografinė duobė ir jos išdava – mokyklinio amžiaus vaikų stygius.

konteksto. Priešingai, lokalios sektorinės istorijos rekonstravimas, besiremiantis sofistikuota, „literatūriška“ sociokultūrine prieiga – gerokai mažiau *sukaustytas*, pasižymi stipresniu holistiniu požiūriu, be problemų integruoja į modelį reikšmingus platesnio konteksto įvykius. Vis dėlto lokalios istorijos rekonstravimas remiasi teorine ir ideologine interpretacija, neturi tokios griežtos modelio loginės operacionalizacijos. Vieninteliai objektyvūs duomenys čia yra tik formali faktinių istorijos įvykių chronologija.

Lokalios istorijos rekonstravimo ir politikos analizės derinimo metodinė prieiga leidžia viename projekte sutelkti abiejų minėtų prieigų privalumus ir kompensuoti jų ribotumus.

Apibendrinant visa, kas pasakyta, veriasi galimybė pateikti darbinės sąvokos „laiko juosta“ definiciją-paaiškinimą. Jei ši sąvoka taikoma viešajam sektoriui, pvz., švietimui nagrinėti, yra susijusi su sektorinės politikos [9], kaitos [10] ir valdymo [11] sąvokomis. Vis dėlto, „laiko juostos“ neįmanoma apibūdinti minėtomis trimis sąvokomis, nes jai būdinga ir pridėtinė informacinė-euristinė vertė.

Šioje ataskaitoje vartojama švietimo (arba bendrojo ugdymo sektoriaus) „laiko juostos“ sąvoka, kuri visiškai atspindi ir modeliuoja:

- istoriškai ilgesnį atitinkamo sektoriaus raidos laikotarpį (pvz. 5–10 metų laikotarpiui „laiko juostos“ sąvoka kažin ar galėtų būti korektiškai taikoma);
- sektoriuje padarytus valdymo ir politinius sprendimus, valdymo procese;
- investicijas, numatytų tikslų įgyvendinimui mestus finansinius resursus;
- pasiektus rezultatus, įvykusius pokyčius (jų struktūroje išskiriant: a) valingai pasiektus pokyčius ir b) natūraliai, tarsi savaime, įvykusius pokyčius, taip pat netikėtus, neplanuotus šalutinius efektus;
- valdymo būdo ir sektorinių sprendimų įgyvendinimo pobūdį, „charakterį“ (demokratiškas *versus* nedemokratiškas, radikalus–nuosaikus, konfliktiškas–nekonfliktiškas, veržlus–lėtas, taiklus–neadekvatus (prašaunantis pro šalį) ir pan.);
- reikšmingus įvykius, kurie per ilgesnį nagrinėjamą laikotarpį atsitinka sektoriaus viduje ir už jo ribų, esminius epochos lūžius (cezūras);
- chronologinę įvykių seką, kuri egzistuoja objektyviai, tačiau yra subjektyviai interpretuojama ir periodizuojama, remiantis egzistuojančiu visuomeniniu idealu bei modernaus švietimo vizijomis.

Greta švietimo „laiko juostos“ sąvokos ataskaitos tekste vartojamos „švietimo valdysenos“ ir „valdysenos veiksmingumo“ sąvokos. Pastaroji yra pagrindinis šio tyrimo socialinės diagnozės objektas, kuris buvo vertinamas standartizuotos ekspertų apklausos metodu. „Veiksmingumo“ sąvoka *a priori* (lot. iš pat pradžių) integruoja savyje vertinimo ir vertybių dimensiją, reikalauja būti apsisprendus, kas politikoje, įskaitant švietimo politiką, pažangu, pozityvu, siektina ir kas negatyvu, nepageidautina. Tokie dalykai organiškai išplaukia iš modernios politinės, taip pat švietimo ir ugdymo filosofijos, iš modernaus tarptautinio diskurso. Demokratijos ir pliuralizmo sąlygomis tas diskursas iš principo negali būti vienmatis, tačiau atitinkamo diskurso turinyje nesunku išskirti vertybes ir principus, dėl kurių jau susiformavęs bemaž visuotinis tarptautinis susitarimas.

Tipiniai tokių konvencionalių ir visuotinai priimtų vertybių pavyzdžiai: a) lygios galimybės ir socialinis teisingumas švietime; b) suvokimas dėl būtinybės skirti švietimui adekvačių viešųjų finansų išteklių, išlaikant pusiausvyrą tarp racionalaus visuomenės išteklių vartojimo ir švietimo kokybės; c) demokratinis švietimo valdymas, demokratinis švietimo kaitos ir reformų pobūdis; d) pusiausvyra tarp švietimo procesų tarptautinės standartizacijos ir lokalios sociokultūrinės specifikos; e) švietimo sektoriaus skaidrumas, atvirumas stebėsenai [12], atsakomybė visuomenei ir pan.

---

[9] „Policy“ – sąvoka, atspindinti vykdomos sektorinės politikos sprendimų ir siekiamų pokyčių turinį.

[10] „Change“ – sąvoka, kuri atspindi visuomeninių (socialinių) ar sektoriaus pokyčių kryptingumą, pvz., globalizacija, skaitmeninimas, sekuliarizacija ir pan.

[11] „Governance“ – sąvoka, atspindinti visą viešojo valdymo *makro*-lygmens institucinę, hierarchinę ir procedūrinę sąrangą.

[12] Daugumos valstybių vadovai, švietimo bendruomenės ir visuomenė palankiai žiūri į IEA-OECD (EBPO) vykdomas tarptautines palyginamąsias švietimo sistemų studijas, noriai ir reguliariai tokiuose projektuose dalyvauja. Tai irgi susitarimo dėl to, kas švietime ir visuomenėje vertinga, išdava.

Tokiu būdu visi šiame tyrime sukonstruoti empiriniai rodikliai, jų vertinimas ir interpretacija asocijuojasi tik su tuo, dėl ko modernioje visuomenėje, jos švietimo diskurse jau egzistuoja neformalus tarptautinis konventas. Švietimo „laiko juostos“ rekonstravimas šiame tyrime, kaip ir visas tyrimas apskritai, orientuojamas į laisvo nuo ideologinių-partinių vertybių mokslo [13] principą, kuris aktualus bet kuriam socialiniam tyrimui.

1.2.2. Sąvokos „laiko juosta“ specifikacija švietime ir bendrajame ugdyme

Laikmečio „laiko juostos“ sąvoka tiek universali, kad gali būti pritaikyta ir tokiam valstybės bei visuomenės sektoriui, kaip švietimas. Europos ir Lietuvos švietimo istorijoje neabejotinai galima išskirti svarbių įvykių ir net cezūrų – labai ryškių epochos lūžių, istorinių-chronologinių skirčių.

Tipinis pavyzdys galėtų būti viduramžiško lotyniško universiteto transformacija į nacionalinės valstybės reikmėms tarnaujantį universitetą. 18–19 a. pradėta atsisakyti universalios tarpvalstybinės mokslo kalbos – lotynų. Rašant mokslo veikalus, vadovėlius, enciklopedijas, taip pat organizuojant paskaitas, pereita prie valstybės nacionalinės kalbos – vokiečių, prancūzų, anglų ir t. t. Šiuo metu formuojasi kitas istorinis epochos lūžis, kuomet netolimoje ateityje nacionalinių kalbų moksle galimai nebeliks visai arba jų vartojimas kraštutinai sumažės. Kitas aptariamos anuometinės cezūros indikatorius – nacionalinių (karališkųjų, imperatoriškųjų) mokslų akademijų steigimasis.

Lietuvos aukštajame moksle epochos lūžiu laikomas Kauno aukštųjų kursų organizavimas ir veiklos pradžia 1922 m. Pirmą kartą istorijoje aukštasis mokslas Lietuvoje ėmė funkcionuoti nacionalinės lietuvių kalbos pagrindu.

Šiuolaikinės Lietuvos aukštajame moksle galima išskirti svarbų įvykį, kuomet realiai pradėjo veikti dvipakopių studijų – bakalauro ir magistro sistema. Galima išskirti kitus reikšmingus įvykius, pvz., kuomet ėmė funkcionuoti lietuviška doktorantūra, kuri atsiskyrė nuo sovietinio VAK-o, prasidėjo sovietinių mokslo laipsnių nostrifikacijos procedūra, ėmė veikti neuniversitetinio aukštojo mokslo sektorius – kolegijos, darbą pradėjo Studijų kokybės vertinimo centras, Lietuvoje pradėjo funkcionuoti ERASMUS programa, kitos bendradarbiavimo platformos, atvėrusios mūsų akademinės bendruomenės nariams tarptautinio mobilumo galimybes. Tai neabejotinai svarbūs įvykiai. Persipindami tarpusavyje, sinergiškai stiprindami vienas kitą, jie tuo pačiu metu buvo aukštojo mokslo kaitos veiksniai, požymiai ir tarpiniai rezultatai.

Reikšmingi auštojo mokslo „laiko juostos“ įvykiai nebūtinai vien pozityvūs ir nebūtinai priklauso nuo valdymo subjektų valios. Demografinio nuosmukio banga, nuskausminusi bendrojo ugdymo mokyklas, ypač pradines, apie 2000 m. atsirito iki universitetų. Šis skausmingas procesas užgriuvo sistemą iš šalies tarsi *force majeure*. Deja, pradėti taip pribrendusios aukštojo mokslo tinklo pertvarkos anuomet niekas nesiryžo. Dėl objektyvaus studijuojančiųjų stygiaus prasidėjo daugelio akademinių padalinių ir studijų programų agonija, desperatiški, su viešuoju interesu neretai besikertantys bandymai išsaugoti nykstančias studijų programas ir jų iškabas.

Nevienareikšmiškai vertintinas ir 2009 m. Mokslo ir studijų įstatymas, pakeitęs visų valstybinių aukštųjų mokyklų teisinį statusą, taip pat jų valdymo ir finansavimo modelius. 2011 m. gruodžio 24 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino minėtą teisės aktą neatitinkantį pagrindinio įstatymo. Įvardyti net 36 pažeidimai...

Šiuolaikinės Lietuvos bendrasis ugdymas taip pat turi savo šakos (sektoriaus) istoriją, reikšmingų įvykių ir laikmečių bei jų lūžių, kurie keitė šalies švietimo „agregatinį būvį“. Tipiniai pavyzdžiai: 1) abitūros instituto funkcionavimas Lietuvoje iki NEC ir po jo įsteigimo, pradėjus organizuoti centralizuotus brandos egzaminus; 2) mokymosi pasiekimų vertinimo sistemos keitimas, perėjimas prie dešimtbalės sistemos ir ypač kiekybinio vertinimo atsisakymas pradinėse klasėse; 3) neįgaliųjų ir specialiųjų poreikių vaikų integravimas bei inkliuzija į bendrojo ugdymo mokyklų klases.

[13] Osterloh J. (1991). *Wahrheit, Objektivität und Wertfreiheit in der Erziehungswissenschaft. Begriffsanalytische und methodologische Untersuchungen*. Bad Heilbrunn / Obb.: Klinkhardt, 350 S., 39 – DM.; Ciaffa J. A. (1998). *Max Weber and the problems of value-free social science: a critical examination of the Werturteilsstreit*. Bucknell University Press.

Iš dabarties retrospektyvos tolerantiškai ir atlaidžiai galime prisiminti, kad visos trys minėtos naujovės švietimo ir mokyklų bendruomenėse sutiktos nevienareikšmiškai, kai kada ganėtinai kritiškai. Kai kurios naujovės buvo kardinalios ir radikalios. Antai, centralizuotą abitūrą rytų bloko šalyse Lietuva, turimais duomenimis, įvedė pirmoji ir tik vėliau modelį ėmė kopijuoti ir taikyti kitos šalys.

Taipogi įvyko lūžis, kuomet skaitmeninės technologijos – kompiuteris, multimedija ir pan. *atėjo* į kiekvieno (!) Lietuvos mokytojo kabinetą, klasę. Istoriškai galima atsekti bent kelias didesnes IKT skverbties į šalies mokyklas bangas ir šių procesų poveikį mokyklai. Vertas dėmesio, kaip foninis, kontekstinis švietimo sistemos determinantas, gausūs Europos Sąjungos projektai ir jų smūginės investicijos, kurios buvo daromos siekiant bendrojo ugdymo sistemos kaitos ir kokybės.

Neabejotinai svarbus Lietuvos mokyklai įvykis – „mokinio krepšelio“ įvedimas. Šiandien ši bendrojo ugdymo finansavimo tvarka dažnai kritikuojama, kai kada iš dalies pagrįstai. Deja, pamirštama, jog iki krepšelio metodikos įvedimo 70–80 proc. (!) pavienės savivaldybės biudžeto sudarė išlaidos bendrajam ugdymui, bemaž viskas atitekdavo mokyklų šildymui ir atlyginimams. Šalies savivaldybės funkcionavo kaip kasa, išmokanti centrinės valdžios dotaciją švietimui... Maža to, mokytojų atlyginimų vėlavimas 2–3 mėnesius anuomet tapo viešojo valdymo ir savivaldos „padoria norma“. Po krepšelio metodikos įvedimo mokytojų atlyginimų vėlavimas, kaip reiškinys, mūsų šalyje tiesiog išnyko.

Nederėtų tikėtis, kad visi švietimo politikos ir reformavimo sprendimai, įvykę Lietuvoje per pastaruosius 30 m., privalėjo iššaukti vien teigiamų pokyčių. Būta spendimų, kuomet pažangus ir būtinas reformavimas, taip pat objektyvūs pokyčiai buvo natūraliai persipynę su mokyklų bendruomenių pertekliniu *stresinimu*, klaidomis ir net perversijomis. Verta dėmesio aplinkybė, kad švietimą traumuojantys įvykiai ir švietimo atnaujinimą bei renesansą žymintys įvykiai neretai vyko lygiagrečiai, tiesiog persipynė.

Dalis švietimo sistemą deprivuojančių įvykių bei procesų buvo objektyvios kilmės (fatališki), jie į sistemą įsiveržė tarsi iš šono ir paveikė švietimą kaip bendro socialinio fono ir konteksto reiškinys. Pvz., nepriklausomybės atgavimo laikotarpis sutapo su vėlyvojoje SSRS vykusio demografinio proceso, vadinamo *Baby Boom Generation*, pabaiga. Viduriniojo ir vėlyvojo sovietmečio Lietuvoje išplėtotas bendrojo ugdymo mokyklų tinklas dėl mokyklinio amžiaus vaikų stygiaus tarsi pakibo ore... Maža to, visa tai sutapo su drastiškai augančiomis energetinių išteklių kainomis. Prasidėjo pustuščių mokyklų šildymas, ir, kaip jau minėta, po kelis mėnesius trunkantis mokytojų atlyginimų vėlavimas. Lygia greta neišvengiamai reiškėsi destruktyvūs procesai, tarkime, kad ir mokytojo profesijos, viso sektoriaus apskritai marginalizacija (bent jau fiskaliniu-ekonominiu požiūriu).

Paradoksas, tuo pačiu sunkiu ir nedėkingu metu ugdymo turinio ir švietimo ideologijos prasme mokyklų sektoriuje vyko ryškus renesansas. Iškilo būtinybė desovietizuoti ir sparčiai atnaujinti visų dalykų ugdymo turinį, harmonizuoti jį su europiniu standartu, suformuoti ir puoselėti atgimusios valstybės ir jos švietimo ideologinę-vertybinę doktriną. Ypač kardinalų virsmą patyrė istorijos, literatūros, socialinės (ekonominės) geografijos dalykų ugdymo turinys, visa lituanistika (plačiąja prasme). Sparčiai keitėsi mokyklų kultūrinė ir dvasinė gyvensena, mokyklos tradicijų ir švenčių turinys. Ėmė rastis naujos vaikų ir jaunimo organizacijos, imta minėti Lietuvos valstybingumo istorijai reikšmingus įvykius, puoselėti etnokultūrines tradicijas.

Išdėstytų naujausios švietimo istorijos samprotavimų kontekste verta dėmesio pirmoji mokyklų tinklo pertvarkos reforma. Vadybiniu ir švietimo ekonomikos požiūriu, ji buvo objektyviai reikalinga ir neabejotinai pažangi. Ši reforma gavo paramą iš tarptautinių finansinių institucijų. Kita vertus, mokyklos kultūros ir savivaldos puoselėjimo požiūriu, reforma buvo nevienareikšmė ir neretai traumuojanti.

Daug mokyklų, kurių vadovybė ir bendruomenės svajojo gauti taip geidžiamą gimnazijos statusą, dėl prastos, neperspektyvios demografijos, valingais administraciniais sprendimais paverstos pagrindinėmis mokyklomis. Visos svajonės ir aspiracijos akimirksniu neteko galios. Mokyklos tapatybės paieškų, mokyklos savivaldos ir kultūros formavimo idealai anuomet buvo iš dalies devalvuoti, šiuo požiūriu pasireiškė mokyklų ir jų bendruomenių demotyvacija, o tai inertiškai turi

pasekmių iki šiol. Kaip paguodos prizą ir kompensaciją, valingu sprendimu „iš viršaus“, reorganizuotos mokyklos paprastai gaudavo pastatų renovaciją ir smūginį aprūpinimą kompiuterine technika... Būtent tuomet Lietuvos švietimo vadybos ir administravimo leksikone atsirado akivaizdžiai diskriminuojanti, negera konotacija, alsuojant mokyklų „išsigryninimo“ sąvoka. Suprask, egzistuoja „grynos“ ir „negrynos“ mokyklos, „gryni“ ir „negryni“ bendrojo ugdymo sektoriaus ruožai. Pavėluotai suvokta, kad žemesnės pakopos mokyklai, kurioje nėra 11–12 klasių, derėtų naudoti nediskriminuojančią „progimnazijos“ sąvoką. Pastaroji nebūtų sulaukusi tokios masinės atmetimo reakcijos kaip „pagrindinė“ mokykla.

Dalis mokyklų, jų bendruomenių ir net steigėjų (turima galvoje savivaldybių tarybos) ėmė gudrauti ir tinklo pertvarkos reformai priešintis, ieškoti teisinių landų, kad išvengtų vadinamojo „išsigryninimo“. Didžiulė dalis mokyklų, vadovų, aktyvesnių mokytojų ir tėvų, užuot susitelkę į mokyklos edukacinės kultūros puoselėjimą, į ugdymo ir pamokos kokybę, karštligiškai bandė modeliuoti ir „gelbėti“ savo mokyklos, o tariamai ir savo vaikų ateitį, metėsi į intrigas, lobistinės įtakos darymą vietos politikams ir net sprendimų priėmėjams centrinėje valdžioje, Lietuvos Respublikos Seime. Šiam tariamo „gelbėjimosi“ reikalui išeikvota neproporcingai daug „energijos“, kuri galėjo ir privalėjo būti nukreipta gerokai prasmingiau.

Apibendrinant galima teigti, kad sparčiai ir valingai 2002–2008 m. vykdytas tinklo optimizavimas viešųjų finansų suvaldymo pokomunistiniame pereinamosios ekonomikos krašte buvo būtinas ir išmintingas žingsnis. Kita vertus, nekelia abejonių tai, kad minėtas procesas ir reforma bent daliai mokyklų kėlė didelį stresą ir traumavo, blaškė kūrybinį potencialą, demotyvavo, slopino mokyklos autonomijos, savivaldos ir savikūros kūrybines vizijas. Paskutinis ryškesnis negatyvus, bet svarbus švietimo sistemos įvykis buvo skubotas ir chaotiškas mokytojų etatinio apmokėjimo įvedimas, sukėlęs masinį protestą sistemoje ir pasibaigęs vadinamuoju „Ministerijos šturmu“, kurį įvykdė profesinių sąjungų aktyvistai. Paradoksas tas, kad sumanymas diegti mokytojų etatinį apmokėjimą buvo išmintingas, to nuosekliai pageidavo ir profesinės sąjungos (Sauliaus Jurgelevičiaus, Egidijau Milešino). Pagrįstai buvo tikimasi sumažinti mokytojų, kurie mažose mokyklose neturi viso krūvio procentą šalyje. Deja, paskubėta, kažkas dar sumanė *pataupyti*, galiausiai, neišgrynintas modelis direktyviai *numestas* mokykloms... Taigi, norėta kaip geriau, o pavyko, kaip visuomet...

Pozityvūs sprendimai ir veiksniai švietimo sistemos vyksme (ir jo laiko juostoje) buvo ir tebėra persipynę su negatyviais įvykiais bei veiksniais. Neabejotinai reikšmingas įvykis – Lietuvos dalyvavimo IEA tyrimuose pradžia (TIMSS, 1995.) Kaip ir kitose šalyse, Lietuvoje pasireiškė vadinamasis „TIMSS šokas“. Pirmieji tarptautinių palyginamųjų tyrimų rezultatai buvo gerokai nuviliantys. Iki tol šalies viešoji nuomonė[14] buvo įtikėjusi menamai aukštu, mažų mažiausiai neprastu, Lietuvos bendrojo ugdymo lygiu. Kukli Lietuvos pozicija šalių reitinge – žemiau normavimo vidurkio – tokio nepagrįstai optimistinio įsivaizdavimo nepatvirtino. Šalies švietimo ir bendrojo ugdymo kokybė, ypač matematikos ir gamtos dalykų dėstymo ir mokymosi būklė, kurį laiką buvo atsidūrusi visuomenės ir politikų dėmesio centre, o tai jau savaime labai pozityvu.

Svarbus įvykis – pirmieji Lietuvos moksleivių, sėkmingai dalyvavusių tarptautinėse mokymosi dalykų olimpiadose, apdovanojimai. Reikšmingas įvykis – PUPP ir NMPP visuotinio moksleivių pasiekimų vertinimo sistemos diegimas šalyje. Tai buvo savalaikis sprendimas, gerąja prasme vertęs mokyklas *pasitempti* ir, tikėtina, gana svariai prisidėjo prie ugdymo kokybės ir poreikio šią svarbią dimensiją nuolat stebėti, reflektuoti ir vertinti.

Iš naujausių procesų ir sprendimų, kurie pelnytai pretenduoja į vietą švietimo „laiko juostoje“, paminėtina ambicinga TŪM programa, kuriai skirta kiek daugiau nei 0,2 mlrd. eurų ir 18-sios Lietuvos Respublikos Vyriausybės bei Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (ŠMSM) ryžtingi ketinimai pagaliau imtis mokyklų tinklo pertvarkos. Problema ta, kad tirpstant šalies demografiniams ištekliams, ypač menkai urbanizuotose vietovėse, tinklo pertvarkos (optimizavimo) procesas objektyviai negali būti momentinis ir baigtinis. Tai permanentinis,

[14] Sunku pasakyti, koks buvo minėto nepagrįsto optimizmo pagrindas? Kodėl giluminio virsmo ir ekonominių perturbacijų krečiamoje pokomunistinėje šalyje mokymosi pasiekimų lygis turėjo būti labai aukštas? Šis istorinis faktas apie klaidingą įsivaizdavimą eilinį kartą pabrėžia, kokie svarbūs ir prasmingi yra IEA ir OECD (EBPO) atliekami tarptautiniai švietimo sistemų veiksmingumo palyginamieji tyrimai.

laipsniškas, etapiškas švietimo valdymo procesas. Žinoma, TŪM kol kas gali būti įtraukta į kuriamą laiko juostos modelį tik teoriniu lygmeniu. Galimybės tiesioginei statistinei analizei pagal hipotetinį loginį modelį – „švietimo politikos sprendimai – švietimo kokybė“ šiuo atveju neabejotinai atsivers ateityje, kai atsiras vėlesnių IEA ir OECD tarptautinių švietimo studijų empiriniai duomenys, pvz., ne anksčiau nei 2024–2026 m. ir t. t.

Nėra abejonių, kad naujausias ženklus įvykis, supurtęs bendrąjį ugdymą iš šalies, COVID-19 pandemija ir būtinybė tam tikru laiku visuotinai pereiti prie nuotolinio mokymo(si). Paaiškėjo, kad tai nemenkas iššūkis, beje ne vien Lietuvos mokykloms. Pasaulyje, Europoje vyksta mokslinis ir metodinis diskursas, kurio procese apibendrinama nuotolinio mokymosi mokykloje ir universitete patirtis, ir ji ne vien pozityvi. Kita vertus, nemaloni nelaimė planetos mastu visus privertė skaitmenines technologijas ir nuotolinį mokymą(si) diegti ir mokytis spartesniais tempais.

--Švietimo „Laiko juostos“ modelio istoriniu startu tikslinga laikyti 1989–1990 m. Šiuo požiūriu, kaip reikšmingas įvykis paminėtinas dr. Meilės Lukšienės „Tautinės mokyklos koncepcija“ (1988 m.). Tai mokyklų bendruomenes, visuomenę kadaise pozityviai pakylėjęs įvykis, deja, vėliau netikėtai virtęs savotiška „nacionalinio švietimo trauma“, kuri su skausmu (ypač neformaliose švietimo ekspertų diskusijose) prisimenama iki šiol. Griūnant Sovietų Sąjungai „Tautinės mokyklos koncepcija“ buvo savalaikė ir subtili minkštosios kultūrinės galios priemonė. Nauja, aktualia idėja iš karto susidomėjo, pradėjo konsultuotis kitų sąjunginių respublikų pedagogai ir šviesuoliai. Pradėta Lietuvos pavyzdžiu dėlioti savąsias tautinio ugdymo koncepcijas [15]. Deja, istorinis laikas tuo momentu rutuliojosi itin sparčiai. Lietuva netrukus atgavo nepriklausomybę, buvo pripažinta tarptautiniu mastu, pradėjo integruotis į Europą ir vakarų pasaulį. Deja, tautinio ugdymo koncepcija nebuvo suprasta ir palaikyta mūsų partnerių užsienyje. Moderni Europa, jos švietimas ir kultūra gyveno kitais rūpesčiais, pvz., dorojosi su multikultūralizmo ir masinės imigracijos iššūkiais. Be to, tuo metu posovietinėje Jugoslavijoje vyko kruvinas karas ir etniniai valymai (masiniai žudymai). Tie įvykiai šokiravo sočią, komfortu besimėgaujančią Europą. Beje, karas Jugoslavijoje anuomet kilo ne dėl ekonominių ar politinės ideologijos motyvų, bet būtent dėl etniškumo ir religijos. Apskritai, anuometė Rytų Europa išgyveno gilumines politines ir planinės ekonomikos transformacijas, privatizaciją, „šoko terapiją“ (pagal L. Balcerovičių), todėl toks sektorius kaip švietimas, visose Rytų bloko šalyse buvo, vaizdžiai tariant, paliktas „virti savo sultyse“. Didžiosiose politinėse darbotvarkėse švietimo klausimai, deja, nebuvo pirmaeiliai. Žinoma, ta aplinkybė, jog privalu deideologizuoti, „dekomunizuoti“ ugdymo turinį – akivaizdi visiems. Ta prasme švietimas anuomet „virė“ pozityviąja prasme, bet tik kaip daiktas savyje.

Taigi, akivaizdu, kad Lietuva, su tokia į etniškumą centruota ugdymo koncepcija, anuomet, objektyviai mąstant, negalėjo integruotis į vakarus. Kai tik prasidėjo nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos pirmieji integracijos į vakarus bandymai, minėtos koncepcijos diegimo „negrįžtamumo taškas“ buvo jau praeitas. Tautinės mokyklos koncepcija „padėta į stalčių“. Deja, kažkas lygiavertčiai funduoto ir stipriai idėjiško švietimui jau nebuvo pasiūlyta. Tiesiog – liberalizavimas, europėjimas, kompiuterizavimas... Vis dėlto, Meilės Lukšienės idėja nenuslopinta visiškai, ji „reinkarnavosi“ ugdymo turinyje, kurį anuomet buvo privalu atnaujinti ir visiškai desovietizuoti per kraštutinai trumpą laiką. Tautinės mokyklos postulatus perėmė mokyklų bendruomenės, tai turėjo įtakos mokyklų kultūros tapsmui, tradicijoms. Daugeliui mokyklų suteikti iškilių Lietuvos veikėjų vardai, formavosi naujos valstybinių ir etnografinių švenčių minėjimo mokyklų bendruomenėse tradicijos.

Tautinės mokyklos vertybiniai-pasaulėžiūriniai postulatai nepraranda aktualumo ir šiandien. Išaugo geopolitinė įtampa, kyla grėsmės tarptautiniam ir nacionaliniam saugumui. Privalu naujai pažvelgti į pilietinį ugdymą, taip pat į visuomenės pilietinį sutelktumą, į rengimą visuomeninio (viešojo) saugumo srityje ir net į karinį [16] moksleivių rengimą. Geopolitinių grėsmių ir karo aki-

[15] Ilgainiui, tokios šalys kaip Moldova, Kazachstanas ir pan. atsisakė kirilicos ir perėjo prie kitų, jų kultūrą ir kalbą taikliau atliepiančių raidynų. Kas pasakytų, kad minėtos postkolonijinės kultūrinės emancipacijos ištakos negalėtų būti siejamos su tarptautiškai nuskambėjusia dr. Meilės Lukšienės tautinės mokyklos ir tautinio švietimo koncepcija?

[16] Dar visai neseniai sąvoka „karinis-patriotinis ugdymas“ taikioje gerovės Europoje ir Lietuvoje būtų suvokta kaip visiška atgyvena, totalitarinių santvarkų rudimentas. Neišprovokuoto karinio išpuolio prieš Ukrainą akivaizdoje, militaristinę semantiką konotuojantys reikšminiai žodžiai, atspindintys jaunimo pasirengimą ginklu ginti Tėvynę, įgauna kardinaliai naują prasmę, reikalauja atviros diskusijos bei konkrečių susitarimų, sprendimų.

vaizdoje tenka kalbėti ir apie pilietinio pasipriešinimo (rezistencijos) potencialo palaikymą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 str. teigia: „Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinasi į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“. Ukrainos atvejis įtikinamai rodo, kad kritinės žmonių masės pasirengimas aukotis dėl Tėvynės – ne mažiau svarbus dalykas, nei modernūs ginklai ir talentingas vadovavimas ginkluotosioms pajėgoms.

Nepaprastai aktualu tampa kalbėti(s) apie tai, kas pastaruoju metu vadinama „minkštąja galia“. Tai edukacinė-kultūrinė dimensija, kuri, dėl menamų sąsajų su nacionalizmu, buvo vis labiau apleidžiama ir Europos Sąjungoje, ir Lietuvoje, netgi stumiama į užribį. Taigi išskirtinis vaidmuo čia tenka lituanistikos dalykams – Lietuvos ir Europos istorijai, Lietuvos literatūrai, valstybinei kalbai, Lietuvos gamtotyrai ir socialinei geografijai. Iki šiol dominavusi nedovanotinai naivi pacifistinė edukacinė doktrina, naujo brutalaus karo Europoje akivaizdoje, galimai bus peržiūrėta ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Europos Sąjungos šalyse. Šios karčios istorinės patirties akivaizdoje, tikėtina, demokratinės šalys apsispręs dėl būtinybės kardinaliai koreguoti socialinio-humanitarinio ciklo dalykų ugdymo turinį, ugdymo vertybinę doktriną.

Šie vertybiniai-futurologiniai pamąstymai tiesiogiai susiję su atliktu tyrimu. Jei tokie apsisprendimai dėl ugdymo doktrinos pokyčių įvyks, jie žymės epochos lūžį Lietuvos ir Europos Sąjungos švietimo „laiko juostoje“.

Išdėstyti samprotavimai ir argumentai rodo, kad darbinė sąvoka švietimo „laiko juosta“ pasižymi modeliavimo geba ir euristiniu potencialu.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dizainas: bendroji schema

Tyrimo Techninėje užduotyje nevartojamos sąvokos „priklausomas kintamasis“ (PK) ir „nepriklausomas kintamasis“ (NK), taip būdingos dažnam socialiniam tyrimui. Vis dėlto, užsakomojo tyrimo sumanymas savo esme deterministinis. Siekiama sužinoti, kaip bendrojo ugdymo sektoriui reikšmingų sprendimų visuma, taip pat valstybės finansinės investicijos į sektorių, prisidėjo prie pozityvios švietimo kaitos 1990–2020 m. ir kaip tai atsispindėjo (neatsispindėjo) Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimuose 1996–2019 m. Minimi pasiekimai patikimai ir objektyviai įvertinti standartizuotais didaktiniais testais palyginamosiose studijose, kurias periodiškai organizuoja tarptautinės organizacijos – IEA ir OECD (EBPO).

Akivaizdu, kad švietimo politikos ir valdymo sprendimai bei sektoriaus finansavimas atlieka NK paskirtį, o švietimo kokybė, operacionalizuotos, kaip mokymosi pasiekimų testų įverčiai, atlieka PK paskirtį. Tokia kintamųjų konfigūracija empiriniam socialiniam tyrimui, jo dizainui ganėtinai tipiška. Neišvengiamai atsiranda ir programų vertinimo tyrimo dizaino bruožų (angl. *Program Evaluation Design*), kuomet iš PK kiekybinių pokyčių sprendžiama apie vykdytos politinės programos arba socialinių intervencinių priemonių tinkamumą. Jei PK įverčiai, šiuo atveju – mokymosi pasiekimai – gerėja, manoma, jog pritaikyti švietimo politikos sprendimai taiklūs, tinkami, o bendrojo ugdymo sektoriaus valdymas veiksmingas.

Vis dėlto, tokia prasminga deterministinė aspiracija – sužinoti, ar švietimo politikos sprendimai, sektoriaus valdymas Lietuvoje per tris dešimtmečius paveikė (nepaveikė) mokymosi pasiekimų lygį, yra gerokai apribota dėl kelių objektyvių aplinkybių. Pažymėtina, jog tos aplinkybės ir priežastys visiškai nepriklauso nuo tyrėjų valios ar pastangų. Tuos tyrimo objektyvius apribojimus (angl. *limitations*) privalu aptarti išsamiau.

Mokymosi pasiekimai, taip pat biudžeto ir Europos Sąjungos fondų investicijos [17] į bendrojo ugdymo sektorių – objektyvūs ir kiekybiškai matuojami kintamieji, o atitinkami duomenys viešai prieinami. Tai – tyrimo dizaino privalumas, ypač kiekybinio žanro atveju. Nepriklausomas kintama-

[17] Mokymosi pasiekimai, vertinami IEA ir OECD (EBPO) ekspertų sukurtais ir ištobulintais testais, metrologiškai nepriekaištingi, objektyvūs. Toks pat objektyvus ir visiškai kiekybinis ir finansavimo kintamasis, nors, privalu paminėti kai kurias komplikacijas: a) per 3 dešimtmečius keitėsi net keturios valiutos – rubliai, bendrieji talonai („vagnorkės“), litai ir eurai; b) keitėsi, varijavo finansavimo apskaitos metodika.

sis – švietimo politikos sprendimus ir valdymo veiksmingumą modeliuojantis kintamasis – visiškai kokybinis kintamasis. Socialiniuose tyrimuose toks kokybinis NK statusas įprastas, netgi trivialus. Vis dėlto, šio tyrimo atveju, NK vidinį struktūravimą ir modeliavimą esmingai komplikuoja kelios aplinkybės.

Tyrimo nepriklausomu kintamuoju tampa istoriškai netrumpas sektoriaus raidos laikmetis, apimantis net tris dešimtmečius, nuo 1990 m. iki 2020 m. Per tą laikotarpį šalyje priimta gausybė bendrojo ugdymo sektorių reguliuojančių teisės aktų, programinių dokumentų, strategijų, kaitos programų. Įvyko gausybė reikšmingų švietimui įvykių tiek sektoriaus viduje, tiek už jo ribų – visuomenėje ir valstybėje. Pasak apibendrintos ekspertų nuomonės, kaip bus parodyta šiame tyrime, per minėtą trijų dešimtmečių laikmetį įvyko bent 225 svarbūs, švietimui labai reikšmingi įvykiai, kurie kokybinės ekspertizės pagrindu įtraukti į tyrėjų sudarytą „švietimo laiko“ juostą. Didžiąja dalį šio sąrašo sudaro įvairaus lygmens teisės aktai, programiniai dokumentai.

Kyla klausimas, kuris iš jų laikytinas labai reikšmingu, padariusiu lemiamą poveikį mokyklų kaitai ir mokinių pasiekimas, o kuris galimai padarė menkesnį poveikį, gal net neigiamą?

Jokių pagrįstų ir moksliškai patikimų atsakymų, kaip loginiu ir priežastiniu ryšiu susieti tuos momentus, nėra. Mintinio eksperimento pagrindu, įsivaizduokime, jog serija valdymo sprendimų padarė esminį pozityvų poveikį švietimo kaitai ir kokybei. Tie menami sprendimai galėtų būti kad ir centralizuotos abitūros instituto įsteigimas šalyje – Nacionalinio egzaminų centro veiklos startas, Lietuvos apsisprendimas dalyvauti IEA ir OECD (EBPO) studijose, socialinio pedagogo pareigybės įvedimas mokyklose, Europos Sąjungos lėšų, skirtų bendrajam ugdymui ir gausybė kitų.

Sakykime, kokybinės ekspertų apklausos metu kolektyvinis protas tiesiog postulavo šių sprendimų ir įvykių tikėtiną pozityvų paveikumą švietimo kokybei apskritai ir Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų gerėjimui konkrečiai. Kyla klausimas, beje, visai ne retorinis, per kiek laiko atitinkamas sprendimas (sprendimai) turėtų pradėti generuoti manifestuotas pozityvias pasekmes mokykloms? Kiek laiko tokia pozityvi banga turėtų objektyviai tęstis? Kuris iš viso rinkinio pozityvių sprendimų, kurie išėjo į gyvenimą panašiu laiku, – svariausias, paveikiausias? Galiausiai, iš kur apie tai žinoti, ir kaip tą menamą pozityvų paveikumą, bent apytiksliai, kad nesakytume – objektyviai, argumentuoti? Jei kalbame apie ilgesnį istorinį laikmetį, toks tikimybinis-determinacinis mechanizmas objektyviai pasireiškia tarsi vientisas sudėtingiausias gausybės skirtingų priežasčių ir pasekmių sąveikos mazgas, beje, tyrimų ir analizės procesuose logiškai niekaip nepaaiškinamas [18].

Teisės akto ar programinio dokumento turinyje paprastai neįmanoma *a priori* ir visiškai patikimai įvertinti jo būsimų faktinių pasekmių reguliuojamam sektoriui gylio, užmojo, taip pat pozityvumo laipsnio ar net nenumatytų neigiamų šalutinių efektų. Tai galima apytiksliai, interpretatyviai įvertinti tik *ex-post-factum,* tai yra – praėjus tam tikrai istorinei atkarpai, išaiškėjus nuotolinėms teisėkūros ir valdymo sprendimų faktinėms pasekmėms. Be to, pagrįsdami teisės aktus, priimdami ir įgyvendindami politinius sprendimus, jų rengėjai ir priėmėjai paprastai postuluoja didelę būsimą naudą ir būsimą viešąjį gėrį. Iki šiol joks teisės aktas, valdymo ar reformavimo sprendimas nepriimtas akcentuojant jo būsimą žalą ar bent tokios žalos riziką visuomenei. Galiausiai, kai visa „kekė“ teisės aktų ir sprendimų, padarytų per ilgesnį istorinį laiką, priimama, įdiegiama visuomenėje, labai keblu patikimai ir tiksliai įvertinti, kuris iš jų padarė lemiamą pozityvų ar negatyvų poveikį? Visa tai galima padaryti tik subjektyvios interpretacijos būdu. Atitinkamas istorinis-politologinis teisėkūros procesas ir rezultatas, jei jį norime traktuoti kaip nepriklausomą empirinio socialinio tyrimo kintamąjį, yra neskaitmeninės kilmės, ir tikrai ne matavimo produktas. Toks teisės aktų, sprendimų ir svarbių įvykių chronologinis sąrašas yra kokybinės, tekstinės kilmės medžiaga, kurios laisva, preliminariai niekaip nestruktūruota interpretacija neišvengiamai tampa sofistikuota, „išplaukusi“ ir pažeista subjektyvumo.

[18] Eksperimentinių ir kvazi-eskperimentinių tyrimų metodologijoje keliama problema įvardijama kaip vidinis tyrimo validumas (angl. *internal validity*). Jis reiškia klausimą, kiek tyrėjai gali būti įsitikinę, jog aptikti PK kiekybiniai pokyčiai atsirado būtent dėl NK svyravimų, o ne dėl to, kad eksperimento modelis galimai nėra „švarus“ ir tiesiog suveikė gretutinės, tyrėjų nekontroliuojamos priežastys, vadinamieji kintamieji-trukdžiai (angl. *confounding variable*).

Šis NŠA užsakytas ir tyrėjų atliktas tyrimas kažkiek siejasi su natūralaus kvazi-eksperimento, atliekamo pagal „ex post factum“ metodologinį modelį (žr. Quasi-Experiment, Ex-post-facto Experiment), rezultatais.

Tyrimas atsidūrė savotiškoje situacijoje, kai du kintamieji – mokymosi pasiekimai ir finansavimo rodikliai – kiekybiniai, patikimi ir objektyvūs, o menamas tyrimo nepriklausomas kintamasis – valdymo sprendimai sektoriaus atžvilgiu – niekaip neapibrėžtas ir visiškai nestruktūruotas. Tyrimo perspektyva, kuomet tą trijų dešimčių trukmės švietimo valdymo laikmetį improvizuotai sutvarkytų, struktūruotų ir mokslinei analizei parengtų tik vienas ar keli projekto tyrėjai, pasirodė nepriimtina nei šiuolaikinio metodologinio standarto, nei mokslo etikos požiūriu. Šitaip tyrimo procese atsirado poreikis visai serijai kokybinių ekspertinių apklausų, kurių paskirtis – sutvarkyti, sustruktūruoti, kategorizuoti, periodizuoti tyrimo nepriklausomą kintamąjį, galiausiai, parengti jį kiekybinei analizei ir tokią analizę atlikti. Vengiant kalbėsenos vien socialinių tyrimų metodologijos slengu ir pereinant prie kalbos, atliepiančios Užsakovo interesus bei tyrimo Techninės užduoties nuostatas, turinio prasme tas **nepriklausomas kintamasis** – ne kas kita, kaip gausybė 1990–2020 m. išleistų teisės aktų, reguliuojančių bendrojo ugdymo sektorių, taip pat šiame sektoriuje įvykę reikšmingi įvykiai.

Jei kalbėtume vien apie naujausios švietimo istorijos tyrimą, kaip „daiktą savyje“, tai kokybinis-interpretacinis istorinio vyksmo aprašymas yra įprasta istorijos [19] mokslo atstovų rutininio darbo dalis ir atitinkamo profilio tyrimų metodologinė norma. Problema ta, kad šio tyrimo Techninė užduotis numatė net trijų dešimtmečių trukmės istorinę švietimo kaitą, teisinių švietimo politikos sprendimų visumą, taip pat švietimo finansavimo bangas per minėtą laikmetį tiesiogiai susieti su grynai kiekybiniais kintamaisiais – su tarptautiniais Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų testų įverčiais 1995–2019 m. Pastarieji objektyviais didaktiniai testais užfiksuoti tarptautinių palyginamųjų studijų, kurias reguliariai organizavo IEA ir OECD (EBPO).

Esant tokioms komplikuotoms kūrybinėms aplinkybėms ir euristiniams iššūkiams, nepriklausomo kintamojo pirminis struktūravimas ir kategorizavimas bei po to atlikta švietimo kaitos proceso kvantifikacija sąmoningai deleguoti kolektyviniam protui – ekspertams. Tyrėjai tiesiog šį procesą organizavo ir moderavo, remdamiesi ekspertų apklausos socialiniuose moksluose patirtimi bei metodologinėmis normomis. Taigi, tai, kaip vienas ar kitas švietimo valdysenos laikmetis (valdymo kadencija) ekspertų įvertinti, nuo tyrėjų komandos jau visiškai nepriklausė.

Ypatingai pažymėtina, kad ekspertinių apklausų metodas (metodai) formaliai nefigūravo tyrimo pirminėje Techninėje užduotyje. Vis dėlto tyrėjų mokslinis sumanymas taikyti būtent seriją ekspertinių apklausų – kokybinių ir kiekybinių – Užsakovo formaliai patvirtintas, suderinant pagal paslaugų sutarties procedūras tyrimo metodologiją ir teikiant tarpines tyrimo ataskaitas. Tokiu būdu ekspertinių apklausų metodai legitimuoti ir tapo šio užsakomojo tyrimo VISOS metodikos pagrindu.

Menkai formalizuotos pavienių ekspertų (N≈10) kokybinės apklausos buvo traktuojamos kaip pagalbinis tyrimo metodas. Jo paskirtis – preliminari švietimo „Laiko juostos“ elementų – teisės aktų ir reikšmingų įvykių atranka, švietimo vyksmo darbinis periodizavimas. Po to didelės apimties (N≈150) kiekybinė ekspertų apklausa buvo taikoma kaip pagrindinis šio tyrimų projekto metodas. Masinės kiekybinės ekspertų apklausos paskirtis – atskirų švietimo „laiko juostos“ ir atitinkamai švietimo valdymo kadencijų veiksmingumo vertinimas. Pasirinktą tyrimo dizainą ir metodiką nusako žemiau apibūdinti tyrimo etapai ir loginiai žingsniai:

1. Naujausios istorinės medžiagos ir šaltinių apie Lietuvos švietimo teisėkūrą, valdymą, bendrojo ugdymo sektoriuje vykusius procesus eksploracinė analizė. Tai – archyvinės medžiagos, straipsnių, medijų pranešimų, teisės aktų tekstų pirminė analizė.

2. Sudaryta 1990–2020 m. teisės aktų, programų, svarbių įvykių, reikšmingų bendrajam ugdymui ir mokyklai, darbinė chronologija. Remiantis ekspertiniais vertinimais, chronologinis sąrašas buvo iteratyviai optimizuojamas. Šitaip, remiantis šaltinių analizės ir neformalizuotos ekspertų apklausos kokybinės apklausos metodais, sudarytas preliminarus švietimo „laiko juostos“ darbinis modelis.

[19] Pagal šiuolaikinį klasifikatorių istorijos mokslas, priešingai nei socialiniai mokslai, priskirtinas prie humanitarinių mokslų. Pagrindinė skirtis čia ta, kad socialiniai mokslai nepasiriboja vien šaltinių mokslų ir šaltinių refleksija, bet generuoja empirinius duomenis, taiko matavimo principą, kai kada net eksperimentą, kuris pagal savo pirminę kilmę yra gamtamokslinis metodas.

3. Sudarytas švietimo „laiko juostos“ darbinis modelis, jo atskiri segmentai panaudoti kaip klausimyno, skirto ekspertams, stimulinė medžiaga. Ekspertai įvairias „laiko juostos“ atkarpas, tai yra valdymo veiksmingumą per atitinkamą laikmetį vertino pagal 41 rodiklį. Ekspertų apklausos duomenys apdorojami psichometrinės statistikos metodais, suformuojami sudėtiniai indeksai, skalės ir poskalės, matuojančios bendrojo ugdymo valdymo būdo veiksmingumą dešimtyje tiriamo 1990–2020 m. laikotarpio atkarpų. Tokiu būdu gautas kiekybinis švietimo valdymo būdo veiksmingumo įvertinimas, tenkinantis inersubjektyvumo, validumo, patikimumo reikalavimus.

4. Remiantis ekspertų apklausos metu sugeneruotais įverčiais, jų interpretacija, sudarytas bendrojo ugdymo valdymo būdo veiksmingumo 1990–2020 m. periodizavimo modelis. Atsivėrė galimybė ekspertinius įverčius kiekybiškai ir interpretacijos būdu asocijuoti su kiekybiniais-dinaminiais Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų ir bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo duomenimis, kurie jau buvo parengti tokiai kompleksinei analizei. Atsirado galimybė, remiantis 1990–2020 m. tenkantiems ekspertiniams įverčiams, prognozuoti švietimo valdymo būdo veiksmingumo įverčius, kurie tikėtini kitose elektoralinėse kadencijose, tai yra 2020–2024 m. ir 2024–2028 m. laikotarpiai.

Atliktas tyrimas pagal savo tipologiją ir žanrą – multimetodinis, trianguliacinis ir tarpdisciplinis. Remtasi istorine, politologine, sociologine ir viešojo administravimo tyrimų patirtimi. Tame pačiame tyrimų projekte buvo taikomi, derinami skirtingos prigimties metodai: 1) darbas su archyvine medžiaga, teisės aktų analizė, medijų pranešimų analizė, mokslinės literatūros apie naujausią Lietuvos Respublikos švietimo istoriją analizė; 2) antrinė žinybinės statistikos analizė; 3) kiekybinė ir kokybinė ekspertų apklausos; 4) statistiniai metodai (psichometrinė statistika, faktorinė, klasterių analizė, daugiamačių skalių metodas (MDS), trendo prognozės metodai; 5) grafiniai analizės metodai.

2.2. Švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos tarptautinių mokymosi pasiekimų studijų duomenų analizės šaltiniai

Lietuvos mokinių pasiekimų dinamika atskleidžiama remiantis IAE ir EBPO atliktų tyrimų duomenimis. Šie tarptautiniai tyrimai pasižymi aukšta metodologine kokybe ir yra bene vienintelė priemonė vertinat ne tik Lietuvos mokinių pasiekimus kitų šalių kontekste, bet ir šių pasiekimų pokyčius [20], siejant juos su švietimo politikos įgyvendinimu.

2.2.1 lentelė. Lietuvos dalyvavimas Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos ir Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos organizuotose mokymosi pasiekimų ir mokymosi aplinkų tarptautinio palyginimo studijose 1995–2018 m.

995	997	999	001	003	006	007	009	011		012	015	016	018	019
IMSS	IMSS	IMSS		IMSS		IMSS		IMSS			IMSS			IMSS
			IRLS		IRLS			IRLS				IRLS		
					ISA		ISA			ISA	ISA		ISA	
							CCS					CCS		

Tarptautiniuose lyginamuosiuose IEA 8 kl. mokinių matematikos ir gamtos pasiekimų tyrimuose TIMSS, kurie vykdomi kas ketverius metus, Lietuva dalyvauja nuo pat jų pradžios – 1995 m., 4 kl. mokinių matematikos ir gamtos pasiekimų tyrimuose – nuo 2003 m., 4 kl. mokinių skaitymo pasiekimų tyrime PIRLS, kuris vykdomas kas penkerius metus – nuo 2006 m., IEA orga-

[20] Lietuvos mokinių pasiekimų patikrinimo 4 kl., 6 kl., 8 kl., 10 kl. metodikos, nors ir pristatomos kaip kriterinės, pasiekimų dinamikos analizei netinkamos, nes skirtingų metų testai nesusieti, o skalės standartizuojamos kiekvienų metų tyrimo imties pagrindu. Šių patikrinimų statistinių duomenų analizė šalies mokinių pasiekimų dinamikos požiūriu gali daug atskleisti taikant kohortų analizės metodus.

nizuojamuose tarptautiniuose mokinių pilietinio ugdymo pasiekimų tyrimuose ICCS – nuo 2009 m. [21] (žr. 2.2.1 lentelėje).

EBPO ir PISA (Penkiolikmečių tyrimas (angl. *Programme for International Student Assessment*) tyrimuose, kurių tikslas – įvertinti mokinių žinias ir gebėjimus, reikalingus sėkmingai dalyvauti visuomenės gyvenime, pritaikyti tai nepažįstamose situacijose mokykloje ir už jos ribų – nuo 2006 m. vertinamas mokinių matematinis, gamtamokslinis ir skaitymo raštingumas (nuo 2015 m. – finansinis raštingumas).

Pristatomame tyrime analizuojama informacija iš šių tarptautinių tyrimų rezultatus pristatančių **publikacijų duomenų bazių** (žr. 2.2.2 lentelėje).

2.2.2 lentelė. Tarptautinių švietimo tyrimų ataskaitų duomenų bazės, panaudotos Lietuvos mokinių pasiekimų dinamikos analizei

Publikacijų duomenų bazė	Duomenų bazių adresas
IEA TIMSS 1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015, 2019	Prieiga internete: https://timssandpirls.bc.edu/timssXXXX/, kurioje XXXX yra TIMSS ciklo metai.
IEA PIRLS 2001, 2006, 2011, 2016	Prieiga internete: https://timssandpirls.bc.edu/pirlsXXX/index.html, XXXX yra PIRLS ciklo metai.
IEA ICCS 2009, 2016	Prieiga internete: https://www.iea.nl/studies/iea/iccs/2009, https://www.iea.nl/studies/iea/iccs/2016/results.
EBPO PISA 2006, 2009, 2012, 2015, 2018	Prieiga internete: https://www.oecd.org/pisa/publications/, https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/, https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/pisa-2012-results.htm, https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/pisa2009keyfindings.htm, https://www.oecd.org/education/school/programmeforinternationalstudentassessmentpisa/pisa2006results.htm.
EBPO PISA finansinis raštingumas 2018, 2015	Prieiga internete: https://www.oecd.org/finance/financial-education/oecdpisafinancialliteracyassessment.htm.
Lietuvos mokinių pasiekimų tarptautiniuose švietimo tyrimuose ataskaitos	Prieiga internete: https://smsm.lrv.lt/lt/teisine-informacija-1/ti-tyrimai-ir-analizes/tarptautiniai-tyrimai/tarptautiniai-svietimo-tyrimai.

TIMSS ir PISA tyrimų **statistinių duomenų bazių** analizei pasitelkiama NCES (angl. *National Center for Education Statistics*) interneto analizės priemonė I-DE (angl. *International Data Explorer*), leidžianti tiesiogiai dirbti su tyrimų duomenimis. Prieiga internete: https://nces.ed.gov/surveys/international/ide/.

Analizuojama šių rodiklių kaita:

IEA TIMSS tyrimas

Lietuvos 8 kl. mokinių matematikos pasiekimų testo rezultatų kaita. 1995–2019 m. tyrimų ciklai:

- Pasiekimų vidurkis standartizuotoje skalėje [22].
- Mokinių pasiskirstymas pagal pasiekimų lygmenis.
- Pasiekimų vidurkis standartizuotoje skalėje pagal matematikos turinio sritis ir kognityvines dimensijas (nuo 2007 m. tyrimų ciklo).
- Mokinių nuostatos dėl matematikos mokymosi.

[21] 1999 m. Lietuva dalyvavo IEA CIVED tyrime (28 šalys), tačiau vėliau iš dalies keitėsi šio IEA tyrimo koncepcija, pavadinimas, vertinamų požymių skalės, todėl šioje ataskaitoje mokinių pilietinio ugdymo rezultatai analizuojami tik 2009 m. IEA ICCS (38 šalys) ir 2016 m. IEA ICCS (24 šalys) tyrimų rezultatų pagrindu.

[22] Analizuojant kaitą, Lietuvos mokinių pasiekimų vidurkis nelyginamas su TIMSS šalių vidurkiu, nes TIMSS šalių imtis skirtinguose tyrimo cikluose kinta. PISA tyrimuose dalyvauja daugmaž tos pačios EBPO šalys, todėl Lietuvos vidurkio ir EBPO vidurkio skirtumas, analizuojant dinamiką – informatyvus.

- Lietuvos 8 kl. mokinių gamtos mokslų pasiekimų testo rezultatų kaita. 1995–2019 m. tyrimų ciklai.
- Pasiekimų vidurkis standartizuotoje skalėje.
- Mokinių pasiskirstymas pagal pasiekimų lygmenis.
- Pasiekimų vidurkis standartizuotoje skalėje pagal gamtos mokslų turinio sritis ir kognityvines dimensijas (nuo 2007 m. tyrimų ciklo).
- Mokinių nuostatos dėl gamtos mokymosi.

Lietuvos mokinių 4 kl. matematikos pasiekimų testo rezultatų kaita. 2003–2019 m. tyrimų ciklai:

- Vidurkis standartizuotoje skalėje.
- Pasiekimų vidurkis standartizuotoje skalėje pagal matematikos turinio sritis ir kognityvines dimensijas (nuo 2007 m. tyrimų ciklo).

Lietuvos 4 kl. mokinių gamtos mokslų pasiekimų testo rezultatų kaita. 2003–2019 m. tyrimų ciklai:

- Vidurkis standartizuotoje skalėje.
- Pasiekimų vidurkis standartizuotoje skalėje pagal gamtos mokslų turinio sritis ir kognityvines dimensijas (nuo 2007 m. tyrimų ciklo).

IEA PIRLS tyrimas

Lietuvos 4 kl. mokinių skaitymo pasiekimų testo rezultatų kaita. 2001–2016 m. tyrimų ciklai:

- Vidurkis standartizuotoje skalėje.
- Pasiekimų vidurkis standartizuotoje skalėje pagal matematikos turinio sritis ir kognityvines dimensijas (nuo 2007 m. tyrimų ciklo).

IEA ICCS tyrimas

Lietuvos mokinių 8 kl. pilietinio ugdymo pasiekimų kaita (2009, 2019 m. tyrimų ciklai):

- Pilietinės žinios. Skalės vidurkis.
- Pilietinis dalyvavimas (Mokinių diskusijų socialiniais ir politiniais klausimais indeksas, Mokinių pasitikėjimo veikti savarankiškai pilietiškumo srityje indeksas, Mokinių dalyvavimo visuomeniniame mokyklos gyvenime vertės suvokimo indeksas, Mokinių ketinimo dalyvauti politinėje veikloje indeksas, Ketinimo ateityje balsuoti rinkimuose indeksas).

EBPO PISA tyrimas

Lietuvos penkiolikmečių matematikos, gamtos mokslų ir skaitymo raštingumo kaita 2006 – 2018 m. ciklai:

- Matematinio raštingumo vidurkis standartizuotoje skalėje ir lyginant jį su OECD vidurkiu.
- Gamtos mokslų raštingumo vidurkis standartizuotoje skalėje ir lyginant jį su OECD vidurkiu.
- Skaitymo raštingumo vidurkis standartizuotoje skalėje ir lyginant jį su OECD vidurkiu.
- Finansinio raštingumo vidurkis standartizuotoje skalėje ir lyginant jį su OECD vidurkiu.

SEK įtakos mokinių pasiekimams dinamika 2006–2018 m. ciklai:

- SEK vidurkis pagal matematinio, gamtamokslinio, skaitymo raštingumo lygmenis (PISA tyrimas).
- Matematinio, gamtamokslinio, skaitymo raštingumo vidurkis pagal aukščiausią tėvų išsilavinimą (PISA tyrimas).
- Matematinio, gamtamokslinio, skaitymo raštingumo vidurkis pagal vietovės, kurioje yra mokykla, tipą (PISA, TIMSS tyrimas).

Analizuojant TIMSS ir PISA tyrimo rezultatus, svarbu pažymėti, kad skiriasi šių tyrimų filosofija, matuojami mokinių gamtos ir matematikos pasiekimų konstruktai, tiriamųjų kohortos.

Pasiekimų konceptas. EBPO PISA tyrimuose matuojamas mokinių matematinis ir gamtamokslinis bei skaitymo raštingumas, tiesiogiai nesiejant šių konceptų su ugdymo turiniu mokykloje, išeities tašku imant kasdienėje veikloje reikalingus gebėjimus ir matematikos bei gamtos mokslų logiką. Tuo tarpu IEA TIMSS, PIRLS tyrimuose testuojami matematiniai ir gamtamoksliniai skaitymo gebėjimai tiesiogiai siejami su mokyklinio ugdymo turiniu (IEA ICCS pilietiškumo ugdymo tyrime nuo šio principo atsitraukiama). Taigi, mokinių pasiekimai PISA ir TIMSS tyrimuose konceptualizuojami ir operacionalizuojami skirtingai, ir tai, tikėtina, vienas iš veiksnių, apsprendžiančių mokinių pasiekimų testavimo rezultatų, gautų šiais testais, dinamikos skirtumus.

Tyrimų imtis. TIMSS aštuntokų tyrime dalyvauja aštuntoje bendrojo ugdymo mokyklos klasėje besimokantys mokiniai (t. y. mokiniai, kurie bendrojo ugdymo mokykloje mokėsi 8 m.), tuo tarpu EBPO PISA tyrimuose apklausiami penkiolikos metų [23] mokiniai gali mokytis tiek 8 kl., tiek 9 kl. ar 10 kl., todėl jų mokymosi patirtis nevienoda. Stebima tendencija, kad visuose PISA cikluose, tiek testuojant mokinių matematinį, tiek gamtos mokslų ar skaitymo raštingumą, 8 kl. mokinių pasiekimai žemiausi ir nuo 9 kl. mokinių pasiekimų skiriasi labai stipriai – nuo 50 iki 70 standartizuotų taškų (Zabulionis, 2020 [24]). Geriausi 10 kl. mokinių pasiekimai. Šiuos skirtumus sąlygoja ne tik skirtingas mokinių mokymosi patyrimas, bet ir tai, kad aštuntoje klasėje besimokantys penkiolikmečiai, tikėtina, pradėjo vėliau lankyti mokyklą dėl nepakankamos mokyklinės brandos ar kartojo kursą. Laikotarpiu nuo 2006 m. iki 2018 m. PISA tyrime dalyvaujančių 8 kl. moksleivių skaičius nuosekliai mažėjo nuo 13 proc. iki 2,4 proc. Dauguma tyrime dalyvavusių Lietuvos mokinių mokosi 9 kl.: 2006 m. – 80 proc., 2018 m. – 90 proc. Nei aštuntokų, nei dešimtokų imtis nereprezentatyvi šių klasių mokinių populiacijos atžvilgiu. TIMSS aštuntokų tyrime dalyvaujančių mokinių amžiaus vidurkis kinta nuo 15,2 m. 1999 m. tyrimo cikle iki – 14,7 m. 2019 m. tyrimo cikle. Taigi, PISA ir TIMSS 8 kl. turimuose mokinių mokymosi patirtis iš esmės skiriasi vieneriais mokymosi metais. IEA testuoja ir 4 kl. mokinių gamtos mokslų, matematikos ir skaitymo pasiekimus.

Pasiekimų vertinimas. Tiek TIMSS, tiek PISA mokinių pasiekimams vertinti naudojama skalė, kurios vidurkis yra 500, o standartinis nuokrypis 100. PISA skalė standartizuota 2000 m. tyrimo duomenų pagrindu, TIMSS skalė standartizuota 1995 m. duomenų pagrindu. Sudarant naują testą išlaikomos sąsajos su prieš tai esančiu, ir tai leidžia patikimai vertinti ir stebėti vienos šalies rezultatų kaitą, nepriklausomai nuo to, kiek ir kokios šalys dalyvauja konkrečiame tyrimo cikle.

Šalių, dalyvaujančių kiekviename tarptautinių tyrimų cikle, skaičius kinta, kinta šių šalių mokinių pasiekimai, todėl kiekvieno tyrimo ciklo metu bendras EBPO ar TIMSS šalių vidurkis ne 500, o šiek tiek didesnis (mažesnis).

Pokyčių interpretavimas. Mokinių pasiekimų pokytis standartizuotoje skalėje matuojamas kaip pasiekimų įverčių vidurkių skirtumas, išreikštas standartinio nuokrypio vienetais. Tiek IEA TIMSS ir IEA PIRLS, IEA ICCS, tiek EBPO PISA tyrimuose mokinių pasiekimų įverčiai pateikiami standartizuotose skalėse, kurių standartinis nuokrypis – 100, SEK matuojamas z-skalėje, kurios standartinis nuokrypis – 1. Aprašant pasiekimų vidurkio pokyčio dydį, tikslinga naudotis Cohen, (1988), Sawilowsky, (2009) teikiamomis praktinėmis standartizuoto vidurkių skirtumo interpretavimo taisyklėmis [25] (žr. 2.2.3 lentelėje).

Komentuodami testavimo rezultatų dinamiką, atsižvelgiame ne tik į tiriamo požymio reikšmės vidurkių (proporcijų) skirtumą skirtingose grupėse ar skirtingais laikotarpiais, bet ir į šio skirtumo statistinį reikšmingumą. Statistinis reikšmingumo įvertinimas suteikia pagrindą tyrimo išvadas apibendrinti ne tik apklaustai respondentų grupei, bet ir visai Lietuvos penkiolikmečių (PISA tyrimai) ar aštuntokų ir ketvirtokų (IEA tyrimai) populiacijai.

---

[23] PISA tyrime nurodomos tokios mokinių amžiaus ribos: nuo 15 m. ir 3 mėn. iki 16 m. ir 2 mėn.).

[24] Zabulionis, A. (2020). Tarptautinio švietimo tyrimo OECD PISA Lietuvos ir kaimyninių šalių duomenų tikslinė antrinė analizė. Vilnius.

[25] Cohen (1988) ir Sawilowsky, (2009) šias taisykles formulavo poveikio dydžio *Cohen's d* interpretavimui, kuris skaičiuojamas kaip vidurkių skirtumas, išreikštas lyginamųjų grupių apibendrinto standartinio nuokrypio vienetais. Šiame tyrime empirinė interpretavimo taisyklė pateikiama sekant minėtų autorių rekomendacija ir postuluojant, kad matuojamo požymio lyginamosiose grupėse standartinis nuokrypis skiriasi neženkliai.

2.2.3 lentelė. Praktinės standartizuoto vidurkių skirtumo interpretavimo taisyklės (adaptuota pagal Cohen, (1988), Sawilowsky, (2009) [26])

Interpretacija	TIMSS (PISA) skalėje (vidurkis – 500, standartinis nuokrypis – 100)	z-skalė (vidurkis – 0, standartinis nuokrypis – 1)
Praktiškai nebereikšmingas	*<10*	*<0,1*
Labai mažas	10	0,1
Mažas	20	0,2
Vidutinis	50	0,5
Didelis	80	0,8
Labai didelis	120<	1,2

Statistinis skirtumų reikšmingumas vertinamas skaičiuojant 95 proc. vidurkių ar santykinių dažnių pasikliautinus intervalus ir nagrinėjant jų sankirtas. Jei pasikliautinai intervalai nepersidengia, grupės (laikotarpiai) analizuojamu aspektu skiriasi.

2.3. Bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo analizės šaltiniai

Švietimo sistemos ir švietimo politikos priemonių finansavimo analizė atskleidžia realias švietimo politikos įgyvendinimo kryptis, eksplikuoja dėmesį konkrečių švietimo problemų sprendimui. Švietimo finansavimo analizei pasitelkti oficialūs Lietuvos statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Europos Komisijos padalinio Europos Sąjungos statistikos tarnybos (Eurostato) duomenys, Europos socialinio fondo, Sandraugos fondo, Europos regioninės plėtros fondo investicijų veiksmų 2007–2013 m. ir 2014–2020 m. programų duomenys. Europos Sąjungos finansuojamų švietimo projektų duomenys, atskleidžiantys švietimo politikos kryptingumą finansavimo kontekste gauti iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų investicijų Lietuvoje sąvadų *http://www.esparama.lt/*.

Antrinių duomenų analizei atrinkti tik bendrojo ugdymo finansavimo rodikliai (žr. 2.3.1 lentelėje).

2.3.1 lentelė. Bendrojo ugdymo finansavimo rodikliai

Finansinis rodiklis	Laikotarpis (imtinai)	Duomenų šaltinis
Viešųjų švietimo išlaidų dalis proc. nuo BVP skirta pradiniam ugdymui, žemesniajam viduriniam ugdymui (be profesinio), aukštesniajam viduriniam ugdymui (be profesinio).	2002–2018 m.	Eurostatas Prieiga internete: *https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_fine06/default/table?lang=en*.
Viešosios švietimo išlaidos (perkamosios galios standarto vienetais) pradiniam ugdymui, žemesniajam viduriniam ugdymui (be profesinio), aukštesniajam viduriniam ugdymui (be profesinio).	2012–2018 m.	Eurostatas Prieiga internete: *https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_fine02/default/table?lang=en*.
Viešųjų švietimo išlaidų dalis proc. nuo BVP, skirta pradiniam ugdymui ir viduriniam ugdymui, įskaitant profesinį mokymą.	2012–2018 m.	Eurostatas Prieiga internete: *https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_figdp/default/table?lang=en*.

[26] Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences.* Routledge. ISBN 978-1-134-74270-7; Sawilowsky, S. (2009). New effect size rules of thumb. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*. 8 (2): 467–474. doi: 10.22237/jmasm/1257035100.

Viešosios švietimo išlaidos (perkamosios galios standarto vienetais) pradiniam ugdymui ir viduriniam ugdymui, įskaitant profesinį mokymą.	2001–2011 m.	Eurostatas Prieiga internete: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_fiabs/default/table?lang=en.
Valstybės ir savivaldybių biudžetų išlaidos švietimui, palyginti su BVP proc.		Lietuvos statistikos departamentas Prieiga internete: https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R306#/, https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R562#/, https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R561#/.
Iš viso pagal švietimo paslaugos tipą.	2003–2020 m.	
Priešmokyklinis, pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas.	2003–2020 m.	
Savivaldybių biudžetų išlaidų švietimui dalis.	2004–2021 m.	
Valstybės ir savivaldybių išlaidos švietimui, lyginant su bendra nacionalinio biudžeto išlaidų suma. Bendrojo lavinimo mokyklos (iki 2002 m., proc.).	1993–2002 m.	Lietuvos statistikos departamentas Prieiga internete: https://osp.stat.gov.lt/statistikos-leidiniu-katalogas.
Mokyklų lėšos ir pajamos.		Lietuvos statistikos departamentas Prieiga internete: https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R307#/.
Valdžios sektoriaus lėšų dalis (proc.). Išvestinis.	2010–2020 m.	
Šalies Juridinių ir fizinių asmenų lėšų dalis (proc.). Išvestinis.	2010–2020 m.	
Užsienio institucijų, tarptautinių organizacijų lėšų dalis (proc.). Išvestinis.	2010–2020 m.	
Vienam besimokančiam asmeniui teko lėšų tūkst. eurų.	2010–2020 m.	Lietuvos statistikos departamentas Prieiga internete: https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R867#/.
Europos Sąjungos fondų finansavimas.		
2007–2013 m. laikotarpis.	2007–2013 m.	Prieiga internete: http://www.esparama.lt/igyvendinami-projektai.
2014–2022 m. laikotarpis.	2014–2022 m.	Prieiga internete: https://www.esinvesticijos.lt/lt/paraiskos_ir_projektai.

Analizuojamu laikotarpiu nuo 1991 m. iki 2021 m. Lietuvos valstybinių statistinių duomenų sistema tobulėjo, plėtojosi, kito rodiklių skaičiavimo metodikos. Duomenys apie valstybės ir savivaldybių biudžetų išlaidas švietimui, palyginti su BVP, teikiami nuo 2003 m., iki to laikotarpio buvo skaičiuojamas Valstybės ir savivaldybių išlaidų švietimui rodiklis, lyginant su bendra nacionalinio biudžeto išlaidų suma (proc.).

Dalis duomenų Lietuvos statistikos departamento svetainėje teikiami tik 11 m. laikotarpiui. Be to, vienas svarbiausių švietimo finansavimo rodiklių – Valstybės ir savivaldybių biudžetų išlaidos švietimui, palyginti su BVP, proc. – duomenys statistikos departamento el. duomenų bazėje teikiami dešimtųjų tikslumu. Toks tikslumas, jei rodiklio reikšmės mažos, neleidžia tinkamai atskleisti kaitos nuoseklumo.

Keitėsi teikiamų duomenų apie bendrojo ugdymo finansavimą rodikliai ir Eurostato duomenų bazėje: analizuojamas pagrindinis rodiklis „Švietimo išlaidų dalis proc. nuo BVP“ – iki 2012 m. skaidomas pagal švietimo lygmenis ISCED 1 – pradinis ugdymas ir ISCED 2–4 – vidurinis ir povidurinis profesinis mokymas (ISCED 1997 standartas), tuo metu nuo 2012 m. naudojama atnaujinta švietimo lygmenų klasifikacija ir teikiama informacija apie pradinį ugdymą (ED 1), žemesnįjį (ED 2) ir aukštesnįjį (ED 3) vidurinį ugdymą, teikiant galimybę išskirti finansavimą bendrojo ugdymo programoms (be finansavimo profesiniam rengimui (ISCED 2011 standartas)).

Duomenis apie valstybės ir savivaldybių išlaidas (eurais) bendrajam ugdymui (be profesinio mokymo) nuo 2000 m. teikia Lietuvos statistikos departamentas. Pastebima neatitikimų tarp Eurostato ir Lietuvos statistikos departamento teikiamų duomenų: kad švietimo finansavimo 2013 m. finansiniai rodikliai Eurostato duomenų bazėje labai skiriasi nuo kitų periodų, BVP dalis švietimui per metus išauga beveik tris kartus, tuo tarpu Lietuvos statistikos departamento teikiami duomenys tokio ženklaus pokyčio nerodo. Vizualizuojant Eurostato duomenis, 2013 m. rodiklio reikšmės, atsižvelgiant į stebimus dėsningumus, buvo keičiamos gretimų laikotarpių vidurkiu.

2.4. Bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdymo „laiko juostos“ sudarymo metodika

Pirminės informacijos šaltiniai

Rekonstruojant švietimo „laiko juostą“ naudoti šie pagrindiniai informacijos šaltiniai:

- teisės aktai;
- mokslinės ir praktinės švietimo istorijos ir švietimo valdymo srities literatūra;
- medijų pranešimai, susiję su reikšmingais švietimo ir jo konteksto įvykiais;
- ekspertų nuomonė ir ekspertiniai vertinimai;
- švietimo veikėjų, užėmusių reikšmingas profesines ir vaidmenų pozicijas minėtame sektoriuje, asmeniniai prisiminimai, nuomonės bei vertinimai.

„Reikšmingo įvykio“ sąvoka ir jos paskirtis rekonstruojant švietimo „laiko juostą“

Vartojant sąvoką švietimo „laiko juosta“ turima galvoje bendrojo ugdymo sektoriui reikšmingų įvykių chronologinė seka, apimanti 1990–2020 m. Sąvoka „reikšmingas įvykis“ šiame kontekste apima:

- švietimo teisėkūrą ir švietimo teisės aktus, kurie tikėtinai darė esminį poveikį bendrojo ugdymo sektoriui;
- svarbius įvykius, kurie vyko bendrojo ugdymo sistemos viduje, tikėtinai darė šiai sistemai poveikį, bet konkretūs įvykiai tiesiogiai su teisėkūra nesusiję ir teisės aktuose tiesiogiai neatsispindi;
- svarbius platesnio konteksto įvykius, procesus, kurie reiškiasi už švietimo sistemos ribų, bet vis dėlto tikėtinai darė esminę įtaką švietimui ir ypač bendrojo ugdymo sektoriui.

Dokumentų turinio analizė

Buvo atliekama archyvinių dokumentų, teisės aktų, literatūros šaltinių ir medijų (portalų) turinio analizė. Nagrinėjami naujausios mūsų šalies istorijos, švietimo ir bendrojo ugdymo sektoriaus veiklą atspindintys pirminiai ir antriniai dokumentai. Šis nagrinėjimas rėmėsi visumine kokybine dokumentų tekstų analize, netaikant kokių nors specializuotų rutininės analizės technikų, tiesiog siekiant suvokti ir įvertinti visuminę dokumento prasmę bei potencialų poveikį bendrojo ugdymo mokyklai. Paprastai būtent šitaip su dokumentais dirba istorikai, politologai.

Paminėtina, jog svarbiausioji šio tyrimo analizuojamų dokumentų rūšis – teisėkūros dokumentai – Lietuvos Respublikos Seimo priimti teisės aktai (įstatymai, strategijos, gairės ir pan.), Lie-

tuvos Respublikos Vyriausybės potvarkiai, Nepriklausomybės pradžioje buvusios Lietuvos Respublikos Švietimo ir kultūros ministerijos, vėliau Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos [27] įsakymai, pasirašyti ministro. Nepriklausomybės pradžioje maždaug iki 2000 m. itin svarbius teisės aktus neretai tvirtindavo vien šakinės ministerijos kolegija [28].

Ankstyvuoju nepriklausomybės laikotarpiu anuometei švietimo valdymo ir mokyklų reformai, be kita ko, buvo būdinga svarbius dokumentus (potvarkius) leisti ne teisės akto, bet tiesiog viešai paskelbiamo leidinio pavidalu. Savaime suprantama, kad toks *de facto* atsiradęs dokumentas, spaudinys negalėjo turėti menamam kolektyviniam adresatui privalomo statuso *de jure*, kuris paprastai būdingas bet kuriam administraciniam teisės aktui. Čia galima įžvelgti nedemokratinio valdymo būdo inerciją ir rudimentus ką tik atkurtoje valstybėje, kuomet galimai buvo dar mąstoma šitaip: „ministerija išleido kokį nors leidinį, tai jo idėjas ir privalu vykdyti, nes tokia valdžios valia“. Čia dar inertiškai pasireiškia bet kokio „spausdinto žodžio“, juolab valdžios paskelbto, perdėtas sureikšminimas ir pačios švietimo valdžios susireikšminimas, nežiūrinti tokių dokumentų tiesinio statuso.

Naujausios sektoriaus istorijos (ir atitinkamai sektoriaus teisėkūros) vėlesniųjų laikotarpių – maždaug nuo 2000 m. – rekonstravimas techniniu-metodiniu požiūriu – sąlyginai paprastas. Atmetus pavienes išimtis, bemaž visi sprendimai, ženklūs švietimo sistemai įvykiai užfiksuoti internete, medijų (portalų) archyvuose ir pan., beje, esminė informacija laisvai prieinama. Didesnių prieinamumo prie šaltinių techninių keblumų kėlė švietimo ir bendrojo ugdymo sektoriaus raidos rekonstravimas, būtent ankstyvuoju atkurtos Nepriklausomybės laikotarpiu – 1990–1998 m. Šiuo požiūriu atsirado palanki aplinkybė – galimybė remtis Ramutės Bruzgelevičienės disertacija [29] ir vėliau išleista panašaus turinio monografija [30].

Lietuvos švietimo istorijos tyrimų stygiaus akivaizdoje, minėta disertacija ir jos kūrybinis plėtinys – monografija – dar ir šiandien saugo fundamentalią bei neprecedentinę vertę, nors nuo kūrinių paskelbimo jau ir nemažai metų praėjo. Ramutė Bruzgelevičienė, kaip projekto ekspertė savanoriškai konsultavo tyrėjus, padėdama rekonstruoti ankstyvąją švietimo „laiko juostos“ atkarpą.

Taigi, kaip jau akcentuota, minėtu ankstyvuoju laikotarpiu, kai kurie itin reikšmingi švietimo ir bendrojo ugdymo reformai dokumentai buvo tiesiog išleisti paprastu leidiniu, taip ir netapdami oficialiu norminiu dokumentu. Tipinis pavyzdys – Meilės Lukšienės „Tautinės mokyklos koncepcija“, kuri anuomet buvo (ir tebėra) išskirtinės svarbos švietimo ideologijos ir švietimo politikos dokumentas. Veikalas pirmą kartą publikuotas 1989 m. atskira brošiūrėle, kaip „Žinijos“ draugijos leidinys. Natūralu, kad senoji nomenklatūrinė valdžia (ministras Henrikas Zabulis, premjeras Vytautas Sakalauskas) galėjo neturėti noro rizikuoti, formaliai įteisindami tautinį švietimo atgimimą skatinantį revoliucingą programinį dokumentą. Paradoksas, bet ir vėliau, jau Sąjūdžio suformuota valdžia, juolab vėlesnės valdžios „Tautinės mokyklos koncepcijos“ taip niekada ir nepavertė norminiu teisės aktu. Svarbūs švietimo ir bendrojo ugdymo sektoriaus reformavimo dokumentai ne teisės akto, bet leidinio pavidalu kurį laiką leisti ir vėliau.

Taigi, rekonstruojant Lietuvos švietimo (bendrojo ugdymo sektoriaus) „laiko juostą“, nebuvo tikslinga apsiriboti vien formalių teisės aktų, reguliuojančių bendrojo ugdymo sektorių, analize. Teko remtis gerokai įvairesnio žanro dokumentais, įtraukti į tyrimo akiplotį įvairaus tipo pirminius bei antrinius dokumentus, remtis jų analize. Tai yra – moksliniai ir praktiniai leidiniai švietimo, bendrojo ugdymo klausimais, medijų pranešimai apie įvykius ir procesus švietime. Toks platesnis

[27] Sporto sektoriumi praplėsta Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija į rekonstruojamą 1990–2020 m. „laiko juostą“ faktiškai nepatenka.

[28] Ministerijos kolegija, priešingai nei Lietuvos Respublikos Vyriausybės narys ir ministras, nėra ir negali būti teisėkūros ir viešojo administravimo subjektu, kuris išleidžia privalomus teisės aktus. Kolegijos funkcija rengti ir kolegialiai atlikti teisės aktų projektų ekspertizę, prieš juos teikiant tvirtinti ministrui, Vyriausybei ar Seimui. Tai rodo, kad šalis, jos švietimo sektorius demokratinio valdymo būdo anuomet dar tik mokėsi... Kita vertus, nuolatinis ir abejotinas anuometės ministerijos kolegijos aktyvavimas itin svarbiai sektoriaus teisėkūrai gali rodyti ir ministrų vengimą imtis asmeninės lyderystės bei atsakomybės, bandymą dengtis kolegialiais kvazi-teisėkūros sprendimais, taip pat ministrų norą išvengti nesėkmės rizikos, kuomet su sprendimų projektais einama į Vyriausybę ir (ar) Parlamentą.

[29] Bruzgelevičienė R. (2007). Lietuvos švietimo reforma ugdymo paradigmų kaitos aspektu 1988–1997 metais. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

[30] Bruzgelevicienė, R. (2008). Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997 metais. Monografija. Vilnius.

požiūris į nagrinėtinų dokumentų įvairovę tapo objektyvia būtinybe. Mat svarbūs sisteminio poveikio ir pokyčių švietime šaltiniai bei veiksniai kyla anaiptol ne vien iš teisėkūros ir oficialiojo valdymo.

Pasireiškia veiksniai, kurie funkcionuoja švietimo sistemos viduje, tačiau tiesiogiai visiškai nesusiję su sektoriaus valdymu ir teisėkūra. Tipinis pavyzdys – šalies švietimo profesinių sąjungų subjektyvumas ir aktyvi veikla. Verta priminti net kelis naujausios švietimo istorijos mūsų šalyje epizodus, kuomet, be kita ko ir dėl itin aktyvios, netgi agresyvokos švietimo profesinių sąjungų veiklos, atsistatydino net dvi švietimo ministrės – Roma Žakaitienė (2008) ir Jurgita Petrauskienė (2018).

Be to, egzistuoja įvairūs platesnio konteksto veiksniai, kurie objektyviai nepriskirtini švietimo sektoriaus vidaus struktūrai, tačiau vis dėlto daro esminį poveikį viso sektoriaus raidai. Kaip tipiniai pavyzdžiai paminėtinos bent kelios aplinkybės. Pasibaigus vėlyvojo sovietmečio „baby boomer“ bangai Lietuvoje mažėjo gimstamumas, mokyklinio amžiaus vaikų nuolat mažėjo [31], susiformavo toks reiškinys, kaip nykstančios ir (arba) pustuštės mokyklos, ypač regionuose. Formavosi (deja, ir šiandien tebesiformuoja) tam tikras „gęstančių“ mokyklų tipas, pasižymintis savita (nebūtinai palankia) organizacine, vadybine ir edukacine kultūra. Sunkiausią formą, minėtas nepalankus reiškinys, įgavo iki pirmųjų ryžtingų bandymų optimizuoti mokyklų tinklą visos šalies mastu 2002–2008 m. Akivaizdu, kad krizinį, taip vadinamą „stagnuojantį“ būvį šalies mokyklų tinklas, ypač regionuose, patyrė iki pat dabartinės 18-sios Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos pradžios.

Minėta Vyriausybė pademonstravo politinę valią ir dėjo pastangas atgaivinti bei tęsti tinklo pertvarką. Šis istorinis pavyzdys rodo, jog rekonstruojant švietimo istoriją ir švietimo „laiko juostą“ iškalbingu sektoriaus būklės diagnozavimo indikatoriumi gali tapti ne tik formaliai priimtas teisės aktas. Ne mažiau svarbus suvokimas, kad laiku nebuvo priimti kai kurie politiniai sprendimai, nepatvirtinti teisės aktai, nepradėtos reformos, kurios objektyviai-istoriškai butų savalaikės. Savaime suprantama, kad tokio pobūdžio žinojimas apie tai, ką švietimo valdyme privalu padaryti, bet tai nebuvo laiku padaryta, gali kilti tik iš subjektyvių ekspertų vertinimų bei interpretacijų.

Kaip išoriniai, kontekstiniai, tačiau stiprūs įvykiai-determinantai, netiesiogiai, bet esmingai paveikę šalies švietimą ir bendrąjį ugdymą, paminėtinos net dvi finansinės krizės. Tai defoltas Rusijoje, įvykęs 1998 m. pabaigoje, kurio pasekmės atsirito iki Lietuvos 1999 m. bei 2008–2009 m. pasaulinė finansų krizė, inspiravusi garsiąją „naktinę mokesčių reformą“. Abu įvykiai darė neigiamą poveikį šalies viešiesiems finansams, pristabdė investicijas į bendrąjį ugdymą, sukliudė minimą sektorių finansuoti reikiamu lygiu. Tarkime, 1998–2000 m. apogėjų (blogąją prasme) pasiekė toks masinis reiškinys, kaip 3–4 mėn. trunkantys vėlavimai išmokant mokytojams atlyginimus, apmokant patalpų išlaikymo ir šildymo kaštus. Atskirose savivaldybėse iki 70–80 proc. visų [32] (!) vietos biudžeto lėšų atitekdavo mokyklų šildymui, pastatų išlaikymui ir pedagogų atlyginimams.

Tenka kalbėti ne tik apie neigiamus dalykus, bet ir palankius bendrojo ugdymo sektoriui kontekstinius įvykius. Tai, tarkime, Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą ir Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos (NATO) (angl. *North Atlantic Treaty Organization*, NATO) ryžtingas euroatlantinės integracijos įtvirtinimas, iš to išplaukiantis poveikis ugdymo turiniui, bendra kultūrinė, politinė bei valdymo modernizavimo, įvairialypio šalies lyginimosi su Vakarų valstybėmis, masinių abipusių specialistų vizitų organizavimas, mobilumas, keitimasis patirtimi, naujovių perėmimas bei jų adaptavimas Lietuvoje, Europos Sąjungos parama ir kt.

Antai Lietuva į Europos Sąjungą įstojo dar 2004 m., bet apčiuopiamai Europos Sąjungos pãrama, kurios ženkli dalis teko švietimui, mūsų šalis pradėjo naudotis kiek vėliau. Paminėtini Europos Sąjungos finansavimo 2007–2013 m. ir 2014–2022 m. etapai.

[31] Merkys G., Balčiūnas S. (2008). Bendrojo lavinimo mokyklos mokytojų poreikio prognozė: tyrimo ataskaita. Vilnius: ŠMM; Merkys G., Urbonaitė-Šlyžiuvienė D., Balčiūnas S., Jonušaitė S., Andriuškaitė S., Misiovič J., Jatkauskas K. (2006). Mokytojų poreikio prognozė: tyrimo ataskaita. Vilnius: ŠMM.

[32] Šiuo metu, kai kuriose savivaldybėse analogiškas rodiklis svyruoja nuo 38 iki 48 proc.

Tokie kontekstiniai įvykiai, atsekus jų atsiradimo ir raiškos chronologiją, tyrėjų ir pasitelktų ekspertų nuomone, privalo būti integruoti į rekonstruojamą švietimo „laiko juostą“, kadangi šiuo atveju tenka kalbėti apie neabejotinai reikšmingus įvykius.

Medijų pranešimų analizė

Pažymėtina, kad net kai kurie tikrai svarbūs, švietimo ir bendrojo ugdymo sektoriaus vidiniai „žyminiai“ įvykiai apskritai nebūna (ir negali būti) atspindėti jokiuose teisės aktuose, apie juos neretai praneša tik medijos.

Dažniausiai tenka kalbėti apie nesisteminius ir net neigiamos konotacijos įvykius. Tipiniai pavyzdžiai: 1) mokytojų profesinių sąjungų aktyvistų įsibrovimas į Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos pastatą 2018 m.; 2) jau minėti mokytojų profesinių sąjungų konfliktai su ministrėmis Roma Žakaitiene (2008 m.) ir Jurgita Petrauskiene (2018 m.); 3) pasikartojančios valstybinių brandos egzaminų užduočių nutekinimo iš NEC istorijos (2006, 2014, 2018 metais) ir pan.; 4) įtarimai dėl veiklos neskaidrumų Ugdymo plėtotės centre (UPC) ir pan.

Gintaras Steponavičius, tik perėmęs ministro postą 2008–2009 m. sandūroje, susitikimuose su mokyklų bendruomenėmis, viešų pasisakymų per medijas metu žadėjo, jog bus imtasi priemonių kardinaliai sumažinti biurokratiją ir „popierizmą“ mokyklose. Sumanymo potekstė neabejotinai kilni – kad mokytojai galėtų susitelkti į kūrybinį pedagoginį darbą su ugdytiniais. Šis savalaikis ir išmintingas pažadas, turimais duomenimis, „netapo kūnu“, nevirto konkrečiais teisės aktais. Politikų pažadus, ypač kai jie dalijami švietimui, socialinei ar sveikatos apsaugai ir t. t., toks likimas „ištinka“ neretai. Kaip bebūtų, pirmą kartą Vyriausybės nario lygmeniu sąžiningai ir teisingai pripažintas faktas, kad klampus ir perteklinis Lietuvos mokyklos biurokratizavimas – reali, įsisenėjusi ir spręstina švietimo valdymo būdo problema [33]. Taigi, šiuo atveju pagrįstai galima kalbėti apie reikšmingą švietimo ir mokyklų valdymo įvykį. Natūralu, kad minėtos problemos pripažinimo ir politinio pažado „istoriniai pėdsakai“ galėjo likti nebent tik medijose, portalų archyvuose.

Šiame kontekste verta paminėjimo žurnalo „Reitingai“ iniciatyva. Kaip žinoma, šis žurnalas kasmet viešina Lietuvos gimnazijų vertinimo rezultatus, reitinguoja gimnazijas pagal objektyvius mokinių akademinius pasiekimus, atsižvelgdamas į tai, ar jos daro (nedaro) mokinių atranką. Vertinti minėtos iniciatyvos metodologinę kokybę ir naudą [34] švietimui bei viešajam interesui ne šio tyrimo uždavinys. Kaip bebūtų, minėti „reitingai“ neabejotinai stiprus sisteminis veiksnys, realiai paveikiantis šalies gimnazijas, jų bendruomenes, tėvus ir mokinius, formuojantis viešą paslaugų rinkodaros nuomonę apie konkrečią mokyklą ne tik visuomenės, paslaugos gavėjų, bet net ir mokyklos steigėjų bei išorinių vertintojų akyse. Švietimo teisėkūros archyvuose tyrėjams neteko aptikti jokio norminio teisės akto apie įtakingo žurnalo „Reitingai“ veiklą ir „intervenciją“ (galbūt ir gerąja prasme) į gimnazijų veiklą. Minėtas pavyzdys rodo, kad anaiptol ne visi bendrajam ugdymui reikšmingi procesai, įvykiai ir institucijos, ypač, kai tai susiję su verslo ar Nevyriausybinių organizacijų (NVO) iniciatyvomis, atsispindi formaliuose teisėkūros aktuose.

Medijų pranešimų analizė svarbi ir kitais aspektais. Tarkime, kažkoks svarbus įvykis teisės aktuose formaliai atspindėtas, tačiau to teisės akto (švietimo valdymo būdo sprendimo) tekstas paprastai neparodo, kokių realių pasekmių jis sukėlė. Kaip į sprendimą, į naują teisės aktą reagavo mokyklų bendruomenės ir švietimo subjektai – pozityviai ar negatyviai? Ar dėl sprendimo kilo (nekilo) išorinių pasekmių, įvairių, netikėtų, galimai net neigiamų šalutinių efektų? Galiausiai, ar sprendimas pasiekė savo tikslus, išsprendė problemą ar, priešingai, ją tik pagilino, sukėlė naujų problemų? Antai, į mokslo metų ilginimą vasaros atostogų sąskaita absoliuti dauguma mokytojų sureagavo

[33] Šio tyrimo kiekybinės ekspertų apklausos duomenys liudija, jog perdėta „biurokratizacija“ ydingas reiškinys, kuris Lietuvos mokyklą, jos vadovus ir mokytojus lydėjo per visą tirtą trijų dešimčių laikotarpį.

[34] Toji kokybė ženkliai pagerėjo, kuomet reitinguose imta diferencijuoti gimnazijas, vykdančias mokinių atranką ir tokios atrankos nevykdančias. Metodikos privalumas tas, kad ji remiasi objektyviais rodikliais – mokinių akademiniais pasiekimais. Metodikos ribotumas, kad ji, vadinamąją „ugdymo kokybę“ reprezentuoja labai siaurai, kadangi kiti itin svarbūs mokyklos misijos aspektai, siūlomoje vertinimo kriterijų sistemoje, niekaip neatsispindi, pvz., vertybinis ir pilietinis ugdymas, mokinių sveikatinimas ir pan.

kraštutinai neigiamai [35], taipogi pakankamai didelė mokytojų dalis neigiamai [36] sureagavo ir į etatinio mokytojų darbo apmokėjimo įvedimo nesklandumus. Gyvenimas parodė (ir medijos tai atspindėjo), kad griežtas mokyklų direktorių kadencijų įvedimas kažin ar laikytinas visapusiai pavykusiu teisėkūros bandymu? Kritiniams pamąstymams šiuo požiūriu nuteikia ta aplinkybė, kad, dėl minėto sprendimo, šalis netruko susidurti (ir dabar vis susiduria) su mokyklų vadovų stygiaus problema, kuri iki sprendimo dėl kadencijų skaičiaus įvedimo tokiu aštrumu iškilusi nebuvo.

Taigi, greta pagrindinės dokumentų rūšies – teisės aktų, būtent medijų pranešimai apie bendrojo ugdymo sektorių tapo svarbiu dokumentų šaltiniu, rekonstruojant „laiko juostą“. Tokiu būdu į bendrojo ugdymo sektoriaus rekonstruojamą 1990–2020 m. „laiko juostą“ įtraukta nemažai konteksto ir vidinių švietimo sektoriui reikšmingų įvykių, kurie teisėkūroje ir valdymo būdo sprendimuose niekaip neatsispindi. Visiškai akivaizdu, jog kai kurių švietimo valdymo ir teisėkūros iniciatyvų prasmė, „socialinis rentabilumas“ ir nauda valstybei bei visuomenei apskritai gali būti įvertinti tik iš laiko retrospektyvos ir tik pasitelkus nepriklausomų ekspertų nuomonės mokslinį tyrimą. Taigi, kai kada net medijų diskurso analizė šiuo požiūriu gali būti nepakankama ir net disfunkcionali. Juk medijų diskursas neretai būna populistinis, paveiktas pilotinės konjunktūros, mados ir stereotipų, slysta paviršiumi, užima (galbūt ir ne specialiai) kurios nors vienos interesų grupės pusę.

Kokybinė ekspertų apklausa

Kyla klausimas apie įvykių ar valdymo sprendimų reikšmę ir jų hierarchiją pagal svarbą bei poveikio stiprumą sistemai (sektoriui) (angl. *impact*). Tai, kas įvykyje ar politinės programos įgyvendinime ar valdymo procese yra „svarbu“ ir „reikšminga“, „pozityvu“ ar „destruktyvu“, jau priklauso nuo interpretacijos teorijos, ideologijos ir pan. Šioje vietoje švietimo „laiko juostos“ modelio „objektyvumą“, kuris nepriekaištingu pavidalu neįmanomas, keičia „intersubjektyvumas“. Pastarasis laikytinas objektyvumo, kaip metodologinio parametro, pakaitalu, nagrinėjant neaiškios apibrėžties ir sofistikuotos kilmės reiškinius. Intersubjektyvumas instrumentiškai laiduojamas tada, kai keli (ar daugiau) kompetentingi ir analizės rezultato atžvilgiu partinės ideologijos požiūriu neangažuoti ekspertai, nepriklausomai vienas nuo kito, pripažįsta įvykį, kaip svarbų arba kaip mažareikšmį. Toliau, ekspertai politinę programą, jos įgyvendinimo sprendimus, tam tikrą valdymo atkarpą laiko pozityvia ir naudinga arba, priešingai, ydinga ir generuojančias klaidas bei žalą. Tokiu būdu intersubjektyvumas pasireiškia, kaip suvokinių ir vertinimų atkartojimas individualioje ir grupės sąmonėje, kaip kolektyviai pasidalyti suvokimai ir iš esmės sutampančios interpretacijos.

Taigi, ypatingų įvykių atranka buvo atliekama neformalizuotos kokybinės ekspertų apklausos metodu. Kokybinė ekspertų apklausa šiame tyrime apibrėžta kaip pagalbinis metodas, padedantis pasirengti pagrindinio metodo – kiekybinės ekspertų apklausos taikymui. Tyrėjams talkino bent 10 ekspertų, su kuriais, dėliojant pirminį švietimo „laiko juostos“ variantą, buvo intensyviai komunikuojama, konsultuojamasi. Ekspertais pasitelkti mokyklų direktoriai, vietos švietimo padalinių vadovai, esami ar buvę Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos specialistai. Dalis minėtų ekspertų turi ir mokslų daktaro laipsnį, o tai liudija išskirtinę holistinę tokių specialistų kompetenciją. Manytina, kad tokie ekspertai ypatingai gerai išmano ir mokyklų gyvenimą, ir švietimo valdymo praktiką ir edukologijos mokslą, geba savo ekspertinėse įžvalgose tiesti prasminius „tiltus“ tarp minėtų skirtingų dedamųjų.

Buvo sąveikiai diskutuojama, tariamasi, konsultuojamasi dėl vieno ar kito reikšmingo įvykio įtraukimo į „laiko juostą“ pagrįstumo, dėl įvykių chronologijos ir pan. Ženklių įvykių chronologinis sąrašas nebuvo sugeneruotas vienu užmoju, bet įgyvendintas etapais, laipsniškai vis labiau išgryninant sąrašą ir jį nuolat tikslinant. Kažkuriame etape darbinę sąrašo versiją buvo prašoma atidžiai ir kritiškai peržiūrėti ekspertui, išmanančiam švietimą, jo naujausią istoriją ir iki tol nedalyvavusiam „laiko juostos“ rekonstravimo tyrime. Taip kas kartą buvo pasiekiamas neangažuoto, „švie-

[35] Merkys G. (2019). *„Lietuvos mokytojų sociologinė apklausa apie darbo sąlygas ir lūkestį teisingam atlyginimui“.* Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga. Užsakovo ir tyrėjų archyve saugomas dokumentas. Užsakovas: A. Navicko vadovaujama švietimo darbuotojų profesinė sąjunga.

[36] Ten pat.

žio žvilgsnio“ efektas. Pradžioje buvo disponuojama ilgesne, išsamesne svarbių įvykių versija, nes buvo privalu peržvelgti daug pirminės archyvinės medžiagos, neišleisti iš tyrimo akiplačio kažko svarbaus ir reikšmingo konkrečiai švietimo valdymo kadencijai.

Sprendimų dėl to, ar konkretų įvykį apskritai laikyti reikšmingu, ar įtraukti (neįtraukti) jį į „laiko juostą“, priėmė ne pavienis tyrėjas (ekspertas). Sprendimų paieška apskritai buvo paremta kolektyviniu ekspertiniu protu. Vėliau, remiantis kokybinės pavienių ekspertų apklausos rezultatais ir turint tikslą optimizuoti istorinių-archyvinių duomenų apimtį, sudaryta galutinė bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo „laiko juosta“, susidedanti iš 225 chronologine tvarka išdėstytų pozicijų (įvykių) nuo 1990 m. iki 2020 m.

Į bendrojo ugdymo sektoriaus „laiko juostą“ buvo atrenkami tik tie elementai – teisės aktai ir ypatingi įvykiai, kurie tenkino tam tikras sąlygas (kriterijus).

Atrenkamas į „laiko juostą“ elementas, bent hipotetiškai vertinant, privalo turėti tikėtiną tiesioginį paveikumą ne tik menamai švietimo kokybei apskritai, bet ir Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų lygiui. Elementai, neturintys tokio hipotetinio paveikumo potencialo, kad ir labai svarbūs būtų, vis dėlto neįtraukti į bendrojo ugdymo „laiko juostą“. Keli tipiniai atrankos elementų filtravimo pavyzdžiai: per tiriamą trijų dešimčių laikmetį būta Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos sprendimų dėl lietuviškų mokyklų užsienyje, visų pirma Baltarusijoje ir Lenkijoje. Politiškai tokie sprendimai turi išskirtinę reikšmę, tačiau su Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimais, fiksuojamais tarptautinėse IEA ir OECD (EBPO) studijose negali turėti nieko bendro. Toliau, tokio susivienijimo, kaip Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija bendrajam priėmimui organizuoti (LAMA BPO) įkūrimas, labai sėkmingas organizacijos veiklos funkcionavimas, išskirtinai svarbus įvykis visam švietimui. Vėlgi, šis procesas, koks bebūtų prasmingas ir pozityvus, negali turėti poveikio Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimams, fiksuojamiems tarptautinėse IEA ir OECD (EBPO) studijose.

Turinio prasme į „laiko juostą“ buvo atrenkami elementai, reprezentuojantys pačius įvairiausius bendrojo ugdymo sistemos funkcionavimo aspektus. Kaip svarbiausi, paminėtini šie:

- sektoriaus biudžetinis finansavimas ir jo dinamika;
- Europos Sąjungos lėšų panaudojimo bangos 2007–2013 m. ir 2014–2020 m.;
- ugdymo turinio kaita;
- mokytojų rengimo ir tęstinio profesinio rengimo kaita;
- įvairių mokyklas aptarnaujančių institucijų, veikiančių prie Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos steigimas ir reorganizavimas: NEC, Švietimo aprūpinimo centras (ŠAC), Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra (NMVA), Informacinių technologijų centras (ITC), UPC, galiausiai – NŠA įsteigimas;
- mokymosi pasiekimų nepriklausomo vertinimo ir egzaminavimo sistemos atsiradimas (NEC, NMPP, PUPP);
- švietimo stebėsenos ir duomenimis grindžiamo valdymo diegimas;
- reguliarus Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse IEA ir OECD (EBPO) palyginamosiose studijose;
- mokyklų kompiuterizavimas, ugdymo turinio ir ugdymo(si) proceso skaitmeninimas;
- mokyklų valdymo modelio kaita;
- mokyklų įsivertinimo ir išorinio nepriklausomo vertinimo kaita;
- mokinių sveikatinimo programos;
- prevencinės programos ir socialinės paramos bei pagalbos diegimas;
- bendrojo ugdymo mokyklos struktūros kaita;
- mokyklų tinklo pertvarka, Mokinių pavėžėjimo organizavimas;
- švietimo pagalbos institucijų ir atitinkamų pareigybių bei profesinių bendruomenių plėtra;
- neįgaliųjų integravimas į švietimo sistemą ir mokyklą;
- kita.

Visi minėti (ir kiti) mokyklos funkcionavimo sąlygas bei veiklos esmę apsprendžiantys turinio kintamieji vienaip ar kitaip atspindėti 1990–2020 m. trukmės „laiko juostoje“, kuri, kaip minėta, susideda iš 225 pirminių elementų ir 10 sąlyginių periodų (švietimo valdymo kadencijų).

Tyrimo metu paaiškėjo, kad buvo privalu optimizuoti ir kuriamos „laiko juostos“, kaip dokumento, teksto kalbą, stilistiką. Pvz., teisės aktų pavadinimai formuluojami oficialiu teisinės-administracinės kalbos stiliumi, pavadinimų formuluotės ilgos, net griozdiškos. Kelių šimtų tokių dokumentų pavadinimų nepertrauktas pateikimas varginančiai veikia skaitytoją ir ekspertą, kurio prašoma tam tikrą švietimo valdymo istorijos atkarpą išsamiai įvertinti. Taigi, turėta galvoje, kad „laiko juostos“ atkarpos, konkretūs reikšmingi įvykiai turės būti kaip stimulinė medžiaga ir klausimai perkelti į ekspertams skirtą klausimyną. Tokiu būdu „laiko juostos“, kaip dokumento, stilistika artinama prie praktinės profesinės švietimo bendruomenės kalbos. Pvz., galima atsisakyti viso griozdiško teisės akto pavadinimo apie įsteigtą mokyklai svarbią instituciją ir parašyti lakoniškai: „įsteigtas Nacionalinis egzaminų centras (NEC)“ ir pan. Toks teksto optimizavimas neiškreipia prasmių esmės, tačiau skaitytojui ar ekspertui – visiškai suvokiamas. Detalėmis besidomintis šio tyrimo vartotojas galėtų atitinkamą teisės aktą, kaip pirminį dokumentą, rasti net keliais būdais: a) šios tyrimo ataskaitos prieduose; b) interneto paieškos sistemose, įvesdamas reikšminius žodžius, kurie „laiko juostos“ svarbių įvykių formuluotėse tikrai figūruoja.

Taigi, šiame skyrelyje pateiktas bendrojo ugdymo sektoriaus kaitos „laiko juostos“ modelio sudarymo pagrindinis metodinis algoritmas. Jis išsamiai, laikantis procedūriškumo, aprašytas ir apima:

- Švietimo teisės aktų ir ypatingų įvykių visumą per tiriamą trijų dešimtmečių laikotarpį, šios visumos pirminę preliminarią analizę (žr. ataskaitos priedą).
- Švietimo teisės aktų ir svarbių įvykių galutinės atrankos į „laiko juostos“ modelį kriterijus ir principus.
- Sudaromos „laiko juostos“ pirminę darbinę periodizaciją (žr. 3 skyriaus 3.1 punktą).
- Kokybinės ekspertų apklausos metodikos metmenis, kuriuos taikant iteratyviai, žingsnis po žingsnio, išgryninama ir apimties požiūriu optimizuojama trijų dešimtmečių trukmės bendrojo ugdymo „laiko juosta“, apimanti 225 pirminius elementus (teisės aktus ir ypatingus įvykius) (žr. 3 skyriaus 3.1 punktą).

Kaip pateikiama 2 skyriaus 2.5 punkte ir 3 skyriaus 3.2.1–3.2.9 punktuose, sudaryta darbinė bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdymo „laiko juosta“, jos atkarpos pateikiamos kaip stimulinė medžiaga ir visuminio vertinimo objektas kiekybinėje ekspertų apklausoje. Galutinė bendrojo ugdymo laiko juostos periodizacija, atskirų periodų veiksmingumo visuminis vertinimas bei tikėtinas veiksmingumo prognozavimo ženklas iki 2028 m. sudaryti apibendrintą kokybinę ir kiekybinę ekspertų apklausas (žr. 3.2.9.1 lentelėje ir 3.2.10.1 pav.).

Visas šis išsamus metodologijos ir tyrimo procedūrų apibūdinimas sukurto „laiko juostos“ modelio **techninis aprašas**, atveriantis galimybę Užsakovui, kitoms tyrėjų ir ekspertų komandoms ateityje naudoti ir pildyti modelį visiškai savarankiškai, remiantis šioje ataskaitoje ir jos prieduose pateikta medžiaga.

2.5. Bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdymo veiksmingumo ekspertinio vertinimo metodika

Kokie ir kodėl pasitelkti ekspertai?

Eksperto sąvokoje tikslinga išskirti kelias prasmes. Bet kuriuo atveju ekspertas yra kompetentingas specialistas, giliai išmanantis vertinamą sritį. Toliau eksperto sąvoka varijuoja.

1. Ekspertu gali būti asmuo, kurio su vertinimo objektu (procesu) nesieja jokie asmeniniai interesai, emocinis įsitraukimas ir pan. Tai – „nepriklausomas ekspertas“, kuris yra reikalą išmanančio, bet asmeniškai suinteresuoto veikėjo – siauros interesų grupės atstovo – priešingybė. Nep-

riklausomus ekspertus privalu pasitelkti tada, kai norima eliminuoti suinteresuotumą, asmeninį santykį, laiduoti nešališkumą. Šitaip paprastai eksportuojamos konkursinės paraiškos viešajam finansavimui gauti ir pan.

2. Kita dalis ekspertų neišvengiamai turi ypatingą santykį su tuo, ką vertina. Tokie ekspertai tebėra arba yra buvę vertinamo proceso tiesioginiai dalyviai praeityje, socialiniai aktoriai, kūrėjai, liudininkai, socialiniai partneriai [37]. Jie dėl to ir žino, kuo giliausiai vertinamą procesą, visus niuansus, kadangi buvo ar tebėra jo dalyviai. Tiesioginis asmeninis suinteresuotumas, emocinis santykis su vertinamu objektu šiuo atveju neišvengiami, bet tuo pačiu neišvengiamas ir gilus visų aplinkybių bei niuansų žinojimas.

Kiekybinei standartizuotai apklausai, turint tikslą vertinti švietimo valdymo veiksmingumą, pasitelkti būtent antrojo tipo ekspertai, proceso dalyviai. Vertinant net trijų dešimtmečių trukmės Lietuvos švietimo valdymą nebuvo prasmės (ir galimybės) ieškoti menamų „nepriklausomų“ ekspertų, kurie mūsų valstybės švietimo kūrybos vyksme nedalyvavo. Formaliai žiūrint, tai turėtų būti kitiems, su švietimu nesusijusiems, viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų sektoriams atstovaujantys specialistai bei socialiniai veikėjai. Klausimas, kiek jie būtų įsigilinę būtent į švietimo reiklaus – retorinis. Retrospektyvinis trijų dešimtmečių trukmės švietimo valdymo, jos veiksmingumo statistiškai apibendrintas vertinimas nėra kaip nors susijęs su siaura interesų grupe, bet neabejotinai atliepia viešąjį interesą Šio intereso esmė istoriškai, politiškai, kultūriškai reflektuoti bendrojo ugdymo ir jo valdymo raidą mūsų valstybėje.

Paminėtinos šios švietimo valdymo vertinimui pasitelktos ekspertų kategorijos:

- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos (nuo 2019 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos) svarbiausieji specialistai;
- buvę ministrai, viceministrai;
- vietos švietimo padalinių vadovai;
- mokyklų direktoriai;
- mokslininkai, kurių tyrimai ir kūryba susiję su bendrojo ugdymo sektoriumi;
- švietimo (mokytojų) profesinių sąjungų lyderiai;
- NVO lyderiai (pvz. Lietuvos tėvų forumas);
- asocijuotų verslo ir darbdavių struktūrų atstovai;
- ekspertai, kurie ilgesnį laiką užėmė bent vieną iš paminėtų pozicijų, tačiau šiuo metu yra pensijoje.

Taigi, ekspertų apklausos metodo struktūroje sąmoningai įpinta biografinio metodo dedamoji, tiksliau pasakius, autobiografinio naratyvo dedamoji. Ekspertais sąmoningai buvo pasitelkiami asmenys, kurie tenkino tam tikrus kriterijus. Konkretiems ekspertams pavesta vertinti tik tuos švietimo valdymo etapus, kadencijas, kurių metu jie aktyviai veikė savo profesijoje, atsakingose pareigose, būdami kompetentingi švietimo subjektai bei įgalioti švietimo veikėjai. Turima galvoje toks statusas, kaip mokyklos direktorius, vietos švietimo padalinio vedėjas, ministras, viceministras, ministerijos kancleris, iškilus Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos specialistas, mokslininkas, švietimo NVO ar profesinių sąjungų lyderis. Ekspertų gausa ir įvairovė leido kontroliuoti tokį šalutinį efektą, kaip vertinimo tendencingumas, sąlygotas konkretaus vertintojo politinių-partinių preferencijų [38].

Ekspertų, be kita ko, buvo prašoma vertinimą atlikti, visų pirma, remiantis asmenine profesine patirtimi, savo įžvalgomis. Ekspertų tarpe buvo mokyklų direktorių ir (arba) savivaldybės švietimo skyrių vedėjų, kurie atitinkamose pareigose išbuvo nuo 1990 m. iki 2020 m. imtinai. Dalis

[37] Švietimo sektoriaus partnerių sąvoka šiame tyrime taikytina NVO, darbdavių, mokinių tėvų (globėjų rūpintojų) asocijuotoms struktūroms, švietimo profesinėms sąjungoms ir pan.

[38] Idealiu atveju ekspertas turėtų būti objektyvus, nešališkas, bet realybėje individas, netgi sąžiningiausias ekspertas, ne visiškai atribotas nuo savo politinių-ideologinių preferencijų. Jos pasireiškia. Tai buvo ypač akivaizdu vertinant valdysenos kadencijas, kuriose ministru buvo Algirdas Monkevičius. Vieniems tai – subtilus ministras, gebantis vykdyti nuosaikų švietimo modernizavimą, tobulėjimą, išvengiant staigių judesių ir neargumentuotų sprendimų, o kitiems – geriausiu atveju – tik reformų ir pokyčių vengiantis formalus švietimo lyderis...

ekspertų neseniai išėjo į pensiją ir labai motyvuotai įsitraukė į švietimo „laiko juostos“ rekonstravimo kūrybinį uždavinį bei iššūkį. Kilo rizika, kad vertinimo rezultatuose gali pasireikšti ekspertų amžiaus šalutinis efektas. Tuo tikslu buvo žiūrima, tarkime, kada ekspertas tapo mokyklos direktoriumi ar pan., tokiu būdu ankstesni švietimo „laiko juostos“ etapai (kadencijos) jam nebuvo skiriami vertinti. Jei asmuo užėmė direktoriaus pareigas tik 2000 m. ar 2008 m., joks ankstesnis laikotarpis jam nebuvo skiriamas vertinti. Taigi, nėra pagrindo teigti, kad ekspertų korpusą sudaro vien pagyvenę žmonės (amžius ≥60 m.). Ekspertų tarpe yra vertintojų, kurių amžius patenka į 40–55 m. intervalą. Vis dėlto, pageidavimas, jog ekspertas vertintų tik tą laikotarpį, kurio metu pats asmeniškai buvo aktyvus švietimo valdymo ir mokyklų kaitos veikėjas, šiame tyrime buvo principinis. Be kita ko, ši aplinkybė taipogi leidžia kalbėti apie kokybinio biografinio metodo elementų integravimą į šio tyrimo dizainą.

Pažymėtina, kad ir ne bet koks PhD akademinio laipsnio formalus turėtojas galėjo būti pasitelkiamas ekspertu. Tai turėjo būti mokslininkas, kurio veikla švietimo lauke tenkino konkrečius kriterijus: a) tyrinėjo naujausią šalies švietimo ir mokyklos istoriją arba švietimo vadybą ir švietimo politiką; b) buvo įsitraukęs švietimo reformos ir mokyklų kaitos dalyvis-ekspertas; c) atliko švietimo kaitą ir reformą pagrindžiančius ir (arba) reformą palydinčius bei vertinančius tyrimus.

Dalis ekspertų turėjo dvejopą vaidmenį ir patirtį: a) turi mokslo laipsnį; b) tuo pačiu dirba bendrojo ugdymo valdymo sektoriuje, pvz. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos specialistas, vietos švietimo padalinio vedėjas arba mokyklos direktorius.

Dalyvavimas ekspertinėje apklausoje, savaime suprantama, rėmėsi ekspertų savanoriškumu. Į kiekvieną ekspertą tyrimo vadovas kreipdavosi asmeniškai telefonu. Potencialiam ekspertui patvirtinus susidomėjimą tyrimu bei sutikimą jame dalyvauti, vėliau į jį jau buvo kreipiamasi el. paštu siunčiamu išsamiu laišku su nuoroda į elektroninį klausimyną. Apibūdinta švietimo ekspertų bendruomenė susidomėjo tyrimu ir galimybe vertinti sektoriaus valdymo veiksmingumą iš trijų dešimtmečių retrospektyvos. Atsisakė apklausoje dalyvauti tik 4 potencialūs respondentai, kai tuo metu sutiko apklausoje dalyvauti ir atsakymus pateikė bemaž 150 ekspertų.

Koks objektas (procesas) pateiktas ekspertams vertinti? Kaip ekspertinio vertinimo procesas organizuojamas?

Istoriniais-kokybiniais ir šaltinių analizės metodais sudaryta bendrojo ugdymo valdymo „laiko juosta“ ir jos darbinė periodizacija (žr. 3 skyriaus 3.1 punktą), kuri panaudota kaip stimulinė medžiaga kiekybinei ekspertų apklausai. Trisdešimties metų trukmės 1990–1920 m. laikotarpis buvo sąlyginai suskirstytas į 10 etapų.

Į sudarytą švietimo „laiko juostą“, per visas valdymo kadencijas 1990–2020 m., iš viso įtraukti 225 reikšmingi įvykiai. Didžiąją dalį minėtų „laiko juostų“ įvykių sudaro teisėkūros sprendimai. Mažiausiai svarbių įvykių išskirta per ministro Dainiaus Trinkūno darbo kadenciją 8 įvykiai, o vidutiniškai, vienai valdymo kadencijai tenka 22,5 ženklaus įvykio. Iš pateiktų skaičių aiškėja bent du šio tyrimo metodikos požiūriu esminiai momentai:

1. Tokio skaičiaus įvykių, kitaip tariant, tokios didelės aprėpties objekto, nerealu ir negalima skirti vertinti pavieniam ekspertui.

2. „Laiko juostą“ tikslinga suskaidyti į prasmingas atkarpas ir tik tokios švietimo valdymo (kadencijų) atkarpos gali tapti ekspertinio vertinimo objektu, jas dalimis paskirstant pavieniams ekspertams.

3. Laiko juostą sudarančių reikšmingų įvykių visumos nebebuvo galima dar labiau kiekybiškai plėsti, kadangi jau ir esama apimtis – 225 pozicija – balansuoja ties racionalumo riba. Teko įvertinti ir tai, kad kiekviena švietimo valdymo kadencija buvo vertinama naudojant net 41 pirminį kriterijų.

Tokiu būdu svarbių įvykių visuma, atspindinti konkrečią švietimo valdymo kadenciją, yra uždara ir sąlyginė. Svarbiausi kokybiniais metodais ekspertų atrinkti reikšmingi įvykiai tiesiog pasitarnauja kaip kiekybinės ekspertų apklausos stimulinė medžiaga. Pastaroji perteikia atitinkamos švietimo valdymo kadencijos, kaip visumos, „impresiją“ ir vadinamąjį *zeitgeist*, sužadina ekspertų

ir švietimo veikėjų gyvus prisiminimus apie vertinamą bendrojo ugdymo sektoriaus istorinį vyksmą ir mokyklų kaitą. Šitokiu būdu ekspertai parengiami svarbiausiai procedūrai – pateikto objekto ekspertiniam vertinimui. Šio tyrimo atveju tai pasitarnavo kaip eksperto nuomonės rutininis užregistravimas pagal užduotus kriterijus standartizuotu apklausos atsakymų formatu (klausimyno pavyzdį žiūrėkite ataskaitos priede, prisijungę nuotoliniu būdu).

Taigi, kontroliuojant klausimyno ir ekspertinio vertinimo užduoties, tenkančios pavieniam respondentui, aprėptį, parengtos 4 klausimyno nuotoliniu būdu versijos: „A“, „B“, „C“ ir „D“, atspindinčios skirtingus švietimo valdymo laikotarpius (kadencijas) (žr. 2.5.1 lentelėje).

Klausimynų versijos sukomponuotos taip, kad vienam ekspertui, vieno prisijungimo nuotoliniu būdu ir darbo seanso metu, netektų vertinti daugiau kaip 2–3 valdymo kadencijas.

Savaime suprantama, kad vertinimo kriterijai visose 4-iose klausimyno versijose – identiški.

2.5.1 lentelė. Vertinamų valdymo kadencijų (laikotarpių) ir ekspertų sutapties lentelė (imitacinis pavyzdys)

Laikotarpis Ekspertas	„ABC“ laikotarpiai	„DEF“ laikotarpiai	„GHI“ laikotarpiai	„JKL“ laikotarpiai
	Klausimyno Versija A	Klausimyno versija B	Klausimyno versija C	Klausimyno versija D
1. Ekspertas				
2. Ekspertas				
3. Ekspertas				
4. Ekspertas				
5. Ekspertas				
6. Ekspertas				
7. Ekspertas				
8. Ekspertas				
... N ekspertas				

Paaiškėjo, kad dalis motyvuotų, tyrimu susidomėjusių ekspertų buvo pasiryžę vertinti ne vieną, bet kelias skirtingas valdymo kadencijas. Buvo tokių ekspertų, kurie pareiškė norą vertinti visas į tyrimą įtrauktas valdymo kadencijas. Tokiu atveju kita klausimyno versija darbui nuotoliniu būdu jiems nusiunčiama po kelių dienų ar savaitės. Šitaip ekspertiniais vertinimais ilgainiui užsipildė visos į tyrimą įtrauktos švietimo valdymo kadencijos. Dalies ekspertų nusiteikimas vertinti kelias švietimo valdymo kadencijas sukūrė savitą rezultatą, kuomet faktiškai ekspertų būta apie 150, o atsakymų sugeneruota net 439.

Tokia organizacinė apklausos prieiga remiasi ekspertų lygiavertiškumo ir pakeičiamumo postulatu. Žinoma, idealiu atveju gal ir būtų neblogai, jei visi ekspertai įvertintų visas švietimo „laiko juostos“ atkarpas ir valdymo kadencijas. Deja, kaip buvo pagrįstai parodyta, tai nerealu. Kita vertus, ekspertų lygiavertiškumo ir pakeičiamumo principas plačiai taikomas. Antai daugelyje sporto šakų sportininkų pasirodymus balais vertina teisėjai-ekspertai. Tai vyksta meninėje gimnastikoje, šuolių į vandenį sporte, dailiajame čiuožime. Niekas nereikalauja ir niekas nesitiki, kad visose sezono varžybose sportininkų pasirodymus vertintų ta pati teisėjų personalinė sudėtis. Teisėjai-ekspertai atrenkami pagal giežtus kompetencijos kriterijus, o ir pats vertinimas vyksta pagal giežtas ir identiškas taisykles. Būtent tuo pagrindu teisėjų (ekspertų) vertinimai pripažįstami patikimais, o patys vertintojai laikomi vienodais ir pagal poreikį gali būti pakeičiami kitais kompetentingais vertintojais. Būtent toks principas pritaikytas ir šioje ekspertinėje apklausoje.

Eksperto individualybės efekto problema[39] kontroliuojama dviem būdais: 1) siekta, kad kiekvieną valdymo kadenciją vertintų bent 45–50 skirtingų ekspertų; 2) siekta, kad grupėje, verti-

[39] Kaip minėta, net ir sąžiningiems bei kompetentingiems ekspertams, vis dėlto šiek tiek pasireiškia vertintojo individualybės efektas. Šiuo požiūriu paminėtini net keli aspektai: 1. Vertinimo objektas – švietimo valdymo laikmetis, kaip minėta, turi politinę potekstę. Taip yra todėl, kad Vyriausybė, jos švietimo ministras visuomet yra tam tikros politinės jėgos deleguoti reprezentantai. Savo ruožtu tikėtina, kad kiekvienas ekspertas turi tam tikras partines-politines preferencijas, personalines simpatijas ir antipatijas. 2. Vertinimas, tikėtina, gali priklausyti nuo to, kokias profesines-pareigines pozicijas ekspertas užėmė vertinamo švietimo valdymo kadencijos metu. Darytina prielaida, kad centriniame valdymo aparate – ministerijoje – veikę ekspertai gali turėti vienokią patirtį, švietimo skyrių vedėjai ir mokyklų direktoriai – kitą patirtį, o mokslininkai ir švietimo NVO aktyvistai – dar kitą patirtį, savitą atitin-

nančioje tą pačią švietimo valdymo kadenciją, būtų atstovaujama visai ekspertų tipologinei įvairovei pagal turėtas pareigas – centrinio valdymo aparato reprezentantai, regionų reprezentantai, NVO reprezentantai ir pan.

Pagal kokius kriterijus vyko švietimo valdymo būdo veiksmingumo vertinimas? Kokios užduotys suformuluotos ekspertams?

1-oji Ekspertinio vertinimo užduotis. Švietimo valdymo „kadencijos“ vertinimas vizualinių analogijų skalėje[40].

Klausimo formuluotė:

„Įvertinkite aukščiau apibūdintą švietimo valdymo laikmetį, kaip visumą. Prašytume ***įvertinti tai, kiek minėtas laikmetis apskritai prisidėjo (arba dėl kokių nors aplinkybių menkiau prisidėjo) prie bendrojo ugdymo kokybės ir pozityvios mokyklų kaitos****. Vertinkite 100 balų skalėje, kuomet aukštesnis balas atitinka palankesnį vertinimą. Naudokite slinkties juostelę“.*

Ne 5 ar 10 balų, bet šimto balų vizualinių analogijų skalė pasirinkta sąmoningai, mat siekta išvengti prasminių-percepcinių asociacijų su mokyklinių pažymių (balų) skale. Problema ta, kad mokyklinių pažymių sistemoje, kuri daugelio sąmonėje virtusi savitu archetipu, 1–4 pažymiai imtinai, nėra realiai dirbantys skalės balai, kadangi žemiausias „praeinamas“ balas dešimtbalėje skalėje yra 5, o penkiabalėje skalėje atitinkamai – 3. Siekta *pabėgti* nuo mokyklinių balų stereotipo, įveiklinant visas skalės padalas. Išsamiau klausimyno ekspertams skirtą pavyzdį žiūrėkite ataskaitos 1 priede.

2-oji Ekspertinio vertinimo užduotis. Ekspertų vertinimui pateikti 23 pirminiai rodikliai.

Klausimo formuluotė:

„Žemiau pateikti mokyklų veiklos ir valdymo konkretūs ruožai. Jie itin svarbūs bendrojo ugdymo kokybei. Pažymėkite, ar pavyko (nepavyko) pasiekti sisteminį proveržį išvardytuose ruožuose atitinkamos kadencijos metu? Kiekvienam rodikliui numatytas tipinis 5 pakopų Likert'o skalės atsakymo formatas: „tikrai pavyko“, „lyg ir pavyko“, „nežinau, neturiu nuomonės“, „lyg ir nepavyko“, „tikrai nepavyko“.“

I. Strateginis valdymas, vadyba, investicijos, aprūpinimas
1. Bendrojo ugdymo vizijos, misijos ir strateginių tikslų (prioritetų) išgryninimas. 2. Pedagogų rengimas ir tęstinės kvalifikacijos tobulinimas. 3. Pedagogų, mokyklų vadovų ir švietimo skyriaus specialistų darbo apmokėjimas. 4. Mokyklų renovacija ir materialinė infrastruktūra. 5. Informacinių technologijų ir kompiuterijos skverbtis į mokyklas. 6. Mokyklų aprūpinimas vadovėliais, mokymo priemonėmis. 7. Mokyklų valdymo tobulinimas, vadovų lyderystės skatinimas. 8. Mokyklų tinklo optimalaus būvio palaikymas. 9. Bendrojo ugdymo mokyklų stebėsenos (monitoringo) diegimas. 10. Nacionalinio ir tarptautinio mokslo bei mokslininkų telkimas mokyklos tobulinimui.
II. Visuminė ugdymo kokybė ir ugdymo tikslų įgyvendinimas
1. Ugdymo standartų ir ugdymo turinio tobulinimas. 2. Pamokos kokybė, mokymosi metodų ir formų tobulinimas. 3. Vertybinis-pilietinis ugdymas. 4. Mokinių pasiekimų vertinimas ir egzaminų sistema. 5. Vaikų sveikatinimas.

kamo laikmečio suvokimą bei jo vertinimą. Kas vienai grupei atrodo kaip naujovė, gėris ir laimėjimas, kitai vertintojų grupei gali atrodyti kaip ydingas sprendimas ir valdymo būdo klaida.

[40] Tinklalapis „Visual Analogue Scale; https://www.questionpro.com/visual-analogue-scale-vas.html; https://en.wikipedia.org/wiki/Visual analogue scale“. Prieiga internete: https://www.physio-pedia.com/Visual_Analogue_Scale; https://www.questionpro.com/visual-analogue-scale-vas.html; https://en.wikipedia.org/wiki/Visual_analogue_scale.

III. Socialinis teisingumas švietime ir vaiko gerovė
1. Švietimo prieinamumas, socialinis teisingumas švietime. 2. Neformalusis ugdymas, jo prieinamumas ir kokybė. 3. Mokinio gerovė, saugumas, vaiko teisės. 4. Švietimo pagalbos specialistų pareigybės įtvirtinimas mokyklose. 5. Neįgalių ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų integravimas, įtraukusis ugdymas bei inkliuzija.
IV. Mokyklų kultūros ir savarankiškumo stiprinimas
1. Mokyklų savivaldos ir savarankiškumo stiprinimas. 2. Mokyklų atsivėrimas pažangiai patirčiai, naujovėms ir kaitai. 3. Mokyklų veiklos kokybės vertinimas, jo metodologija.

Pastaba. Išsamiau klausimyno ekspertams skirtą pavyzdį, kuris pateiktas ataskaitos 1 priede, žiūrėkite nuotoliniu būdu.

3-čioji Ekspertinio vertinimo užduotis. Švietimo valdymo „charakterio“ per kadenciją vertinimas, naudojant senatinio diferencialo [41] skalę.

Klausimo formuluotė:

„Toliau prašytume jūsų apibūdinti vertinamo švietimo valdymo laikmečio (kadencijos) „charakterį“, kaip VISUMĄ. Koks tai buvo laikotarpis, veržlus ar stagnuojantis, daugiau pažangus ir pozityvus ar vis dėlto sąlyginai negatyvus?“

Vertinimas paremtas poliarinių apibūdinimų – semantinio diferencialo – metodu. „Kuo palankiau kriterijų vertinate, tuo savo atsakymą žymite arčiau palankaus apibūdinimo. Kuo kritiškiau vertinate, tuo savo atsakymą žymite arčiau nepalankaus apibūdinimo. Jei aiškaus vertinamojo sprendimo neturite, žymite atsakymą ties skalės viduriu“.

[41] Semantinis diferencialas – klasikinė, pasiteisinusi psichometrinė metodika, pradėta taikyti 20 a. viduryje. Osgood, Ch. E.; Suci G. J.; Tannenbaum P. H. (1957): The Measurement of Meaning, University of Illinois Press.

Švietimo valdymo kadencijos „charakterio“ apibūdinimas		
Palankus vertinimas		*Nepalankus vertinimas*
Orientuotas į pokyčius.		Pokyčių vengiantis.
Veržlus, pasižymintis sprendimų, adekvačių laikmečiui gausa.		Stokojantis sprendimų, adekvačių laikmečiui, stagnuojantis.
Siūlantis mokykloms aiškias ir pozityvias vizijas.		Stokojantis aiškių ir pozityvių vizijų mokykloms.
Atveriantis mokyklų galimybes.		Suvaržantis mokyklų galimybes.
Generuojantis naujoves.		Vengiantis naujovių.
Socialiai jautrus, įtraukus, siekiantis lygių galimybių ir socialinio teisingumo švietime.		Abejingas, indiferentiškas lygių galimybių ir socialinio teisingumo įtvirtinimui švietime.
Pasižymintis subalansuota švietimo biurokratija ir formalizmu.		Pasižymintis augančia švietimo biurokratija ir formalizmu.
Demokratiškas, girdintis „apačių“ siūlymus, ieškantis dermės.		Stokojantis demokratijos, negirdintis „apačių“, direktyvus.
Pasižymintis apčiuopiamais ir vertingais rezultatais bei pasiekimais.		Stokojantis apčiuopiamų ir vertingų rezultatų bei pasiekimų.
Pasižymintis kūrybiškumu ir kūrybine veikla.		Stokojantis kūrybiškumo ir kūrybinės veiklos.
Paremtas (bent sąlyginai) finansiniais ir materialiniais ištekliais.		Neparemtas finansiniais ir materialiniais ištekliais, skurstantis.
Atliepiantis tarptautinį švietimo diskursą, jo diskusijas ir vizijas.		Atsiribojęs nuo tarptautinio švietimo diskurso, jo diskusijų ir vizijų.
Įgalinantis mokyklas veikti nuosekliai ir stabiliai.		„Stresinantis“, trukdantis mokykloms veikti nuosekliai ir stabiliai.
Sukeliantis valdžios susidomėjimą ir įsitraukimą į bendrojo ugdymo reikalus.		Nesukeliantis valdžios susidomėjimo ir įsitraukimo į bendrojo ugdymo reikalus.
Orientuotas į gilius, esminius Lietuvos mokyklos pokyčius.		Orientuotas į paviršinius pokyčius, į pokyčių Lietuvos mokykloje imitavimą.
Pasitikintis mokykla ir mokytoju, skatinantis mokyklų autonomiją bei savivaldą.		Nepasitikintis mokykla ir mokytoju, suvaržantis mokyklų autonomiją bei savivaldą.
Kupinas visuomeninių įvykių, kurie palankiai veikė švietimą ir mokyklą *(visuotinis kompiuterizavimas, Europos Sąjungos parama).*		Pažymėtas įvykiais, kurie nepalankiai veikė švietimą ir mokyklą *(pvz., finansų krizė, demografinė duobė, COVID-19).*

Kiekvienai poliarinių apibūdinimų porai numatytas tipinis 7 pakopų atsakymų registravimo formatas, numatantis tris laipsniškai stiprėjančius teigiamus vertinimus, atitinkamai tris stiprėjančius neigiamus vertinimus ir neutralaus atsakymo formatą.

Pastaba. Išsamesnė informacija ir pavyzdys klausimyno ekspertams pateikiama nuotoliniu būdu, ataskaitos 1 priede.

3. TYRIMO REZULTATAI

3.1. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo „laiko juosta“: darbinis modelis

Sudaryta švietimo „laiko juosta“ pasižymi dvejopu vidiniu struktūravimu. Tenka kalbėti apie: 1) formalią chronologinę struktūrą; ir 2) neformalią, interpretavimu paremtą „laiko juostos“ vidinę struktūrą. Formaliai „laiko juostos“ vidinį struktūravimą siekta vykdyti pagal Lietuvos Respublikos Seimo elektoralines kadencijas, Vyriausybių darbo trukmę bei atitinkamose vyriausybėse buvusių švietimo ministrų darbo trukmę. Toks pasirinkimas logiškas ir neišvengiamas, kadangi subjektai, kurie išleidžia švietimo kaitą ir funkcionavimą apsprendžiančius teisės aktus, yra Lietuvos

Respublikos Seimas, Vyriausybė ir šakos ministras, kuris gali išleisti privalomus žinybinius potvarkius (įsakymus). Iš viso 1990–2020 m. apima 17-kos Lietuvos Respublikos Vyriausybių veiklą ir 12 švietimo ministrų personalijų veiklą. Būtent iš atitinkamo formalaus struktūravimo bandymo atsiranda ir šiame tyrime dažnai vartojama darbinė sąvoka švietimo (arba bendrojo ugdymo sektoriaus) „valdysenos kadencija“, arba „valdysenos laikmetis“. Būta atvejų, kuomet konkrečios Vyriausybės kadencijos metu darbavosi (ir keitėsi) keli ministrai. Tipiniai pavyzdžiai: Romą Žakaitienę keitė Algirdas Monkevičius; Algirdą Monkevičių keitė Remigijus Motuzas; Dainių Pavalkį keitė Audronė Pitrėnienė, Jurgitą Petrauskienę keitė Algirdas Monkevičius ir pan. Apskritai Algirdas Monkevičius (skirtingais laikmečiais) ministru darbavosi daugelyje Lietuvos Respublikos Vyriausybių. Iš karto po Nepriklausomybės paskelbimo net keturiose Lietuvos Respublikos Vyriausybėse (iš eilės) ministru buvo Darius Kuolys. Konkrečiai, minėtas ministras buvo Kazimiros Danutės Prunskienės, Alberto Šimėno, Gedimino Vagnoriaus ir Aleksandro Algirdo Abišalos vadovaujamų Lietuvos Respublikos Vyriausybių narys.

Be to, būta ir daugiau atvejų, kuomet keitėsi Lietuvos Respublikos Premjerai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybių numeravimas, tuo metu švietimo ministrai tęsė savo veiklą atitinkamo valdžios elektoralinio ciklo ribose. Antai Virginijus Domarkas darbavosi 6-oje ir 7-oje Lietuvos Respublikos Vyriausybėse, kurių Premjerais atitinkamai buvo Adolfas Šleževičius ir Laurynas Mindaugas Stankevičius. Toliau, Kornelijui Plateliui nepertraukiamai teko darbuotis 9-oje ir 10-oje Lietuvos Respublikos Vyriausybėse (Premjerais atitinkamai buvo: Rolandas Paksas, Irena Degutienė, Andrius Kubilius). Algirdas Monkevičiui, kurį pakeitė Remigijus Motuzas, teko darbuotis net trijose Lietuvos Respublikos Vyriausybėse – 11-oje–13-oje (imtiniai) (ministrų kabineto vadovai chronologine tvarka buvo: Rolandas Paksas ir Eugenijus Gentvilas; Algirdas Mykolas Brazauskas; Algirdas Mykolas Barauskas ir Zigmantas Balčytis).

Akivaizdu, kad švietimo „laiko juostos“ nepriekaištingas periodizavimas buvo neįmanomas dėl objektyvių aplinkybių. Mat loginės klasės, kurių pagrindu turėtų būti atliktas periodizavimas ir klasifikavimas, galima sakyti, chaotiškai persidengia. Turint tikslą didelės apimties istoriniopolitologinio-sociologinio tyrimo procese struktūruoti empirinius duomenis, 1990–2020 m. „laiko juostoje“ darbinės hipotezės teisėmis išskirti 10 sąlyginių etapų (valdysenos kadencijų) (žr. 3.1.1 lentelėje).

Sudaryta švietimo „laiko juosta“ yra tipinis darbinis [42] teorinis modelis. Kaip ir kiekvienas darbinis modelis, sudaryta „laiko juosta“ atspindi anaiptol ne visus švietimo įvykius, teisėkūros sprendimus, o tik tam tikrą jų dalį. Įvykiai į „laiko juostą“ atrinkti remiantis ekspertų nuomone, keliais etapais (iteracijomis), vadovaujantis konkrečiais kriterijais, taip pat tyrimo tikslais ir tiriamo objekto teorine-hipotetine vizija (žr. 2 skyriaus 2.1 ir 2.4 punktus).

[42] Sąvoka „darbinis“ reiškia, kad priimtas modelis nepretenduoja į visuotinumą. Tiesiog, tai schema, kuri pirmiausiai prasminga konkrečiam tyrimui. Be to, techniniu procedūriniu požiūriu, ji būtina, norint suvaldyti didelį pirminės mokslinės informacijos masyvą.

3.1.1 lentelė. Bendrojo ugdymo sektoriaus „laiko juostos“ modelis: valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai 1990–2020 m.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis))	Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija
Darius Kuolys (1990 m. kovo 17 d.–1992 m. gruodžio 17 d.)	1-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Kazimira Danutė Prunskienė (1990 m. kovo 17 d.–1991 m. sausio 10 d.) 2-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Albertas Šimėnas (1991 m. sausio 10 d.–1991 m. sausio 13 d.) 3-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Gediminas Vagnorius (1991 m. sausio 13 d.–1992 m. liepos 21 d.) 4-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Algirdas Abišala (1992 m. liepos 21 d.–1992 m. gruodžio 17 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	
● Šalies mokyklose vyrauja pakylėta dvasia (*Zeitgeist*) dėl Nepriklausomybės atgavimo ir Meilės Lukšienės „Tautinės mokyklos koncepcijoje“ siūlomų reformavimo idėjų. ● Valstybinės kalbos sandų įtvirtinimas tautinių mažumų mokyklose (ypatingai Vilnijos krašte). ● Lietuvos kultūros kongresas (1991), sisteminių sprendimų paieškai, suvienija tūkstančius kultūros ir švietimo sektoriuje dirbančių profesionalų. ● Šalies švietimo sistemos atvėrimas vakarų patirčiai, išeivių, užsieniečių kursai mokytojams, vadovams; kompanijos APPLE ir Atviros Lietuvos fondo (ALF) veiklos pradžia. ● Švietimo humanizavimas, demokratizavimas, asociacijų, ekspertinių institucijų steigimas, mokyklų savivaldos įtvirtinimas ir pan. ● Bendrojo ugdymo turinio, vadovėlių desovietizavimas ir atnaujinimas. ● Pedagogų profesinės sąjungos (LŠDPS) įsteigimas. ● Esminis iššūkis – mokyklose praktiškai nėra kompiuterinės technikos. ● Diegiamos integruojamosios ugdymo programos: kalbos, dorinio,	● Savaitraštis „Tėvynės šviesa“ reorganizuojamas į leidinį „Dialogas“. ● Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo priėmimas. ● Nutrauktas „pionierių“ ir „komjaunimo“ organizacijų veikimas, rekomenduojama steigti modernias, demokratiškas vaikų ir jaunimo organizacijas. ● Uždraudžiamas partinių organizacijų veikimas mokyklose (Algirdo Mykolo Brazausko ir Mykolo Burokevičiaus vadovaujamų kompartijų). ● Valstybinių pašalpų įstatymo priėmimas, socialinė parama šeimai nukreipiama per švietimo sistemą. ● Pedagogų rengimas laipsniškai pereina prie dvipakopės studijų sistemos: bakalauras, magistras; doktorantūros galimybės. ● Gausybės naujų mokyklinių vadovėlių išleidimas. ● Vilniaus pedagoginis institutas reorganizuojamas į Vilniaus pedagoginį universitetą. ● Pradedamas pirmasis mokytojų perkvalifikavimo etapas. ● Darbo rinkos mokymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsteigimas: mokymai iš švietimo sistemos *iškritusiems* jaunuoliams.	

pilietinio, ekologinio, sveikatos ugdymo, etninės kultūros. Atsiranda nauji mokomieji dalykai: pilietinis ugdymas, dorinis ugdymas (etika ir tikyba), ekonominis raštingumas ir kt. ● Reorganizuojami: 1) Pedagogikos mokslinių tyrimų institutas; 2) Lietuvos švietimo darbuotojų tobulinimosi institutas; 3) Metodikos kabinetas. ● Gimnazijos vardo teikimo nuostatų patvirtinimas.	● Kuriamas Vystymosi sutrikimų diagnostikos tarnybos tinklas, Mokyklų psichologinės tarnybos tinklas. ● Patvirtinama bendrojo ugdymo mokyklos struktūra 4 + (4 + 2) + 2, perėjimas prie 12 m. trukmės vidurinio mokslo.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
† Dainius Trinkūnas (1992 m. gruodžio 17 d.–1993 m. kovo 31 d.)	5-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Bronislavas Lubys (1992 m. gruodžio 17 d.–1993 m. kovo 31 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	
● Patvirtintas ir pradėjo veikti naujas mokyklos tipas – jaunimo mokykla. ● X–XII kl. mokiniams leista egzaminuojamų dalykų mokytis pagal skirtingų lygių programas – A, B, S ir atitinkamai rinktis brandos egzamino lygį. ● Įvairialypė ALF veikla ir parama mokyklai („Švietimas Lietuvos ateičiai“). ● Patvirtinti laikinieji mokyklų vadovų atestacijos nuostatai. Trijų vadybinių kategorijų įvedimas mokyklų vadovams.	● Penkių kvalifikacinių kategorijų įvedimas mokytojams. ● Kultūros ir švietimo ministerijos ir Vilniaus pedagoginio universiteto sudarytos darbo grupės rengia bendrųjų programų projektus. ● Lietuvos švietimo koncepcijos rengimas ir patvirtinimas. ● Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl mokyklinio amžiaus vaikų apskaitos.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
† Virginijus Domarkas (1994 m. birželio 9 d.–1996 m. gruodžio 10 d.)	6-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Adolfas Šleževičius (1993 m. kovo 31 d.–1996 m. kovo 19 d.) 7-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Laurynas Mindaugas Stankevičius (1996 m. kovo 19 d.–1996 m. gruodžio 10 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	
● Tęsiama įvairialypė ALF parama mokykloms: vadovėlių leidyba, kompiuterizavimas ir kt. ● Šalyje įkurta 10 apskričių, atsiranda dar viena švietimo regioninio valdymo grandis.	● Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai, patvirtinantys vaikų vasaros poilsio bei sanatorinio reabilitacinio gydimo organizavimo ir finansavimo tvarką, 1995 m. ● Lietuvos Respublikos Vyriausybės protokolinis sprendimas „Dėl

● Patvirtinti mokyklų vadovų atestacijos nuostatai. ● Patvirtintos „Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos“. ● Pirmąja privaloma mokytis užsienio kalba tampa kuri nors Vakarų Europos kalba. ● Pradėtas projektuoti švietimo finansavimo modelis, paremtas „mokinio krepšeliu“. ● Patvirtinti pedagogų rengimo nuostatai. ● Lietuva pirmą kartą dalyvauja TIMSS tarptautinėje mokymosi pasiekimų tyrimų programoje (TIMSS „šokas“). ● Švietimo įstatymo pataisos, griežtinančios atsakomybę dėl vaikų, nelankančių mokyklos.	Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos metmenų, 1996 m. ● Ratifikuota Jungtinių tautų organizacijos Vaiko teisių apsaugos konvencija. ● Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos kolegija patvirtino „Gimnazijos koncepciją“ (orientuojamasi į elitinę mokyklą daliai vaikų, studijuosiančių aukštosiose mokyklose). ● Įkuriamas Nacionalinis egzaminų centras, kurio veikla iš dalies finansuojama Europos Sąjungos PHARE (Europos Sąjungos ekonominės pagalbos programa, kuri finansuoja ekonomines ir socialines reformas Centrinėje ir Rytų Europoje, padeda šio regiono šalims kurti rinkos ekonomiką, paremtą laisva privataus sektoriaus iniciatyva) programos lėšomis. ● Priimta „Papildomojo ugdymo samprata“. ● Patvirtinti pedagogų atestacijos nuostatai. ● Priimtas vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. ● EBPO (OECD) ekspertų atliktas Lietuvos švietimo vertinimas: „egzistuoja tvirtas konceptualus reformų pagrindas“; silpnosiomis grandimis pripažintas vertinimas, egzaminai. ● Mokyklų kompiuterizavimas, valstybinis projektas, kuriam skirta 28 mln. litų.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
† Zigmas Zinkevičius (1996 m. gruodžio 10 –1998 m. gegužės 1 d.)	8-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Gediminas Vagnorius ir Irena Degutienė (1996 m. gruodžio 10 d.–1999 m. birželio 10 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	
● Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programa. Vykdė Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija drauge su Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo, Sveikatos apsaugos, Teisingumo, Krašto apsaugos, Vidaus reikalų ministerijomis, savivaldybėmis ir kt. ● Tęstinė ALF veikla, remiant mokyklas ir švietimą. ● Lietuvos pedagogų kvalifikacijos institutas reorganizuotas į Pedagogų profesinės raidos centrą (PPRC). ● Šiaulių pedagoginis institutas ir Kauno technologijos universiteto	● Plečiama vaikų maitinimo programa (tęstinė nuo 1997 m.). Pasitelkiamos kitos žinybos, savivalda: vykdo Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, savivaldybės, mokyklos. ● Didėja visų pedagogų tarifinis atlygis, specialiojo ugdymo įstaigų vadovams ir pedagogams mokamas 10–20 proc. priedas. ● Pedagogų atestacijos nuostatų bei mokyklų vadovų atestacijos nuostatų atnaujinimas. ● Mokytojų kvalifikacijos tobulinimo decentralizavimas. Steigiami

filialas reorganizuojami į Šiaulių universitetą. ● Mokyklinio amžiaus vaikų iki 16 m. apskaitos tvarkos patvirtinimas. ● Patvirtinti „Lietuvos bendrojo lavinimo egzaminų pagrindiniai principai“. ● Nuo 1997 m. Lietuvoje vaikų vasaros stovyklos iš dalies finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis.	centrai regionuose.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
Kornelijus Platelis (1998 m. gegužės 1 d.–2000 m. lapkričio 19 d.)	9-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Rolandas Paksas ir Irena Degutienė (1999 m. birželio 10 d.–2000 m. lapkričio 19 d.) 10-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Andrius Kubilius (1999 m. lapkričio 11 d.–2000 m. lapkričio 19 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	
● Švietimo įstatymo pataisa įteisinamas tarptautinis bakalaureatas, kaip Lietuvos mokyklos tipas. ● Kompiuterių mokyklose daugėja, bet jų modernumu Lietuva lenkia tik tris šalis iš tirtos 21-os šalies (SITES 1996–1998 m. tyrimo duomenys). ● Vis dar pasireiškia nepageidautinas reiškinys – mokytojų atlyginimų vėlavimas po 3–4 mėn., kuris, minimu laikotarpiu, pasiekia piką. ● Šalyje įteisintas profilinio mokymo modelis. ● Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas, bet įsigaliojimas dukart atidėtas – nenumatyta lėšų. ● Įteisinami keturi individualizuotų mokymosi programų tipai: modifikuota, adaptuota, specialioji ir individualioji programos. ● Lietuvos aštuntokai pirmą kartą dalyvauja tarptautiniame pilietinio ugdymo ir pilietiškumo tyrime (CIVED) (angl. *Civic Education Study*). ● Tarptautinis visuotinio kompiuterinio raštingumo tyrimas (SITES) „Informacijos technologijos mokyklose“, Lietuva tarp 26 šalių. ● Lietuvos ketvirtokai ir aštuntokai antrą kartą dalyvauja tarptautinėje TIMSS studijoje. ● EBPO (OECD) vertina Lietuvos švietimo politiką (pastebėta verti-	● Mokyklų tinklas nesutvarkytas, iki 70–80 proc. savivaldybių lėšų atitinka mokyklų išlaikymui ir pedagogų atlyginimams. ● XI–XII kl. bendrųjų programų ir bendrojo išsilavinimo standartų projektai, 1999 m.; Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos paskelbti atskiru leidiniu. ● Gimnazijos koncepcija (antroji redakcija). Gimnazija – visiems vidurinį išsilavinimą įgyti pajėgiantiems asmenims. ● Moksleivių nemokamo maitinimo organizavimo bendrojo lavinimo mokyklose tvarkos patvirtinimas. ● Bendrojo lavinimo mokyklos egzaminų ir diagnostinio testavimo plėtros gairių patvirtinimas. ● Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairių patvirtinimas. ● Patvirtinta Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999–2003 m. programa. ● Startavo „Geltonojo autobuso programa“. ● Pradedama pereiti prie pagrindinės dešimtmetės mokyklos. ● Sistemoje išlikęs iš sovietinės sistemos paveldėtas Specialiojo ug-

nimo, egzaminų politikos pažangos požymių; pareikšta pastabų dėl švietimo reformos per menko aiškinimo visuomenei). ● Įsteigtas Šiuolaikinių didaktikų centras (steigėjai – ALF ir Vilniaus pedagoginis universitetas). ● Išleidžiama gausybė naujų vadovėlių. ● Akivaizdi poreikio ir galimybių įsigyti vadovėlius disproporcija: 1999 m. mokiniui vadovėliams valstybė skiria 22 litus, leidybinis mokinio krepšelis (poreikis) – 120 litų. ● Katalikiškų mokyklų steigimasis, Lietuvos Respublikos ir Šventojo sosto susitarimas.	dymo institucijų tinklas. ● Informatikos ir prognozavimo centras (IPC) reorganizuojamas į Informacinių technologijų centrą (ITC). ● Diegiamas profilinis mokymas. ● Stiprinama pagalba specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams. Formuojasi Pedagoginių ir psichologinių tarnybų tinklas savivaldybėse. ● Pradedama ir įtvirtinama neįgaliųjų vaikų integracijos į bendrojo ugdymo mokyklą ir visuomenę politika.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
Algirdas Monkevičius (2000 m. lapkričio 9 d.–2004 m. gruodžio 14 d.) Remigijus Motuzas (2004 m. gruodžio 14 d.–2006 m. liepos 18 d.)	11-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Rolandas Paksas ir Eugenijus Gentvilas (2000 m. lapkričio 9 d.–2001 m. liepos 12 d.) 12-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Algirdas Mykolas Brazauskas (2001 m. liepos 12 d.–2004 m. gruodžio 14 d.) 13-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Algirdas Mykolas Brazauskas ir Zigmas Balčytis (2004 m. gruodžio 14 d.–2006 m. liepos 18 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	
● Patvirtinta socialinio pedagogo etato steigimo švietimo įstaigose 2001–2005 m. programa. ● Auganti įtampa tarp profesinių sąjungų ir valdžios: a) mokytojų atlyginimų vėlavimas iki 6 mėn.; b) mokyklų reorganizavimas (uždarymas) dėl mokinių stygiaus; c) nepasitenkinimas dėl profilinio mokymo. ● Mokinio krepšelio lėšų apskaičiavimo ir paskirstymo metodikos nustatymas. ● Mokyklos pradeda mokytis vidaus audito metodikos, bandoma adaptuoti Škotijos patirtį. ● Patvirtinta ankstyvo vaikų (moksleivių) psichiką veikiančių medžiagų vartojimo nustatymo tvarka. ● Patvirtintas pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo mode-	● Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Nacionalinės nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2002–2004 m. programos“. ● Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu įsteigta Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba (2005). ● Patvirtinta Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatų įgyvendinimo programa. ● Patvirtinta pagrindinio ugdymo informacinių technologijų bendroji programa. ● Patvirtinta mokyklų aprūpinimo geltonaisiais autobusais 2006–2008 m. programa. ● Patvirtinti mokyklos psichologo bendrieji pareiginiai nuostatai. ● Patvirtintas valstybės švietimo stebėsenos tvarkos aprašas.

lis. ● Įveikiama tokia negerovė, kaip sistemingas mokytojų atlyginimų vėlavimas. ● Patvirtintas priešmokyklinio ugdymo standartas. ● Patvirtintas vidurinio ugdymo programų akreditacijos kriterijų ir jų vykdymo tvarkos aprašas. ● Patvirtinta mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata. ● Patvirtinti savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos pavyzdiniai nuostatai. ● Patvirtintas mokymosi pagal adaptuotą vidurinio ugdymo programą tvarkos aprašas. ● Patvirtinti bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai. ● Patvirtintas neformaliojo švietimo programų kriterijų aprašas. ● Patvirtinti Valstybinės švietimo priežiūros nuostatai. ● Patvirtinti visuotinio kompiuterinio raštingumo programa ir standartas. ● Visoje šalyje ima realiai veikti mokinių pavėžėjimo sistema (mokykliniai, geltonieji autobusai ir pan.). ● Namų ūkiams, įsigyjantiems kompiuterį, grąžinama dalis gyventojų pajamų mokesčio. ● Patvirtintos informacinių ir komunikacijos technologijų diegimo į Lietuvos švietimą 2005–2007 m. strategija ir programa. ● Visuotinai diegiamas vidaus auditas, pasibaigus mokslo metams mokyklos privalo vidaus audito ataskaitą pateikti mokyklos steigėjui. ● Patvirtintas švietimo ir mokslo institucijų duomenų registravimo kortelių formų ir jų pildymo tvarkos aprašas.	● Mokytojų atlyginimas sudaro 83 proc. valstybinio sektoriaus tarnautojų atlyginimo. ● Patvirtinta mokyklų rekonstravimo ir aprūpinimo mokymo priemonėmis 2006–2008 m. programa. ● Patvirtintos vaikų sugrąžinimo į mokyklas gairės. ● Patvirtinta neformaliojo vaikų švietimo koncepcija. ● Įsteigta Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra (NMVA), įtvirtinta bendra išorinio mokyklų vertinimo sistema. ● Patvirtinta alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa. ● Patvirtinti vaikų vasaros poilsio stovyklų bendrieji nuostatai. ● Patvirtintas vidurinio ugdymo programos aprašas, tuo padedami pagrindai mokyklų akreditacijai. ● Patvirtinta saugaus eismo programa bendrojo lavinimo mokyklos I–VIII kl. ● Valstybinių brandos egzaminų užduočių nutekinimo incidentas NEC.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
Roma Žakaitienė (2006 m. liepos 18 d.–2008 m. gegužės 27 d.) Algirdas Monkevičius (2008 m. gegužės 27 d.–2008 m. gruodžio 9 d.)	14-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Gediminas Kirkilas (2006 m. liepos 18 d.–2008 m. gruodžio 9 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	

● Patvirtinta pilietinio ir tautinio ugdymo programa ir įgyvendinimo priemonės. ● Įsteigta Švietimo valdymo informacinė sistema (ŠVIS). ● Ministro įsakymas 2008 m. balandžio 10 d. Nr. ISAK-1040 „Dėl Mokyklos organizacinės struktūros tobulinimo 2006–2009 m. programos patvirtinimo“. 3 valdymo lygiai: savivalda, nuolatinis ir periodinis valdymas (darbo grupės ir komisijos mokyklose). ● Mokytojo atlyginimas vis dar 5 proc. mažesnis už vidutinį darbo užmokestį šalyje. ● Patvirtinta ilgalaikė mokytojų darbo užmokesčio didinimo programa. Dar 2008 m. planuojama pasiekti 2–3 tūkst. litų dydžio atlyginimą. ● Patvirtinti geltonųjų autobusų paskirstymo kriterijai. ● Patvirtintas brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas. ● Patvirtintas mokytojo profesijos kompetencijos aprašas. ● Pradedamas 2007–2013 m. Europos Sąjungos paramos, skirtos bendrojo ugdymo sektoriui, panaudojimas. ● Patvirtinta mokytojų kompiuterinio raštingumo programa. ● Patvirtintas mokyklų veiklos kokybės išorės audito tvarkos aprašas. ● Patvirtinti švietimo įstaigų vadovų ir specialistų kvalifikacijos tobulinimo nuostatai. ● Patvirtintas vaikų socializacijos programų rėmimo konkurso tvarkos aprašas.	● Patvirtintas vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. ● Patvirtinta nacionalinė darnios raidos švietimo 2007–2015 m. programa. ● Patvirtinta mokyklų tobulinimo programa *plius* (prioritetas – mokymasis visą gyvenimą). ● Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas: „Dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos stiprinimo 2008 metais“. ● Nuoseklus „Mokinio krepšelio“ (MK) didinimas. Palyginus su pirmuoju dydžiu, nuo 2002 m. iki 2009 m. sausio 1 d. MK padidėjo 54,6 proc. ● Patvirtintas pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo ir brandos egzaminų tobulinimo 2008–2012 m. priemonių planas. ● Atsistatydina ministrė Roma Žakaitienė (iš dalies dėl konflikto su Eugenijaus Jesino vadovaujama profesine sąjunga). ● Patvirtintas elektroninių dienynų tvarkos aprašas. 2012 m. apie 80 proc. mokyklų naudoja el. dienyną, pradžia 2008-ieji. ● Patvirtintos pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. ● Patvirtinta mokyklų aprūpinimo geltonaisiais autobusais 2009–2012 m. programa. ● Patvirtinti mokytojų ir pagalbos mokiniui specialistų (išskyrus psichologus) atestacijos nuostatai. ● Patvirtintas mokinių pasiekimų tyrimų vykdymo tvarkos aprašas.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
Gintaras Steponavičius (2008 m. gruodžio 9 d.–2012 m. gruodžio 13 d.)	15-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Andrius Kubilius (2008 m. gruodžio 9 d.–2012 m. gruodžio 13 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	
● Tęsiamas 2007–2013 m. Europos Sąjungos paramos, skirtos bendrojo ugdymo sektoriui, panaudojimas. ● Viešas ministro pažadas kardinaliai sumažinti biurokratiją ir	● Patvirtintos vidurinio ugdymo bendrosios programos. ● Tobulinama mokyklos vaiko gerovės komisijos veikla, atnaujintas veiklos aprašas.

„popierizmą“ mokyklose. ● Pasaulinė finansų krizė. „Naktinė mokesčių reforma“, drastiškas viešųjų lėšų taupymas, mokinio krepšelio, atlyginimų ir kt. mažėjimas. ● Įsteigtas Ugdymo plėtotės centras (UPC). ● Pradėta mokyklos vidaus struktūros ir valdymo modelio išbandymo ir diegimo programa. ● Patvirtintos bendrojo lavinimo mokyklos veiklos kokybės įsivertinimo rekomendacijos. ● Patvirtinta nacionalinė lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programa. ● Patvirtinta netradicinio ugdymo koncepcija (Montessori, Valdorfo, Suzuki ir kt.). ● Patvirtinti nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių informacinės sistemos nuostatai ir vaikų sugrąžinimo į mokyklas programa. ● Lietuvos Respublikos Seime atmestas bandymas pereiti prie privalomojo mokymosi iki 18 metų (liko mokymosi iki 16 metų riba arba „privalomas pagrindinis“. ● 2011 m. liepos 1 d. priimama nauja Švietimo įstatymo redakcija: tinklo kūrimo taisyklės, strateginis planavimas, vadovų kadencijos, mokyklų savivalda, panaikinamos apskritys, jų pavaldume buvusios mokyklos perduodamos savivaldybėms, dalis ministerijai. ● Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos atstovai vyko į visas savivaldybių mokyklas, aiškino abiturientams apie naują stojamųjų į aukštąsias mokyklas tvarką bei mokamų ir nemokamų studijų reikalavimus.	● Patvirtintas vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašas. ● Patvirtintos mokyklų tinklo kūrimo taisyklės. ● Mokyklų tinklo pertvarka įgauna visuotinumą: dalis vidurinių mokyklų tampa pagrindinėmis, kitos – „išgrynintomis“ gimnazijomis, formuojamas pradinių mokyklų tinklas. ● Patvirtintas specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašas ir mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, jų grupių nustatymo ir skirstymo į lygius tvarkos aprašas. ● Patvirtinta mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarka 2011 metais. ● Patvirtinti švietimo įstaigų vadovų „Pareigoms eiti tvarkos“ ir „Kvalifikacinių reikalavimų“ aprašai. ● Įtampa dėl valstybinių egzaminų tvarkos tautinių mažumų abiturientams, Lietuvos ir Lenkijos ekspertų derybos. ● Patvirtintas PPT darbo organizavimo tvarkos aprašas. ● Patvirtintas mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašas. ● Patvirtintos etninės kultūros ugdymo bendrosios programos. ● Patvirtinta mokyklų aprūpinimo geltonaisiais autobusais 2013–2017 m. programa. ● Rekomendacijos dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
Dainius Pavalkis (2012 m. gruodžio 13 d.–2015 m. liepos 11 d.) Audronė Pitrėnienė (2015 m. birželio 2 d.–2016 m. gruodžio 13 d.)	16-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Algirdas Butkevičius (2012 m. gruodžio 13 d.–2016 m. gruodžio 13 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	
● Patvirtinta švietimo įstaigų modernizavimo (apšiltinimo), renovavimo programa. ● Tęsiamas 2007–2013 m. Euro-	● Valstybinių brandos užduočių nutekinimas NEC. ● Patvirtintas reikalavimų mokytojų kvalifikacijai aprašas. ● Patvirtintas reikalavimų mokytojų kvalifikacijai aprašas.

pos Sąjungos paramos, skirtos bendrojo ugdymo sektoriui, panaudojimas. ● Lietuvos Respublikos Seimas patvirtina Valstybinę švietimo 2013–2022 metų strategiją. ● Patvirtinti geltonųjų autobusų skirstymo kriterijai. ● Patvirtintas priešmokyklinio ugdymo tvarkos aprašas. ● Patvirtintas pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo tvarkos aprašas. ● Įvestas „krepšelis“ neformaliajam ugdymui. Skirta 15 eurų vaikui per mėnesį. ● Patvirtinta ugdymo karjerai programa. ● Pradedamas 2014–2022 m. Europos Sąjungos paramos, skirtos bendrojo ugdymo sektoriui, panaudojimas. ● Patvirtintas informacinių ir komunikacijos technologijų diegimo į mokyklas 2014–2016 m. veiksmų planas. ● Žurnalas „Reitingai“ pradeda skelbti mokyklų reitingus, diferencijuojamos gimnazijos, vykdančios ir nevykdančios mokininių atranką.	● Patvirtintas mokyklų stiprinimo ir inkliuzinio ugdymo plėtros 2014–2016 m. veiksmų planas. ● Baigė veiklą leidinys „Dialogas“ (viena iš priežasčių – nuožmi Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos kritika). ● Patvirtinta „Geros mokyklos koncepcija“. ● Patvirtintas „Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas“. ● Patvirtinta mokyklos veiklos kokybės įsivertinimo metodika. Mokyklos vidaus audito sistemos tąsa. ● Patvirtinta sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendroji programa. ● Patvirtintas socialinės pedagoginės pagalbos teikimo vaikui ir mokiniui tvarkos aprašas. ● Patvirtintas pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas.
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrai (nuo 2019 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministrai) (jų vadovavimo kadencija (laikotarpis)	**Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr., Premjeras, kadencija**
Jurgita Petrauskienė (2016 m. gruodžio 13 d.–2018 m. gruodžio 7 d.) Rokas Masiulis (laikinai) ir Algirdas Monkevičius (2019 m. sausio 15 d.–2020 m. gruodžio 11 d.)	17-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė: Saulius Skvernelis (2016 m. gruodžio 1 d.–2020 m. gruodžio 11 d.)
Svarbiausi švietimo valdymo būdo sprendimai ir reikšmingi įvykiai bendrojo ugdymo sistemoje	

● Tęsiamas 2014–2022 m. Europos Sąjungos paramos, skirtos bendrojo ugdymo sektoriui, panaudojimas. ● „Švietimo“, „Sveikatos“ ir „Socialinės apsaugos“ ministrų įsakymas „Dėl koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo“. ● Valstybinių egzaminų nutekinimo incidentai NEC (2017 m. matematikos, 2018 m. lietuvių k.). ● Mokyklų vadovų ir mokyklos skyrių vedėjų veiklos vertinimo nuostatų patvirtinimas. ● Patvirtintas mokymo lėšų apskaičiavimo, paskirstymo ir panaudojimo tvarkos aprašas. ● Mokytojų darbo etatinis apmokėjimo įvedimas, su tuo susiję įtampos bei nesklandumai įvedus etatinį apmokėjimą, formaliai didėja mokytojų atlyginimai. ● Mokyklų vadovų (direktorių) kadencijų įvedimas. ● Įvestas kasmetis švietimo įstaigų vadovų veiklos vertinimas ir mokyklų vadovo metinė veiklos ataskaita. Neliko mokyklų vadovų atestacijos ir kvalifikacinių kategorijų. ● Mokslo metų ilginimas vasaros atostogų sąskaita. ● Mokinių maitinimo(si) mokyklose tvarkos pakeitimai, sveikos mitybos pagrindais (Aurelijaus Verygos iniciatyva). ● Konfliktas ir Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos derybos su mokytojų profesinėmis sąjungomis, mokytojų streikas ir Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos „pastato šturmas“.	● Keliais etapais keliami mokytojų atlyginimai, suminis padidėjimo efektas ženklesnis nei įprasta. ● Ministerijos ir profesinių sąjungų derybos ir daugumos kolektyvinių sutarčių (išskyrus vieną profesinę sąjungą) pasirašymas. ● Ministrės Jurgitos Petrauskienės atstatydinimas. ● Rokas Masiulis paskiriamas laikinai vadovauti Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijai. ● UPC krizė, kilusi dėl veiklos skaidrumo stokos. ● Algirdo Monkevičiaus paskyrimas ministru, krizės ir skandalų suvaldymas. ● UPC ir kitų švietimo pagalbos institucijų klasterio (Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro (SPPC), ŠAC, NEC, Švietimo informacinių technologijų centro (ŠITC) ir NMVA) reorganizavimas į NŠA. ● Ryškėja mokytojų dalykininkų ir švietimo pagalbos specialistų stygiaus krizė. ● Patvirtinti tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuostatai 2018 metais. ● Įvestos 300 eurų stipendijos, pasirinkusiems pedagogines studijas. ● Baigta vidurinio ugdymo programų akreditacija. Neliko vidurinių mokyklų ir 11–12 kl., vietoj jų atidarytos III ir IV gimnazijos kl.: žodis „gimnazija“ nebereiškia elitinės mokyklos. ● Nuo 2020 m. rudens vidutiniškai 10 proc. didėja visų pedagogų atlyginimai.

Pastaba. Bendrojo ugdymo sektoriaus „laiko juostos“ chronologinės lentelės pabaiga.

3.2. BENDROJO UGDYMO VALDYMO BŪDO VEIKSMINGUMO 1990–2020 M. EKSPERTINIO VERTINIMO REZULTATAI

3.2.1. Ekspertų apklausos apie Lietuvos švietimo valdymą metodologinės kokybės kontrolė

Empirinių socialinių tyrimų praktikoje įprasta kontroliuoti atlikto tyrimo kokybę specialiomis statistinėmis priemonėmis. Tai daroma baigus „lauko“ tyrimą ir suformavus duomenų bazę. Kalbama apie standartines procedūras, kurios apima imties kokybės kontrolę, sudėtinių indeksų (skalių) sudarymo kokybės patikrą ir pan. Pastaroji atliekama skaičiuojant validumo (Validity [43]) ir reliabilumo (Reliability [44]) koeficientus. Toliau, jei rezultatams taikomas statistinis normavimas, svarbu dar ir tai, ar sudarytų sudėtinių indeksų įverčiai pasiskirsto (nepasiskirsto) pagal normalųjį [45] dėsnį? Įvardytos įprastinės metodologinės prievolės ir procedūros šioje ataskaitoje išpildytos.

Apklausos tyrimo sėkmė paprastai nebūna garantuota automatiškai dėl gausybės priežasčių bei aplinkybių. Gali pasireikšti respondentų, šiuo atveju ekspertų, beje, pasižyminčių tam tikru socialiniu statusu bei kultūriniu kapitalu, nenoras ar net atsisakymas [46] dalyvauti apklausoje. Pastaroji rizika apklausos tyrimų projektui kartais gali būti ir „fatalinė“, kadangi VISOS socialinės apklausos remiasi dalyviu savanoriškumu. Tyrėjai neturi nei teisės, nei etinės dispozicijos kaip nors tiriamuosius spausti, manipuliuoti jais. Šios ekspertinės apklausos pirminių rodiklių, kurių kiekvieną ekspertams teko atskirai vertinti, skaičius siekė 41. Turtinga, konceptualiai gana įvairi tiriamų požymių struktūra – privalumas. Deja, naudojant netrumpą klausimyną, natūraliai pasireiškia negatyvus šalutinis efektas – respondentų motyvacijos užgesimas, nuovargis dėl klausimyno rutininio pildymo nuotoliniu būdu. Gali pasireikšti rizika, jog duomenų bazėje kaupsis ne visiškai, atsainiai užpildyti klausimynai, kurie privalo būti atmetami ir į galutinę duomenų bazę neįtraukiami. Savo ruožtu aukšta atmetimo kvota iškreipia imtį ir ji ima neleistinai tolti nuo kokybiškos tikimybinės imties, paremtos atsitiktinumo principu, modelio.

Šiuo požiūriu atliktą ekspertų apklausos tyrimą lydėjo sėkmė. Tyrėjų komanda dėkoja švietimo ekspertų bendruomenei, kuri motyvuotai, su dideliu susidomėjimu atsiliepė į kvietimą dalyvauti netipinėje apklausoje, atsakingai pildė nemažai mentalinio susikaupimo ir laiko sąnaudų reikalaujantį klausimyną. Dėl palankaus švietimo ekspertų bendruomenės nusiteikimo talkinti tyrimui, duomenų bazėje figūruoja 439 ekspertų atsakymai apie 10 švietimo valdymo laikotarpių nuo 1990 m. iki 2020 m.

Realiai atsakinėjusių ekspertų buvo mažiau – ne daugiau kaip 150. Mat dalis ekspertų išreiškė norą vertinti ne vieną, bet daugiau švietimo valdysenos laikotarpių, kitaip tariant, pildė kelias klausimyno versijas nuotoliniu būdu, kurių iš viso – keturios. Tokiu atveju jų pateiktų vertinimų profilis (skaičių eilutė) integruoti į duomenų bazę kaip „naujo“ respondento atsakymai. Nedidelė dalis respondentų vis dėlto nenurodė savo vardo ir pavardės [47], bet užpildė bent kelias klausimyno versijas apie skirtingus švietimo valdymo laikotarpius. Čia slypi priežastis, kodėl apklausoje dalyvavusių ekspertų skaičiaus nėra galimybės preciziškai nurodyti vieneto tikslumu.

Ekspertais apklausoje pasitelkti šių kategorijų švietimo specialistai: 1) mokyklų direktoriai; 2) vietos švietimo padalinio vadovai savivaldybėse; 3) šakinės Ministerijos [48] lyderiaujantys specialistai; 4) buvę švietimo ministrai ir viceministrai; 5) universitetų mokslininkai, kurių tyrimai ir ekspertinė veikla susiję su bendrojo ugdymo sistema, mokyklomis; 6) NVO, susijusių su bendruoju

[43] Mohajan, Haradhan (2017). Two Criteria for Good Measurements in Research: Validity and Reliability . *MPRA: Munich Personal RePEc Archive*. Online at https://mpra.ub.uni-muenchen.de/83458/; Lodico, M. G., Spaulding, D. T., Voegtle, K. H. (2017). Methods in educational research: from theory to practice. USA: Jossey-Bass.

[44] Ten pat Mohajan, Haradhan (2017).

[45] Visi šio tyrimo sudėtiniai indeksai (skalės), atspindintys apibendrintus ekspertinius švietimo valdysenos būklės vertinimus, pasiskirsto pagal normalųjį dėsnį. Tikrinat, taikant Kolmogorovo-Smirnovo kriterijų, kaip $p \leq 0{,}01$.

[46] Atsisakymo dalyvauti apklausoje sulaukta tik iš 4 ekspertų – potencialių respondentų, kai bendras imties dydis $N \approx 150$.

[47] Ekspertų apklausa, priešingai nei nuomonės tyrimai masinėje populiacijoje, paprastai nebūna anoniminė.

[48] Toks abstraktus terminas vartojamas todėl, kad Ministerija, pradedant 1990 m., pakeitė net tris pavadinimus.

ugdymu, lyderiai (tėvų (globėjų, rūpintojų), mokytojų profesinių sąjungų, verslo). Išsamesni argumentai apie ekspertų apklausos tyrimo ir jo imties planavimo logiką pateikti šios ataskaitos 2 skyriaus 2.5 punkte.

Kuriant visiškai naujus klausimynus egzistuoja rizika, jog kai kurie klausimai (rodikliai) gali pasižymėti netiksliomis formuluotėmis, polisemiški, kitaip tariant, gali stokoti turinio validumo. Šio tyrimo pasiekimas [49] tas, kad visi apklausos pradžioje tyrėjų teoriškai hipotetiškai sugeneruoti pirminiai rodikliai pasirodė esantys visai tinkami, diagnostiškai „darbingi“. Tyrimo eigoje net neprireikė taikyti vadinamosios testo žingsnių atrankos ir šalinimo (angl. *Item selection* [50]) procedūros. Viena iš priežasčių ta, kad, prieš išleisdami *į gyvenimą* galutinę klausimyno nuotoliniu būdu versiją, tyrėjai konsultavosi su patyrusiais švietimo ekspertais, kurie teikė konkrečias įžvalgas dėl švietimo valdymo vertinimo kriterijų išgryninimo, dėl klausimyno tobulinimo [51]. Tokiu būdu ekspertams skirtas klausimynas nuėjo netrumpą iteracinio tobulinimo kelią.

Paaiškėjo, kad naujai sukurtas klausimynas tenkina aukštus faktorinės validacijos (angl. *Factor Validation* [52]), vidinės darnos (angl. *internal consistance* [53]) ir pakartotinių matavimų stabilumo (angl. *Test-Retest-Reliability* [54]) kriterijus (žr. 3.2.1–3.2.2 lentelėse). Taigi, šiame tyrime naujai sukurta ekspertų apklausos metodika atitinka ganėtinai aukštą metodologinį standartą. Metodikos autorių nuomone, sukurta švietimo valdymo laikmečių ekspertinio vertinimo metodika tenkina reikalavimus, kurie paprastai keliami *daugkartinio naudojimo standartizuotoms apklausų metodikoms*. Praėjus kuriam laikui, remiantis sukurta ekspertų apklausos metodika, ateityje galėtų būti atliekamas ir kitų bendrojo ugdymo valdymo laikmečių ekspertinis vertinimas. Tokiu būdu šiame tyrimų projekte sudaryta bendrojo ugdymo valdysenos „laiko juosta“ ir jos empirinis ekspertinis vertinimas, esant poreikiui, gali būti nuolat pildomi ir tęsiami. Vienas iš motyvų [55], kodėl ataskaitoje nemažai dėmesio skiriama metodinių procedūrų detaliam aprašymui, tas, kad naujai sukurtą metodiką ateityje savarankiškai galėtų taikyti kiti tyrėjai. Pateiktus pozityvius sukurtos ekspertų apklausos metodikos vertinimus privalu pagrįsti bei iliustruoti konkrečiais statistinės analizės duomenimis.

3.2.2. Ekspertinio vertinimo pirminių kintamųjų redukavimas į skales [56] (indeksus)

Ekspertų vertinimui teikiama Švietimo „laiko juosta“ (1990–2020 m.) sąlyginai suskirstyta į dešimt atkarpų. Kiekviena tokia švietimo valdymo atkarpa vertinta kiekybiškai, naudojant 41 pirminį indikatorių. Tokiu būdu gaunama sąlyginai didelė, deja, tyrimo vartotojams gana sunkokai aprėpiama duomenų matrica, kurioje yra per keturis šimtus pirminių rodiklių (10 x 41 = 410). Kaip psichometrine prieiga paremtuose tyrimuose įprasta, buvo atliekama standartinė pirminių kintamųjų sutankinimo (redukavimo) į sudėtines skales (indeksus) procedūra.

---

[49] Žinoma, kad, kuriant naujus testus ar klausimynus, į galutinę testo versiją patenka tik kas ketvirtas ar kas trečias klausimas ar uždavinys. Kitaip tariant, naujų metodikų kūrimo našumas paprastai tesiekia 25–30 proc.

[50] Pettersson E., Turkheimer E. Item Selection, Evaluation, and Simple Structure in Personality Data. J. Res Pers. 2010 Aug 1; 44(4): 407–420. doi: *10.1016/j.jrp.2010.03.002*. PMID: 20694168; PMCID: PMC2914336.

[51] Tyrėjai dėkingi visiems talkininkams, o ypač Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos specialistei dr. Ritai Dukynaitei, Lietuvos mokyklų vadovų asociacijos prezidentui dr. Dainiui Žvirdauskui, Ukmergės Švietimo skyriaus vedėjui Vaidotui Kalinui, Šiaulių S. Daukanto gimnazijos direktoriui Vytautui Kantauskui; ilgamečiam Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos darbuotojui Petrui Navickui.

[52] Mohajan, Haradhan (2017). Two Criteria for Good Measurements in Research: Validity and Reliability . *MPRA: Munich Personal RePEc Archive*. Online at https://mpra.ub.uni-muenchen.de/83458/; Lodico, M. G., Spaulding, D. T., Voegtle, K. H. (2017). Methods in educational research: from theory to practice. USA: Jossey-Bass.

[53] Internal consistance. Stephanie Glen. „Internal Consistency Reliability: Definition, Examples“ From Statistics How To.com: Elementary Statistics for the rest of us! Prieiga internete: *https://www.statisticshowto.com/internal-consistency/*.

[54] Vilagut, G. (2014). Test-Retest Reliability. In: Michalos, A. C. (eds) Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research. Springer, Dordrecht. Prieiga internete: https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_3001.

[55] Bet kuriai naujai metodikai – testui ar klausimynui – taikoma transparentiškumo norma, kuri atveria galimybę kitiems tyrėjams spręsti apie metodikos vertę ir, prireikus, tyrimą kartoti, remiantis informacija, kuri pateikiama tyrimo ataskaitoje. Tyrimo transparentiškumas, peraugantis į tyrimo kartotinumo normos realizavimą, reiškia prievolę tyrėjams detaliai ir skaidriai parodyti naujos metodikos kūrimo procesą ir pagrįsti jos metodologinę kokybę, nurodant ribotumus, jei tokių yra.

[56] Sąvokos „skalė“ ir „indeksas“ toliau tekste vartojami kaip sinonimai.

Skalių dimensionalumui (ir vienmatiškumui) tikrinti naudota faktorinė analizė. Konkrečiai – naudotas principinių komponenčių metodas (angl. *Principal Component*[57]) bei ašių sūkis maksimalios sklaidos metodu (VARIMAX *Rotation*[58]). Sudarytų skalių vidinė darna buvo tikrinama skaičiuojant visoms sudarytoms skalėms sudarytą *Cronbach-alfa* koeficientą.

Kokios skalės bei poskalės sudarytos, kurie pirminiai kintamieji priskirti vienam ar kitam indeksui[59], t. y. – skalei ar poskalei, atspindėta 3.2.1–3.2.2 lentelėse. Tose pačiose lentelėse atspindėti ir skalių faktorinės validacijos bei skalių vidinės darnos kontrolės duomenys. Sudarytų 2-jų skalių ir 10-ies jų poskalių interpretacija – paprasta: *kuo aukštesnis skalės įvertis, tuo stipriau išreikšta viena ar kita švietimo valdymo savybė, kuri įvardyta agreguoto indekso (skalės) pavadinime*.

3.2.1 lentelė. Indeksas: „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdymo ruožuose vertinimas“, pirminiai poskales sudarantys kintamieji (5 pakopų Likerto įverčių apibendrinimas)

F 1 – turiningoji valdysena; cronbach-α = 0,88; EV = 55,3	**L**	**t/tot**
Bendrojo ugdymo vizijos, misijos ir strateginių tikslų (prioritetų) išgryninimas.	0,79	,71
Pedagogų rengimas ir tęstinės kvalifikacijos tobulinimas.	0,74	,65
Bendrojo ugdymo mokyklų stebėsenos (monitoringo) diegimas.	0,70	,60
Nacionalinio ir tarptautinio mokslo bei mokslininkų telkimas mokyklos tobulinimui.	0,77	,68
Ugdymo standartų ir ugdymo turinio tobulinimas.	0,81	,73
Pamokos kokybė, mokymosi metodų ir formų tobulinimas.	0,75	,66
Vertybinis-pilietinis ugdymas.	0,67	,58
Mokinių pasiekimų vertinimas ir egzaminų sistema.	0,70	,61
F 2 – formalioji valdysena; cronbach-α 0160 0160 = 0,76; EV = 51,0 %	**L**	**t/tot**
Pedagogų, mokyklų vadovų ir švietimo skyriaus specialistų darbo apmokėjimas.	0,67	,49
Mokyklų renovacija ir materialinė infrastruktūra.	0,78	,60
Informacinių technologijų ir kompiuterijos skverbtis į mokyklas.	0,79	,60
Mokyklų aprūpinimas vadovėliais, mokymo priemonėmis.	0,70	,50
Mokyklų tinklo optimalaus būvio palaikymas.	0,64	,46
F 3 – socialinis teisingumas švietime ir vaiko gerovė; cronbach-α = 0,83; EV = 51,5 %	**L**	**t/tot**
Švietimo prieinamumas, socialinis teisingumas švietime.	0,73	,59
Neformalusis ugdymas, jo prieinamumas ir kokybė.	0,68	,53
Mokinio gerovė, saugumas, vaiko teisės.	0,82	,71
Švietimo pagalbos specialistų pareigybės įtvirtinimas mokyklose.	0,73	,60
Neįgaliųjų ir specialiųjų poreikių turinčių vaikų integravimas, įtrau-	0	

[57] Tinklalapis „builtin.com“. „A Step-by-Step Explanation of Principal Component Analysis, PCA“ Prieiga internete: https://builtin.com/data-science/step-step-explanation-principal-component-analysis.

[58] Dilbeck, K. (2017). Factor analysis: varimax rotation. In M. Allen (Ed.), *The sage encyclopedia of communication research methods* (pp. 532-533). SAGE Publications, Inc, https://dx.doi.org/10.4135/9781483381411.n191.

[59] Kaip psichometrine prieiga paremtuose tyrimuose įprasta, sąvokos skalė, poskalė, indeksas ataskaitoje vartojami, kaip sinonimai.

kusis ugdymas bei inkliuzija.	,69	,55
Vaikų sveikatinimas.	0 ,76	,62
F 4 – mokyklų kultūros, lyderystės ir savarankiškumo stiprinimas; cronbach-α = 0,83; EV = 66,9 %	**L**	**t/tot**
Mokyklų savivaldos ir savarankiškumo skatinimas.	0 ,82	,67
Mokyklų atvėrimas pažangiai patirčiai, naujovėms ir kaitai.	0 ,84	,70
Mokyklų veiklos kokybės vertinimas, jo metodologija.	0 ,80	,64
Mokyklų valdymo tobulinimas, vadovų lyderystės skatinimas.	0 ,80	,64

3.2.2 lentelė. Indeksas: „Švietimo valdymo laikmečio „charakterio“ vertinimas“, pirminiai poskales sudarantys kintamieji (7 pakopų semantinio diferencialo įverčių apibendrinimas)

F 1 – demokratiškas, pasitikintis, įgalinantis; cronbach-α = 0,92; EV = 77,8 %	**L**	**t/tot**
Pasižymintis subalansuota švietimo biurokratija ir formalizmu. Pasižymintis augančia švietimo biurokratija ir formalizmu.	0 ,85	,77
Demokratiškas, girdintis „apačių“ siūlymus, ieškantis dermės. Stokojantis demokratijos, negirdintis „apačių“, direktyvus.	0 ,89	,82
Įgalinantis mokyklas veikti nuosekliai ir stabiliai. „Stresinantis“, trukdantis mokykloms veikti nuosekliai ir stabiliai.	0 ,90	,84
Pasitikintis mokykla ir mokytoju, skatinantis mokyklų autonomiją bei savivaldą. Nepasitikintis mokykla ir mokytoju, suvaržantis mokyklų autonomiją bei savivaldą.	0 ,90	,83
Atveriantis mokyklų galimybes. Varžantis mokyklų galimybes.	0 ,87	,79
F 2 – veržlus, šiuolaikiškas, kūrybiškas, pozityvus; cronbach-α = 0,94; EV = 80 %	**L**	**t/tot**
Orientuotas į pokyčius. Pokyčių vengiantis.	0 ,90	,84
Veržlus, pasižymintis sprendimų, adekvačių laikmečiui, gausa. Stokojantis sprendimų, adekvačių laikmečiui, stagnuojantis.	0 ,92	,88
Generuojantis naujoves. Vengiantis naujovių.	0 ,90	,84
Siūlantis mokykloms aiškias ir pozityvias vizijas. Stokojantis aiškių pozityvių vizijų mokykloms.	0 ,89	,82
Pasižymintis kūrybiškumu ir kūrybine veikla. Stokojantis kūrybiškumo ir kūrybinės veiklos.	0 ,87	,80
F 3 – rezultatyvus, gilus, socialiai orientuotas; cronbach-α = 0,86; EV = 78 %	**L**	**t/tot**
Pasižymintis apčiuopiamais ir vertingais rezultatais bei pasiekimais. Stokojantis apčiuopiamų ir vertingų rezultatų bei pasiekimų.	0 ,91	,78
Socialiai jautrus, įtraukus, siekiantis lygių galimybių ir socialinio teisingumo švietime. Abejingas, indiferentiškas lygių galimybių ir socialinio teisingumo įtvirtinimui švietime.	0 ,83	,65
Orientuotas į gilius, esminius Lietuvos mokyklos pokyčius. Orientuotas į paviršutiniškus pokyčius, į pokyčių Lietuvos mokykloje imitavimą.	0 ,90	,77
F 4 – reikšmingas ir kontekstualus cronbach-α = 0,81; EV = 83,7 %	**L**	**t/tot**
Sukeliantis valdžios susidomėjimą ir įsitraukimą į bendrojo ugdymo reikalus. Nesukeliantis valdžios susidomėjimo ir įsitraukimo į bendrojo ugdymo reikalus.	0 ,92	,67
Kupinas visuomeninių įvykių, kurie palankiai veikė švietimą ir mo-	0	

kyklą (visuotinis kompiuterizavimas, Europos Sąjungos parama). Pažymėtas įvykiais, kurie nepalankiai veikė švietimą ir mokyklą (pvz., finansų krizė, demografinė duobė, COVID-19).	,92	,67
F 5 – paremtas finansiniais ištekliais (angl. *single item*)	**L**	**t/tot**
Paremtas (bent sąlyginai) finansiniais ir materialiniais ištekliais. Neparemtas finansiniais ir materialiniais ištekliais, skurstantis.	- --	--
F 6 – Atliepiantis tarptautinį diskursą (angl. *single item*)	**L**	**t/tot**
Atliepiantis tarptautinį švietimo diskursą, jo diskusijas ir vizijas. Atsiribojęs nuo tarptautinio švietimo diskurso, jo diskusijų ir vizijų.	- --	--

Sudarytos 4 poskalės, atspindinčios „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdysenos ruožuose“ vertinimą. Poskalės sugeneruotos apdorojus atsakymus į klausimą:

Žemiau pateikti mokyklų veiklos ir valdymo konkretūs ruožai. Jie itin svarbūs bendrojo ugdymo kokybei. Pažymėkite, ar pavyko (nepavyko) pasiekti sisteminį proveržį išvardytuose ruožuose atitinkamos kadencijos metu? Kiekvienam rodikliui numatytas tipinis 5 pakopų Likerto skalės atsakymo formatas: „tikrai pavyko“, „lyg ir pavyko“, „nežinau, neturiu nuomonės“, „lyg ir nepavyko“, „tikrai nepavyko“.

Sudarytos 6 poskalės, atspindinčios „Švietimo valdysenos laikmečio „charakterio“ vertinimą, panaudojant semantinio diferencialo techniką. Poskalės sugeneruotos apdorojus atsakymus į klausimą:

Toliau prašytume jūsų apibūdinti vertinamo švietimo valdymo laikmečio (kadencijos) „charakterį“, kaip VISUMĄ. Koks tai buvo laikotarpis, veržlus ar stagnuojantis, daugiau pažangus ir pozityvus ar vis dėlto sąlyginai negatyvus?

Keli pavieniai rodikliai, turima galvoje – semantinio diferencialo poliariniai teiginiai, pakankamai aukštai nekoreliavo su ekstrahuotais faktoriais, tačiau turinio požiūriu pasirodė esantys diagnostiškai informatyvūs, vertingi. Tokiu atveju apsispręsta tokių pavienių teiginių įverčius traktuoti kaip sąlyginę poskalę [60], juos transformuojant į standartinio normaliojo skirstinio z-skalę.

Sudarytų poskalių metodologinę kokybę apibūdina šie rodikliai:

1. Skalės (poskalės) vidinės darnos koeficientas *Cronbach alfa*, kurio reikšmės privalo nenukristi žemiau 0,55, o idealiu atveju turėtų konverguoti su $\alpha \approx 1{,}00$.

2. Vieneto visumos koreliacija (angl. *item to total correlation*, it (tot)); šio rodiklio reikšmė privalo tenkinti sąlygą $r \geq 0{,}20$.

3. Vieno faktoriaus modelio paaiškinta sklaida *Explained Variance EV*, išreikšta procentais. Faktorius, nepaaiškinantis bent 10 proc. sklaidos, laikomas neinterpretuojamu. Poskalę sudarančių diagnostinių teiginių (elementų) priklausymas tam pačiam faktoriui, reiškia, kad skalė vienmatė [61] ir nedaloma, tad atitinkamai aukštas tokios vienmatės skalės įvertis rodo, kad savybė, įvardyta skalės pavadinime, išreikšta stipriai, o žemas įvertis rodo, kad matuojama savybė išreikšta silpnai.

4. Faktorinis svoris L (angl. *Factor loading* [62]) rodo, kaip stipriai pavienis diagnostinis kintamasis, faktoriaus elementas, koreliuoja su ekstrahuotu faktoriumi. Yra reikalavimas, kad faktoriuje privalo būti bent trys elementai, kurių faktorinis svoris – koreliacija su faktoriumi – tenkina sąlygą $L \geq 0{,}60$. Faktoriaus interpretaciją lemia tie pirminiai kintamieji, kurių faktorinis svoris pats didžiausias.

Lentelių 3.2.1–3.2.2 rodmenys rodo, kad nurodytos kritinės reikšmės ženkliai viršytos. Tai rodo, kad švietimo valdymo veiksmingumo vertinimo metodika, paremta standartizuota ekspertų apklausa, psichometrinės metodologijos požiūriu nepriekaištinga.

[60] Zhang, Sijun (2020). The Reliability of Single-Item Assessments. State University of New York at Albany ProQuest Dissertations Publishing.

[61] Roderick P. McDonald. The dimensionality of tests and items. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*. Vol. 34(1):100-117. DOI: 10.1111/j.2044-8317.1981.tb00621.x.

[62] Tinklalapis „The analysis facktor“. Prieiga internete: https://www.theanalysisfactor.com/factor-analysis-1-introduction/.

Paaiškėjo, kad visos trys didžiosios tyrimo skalės [63] stiprokai ir labai patikimai ($p \leq 0{,}000$) koreliuoja tarpusavyje: vidutinė interkoreliacija $r_{mean} = 0{,}74$, minimali koreliacija $r_{min} = 0{,}69$, maksimali koreliacija $r_{max} = 0{,}79$. Tai sudarė pagrindą iš visų trijų skalių įverčių išvesti jungtinį agreguotą indeksą. Toks jungtinis indeksas pasižymi dideliu apibendrintu diagnostiniu informatyvu, kadangi jis agreguoja savyje net 41 (!) švietimo valdysenos, jos konkretaus laikmečio, vertinimo pirminį indikatorių. Vadinasi, nelyginant kokiu IQ testo įverčiu, dabar pagrįstai galima operuoti jungtiniu ekspertinio vertinimo balu ir pagrįstai sudaryti bendrojo ugdymo sistemos valdymo laikmečių reitingą. Kitaip tariant, galima itin patikimai identifikuoti veiksmingus, rezultatyvius ir mažiau veiksmingus švietimo valdysenos laikmečius.

3.2.3. Suformuotų švietimo valdymo vertinimo skalių statistinis normavimas

Paaiškėjo metodologijos požiūriu palanki aplinkybė – visų trijų švietimo valdymo vertinimo skalių, taip pat ir jungtinės skalės empiriniai skirstiniai skirstomi pagal normalųjį dėsnį (žr. 3.2.3.1–3.2.3.4 pav.). Tikrinta taikant grafinius metodus, Kolmogorovo-Smirnovo testą ir asimetrijos bei eksceso rodiklių kontrolę. Konstatuotas empirinių skirstinių normalumas prasmingas bent keliais aspektais.

3.2.3.1 pav. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo veiksmingumo ekspertinis įvertis (agreguotas indeksas), jungiantis 41-ną pirminį rodiklį. Empirinis skirstinys, N = 439

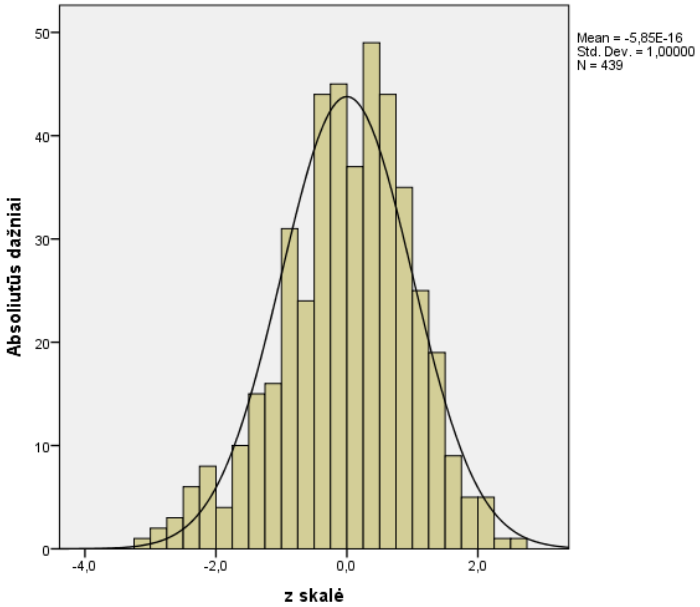

[63] Turima galvoje: 1) švietimo valdymo veiksmingumo vertinimas 100 balų skalėje; 2) proveržio įvairiuose švietimo valdymo ruožuose vertinimas, naudojant Likerto skalę ir 3) švietimo valdymo laikmečio charakterio vertinimas, naudojant semantinio diferencialo techniką.

3.2.3.2 pav. Švietimo valdymo laikmečio, kaip visumos, įvertinimas 100-to balų vizualių analogijų skalėje. Ekspertinių įverčių empirinis skirstinys, N = 439

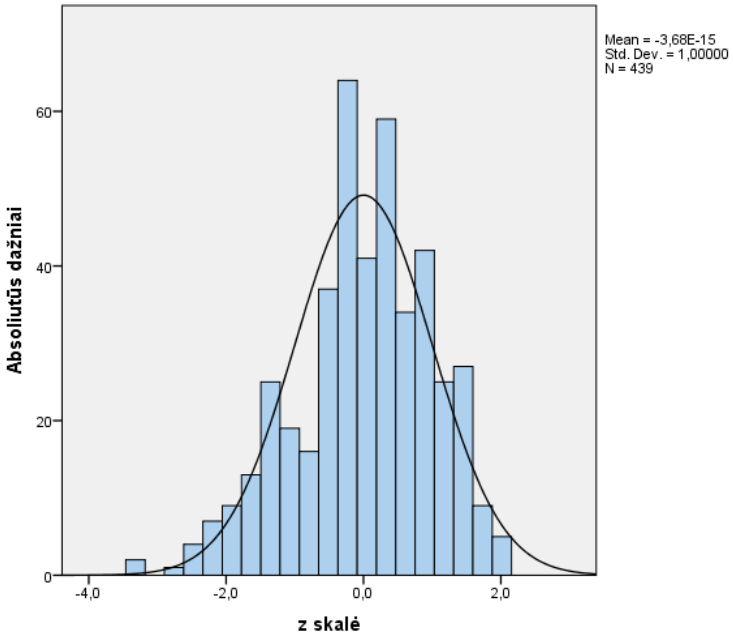

3.2.3.3 pav. Proveržio svarbiausiuose bendrojo ugdymo sektoriaus ruožuose ekspertinis vertinimas (5-ių pakopų Likerto skalėje) (agreguotas indeksas), jungiantis 23-is pirminius rodiklius. Empirinis skirstinys, N = 439

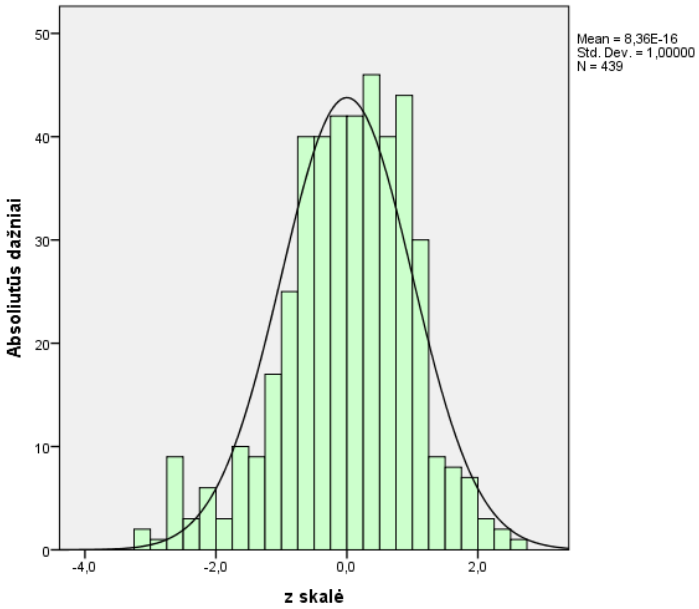

3.2.3.4 pav. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo „charakteris“ (agreguotas indeksas), jungiantis 17-ką pirminių rodiklių (7-ių pakopų semantinio diferencialo skalė). Empirinis skirstinys, N = 439

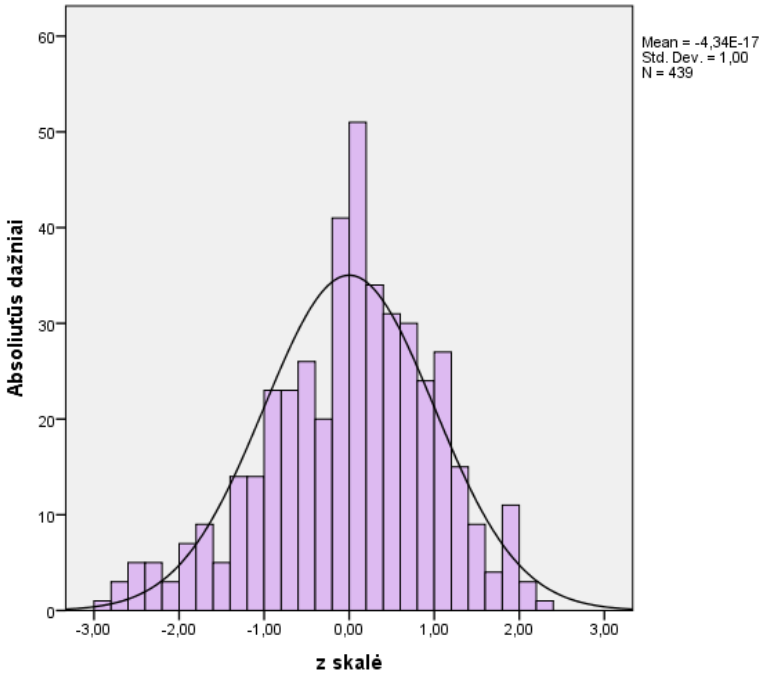

Pirma. Atitinkamo tipo skirstinys labai gerai išnagrinėtas matematinėje statistikoje, jo savybės visapusiai žinomos. Apie ištirtus reiškinius – įvairius švietimo valdymo laikotarpius – dabar nemažai galima pasakyti nebeatliekant jokių naujų tyrimų. Tiesiog pakanka žinoti skirstinio (funkcijos) tipą, pagal kurį pasiskirsto tyrimo metu matuoti (diagnozuoti) konstruktai. Šio tyrimo atveju tai reiškia, kad išnagrinėti rodikliai, apibūdinantys švietimo valdymo būklę ir veiksmingumą 1990–2020 m., daugumos ekspertų buvo vertinami vidutiniškai – nei labai palankiai, nei labai kritiškai. Taigi, skirstinio normalumas reiškia, kad iš visų tirtų švietimo valdymo laikotarpių (per tris dešimtmečius) „labai gerai“ ir (arba) „labai prastai“ ekspertai linkę vertinti vos kelis laikotarpius. Tokia interpretacija vienareikšmiškai išplaukia iš normaliojo skirstinio savybės: kuo įvertis labiau nukrypsta nuo vidutinio vertinimo, tuo apskritai mažesnė procentinė tikimybė tokiam ekstremaliam vertinimui atsirasti.

Tokia akivaizdžiai „vidutiniško“ vertinimo duotybė neamžina. Gali būti, kad, kartojant analogišką ekspertų apklausą, tarkime, po gerų 10 m. būtų gautas nenormalus – asimetriškas skirstinys. Pastarasis, priklausomai nuo empirinio skirstinio asimetrijos krypties, rodytų, jog švietimo valdymo būklė, pasak ekspertų, Lietuvoje ženkliai pagerėjo arba ženkliai suprastėjo. Trijų dešimtmečių trukmės švietimo valdymo būvio vidutinis, ekspertų akimis, vertinimas jau savaime gana iškalbingas. Viena vertus, jis pagrįstai rodo, jog bendrojo ugdymo valdymo srityje Lietuvoje pasiekti bent jau vidutinio lygmens, vidutinio rezultatyvumo proveržiai bei laimėjimai. Kita vertus, toks vertinimas leidžia pagrįstai teigti, jog buvo ir tebėra neišnaudotų galimybių turėti minimame viešojo valdymo sektoriuje aukštesnius nei vidutiniai pasiekimus.

Jei turėtume daugiau panašiomis metodikomis gautų ekspertinio vertinimo lyginamųjų duomenų iš kitų viešojo valdymo sektorių, pvz., iš sveikatos, socialinės apsaugos, kultūros, teisėsaugos, viešojo ir nacionalinio saugumo, viešojo transporto ir pan. sričių, galėtume švietimo valdy-

mo veiksmingumo būklę per pastaruosius dešimtmečius įvertinti dar tiksliau, dar iškalbingiau. Paaiškėtų, kurios Lietuvos Respublikos viešojo sektoriaus bei viešųjų paslaugų sritys, jų valdymo funkcionalumas per 30 m. vertinamos geriau arba blogiau nei švietimas.

Dėl dėsningumo, kurį nusako Centrinė ribos teorema, sudėtinių indeksų įverčiai turi tendenciją konverguoti su normaliuoju skirstiniu, bet, kaip rodo psichometrinių apklausų praktika, taip atsitinka ne visada. Pasireiškiant „taip“ atsakymų dominavimui, sudėtinio indekso kreivės viršūnė stipriai pasislenka į dešinę, o esant „ne“ atsakymų dominavimui, viršūnė pasislenka į kairę, į žemų skalės įverčių sritį. Pasitaikantys sudėtinių indeksų skirstinių tipai ir jų diagnostinė-interpretacinė prasmė pateikta 3.2.3.1 lentelėje.

Grafinės analizės metodai

3.2.3.1 lentelė. Teoriškai žinomi statistinių funkcijų tipai, su kuriais, tikėtina, gali konverguoti skalės empiriniai skirstiniai (laužtės). Teorinių fikcijų diagnostinės prasmės paaiškinimas

Funkcijos tipas, su kuriuo konverguoja empirinis skirstinys. Diagnostinis interpretavimas	Tikėtinas funkcijos grafinis profilis
I. Monotoniškai kylanti funkcija. Rodytų kraštutinai palankų sektoriaus valdymo vertinimą. Šioje ekspertų apklausoje tokie skirstiniai neaptikti.	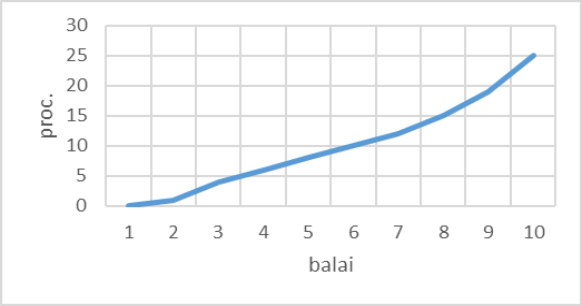
II. Asimetriška funkcija, su ryškiai į dešinę pasislinkusia viršūne. Rodytų palankų sektoriaus valdymo vertinimą. Šioje apklausoje toks skirstinys neaptiktas.	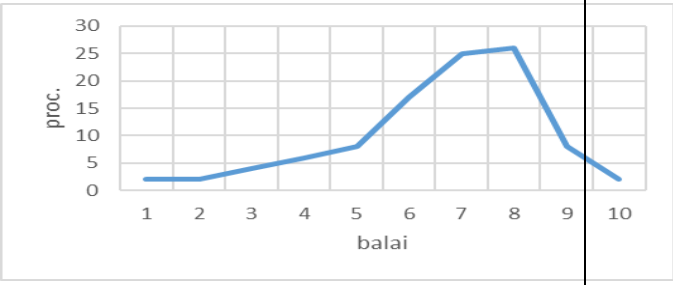
III. Normalusis skirstinys – Gauso kreivė. Dominuojantis skirstinys šioje ekspertų apklausoje. Rodo, kad matuojamas dydis – švietimo valdymo veiksmingumas – vertinamas vidutiniškai.	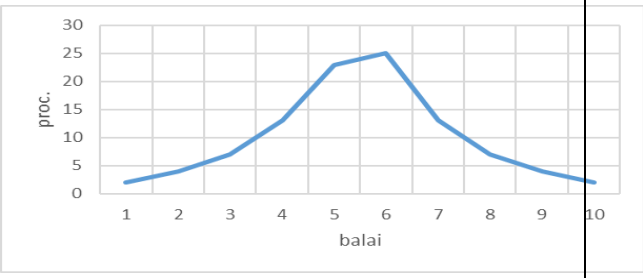

IV. Tiesinė funkcija. Rodytų nevienalytį vertinimą. Šioje apklausoje toks skirstinys neaptiktas.	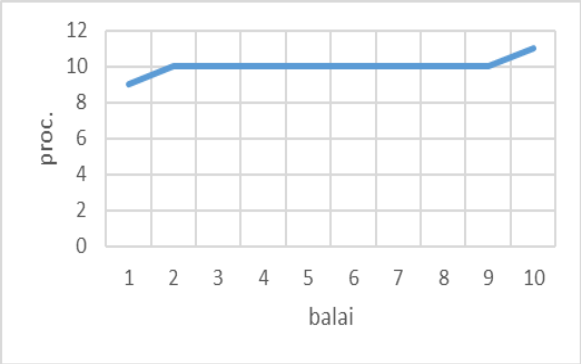
V. „U“ raidės tipo funkcija. Rodytų kraštutinai poliarizuotą vertinimą. Šioje apklausoje toks skirstinys neaptiktas.	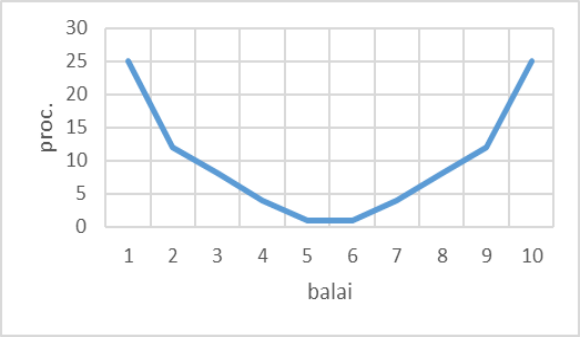
VI. Bimodalinė funkcija, su dvejomis viršūnėmis. Rodytų poliarizuotą vertinimą. Šioje apklausoje toks skirstinys neaptiktas.	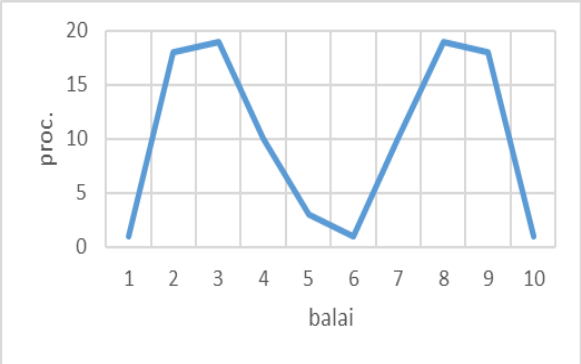
VII. Asimetriška funkcija, su ryškiai į kairę pasislinkusia viršūne. Rodytų prastesnį nei vidutinį sektoriaus valdymo vertinimą. Šioje apklausoje toks skirstinys neaptiktas.	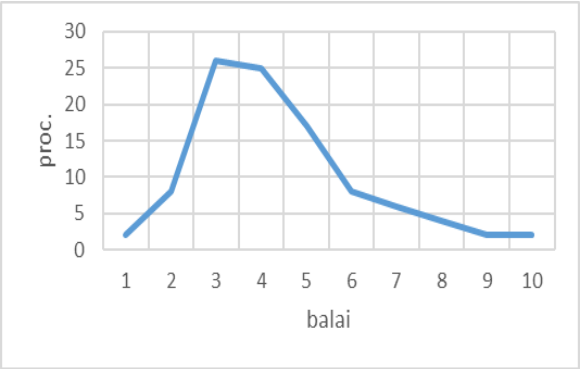

VIII. Monotoniškai besileidžianti funkcija. Rodytų kraštutinai prastą sektoriaus valdymo vertinimą. Šioje ekspertų apklausoje toks skirstinys neaptiktas.	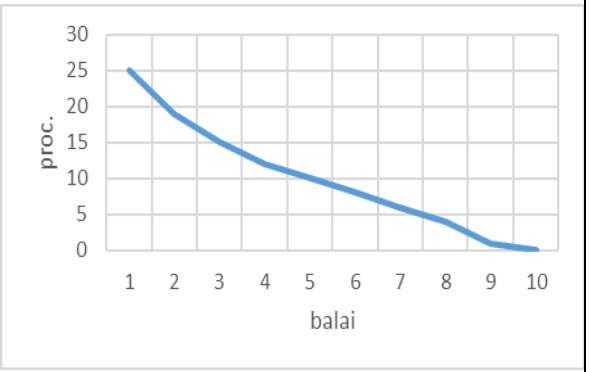

Idealiu atveju ateityje Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo būdo veiksmingumo ekspertiniai įverčiai galėtų (turėtų) konverguoti su I ir II tipo funkcijomis. Tai svarus argumentas apie egzistuojančias neišnaudotas galimybes valstybei ateityje tvarkytis švietime geriau nei iki šiol. Palankus vertinimo radinys tas, kad kiekybinės ekspertinės apklausos apibendrinti įverčiai vis dėlto nekonverguoja su IV–VIII tipo (imtinai) funkcijomis, kurios rodytų prastoką arba net labai prastą bendrojo ugdymo valdymo būvį.

Normalusis skirstinys apibūdina atsitiktinį dydį – rezultatą, kuris paveiktas daugelio priežasčių, iš kurių nė viena nedominuoja. Normalusis skirstinys tinkamai apibūdina daugelį natūraliai funkcionuojančių procesų, pvz.: biometrinius parametrus – žmogaus ūgį, žmogaus IQ ir pan., nes dauguma žmonių yra „vidutinio“ ūgio“, „normalaus“ intelekto ir pan. Deja, kryptingo valdymo procesams, ypač rezultatams, apibūdinti normalusis skirstinys nelabai tinka, nes paneigiama veikiančio subjekto politinė ar vadybinė valia ir kryptingos pastangos pasiekti užsibrėžtą rezultatą. Tokiems kryptingos ir valingos veiklos rezultatams atspindėti, bent jau teoriškai mąstant, geriau tinka I ir II tipo funkcijos, o ne III tipo funkcija – Gauso kreivė. Tai, kad Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus valdymo 1990–2020 m. veiksmingumo apibendrinti ekspertiniai įverčiai pasiskirsto pagal normaliąją kreivę, reiškia, kad Lietuvos atveju ir jos bendrojo ugdymo sektoriaus atveju toji kryptinga ir rezultatyvi valia, deja, nesuveikė, todėl manytina, kad sektoriuje būta nemažai chaotiškumo, nenuoseklumo...

Taigi, aptiktas trijų dešimtmečių trukmės, 17-kos Vyriausybių kuruotas, švietimo valdymo laikotarpis, savo rezultatyvumu neprastas, juolab nebeviltiškas, tačiau – tik vidutiniškas. Ataskaitos autorių nuomone, tai patikimas, reikšmingas ir diagnostiškai iškalbingas šio tyrimo vienas iš pagrindinių radinių.

Tyrimo rezultatai ir minėtas jų pasiskirstymas pagal normalųjį dėsnį – paskata atidžiau tyrinėti būtent į ekstremumų ruožą patenkančius švietimo valdymo ruožus, kurie ekspertų įvertinti „labai gerai“ arba „labai prastai“. Iš mokslo istorijos ir empirinių tyrimų praktikos gerai žinoma, kad anomalijų ir ekstremumų išsamesnis tyrimas, jeigu atitinkami radiniai ne tyrimo klaida ir artefaktas, paprastai pasižymi euristiniu potencialu.

Antra. Empirinių skirstinių normalumas suteikia galimybę atlikti visų tyrimo skalių ir poskalių įverčių statistinį normavimą, taikant statistinio normaliojo skirstinio z-skalę. Statistiškai normuoti duomenys visada iškalbingesni, diagnostiškai informatyvesni nei „žali“ nenormuoti duomenys. Vis dėlto, agreguoti trijų dešimčių trukmės duomenys apie bendrojo ugdymo sistemos valdymo būvį, vaizdžiai tariant, parodo kažką panašaus į palatos ligonių vidutinę temperatūrą. Mat tyrimo metu vertintos švietimo valdymo epochos, kurios ganėtinai skirtingos savo turiniu, „charakteriu“ bei rezultatyvumu. Tai ir atsispindi ekspertų vertinimuose. Vieni laikotarpiai, kurių metu mi-

nisterijai[64] ir sektoriui vadovavo Darius Kuolys, taip pat Algirdas Monkevičius ir Remigijus Motuzas, ekspertų vertinami itin palankiai, kiti kraštutinai kritiškai, treti, kurie sudaro daugumą, vertinami tik vidutiniškai. Išsami šių svyravimų analizė – centrinis viso šio tyrimų projekto uždavinys, kadangi artikuliuojamas interesas atitinkamus švietimo valdymo vertinimo svyravimus statistiškai ir analitiškai susieti su Lietuvos moksleivių testavimo duomenimis tarptautinėse IEA ir OECD (EBPO) studijose.

Ypač patogu analizuoti ir normuoti nukrypstančių švietimo valdymo laikmečių grupių vidurkių analizės duomenis, taikant standartinio normaliojo skirstinio z-skalę. Jei empiriniai skirstiniai artimi teoriniam normaliajam, jų „žalius“ įverčius (angl. *raw scores*) tikslinga transformuoti į minėtą z-skalę[65]. Visos normavimo imties vidurkis z-skalėje visada lygus nuliui. Standartinis nuokrypis z-skalėje visada lygus vienetui. Tikslus statistinio normavimo skalės nulio žinojimas svarbus analizei ir adekvačiam rezultatų interpretavimui. *Jei grupių vidurkio reikšmė teigiama ir toli nukrypsta nuo normavimo vidurkio, nuo nulio, tai reiškia, kad skalės pavadinime įvardyta savybė išreikšta stipriai. Jei grupių vidurkio reikšmė neigiama ir nukrypsta nuo vidurkio į žemų skalės padalų sritį, reiškia, kad skalės pavadinime įvardyta savybė išreikšta silpnai*.

Taikant tokią statiškai normuotą grupių vidurkių nukrypstančių įverčių analizę, iškalbingas matas – normuoto vidurkio pasikliautinis intervalas. Sudarytose skalėse normavimo vidurkio pasikliautinis intervalas, dėl sąlyginai nemažos imties, visais atvejais gana nedidelis ir sudaro $0 \pm 0{,}12$ z-skalės punktų, kai $\alpha = 0{,}01$. Kai $\alpha = 0{,}05$, pasiklaustinis intervalas dar trumpesnis – $0 \pm 0{,}09$. Rezultatus apibūdinančiuose grafikuose pasikliautinio intervalo ribos, kai $\alpha = 0{,}01$, pažymėtos raudona brūkšnine linija. Paminėtina dar viena ekspertų apklausos rezultatų adekvačiam suvokimui ir interpretacijai reikšminga aplinkybė. Remiantis dydžio efekto (Koeno metodas) (angl. *Cohen effect of size*[66]) koncepcija bei *Cohen'o d* rodikliu, interpretuojami tik tokie vidurkių grupių skirtumai, kurie siekia bent 1 (5) standartinio nuokrypio, kitaip tariant, tenkina sąlygą $z \geq [0{,}20]$. Operuojant z-skale, priešingai nei „žaliais“ balais (angl. *raw score*), distancija tarp vidurkių grupių ir yra dydis *d* (žr. 3.2.3.2 lentelėje).

3.2.3.2 lentelė. Grupių vidurkių skirtumų ir jų dydžio efekto interpretavimas

Vidurkių skirtumo z-skalėje ir dydžio efekto interpretavimas	Dydžio efekto *d* reikšmė
Labai mažas ir neinterpretuojamas	0,01
Mažas, bet jau vertas interpretavimo	0,20
Vidutinis	0,50
Didelis	0,80
Labai didelis	1,20
Ekstremaliai didelis	2,00

Analizuojant nukrypstančius įverčius ir skirtumus tarp vidurkių grupių, šioje ataskaitoje įvedama sutartinė nukrypstančių įverčių gradacija ir jos spalvinis žymėjimas. Galioja taisyklė: kuo stipresnis spalvos tonas, tuo didesnis nuokrypis. Žalia spalvine gama žymimi palankaus švietimo valdymo vertinimo nuokrypiai, rausva spalvine gama žymimi nuokrypiai, atspindintys nepalankų atitinkamo švietimo valdymo laikmečio vertinimą.

3.2.4. Ekspertų apklausos metodikos patikimumo kontrolė, taikant pakartotinių matavimų metodą

[64] Pažymėtina, jog ne ministrų personalijos buvo vertinamos, o 41-no švietimo valdymo būdo veiksmingumą atspindintis rodiklis, iš kurių nei vienas nebuvo siejamas su ministro persona. Ministrų pavardės tik savita gairelė, lakoniškas ženklas, kuris padeda orientuotis chronologiškai ištęstoje švietimo „laiko juostoje“.

[65] Tinklalapis „Statistics By Jim“. Prieiga internete: https://statisticsbyjim.com/basics/z-score/.

[66] Tinklalapis „Simply Psychology“. Prieiga internete: https://www.simplypsychology.org/effect-size.html.

Klausimyno pildymo nuotoliniu būdu metu, iš kai kurių ekspertų, dalyvavusių apklausoje, tyrėjai sulaukė specifinių pastabų ir komentarų dėl pačios metodikos. Apibendrintu pavidalu tie komentarai gelėtų būti suformuluoti taip: „*ilgas klausimynas, gausybė vertinamų kriterijų... Dalindamas vertinimus imi abejoti, ar tie tavo sužymėti vertinimai tikrai objektyvūs ir teisingi*“.

Klausimas iš principo iškeltas teisingai. Norint į jį atsakyti, nėra kito būdo, kaip taikyti pakartotinių matavimų metodą. Turima galvoje *Test-Retest-Reliability*[67] arba *Test-Retest- Analysis*. Jo esmė ta, kad testu ar klausimynu sugeneruojami bent du laike nesutampantys vertinimai, o jų rezultatai koreliuojami. Psichologinių vertinimų praktikoje, naudojant pakartotinio testo metodą, paprastai laikomasi 4–6 savaičių intervalo taisyklės. Toks laikas pakankamas, kad niveliuotų testuojamųjų atminties ar išmokimo efektus, bet dažniausiai – per mažas, kad įvyktų esminiai analizuojamos savybės (pvz., intelekto ar pažiūrų ir pan.) pokyčiai. Jei koreliacija tarp pakartotinių matavimų artima nuliui arba dar blogiau – įgauna neigiamą reikšmę, tai reiškia, kad naudota metodika (testas) akivaizdžiai stokoja patikimumo. Priešingai, kuo aptikta koreliacija arčiau vieneto, tuo geresnis metodikos patikimumas (*Test-Retest-Reliability*). Koreliacijos koeficientas traktuojamas kaip reliabilumo koeficientas.

Konkrečiai šiame apklausos tyrime 4-ių ekspertų, jiems sutinkant, paprašyta nuotoliniu būdu užpildyti klausimynus pakartotinai, išlaikant tarp matavimų 4–6 savaičių laiko distanciją. Ekspertų atsakymų variacinės eilutės buvo koreliuojamos. Gautos sąlyginai aukštos ir statistiškai labai patikimos ($p \leq 0{,}000$) vidutinės koreliacijos koeficiento *r* reikšmės. Vizualių analogijų skalėje, kurioje švietimo valdymo laikotarpius prašyta vertinti 100-to balų sistema, koeficientas siekia 0,74 punkto Likerto skalėje, susidedančioje iš 23 pirminių rodiklių, koeficientas siekia 0,73 punkto, o semantinio diferencialo skalėje, susidedančioje iš 17 pirminių rodiklių, koeficientas siekia 0,85. Taigi, naudotos ekspertų apklausos metodikos patikimumas, nustatytas pakartotinių matavimų būdu, atitinkamoje tikslinėje populiacijoje gana aukštas. Nestebina, kad būtent semantinio diferencialo metodu sudarytos skalės koeficientas – aukščiausias. Iš metodologinės socialinių tyrimų literatūros žinoma, kad būtent ši skalė paprastai pasižymi didele diagnostine galia, palankiais faktų validacijos ir vidinės konsistencijos koeficientais. Be kita ko, taip yra todėl, kad: a) skalė subalansuotai atspindi ir teigiamą, ir neigiamą matuojamų socialinių nuostatų polius; b) greta kognityvinio nuostatų prado neblogai atspindi ir nuostatos arba nuomonės emocinę dedamąją.

3.2.5. Apibendrintas požiūris į švietimo valdymo būdo veiksmingumą: jungtinio indekso įverčiai (trijų dešimtmečių (1990–2020 m.) retrospektyva)

Interpretuojant apklausos duomenis, svarbu suvokti, kad ekspertai vertino ne ministrų personalijas, bet atitinkamą švietimo valdymo (angl. *educational governance* (*educational policy*)) laikmetį. Jokių aliuzijų į įprastus sociologinius politikų reitingus šiuo atveju neturėtų kilti. Ypatingai pažymėtina, kad nė vienas iš 41-no pirminio rodiklio, kurį vertino ekspertai, visiškai nesisieja su konkrečia ministro politine personalija. Visi klausimai ekspertams buvo apie bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdymo būklę. Neneigiant asmeninės politinės lyderystės apskritai, privalu pripažinti, jog demokratijos sąlygomis ministro vaidmuo neturėtų būti sureikšminamas ar juolab fetišizuojamas. Sektoriaus valdymo kokybę lemia ir Lietuvos Vyriausybės programa, ir Lietuvos Respublikos Seimo komiteto darbas, išskirtinį vaidmenį atlieka ministerijos departamentų ir jų karjeros tarnautojų (specialistų) darbas. Savo indėliu prie mokyklų valdymo prisideda vietos valdžia, kadangi būtent savivaldybės bemaž visų bendrojo ugdymo mokyklų steigėjos. Taip pat paminėtinos ir NVO bei ekspertinės institucijos: Lietuvos Respublikos švietimo taryba, pramoninkų ir darbdavių, tėvų (globėjų, rūpintojų) asocijuotos struktūros, mokytojų profesinės sąjungos, universitetai. Ministras – tik viešas valdininkas (tarnautojas), moderatorius ir lyderis, kuris telkia, koordinuoja, komunikuoja vizijų išgryninimą ir švietimo kaitą.

[67] Lane S., Raymond M. R. & Haladyna T. M. (Eds.) (2015). Handbook of Test Development (2nd ed.). Routledge. Prieiga internete: https://doi.org/10.4324/9780203102961.

Tiesiog pateikiant ekspertų apklausos rezultatus, grafikuose ir lentelėse patogiau operuoti tokiu aiškiu ir lakonišku ženklu, kaip ministrų (ar jų derinio, jei jie keitėsi kadencijos metu) pavardės. Priešingu atveju, griozdiškai atrodančiuose grafikuose ir lentelėse nuolat tektų nurodyti Lietuvos Respublikos Vyriausybės numerį, tikslią kadencijos trukmę ir pan., galiausiai vis vien tektų nurodyti ir pavienio švietimo ministro pavardę. Šio tyrimo rezultatų suvokimo neturėtų politizuoti ir atskaitoje vartojamos „valdysenos kadencijos“ bei „reitingo“ sąvokos.

Ypatingai pabrėžtina, kad ataskaitoje reitinguojamos ne politinės personos ir ministrai, kaip švietimo lyderiai, ne Lietuvos Respublikos Vyriausybės, bet švietimo sistemos ir jos valdymo būklė, kuri istoriškai ir formaliai žiūrint, tiesiog privalo būti siejama su konkrečia elektoraline centrinės valdžios institucijų veiklos kadencija.

Šis formalus siejimas prasmingas ir būtinas, kadangi buvo vertinamas pakankamai ilgas bendrojo ugdymo sistemos funkcionavimo laikotarpis, t. y. 1990–2020 m., kuriame formaliai analizuojama net 17-os Lietuvos Respublikos Vyriausybių veikla, 12-os švietimo ministrų veikla ir dešimt matavimo istorinių taškų.

Ekspertų vertinimų, atspindinčių skirtingus švietimo valdymo laikmečius, rezultatai itin apibendrinta forma atspindėti 3.2.5.1 ir 3.2.5.2 pav. Istorine-chronologine tvarka apibendrinti ekspertų vertinimai pateikti 3.2.5.1 paveiksle, o 3.2.5.2 paveiksle – tie patys rezultatai jau pateikti pagal reitingo dėsnį, pradedant visų palankiausiai įvertintu švietimo valdymo laikmečiu ir baigiant visų kritiškiausiai įvertintu laikmečiu. Skaitant grafikus, svarbu neužmiršti aukšto duomenų abstrakcijos bei apibendrinimo laipsnio. Minėtuose grafikuose kiekvienas (!) stulpelis (agreguotas dydis), paremtas net 41-no pirminio rodiklio, reprezentuojančio švietimo valdymą, analize.

3.2.5.1 pav. Švietimo valdymo būdo veiksmingumo 1990–2020 m. ekspertinis vertinimas pateiktas chronologine tvarka: jungtinio indekso, agreguojančio 41-ną pirminį vertinimo kriterijų, z-įverčiai. Raudona linija pažymėtos normavimo vidurkio pasikliautinio intervalo ribos, kaip α = 0,01. $N_{ekspertų} \approx 150$ $N_{stebinių} = 439$

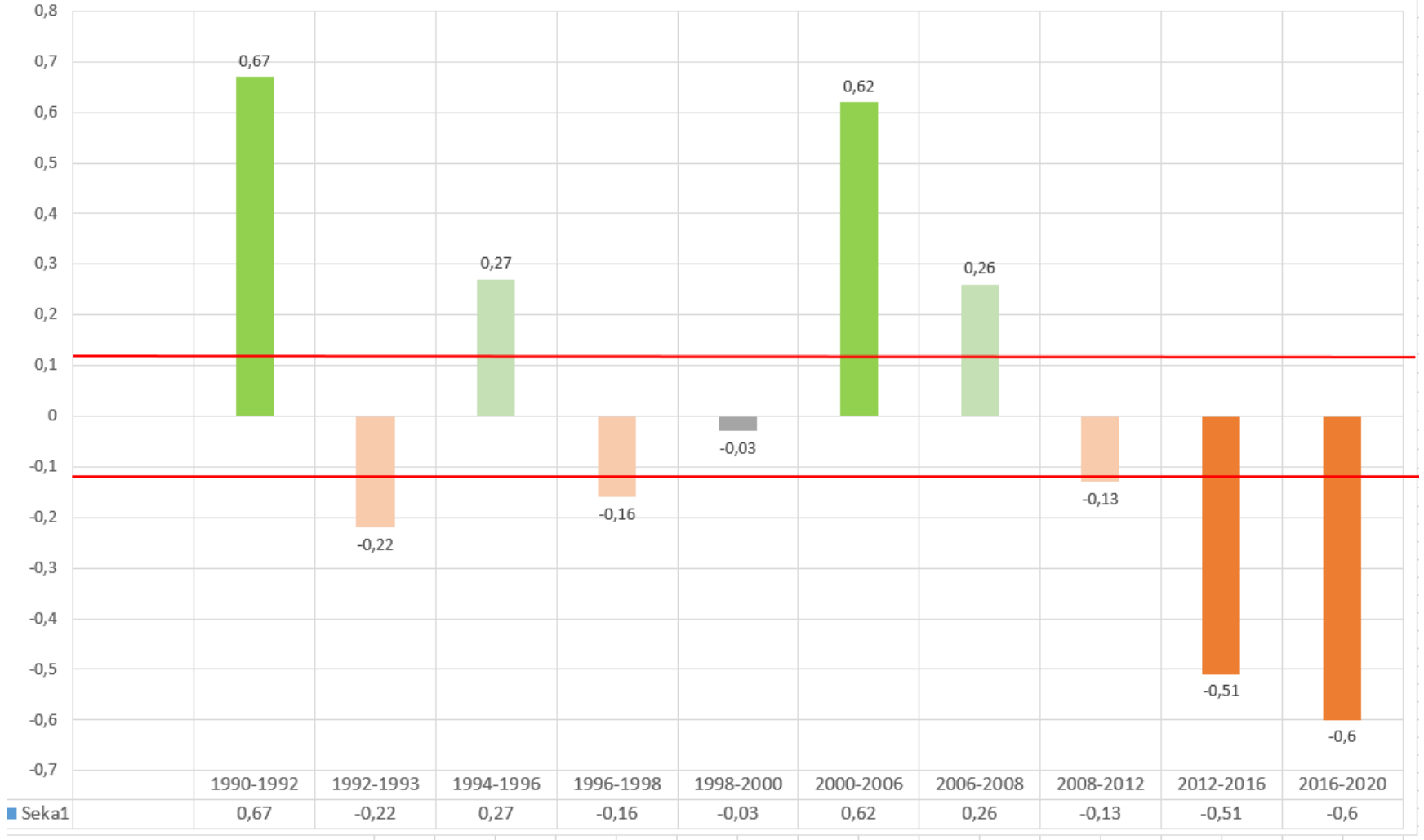

3.2.5.2 pav. Švietimo valdymo būdo veiksmingumo 1990–2020 m. ekspertinis vertinimas, pateiktas reitingo tvarka: jungtinio indekso, agreguojančio 41-ną pirminį vertinimo kriterijų, z-įverčiai. Raudona linija pažymėtos normavimo vidurkio pasikliautinio intervalo ribos, kaip α = 0,01. $N_{ekspertų} \approx 150$ $N_{stebinių} = 439$

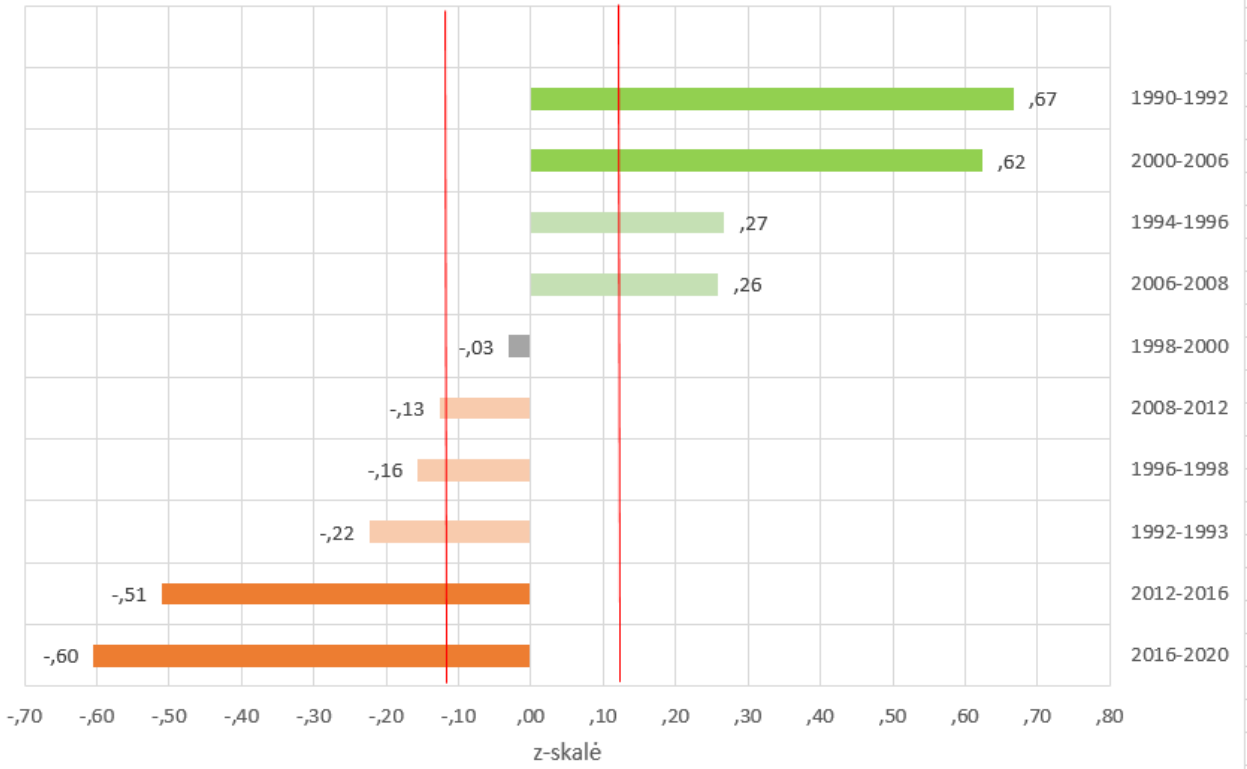

Abiejuose grafikuose įvesti spalviniai žymėjimai. Žalia spalva žymi įverčius, kurie nukrypsta į palankių vertinimų sritį, o rausva spalva pažymėti į nepalankių vertinimų sritį nukrypstantys įverčiai. Kuo ryškesnė žalia arba raudona spalva, tuo didesnis nukrypstantis įvertis. Ryškia raudona linija grafikuose pažymėtos normavimo vidurkio, kuris lygus nuliui, pasiklautinio intervalo apatinė ir viršutinė ribos. Pasikliautinio intervalo dydis, kai $\alpha = 0{,}01$, yra $0 \pm 0{,}12$. Pilka spalva pažymėtas stulpelis, kurio įvertis apima pasiklautinio intervalo ribas, konkrečiai, švietimo valdymo laikmetį, kuomet ministru buvo Kornelijus Platelis.

Chronologiniame-istoriniame švietimo valdymo vertinimų grafike iki pat 2012 m. galima įžvelgti sinusoidę su dvejomis ryškiomis viršūnėmis – Dariaus Kuolio ir Algirdo Monkevičiaus bei kelias sąlygines žemumas, sutampančias su laikmečiais, kuomet ministrais buvo Dainius Trinkūnas, Zigmas Zinkevičius ir Gintaras Steponavičius. Deja, vėliau, pradedant 2012 m., švietimo valdymo vertinimo „sinusoidinė“ konfigūracija baigiasi ir prasideda drastiškas, monotoniškai stiprėjantis ekspertinių įverčių kritimas.

Šis reitingas gana stipriai išreikštas 3.2.5.2 pav. Distancija tarp aukščiausiai ir prasčiausiai įvertintų laikmečių grupių vidurkių apima 1,27 z-skalės punktus. Kadangi kalbama ne apie pavienių statistinių stebinių įverčius, bet būtent apie grupių vidurkius, tad tokios apimties distancija tarp jų, remiantis dydžio efekto konceptu, laikytina labai didele. Visų palankiausiai vertinami laikotarpiai, kuomet ministerijai ir sektoriui vadovavo Darius Kuolys (1990–1992 m.) ir Algirdas Monkevičius bei Remigijus Motuzas (2000–2006 m.).

Paminėtinas iškalbingas diagnostinis radinys, atskaitos rengėjų nuomone, vertas išskirtinio dėmesio. Paskutinės dvi valdymo kadencijos, neskaitant dabartinės, kuri dar nesibaigė ir ekspertų analizei neteikta, vertinamos kraštutinai prastai. Tai – koalicinės 2012–2016 m. Algirdo Butkevičiaus Vyriausybės ir ministrų Dainiaus Pavalkio bei Audronės Pitrėnienės vadovavimo laikmetis, taip pat 2016–2020 m. Sauliaus Skverelio Vyriausybės ir ministrų Jurgitos Petrauskienės bei Algirdo Monkevičiaus (pastarasis darbavosi labai trumpai, kadencijos pabaigoje) vadovavimo laikmetis.

Nesunku numanyti, kad paskutiniojo laikotarpio neigiamą vertinimą šiek tiek sulaikė toji aplinkybė, kad, švietimo valdymo laikotarpio darbiniame pavadinime, greta Jurgitos Petrauskienės figūravo ir Algirdo Monkevičiaus pavardė. Šio politiko ilgametė sėkmingo vadovavimo šalies švietimui patirtis ir autoritetas šiek tiek sušvelnino viso minėto laikotarpio neigiamą suvokimą bei vertinimą. Dar tik dėliojant švietimo „laiko juostą“, kurios pagrindu konstruotas klausimynas, ekspertai kokybinių konsultacijų dėl apklausos priemonių tobulinimo metu jau neslėpė kritikos ir nusivylimo dėl minėto 2016–2020 m. valdymo laikotarpio. Išreikšta nuomonė, kad gilią krizę ir sistemos stagnaciją kadencijos pabaigoje sėkmingai pristabdė naujai paskirtas ministras Algirdas Monkevičius. Pasak ekspertų, pastarasis kadencijos pabaigoje nepelnytai šalies vadovų ir medijų kritikuojamas dėl tariamo neveiklumo. Simptomiška, kad visi ankstesni švietimo valdymo laikmečiai, sietini su Algirdo Monkevičiaus lyderyste, ekspertų vertinami palankiai: „*...gebėdavo laiduoti nuosaikų visos sistemos tobulėjimą*“. Kaip matyti iš aptariamo reitingo, būtent toks šio ministro lyderystės laikotarpių vertinimas statistiškai dominuoja viso tyrimo apibendrintuose rezultatuose. Vis dėlto buvo pavienių ekspertų, kurie minėtą švietimo lyderį negailestingai kritikavo: „*...kairieji visada nenorėdavo pokyčių, vengdavo reformų, o Algirdas Monkevičius tokiai linijai paklusdavo...*“. Iš to, kas pasakyta, aišku, jog tyrime dalyvavusių ekspertų visumą sudarė skirtingos pasaulėžiūros ir skirtingų politinių preferencijų asmenys. Tai laikytina tyrimo privalumu.

Pažymėtina, kad Dainiaus Pavalkio ir Audronės Pitrėnienės lyderystės bei švietimo valdymo laikotarpį nuo dar didesnio atsidūrimo reitingų žemumose, panašu, šiek tiek pataisė Dainiaus Pavalkio sąlyginai palankesnis politinis įvaizdis. Neformaliose diskusijose tobulinant klausimyną ir aptariant jau gautus rezultatus, Dainiaus Pavalkio politinė persona, ekspertų, ypač tų, kuriems teko darbuotis greta ministro, nebuvo vertinama kritiškai, dažniau jau vertinama palankiai: „*...charizmatiškas ministras, mokėjo bendrauti su žiniasklaida ir pavaldiniais, pasižymėjo humoro jausmu... galiausiai jis neįtiko tik jį delegavusiai Darbo partijai... Buvo atstatydintas visuomenei, švietimo bendruomenei taip ir nepaaiškinus tokio veiksmo tikrųjų priežasčių...*“.

Tai, kad apklausos metodikoje kai kur vienu ir tuo pačiu valdymo laikotarpiu sugretintos[68] kelių skirtingų ministrų pavardės ir politinės personos, laikytina privalumu. Ekspertai privalėjo vertinti ne tiek pavienes politines personas, bet visų pirma, konkretų švietimo valdymo laikmetį, kuris tik formaliai buvo skirstomas pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybių ir švietimo ministrų kadencijas bei personalijas.

Kaip ten bebūtų, paskutinis aštuonerių metų (2012–2020 m.) švietimo valdymo laikmetis, apimantis net dvi elektoralines kadencijas, ekspertų buvo vertinamas *stabiliai prasčiausiai* per visą (!) tyrime nagrinėtą trijų dešimtmečių trukmės (1990–2020 m.) laikotarpį. Tai aplinkybė, kuri reikalauja gilesnės istorinės-politologinės refleksijos, viešos diskusijos visuomenėje apie bendrojo ugdymo būklę mūsų šalyje, taip pat adekvačių sprendimų, net sutelktos vadybinės-politinės intervencijos. Bendrojo ugdymo sistemos krizinio būvio adekvatus atpažinimas jau tos kadencijos pabaigoje tiesiog tvyrojo ore, visuomenei, švietimo bendruomenei ir politikams tai nebuvo paslaptis. Dar 2019 m. visuomeninės iniciatyvos „Idėja Lietuvai“[69] metu pasiūlyta konkreti idėja švietimui – „mokytojas prestižinė profesija iki 2025 m.“ Siūlymas palaikytas visuomenės ir įvardytas kaip valstybinės reikšmės siekiamybė. Šiandien iki užsibrėžto ambicingo termino liko 2,5 m., bet akivaizdaus mokytojo profesijos prestižo, – ne šuolio, bet ir neženklaus didėjimo nematyti.

Viešojo intereso ir valstybės gerovės požiūriu, kyla teisėtas lūkestis, kad 2012–2020 m. švietimo valdymo trajektorija, atspindinti giliai krizinį dabartinės bendrojo ugdymo sistemos būvį mūsų šalyje, būtų nutraukta dar šios kadencijos metu, o per būsimas valdymo kadencijas įsivyrautų pakilimas. Švietimo valdymo tikėtino veiksmingumo iki 2028 m. matematinio prognozavimo ženklas pateiktas šios ataskaitos 3 skyriaus 3.2.10 punkte.

3.2.6. Švietimo valdymo būdo veiksmingumas: poskalių ir pirminių rodiklių analizė, taikant nukrypstančių įverčių metodą

Apžvelgus 30 m. trukmės Lietuvos švietimo valdymo laikmetį, tikslinga apibendrintai atlikti analitinę operaciją, paremtą perėjimu nuo bendrybės prie atskirybės. Toks perėjimas atspindėtas 3.2.6.1–3.2.6.2 lentelėse, kuriose pateikti iki poskalių ir net pirminių rodiklių lygmens sukonkretinti švietimo valdymo laikmečių vertinimo rezultatai.

Minėtose lentelėse skaitytojo patogumui vėl naudojami spalviniai žymėjimai. Pastarieji parodo į palankaus ir į nepalankaus vertinimo sritį nukrypstančius ekspertinius įverčius. Galioja sykį jau pritaikyta taisyklė, kad: a) visos normavimo imties vidurkis lygus nuliui, žalia spalva žymi pozityvius, o rausva spalva – negatyvius nukrypstančius įverčius; b) interpretuojami tik tie skirtumai tarp grupių vidurkių, atitinkančių minimalų efektinį dydį, kuris lygus bent 0,20 z-skalės punkto.

Atitinkama analitinė procedūra – nuo bendrybės prie atskirybės – pasirodė esanti produktyvi. Ji gerokai praplečia žinojimą, kuris kyla iš ką tik aptartų apibendrintų grafikų, parodančių vertinamos sistemos būklės istorinę seką ir atskirų švietimo valdymo laikmečių veiksmingumo reitingą. Pavyzdys: apibendrintame reitinge Dariaus Kuolio laikmetis akivaizdžiai pirmauja, tačiau, pagal atskirus rodiklius, šis laikotarpis renka neigiamas išskirtis. Algirdo Monkevičiaus ir Remigijaus Motuzos laikotarpis reitinge yra šiek tiek žemiau, bet, pasirodo, neturi nė vieno nepalankaus nukrypstančio įverčio, maža to, laikotarpis apskritai neturi įverčių, kurie liktų neperšokę viršutinės pasikliautinio intervalo ribos. Apkritai, žemiausi pasitaikę įverčiai siekia *plius* 0,24 ir 0,27 punkto, vadinasi, yra gerokai aukščiau viršutinės normavimo vidurkio pasikliautinio intervalo ribos. Būtent tokią niuansuotą tendenciją kaip tik ir rodo eksplikuotas požiūris – visi įmanomi aptariamo valdymo laikmečio rodikliai vertinami labai palankiai. Tam tikra prasme, aptariamas švietimo valdymo laikotarpis, pasak statistiškai apibendrintos ekspertų nuomonės, pats sėkmingiausias, veiksmingiausias per visą 30 m. laikotarpį (1990–2020 m.).

---

[68] Toks ministrų politinių personalijų apjungimas į vieną laikmetį, sudarant švietimo laiko juostą ir klausimyną buvo taikomas tada, kai ministras būdavo keičiamas nesibaigus Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Respublikos Seimo elektoralinei kadencijai.

[69] „Idėja Lietuvai“ – nacionalinė iniciatyva, kuri siekė suburti visuomenę ir kurti šimtmečio sulaukusią Lietuvą, tokią, kad ateities kartoms paliktume klestinčią ir drąsiai į priekį judančią šalį. Tinklalapio „Idėja Lietuvai“ prieiga internete: https://www.idejalietuvai.lt/apie.

3.2.6.1.–3.2.6.4 lentelių rodmenis tikslinga pakomentuoti plačiau, pateikti iš jų išplaukiančias hipotetines interpretacijas.

Nepriklausomybės ištakose mūsų šalies švietimas objektyviai patyrė revoliucinį (gerąja prasme) virsmą. Vyko tektoniniai švietimo sistemos pokyčiai. Vyko mokyklos kultūros ir ugdymo turinio kardinali desovietizacija, per kraštutinai trumpą istorinį laikotarpį intensyviai keitėsi visa mokyklos ir ugdymo paradigma. Visa tai dėsningai ir pelnytai atsispindi kraštutinai aukštuose ekspertų vertinimuose, kuriuos jie linkę suteikti ministro Dariaus Kuolio lyderystės laikmečiui. Ekspertų ypač palankiai vertinamas atitinkamo švietimo valdymo laikmečio „charakteris“, apie tai liudija gausūs ryškiai žaliai pažymėti nukrypstantis pozityvūs įverčiai.

Kita vertus, ekspertai taikliai ir teisingai pastebi, kad minimu laikmečiu, kai kurie švietimo sistemos ir jos valdymo ruožai buvo ne tik apleisti, bet ir, galima sakyti, giliai kriziniai. Apskritai kraštutinai palankiai vertinamas Dariaus Kuolio laikotarpis, vis dėlto pelnytai renka ir neigiamus nukrypstančius įverčius (žr. 3.2.6.3 lentelėje). Minėtas laikmetis labai kritiškai, bet kartu ir objektyviai vertinamas pagal rodiklius, susijusius su Informacinių ir komunikacijos technologijų (IKT) plėtra, mokyklų renovacija ir materialinės infrastruktūros gerinimu, vaikų su negale integracija ir kt. Tiesos vardan privalu pripažinti, kad, griuvus sovietinei santvarkai ir jos ekonomikai, atitinkamų problemų sprendimui, mūsų šalyje dar nebuvo susiklosčiusios istorinės-ekonominės sąlygos. Maža to, kai kurių problemų sprendimas arba nesprendimas, tiesą sakant, net nepriklausė nei nuo Vyriausybės, nei juolab nuo pavienio ministro. Šėlstant infliacijai, persiformatuojant šalies sūkiui, drastiškai brangstant energijos ištekliams ir pastatų išlaikymo kaštams, nuolat vėluojant atlyginimams, pastatų eksploatacijos sąskaitų apmokėjimui ir pan., imtis mokyklų renovacijos ir materialinės infrastruktūros didesnių projektų buvo objektyviai neįmanoma.

Nepriklausomybę atkūrusi Lietuva ganėtinai sparčiai susidorojo su atsilikimu kompiuterizavimo srityje, atitinkamas pastebėjimas galioja ne vien švietimui, bet visiems sektoriams. Buvo laikmetis, kai šalyje tiek versle, tiek viešajame sektoriuje, masiškai išplito toks nepritekliaus ir posovietinės inercijos sąlygotas ydingas reiškinys, kaip nelicencijuotos programinės įrangos naudojimas. Dėl to mūsų šaliai priekaištauta tarptautiniu lygmeniu, o pats nemalonus faktas silpnino mūsų šalies, pasirinkusios euroatlantinį kursą, įvaizdį. Kaip bebūtų, jau apytiksliai 2000 m. Lietuva, kaip Rytų Europos šalis, informacinių technologijų skverbties srityje tikrai nebebuvo beviltiškai atsilikusi. Deja, 1990–1995 m. IKT plėtra šalyje vis dar buvo atsilikusi, vėluojanti visos šalies mastu. Vadinasi ir mokykla tokiomis sąlygomis objektyviai negalėjo tapti IKT sėkmės salele. Brandaus amžiaus švietimo sektoriaus darbuotojai prisimena nepakartojamą laikmetį, kai pavienis kompiuteris Lietuvos mokykloje pirmiausiai atsirasdavo administracijos kabinete (net ne direktoriaus, o būtent sekretoriato kabinete) ir, žinoma, informatikos kabinete. Neilgai trukus, ėmė rastis pirmosios kompiuterizuotos klasės, kurios, natūralu, pirmiausiai buvo naudojamos būtent informatikos dalykui, ilgainiui ir kitų dalykų dėstymui. Tokios pirmosios kompiuterizuotos klasės tapdavo mokyklos bendruomenės, mokyklos administracijos ir net savivaldybės vadovų pelnytu pasididžiavimu. Apie tokius laimėjimus, šį žodį galima pelnytai pavartoti, noriai pranešdavo vietos medijos. Didžiulis iššūkis buvo tai, kad technika ir programinė įranga gana greitai sendavo technologiškai, tad mokyklų kompiuterizavimas vyko pagal principą „trūkt už vadžių – vėl iš pradžių“.

Sklandus kompiuterinių technologijų integravimas pamokoje, anuomet neretai tapdavo iššūkiu ir stresu vyresnio (priešpensinio) amžiaus mokytojams. Vis dėlto ilgainiui kompiuterizavimo ir IKT skverbties reikalai mokyklose laipsniškai ir gana sparčiai gerėjo [70]. Išskirtinis pozityvus vaidmuo čia teko (ir tebetenka) Vaino Brazdeikio vadovautam IKT centrui prie Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos, kuris šiuo metu yra NŠA padalinys.

Technologinė pažanga, jos skverbtis visuomenėje priklauso absoliutaus gėrio kategorijai [71], kurio iš principo niekada negali būti per daug. Vis dėlto vargu ar kas nors šiandien ryžtųsi įrodyti, ar rastų svarių argumentų, kad IKT skverbtis mūsų šalies mokyklose vis dar silpnoka, atsiliekanti.

[70] Merkys G., Urbonaitė-Šlyžiuvienė D., Balčiūnas S., Mikutavičienė I. (2007). IKT taikymas ugdyme. SITES 2006 Lietuva. Statistinio tyrimo ataskaita, Švietimo informacinių technologijų centras.

[71] Absoliutaus gėrio kategorijai priskirtini tokie dalykai, kaip saugumas, sveikata, materialinė gerovė, taip pat ir technologijų pažanga.

Priešingai, kaip rodo ši ekspertų apklausa, būtent IKT įsitvirtinimas bei sėkminga skverbtis – vienas ryškiausių mūsų šalies bendrojo ugdymo sistemos pasiekimų (žr. 3.2.6.3 pav.).

Greta ankstyvųjų IKT skverbties problemų, apleistų ir atsiliekančių sričių bendrojo ugdymo sektoriuje anuomet būta daugiau. Antai, iki pat 1996 m., kuomet įsteigtas Nacionalinis egzaminų centras ir žengta valstybinių brandos egzaminų centralizuoto modelio [72] diegimo link, mūsų šalyje, galima sakyti, neegzistavo toks dalykas kaip moderni [73] bendrojo ugdymo ir mokymosi pasiekimų stebėsenos sistema. Nepriklausomybės ištakose nebuvo pagirtinos būklės ir daugelis kitų švietimo reikalų. Turima galvoje – vaikų su negalia integracija, švietimo pagalba mokymosi ir elgesio sunkumų turintiems mokiniams; vaiko gerovė, vaiko teisės, socialinė parama; vaikų sveikatinimas; neformalusis ugdymas; socialinis teisingumas, lygios galimybės švietime ir pan. Šių mūsų švietimo naujausios istorijos ir jos faktinių tiesų priminimas nėra priekaištas ar kaltinimas kam nors. Ypatingai pabrėžtina, kad daugeliui savalaikių modernizavimo atributų staigiam įdiegimui tik atsikurtoje valstybėje, jos švietimo sistemoje, objektyviai nebuvo prielaidų. Atitinkami pažangos ir Lietuvos mokyklos modernizavimo daigeliai sudaiginti ir įsitvirtino palaipsniui. Galimybės tobulėti neišsemtos dar ir šiandien.

Pažymėtina, kad ekspertai, vertindami ankstyvąją švietimo valdymo istorinę atkarpą (1990–2000 m.), visas istorines subtilybes adekvačiai atpažino ir visai pagrįstai dalijo ganėtinai kuklius balus pagal tokius kriterijus, kaip IKT plėtra, mokyklų renovacija ir materialinis aprūpinimas, bendrojo ugdymo sistemos stebėsenos diegimas, švietimo pagalbos įtvirtinimas, neįgaliųjų ir specialiųjų poreikių turinčių vaikų integracija ir pan.

Labai daug neigiamų nukrypstančių įverčių renka švietimo valdymo laikotarpis, kuris sutapo su Lietuvos Respublikos 17-tos (Sauliaus Skvernelio) Vyriausybės veikla bei ministrės Jurgitos Petrauskienės vadovavimu šalies švietimui (žr. 3.2.6.2–3.2.6.4 lentelėse). Verta prisiminti tokius kontraversiškus žingsnius, kaip skubotas mokytojų etatinio apmokėjimo įvedimas, mokslo metų ilginimas vasaros atostogų sąskaita. Paminėtinas ir mokyklų direktorių kadencijų ribojimo įvedimas, po kurio, visoje šalyje, net didmiesčiuose, ėmė reikštis mokyklų direktorių stygius [74]. Ypač pažymėtina, kad tokie drastiški pokyčiai mokykloms buvo primesti visiškai direktyviai, iš viršaus, be didesnių viešų diskusijų, tarimosi su švietimo bendruomene [75]. Pastaroji aplinkybė apskritai negeras politologinis žymeklis, suponuojantis principinį klausimą: ar Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriuje apskritai dar veikia atstovaujamoji demokratija, kuri įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje?

Etatinio apmokėjimo mokytojams įvedimo istorija akivaizdžiai paradoksali. Atitinkamos reformos daug metų prašė ir profesinės sąjungos (!). Apdairiai tikėtasi turėti mokytojams saugesnes darbo vietas, normalų pamokų krūvį ir stabilesnį atlyginimą, ypač nedidelėse mokyklose arba specialybėse, kurioms mokymo planuose tenka mažai valandų (pamokų). Strategiškai žiūrint, etatinio apmokėjimo įvedimas buvo savalaikis ir teisingas žingsnis. Deja, šiam atsakingam žingsniui nebuvo tinkamai pasiruošta, įgyvendinat iš principo gerą sprendimą padaryta šiurkščių techninių klaidų. Visa tai išvirto į vykdomosios valdžios ir ministerijos konfliktą su profesinėmis sąjungomis, su švietimo bendruomene, kuris galiausiai baigėsi ministrės Jurgitos Petrauskienės atstatydinimu.

Nepaisant kraštutinai prasto minėto valdymo laikmečio (kai ministrė buvo Jurgita Petrauskienė) vertinimo, pagal kai kuriuos rodiklius, ekspertai visai pagrįstai buvo linkę atitinkamo laikmečio atžvilgiu teikti bent jau nuosaikius vertinimus (žr. 3.2.6.2 ir 3.2.6.4 lentelėse). Rodiklis pavadinimu – „*Paremtas (bent sąlyginai) finansiniais ir materialiniais ištekliais*. *Neparemtas finansiniais ir materialiniais ištekliais, skurstantis*“ – ekspertų buvo vertinamas nuosaikiai, vidutiniškai. Iš

[72] Žinoma, prie minėtos stebėsenos, ko gero, dar ženkliau prisideda ir vėliau atsiradę NMPP, PUPP, bet valstybinio brandos egzamino instituto atsiradimas buvo „pirmoji kregždė“.

[73] Pažymėtina, kad standartizuotas testavimas buvusios SSRS (ir LTSR) švietimo sistemoje uždraustas ideologiniais politiniais motyvais. Šiokį tokį grįžtamąjį ryšį apie mokymosi pažangumą, apie ugdymo turinio tinkamumą sistema gaudavo tik stebėdama mokyklinius pažymius ir labai retus, vadinamuosius, „direkcinius kontrolinius patikrinimus“, kuomet kontrolinis rašto darbas būdavo stebimas nepriklausomo stebėtojo, o ir užduotys būdavo atgabenamos antspauduotuose vokuose.

[74] Nacionalinė švietimo agentūra. Tinklalaidė # VadovAUK. #1 MOTYVACIJA tapti ir būti mokyklos vadovu. 2021 m. gruodžio 10 d. Prieiga internete: https://mokytojotv.emokykla.lt/2021/12/nacionaline-svietimo-agentura.html.

[75] Merkys G. (2019). *„Lietuvos mokytojų sociologinė apklausa apie darbo sąlygas ir lūkestį teisingam atlyginimui“.* Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga.

tiesų, Sauliaus Skvernelio Vyriausybė nuosekliai ir gana valingai stengėsi spręsti šalies mokytojų atlyginimų didinimo klausimą. Tad nėra pagrindo teigti, kad minėtu, tegul ir kriziniu, švietimo valdymo laikmečiu kažkaip ypatingai apleisti tokie kiti ruožai, kaip švietimo pagalba, neformalusis ugdymas, mokinio gerovė, vaiko teisės, neįgaliųjų integracija (inkliuzija) ir pan. Toks diferencijuotas situacijos matymas kaip tik ir atsispindi ekspertų teikiamuose vertinimuose. Paminėti rodikliai niekur nepatenka į nepalankių nukrypstančių įverčių sritį, nors laikmetis, kaip visuma, vertinamas prastai.

Taigi, visumoje gana taiklūs ir niuansuoti aptariamų atsakymų profiliai 3.2.6.1–3.2.6.4 lentelėse rodo, kad ekspertai tikrai nedalijo vertinimų pagal principą – *viskas arba nieko*, bet visus švietimo valdymo laikmečius vertino atsakingai ir diferencijuotai. Tai, kas aptarta, gali būti traktuojama, kaip ekspertų apklausos metodikos loginio validumo ir konstrukto validumo (angl. *Logical and Construct Validity*) argumentas.

3.2.6.1 lentelė. Švietimo valdymo laikotarpių agreguotas vertinimas, pateiktas chronologine tvarka. Indeksai: 1. Laikmečio, kaip visumos, vertinimas 100-tu balų vizualinių analogijų skalėje. 2. Proveržio svarbiausiuose švietimo valdymo ruožuose vertinimas (Likerto skalė). 3. Švietimo valdymo laikmečio „charakterio“ vertinimas (semantinio diferencialo skalė). Standartinio normaliojo skirstinio z-skalės rodmenys (N=439*)

Apibendrinto vertinimo indeksai	Įvertinkite 100-tu balų aukščiau apibūdintą švietimo valdymo laikmetį, kaip visumą $N_{primary\ item} = 1$	Proveržis svarbiausiuose ruožuose $N_{primary\ item} = 23$	Valdymo charakteris; semantinis diferencialas $N_{primary\ item} = 17$	Agreguotas švietimo valdymo laikmečio vertinimo indeksas $N_{primary\ item} = 41$
Valdymo laikotarpis	**1**	**2**	**3**	**4**
1990–1992 m.	,91	,17	,75	**,67**
1992–1993 m.	-,15	-,35	-,11	**-,22**
1994–1996 m.	,33	,26	,14	**,27**
1996–1998 m.	-,13	-,18	-,12	**-,16**
1998–2000 m.	,07	-,18	,03	**-,03**
2000–2006 m.	,46	,75	,49	**,62**
2006–2008 m.	,25	,25	,21	**,26**
2008–2012 m.	-,25	,02	-,11	**-,13**
2012–2016 m.	-,64	-,25	-,50	**-,51**
2016–2020 m.	-,62	-,42	-,60	**-,60**

Pastaba. Pusė pasikliautinio intervalo visuose trijuose indeksuose sudaro ≈ 0,12 z-skalės punkto, kai α = 0,01.

Nukrypstančių grupių įverčių gradavimas slenkstinės modulinės reikšmės z-skalėje [0,20]; [0,33]; [0,50]; [0,75]; daugiau nei [0,75].

* Ekspertų apklausa (iš viso) apie 160. Vienas ir tas pats ekspertas neretai vertino kelis švietimo valdymo laikotarpius. Kiekvienas toks tęstinis vertinimas duomenų bazėje figūruoja kaip atskiras statistinis stebinys.

3.2.6.2 lentelė. „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdysenos ruožuose vertinimas“ ir „Švietimo valdysenos laikmečio „charakterio“ vertinimas“ poskalių lygmeniu. Duomenys pateikti chronologine tvarka. Standartinio normaliojo skirstinio z-skalės rodmenys (N=439)

	Indekso „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdysenos ruožuose vertinimas“ poskalės				Indekso „Švietimo valdysenos laikmečio „charakterio“ vertinimas“ poskalės					
Valdymo laikotarpis	**Turininga-sis valdymas**	**Formalusis valdymas**	**Socialinis teisingumas švietime ir vaiko gerovė**	**Mokyklų kultūros, lyderystės ir savarankiškumo stiprinimas**	**Demokratiškas, pasitikintis, įgalinantis**	**Rezultatyvus, gilus, socialiai orientuotas**	**Veržlus, šiuolaikiškas, kūrybiškas, pozityvus**	**Reikšmingas ir „kontekstiškas“ valdžios dėmesys (*plius kontext*)**	**Paremtas (bent sąlyginai) finansiniais ir materialiniais ištekliais**	**Atliepiantis tarptautinį švietimo diskursą, jo diskusijas ir vizijas**
1990–1992 m.	,68	-,30	-,25	,39	,77	,70	1,16	,56	-,12	,67
1992–1993 m.	-,05	-,58	-,41	-,19	,03	-,07	-,15	-,08	-,19	-,15
1994–1996 m.	,37	,14	,25	,15	,22	,16	,06	,14	,07	,08
1996–1998 m.	,05	-,35	-,08	-,23	-,07	,00	-,17	-,10	,04	-,31
1998–2000 m.	-,08	-,40	,04	-,18	,05	,18	,01	,03	-,22	,07
2000–2006 m.	,55	,81	,69	,56	,44	,50	,43	,45	,38	,33
2006–2008 m.	,18	,42	,03	,24	,17	,24	,16	,22	,23	,06
2008–2012 m.	-,19	,15	-,07	,16	-,21	-,29	,02	-,24	-,07	,24
2012–2016 m.	-,52	,03	-,08	-,29	-,43	-,55	-,66	-,36	-,07	-,47
2016–2020 m.	-,77	-,03	-,11	-,51	-,75	-,67	-,66	-,48	-,07	-,40

Pastaba. Pusė pasikliautinio intervalo visose poskalėse sudaro ≈ 0,12 z-skalės punkto, kai α = 0,01.
Nukrypstančių grupių įverčių gradacija slenkstinės modulinės reikšmės z-skalėje [0,20]; [0,33]; [0,50]; [0,75]; daugiau nei [0,75].

3.2.6.3 lentelė. Indekso: „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdysenos ruožuose vertinimas“ pirminiai rodikliai. Standartinio normaliojo skirstinio z-skalės rodmenys (N = 439)

	1990–1992 m.	1992–1993 m.	1994–1996 m.	1996–1998 m.	1998–2000 m.	2000–2006 m.	2006–2008 m.	2008–2012 m.	2012–2016 m.	2016–2020 m.
Bendrojo ugdymo vizijos, misijos ir strateginių tikslų (prioritetų) išgryninimas.	91	,12	13	,14	,09	44	26	,23	,31	,69
Pedagogų rengimas ir tęstinės kvalifikacijos tobulinimas.	39	03	39	36	,24	49	28	,32	,55	,64
Pedagogų, mokyklų vadovų ir švietimo skyriaus specialistų darbo apmokėjimas.	,03	,26	27	31	,44	54	28	,15	,30	,17
Mokyklų renovacija ir materialinė infrastruktūra.	,56	,64	11	,31	,36	60	22	18	30	28
Informacinių technologijų ir kompiuterijos skverbtis į mokyklas.	,73	,63	00	,57	,17	65	45	21	29	27
Aprūpinimas vadovėliais, mokymo priemonėmis.	12	,32	20	,23	,18	38	16	,05	01	,09
Mokyklų valdymo tobulinimas, vadovų lyderystės skatinimas.	39	01	25	,29	,20	54	15	13	,38	,48
Mokyklų tinklo optimalaus būvio palaikymas.	,05	,19	04	,22	,29	61	32	38	,25	,35
Bendrojo ugdymo mokyklų stebėsenos diegimas.	02	,40	,01	,38	,29	70	36	07	02	,14
Nacionalinio ir tarptautinio mokslo bei mokslininkų telkimas mokyklos tobulinimui.	49	,02	37	,01	10	49	,11	,13	,51	,47
Ugdymo standartų ir ugdymo turinio tobulinimas.	72	,13	42	,17	,12	46	10	,07	,41	,62
Pamokos kokybė, mokymosi metodų ir formų tobulinimas.	37	,08	17	,16	,12	40	11	,15	,13	,32
Vertybinis-pilietinis ugdymas.	82	08	21	35	,03	20	,01	,26	,47	,65

Mokinių pasiekimų vertinimas ir egzaminų sistema.	,15	,02	26	07	10	43	34	19	,40	,72
Vaikų sveikatinimas.	,26	,08	16	,02	09	40	,10	,25	,12	18
Švietimo prieinamumas, socialinis teisingumas švietime.	22	,12	27	14	10	46	13	,25	,42	,40
Neformalusis ugdymas, jo prieinamumas ir kokybė.	,12	,29	16	,04	,15	27	,04	13	14	,09
Mokinio gerovė, saugumas, vaiko teisės.	,14	,41	29	06	00	54	,08	,03	,06	,16
Švietimo pagalbos specialistų pareigybės įtvirtinimas mokyklose.	,48	,53	03	,27	,11	80	29	,03	20	,02
Neįgaliųjų ir specialiųjų poreikių vaikų integracija, įtraukusis ugdymas bei inkliuzija.	,33	,39	15	,25	23	55	,08	13	,07	02
Mokyklų savivaldos ir savarankiškumo stiprinimas.	48	,08	07	,14	,14	24	15	13	,17	,45
Mokyklų atsivėrimas pažangiai patirčiai, naujovėms ir kaitai.	71	,30	03	,10	,07	42	11	20	,39	,51
Mokyklų veiklos kokybės vertinimas, jo metodologija.	,33	,26	14	,24	,19	63	37	07	00	,23
	1990–1992 m.	**1992–1993 m.**	**1994–1996 m.**	**1996–1998 m.**	**1998–2000 m.**	**2000–2006 m.**	**2006–2008 m.**	**2008–2012 m.**	**2012–2016 m.**	**2016–2020 m.**

Pastaba. Pusė pasikliautinio intervalo visose poskalėse sudaro ≈ 0,11 z-skalės punkto, kai α = 0,01.
Nukrypstančių grupių įverčių gradacija slenkstinės modulinės reikšmės z-skalėje [0,20]; [0,33]; [0,50]; [0,75]; daugiau nei [0,75].

3.2.6.4 lentelė. Indekso: „Švietimo valdysenos laikmečio „charakterio“ vertinimas“, pirminiai rodikliai. Standartinio normaliojo skirstinio z-skalės rodmenys (N=439)

	1990–1992 m.	1992–1993 m.	1994–1996 m.	1996–1998 m.	1998–2000 m.	2000–2006 m.	2006–2008 m.	2008–2012 m.	2012–2016 m.	2016–2020 m.
Orientuotas į pokyčius. Pokyčių vengiantis.	,07	,21	,04	,13	03	38	14	04	,70	,41
Veržlus, pasižymintis sprendimų, adekvačių laikmečiui gausa. Stokojantis sprendimų, adekvačių laikmečiui, „stagnuojantis“.	,05	,07	07	,22	04	42	19	04	,68	,63
Siūlantis mokykloms aiškias ir pozityvias vizijas. Stokojantis aiškių, pozityvių vizijų mokykloms.	,01	,02	17	,03	,10	43	11	02	,55	,81
Atveriantis mokyklų galimybes. Suvaržantis mokyklų galimybes.	79	,04	21	,01	04	28	21	,10	,38	,80
Generuojantis naujoves. Vengiantis naujovių.	99	,28	04	,18	,02	27	14	08	,48	,43
Socialiai jautrus, įtraukus, siekiantis lygių galimybių ir socialinio teisingumo švietime. Abejingas, indiferentiškas lygių galimybių ir socialinio teisingumo įtvirtinimui švietime.	34	,14	09	01	14	42	36	,36	,33	,43
Pasižymintis subalansuota švietimo biurokratija ir formalizmu. Pasižymintis augančia švietimo biurokratija ir formalizmu.	46	08	11	,14	12	30	21	,03	,43	,53
Demokratiškas, girdintis „apačių“ siūlymus, ieškantis dermės. Stokojantis demokratijos, negirdintis „apačių“, direktyvus.	81	03	20	,13	08	46	03	,25	,40	,63
Pasižymintis apčiuopiamais ir vertingais rezultatais bei pasiekimais. Stokojantis apčiuopiamų ir vertingų rezultatų bei pasiekimų.	57	,04	22	11	16	53	09	,31	,47	,65

Pasižymintis kūrybiškumu ir kūrybine veikla. Stokojantis kūrybiškumo ir kūrybinės veiklos.	,07	,07	02	,17	08	43	15	,08	,55	,67
Paremtas (bent sąlyginai) finansiniais ir materialiniais ištekliais. Neparemtas finansiniais ir materialiniais ištekliais, skurstantis.	,12	,19	07	04	,22	38	23	,07	,07	,07
Atliepiantis tarptautinį švietimo diskursą, jo diskusijas ir vizijas. Atsiribojęs nuo tarptautinio švietimo diskurso, jo diskusijų ir vizijų.	67	,15	08	,31	07	33	06	24	,47	,40
Įgalinantis mokyklas veikti nuosekliai ir stabiliai. „Stresinantis“, trukdantis mokykloms veikti nuosekliai ir stabiliai.	55	00	29	01	,09	47	17	,29	,26	,68
Sukeliantis valdžios susidomėjimą ir įsitraukimą į bendrojo ugdymo reikalus. Nesukeliantis valdžios susidomėjimo ir įsitraukimo į bendrojo ugdymo reikalus.	51	,04	08	,10	04	35	23	,17	,46	,33
Orientuotas į gilius, esminius Lietuvos mokyklos pokyčius. Orientuotas į paviršinius pokyčius, į pokyčių Lietuvos mokykloje imitavimą.	91	00	11	,11	17	35	19	,11	,63	,68
Pasitikintis mokykla ir mokytoju, skatinantis mokyklų autonomiją bei savivaldą. Nepasitikintis mokykla ir mokytoju, suvaržantis mokyklų autonomiją bei savivaldą.	75	05	14	,03	06	43	13	,23	,43	,67
Kupinas visuomeninių įvykių, kurie palankiai veikia švietimą ir mokyklą (visuotinis kompiuterizavimas, Europos Sąjungos parama). Pažymėtas įvykiais, kurie nepalankiai veikia švietimą ir mokyklą (pvz., finansų krizė, demografinė duobė, COVID-19).	51	,10	17	,08	01	47	18	,27	,20	,55
	1990–	**1992–1993 m.**	**1994–1996 m.**	**1996–1998 m.**	**1998–2000 m.**	**2000–2006 m.**	**2006–2008 m.**	**2008–2012 m.**	**2012–2016 m.**	**2016–2020 m.**

	1992 m.									

Pastaba. Pusė pasikliautinio intervalo visose poskalėse sudaro ≈ 0,12 z-skalės punkto, kai α = 0,01.
Nukrypstančių grupių įverčių gradacija slenkstinės modulinės reikšmės z-skalėje [0,20]; [0,33]; [0,50]; [0,75]; [1,00] ir daugiau nei [1,00].

3.2.7. Švietimo valdysenos laikmečių 1990–2020 m. analizė daugiamatės statistikos metodais

Jau aptartus švietimo valdysenos laikmečių reitingo struktūrinius dėsningumus buvo apsispręsta patyrinėti daugiamatės statistikos metodais. Turima galvoje: 1) faktorinė analizė; 2) klasterių hierarchinė analizė; ir 3) daugiamačių skalių metodas (MDS – multidimensional scaling).

Minėti daugiamatės statistikos metodai rėmėsi jau agreguotais ekspertų apklausos duomenimis. Analizės objektu buvo užsibrėžti 10 švietimo valdysenos 1990–2020 m. laikmečių, kurie buvo įvertinti pagal vienuolika poskalių (žr. 3.2.6.2 lentelę). Tai – keturios indekso: „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdysenos ruožuose vertinimas“ poskalės ir šešios indekso „Švietimo valdysenos laikmečio „charakterio“ vertinimas“ poskalės plius dar vienas rodiklis, kur ekspertų prašyta švietimo valdysenos laikmetį vertinti 100 balų skalėje. Taigi, daugiamačiai metodai rėmėsi $11_{\text{poskalių}}x10_{\text{laikmečių}}$ =110 įverčių matricos analize. Jei kalbėti apie pačias statistinių duomenų ištakas, tai verta priminti, jog atspindimas net 41-nas agreguotas pirminis vertinimo kriterijus, pagal kurį buvo įvertinti visi 10 švietimo valdysenos laikmečių. Tokiu būdu tenka kalbėti apie 410 pirminių įverčių ($41_{\text{rodiklis}}x10_{\text{laikmečių}}$ =410 $_{\text{įverčių}}$). Akivaizdu, kad čia tenka kalbėti apie aukštą duomenų redukcijos ir statistinio apibendrinimo laipsnį.

Faktorinė analizė

Faktorinė analizė atlikta pagrindinių komponenčių metodu. Po 5 iteracijų gautas VARIMAX būdu rotuotas 3 faktorių sprendimas, atspindėtas 3.2.7.1 lentelėje. Faktorinis modelis paaiškina net 83,1 proc. sklaidos, o analizės rezultatai rodo vertą dėmesio dalyką. Ekspertai savo vertinimus įvairių švietimo valdymo laikotarpių atžvilgiu dalijo subtiliai ir diferencijuotai. Faktorinės analizės rezultatas visumoje rodo, kas jau iš dalies aptikta ir šioje ataskaitoje konstatuota anksčiau: ekspertų vertinimais galima pasitikėti, jie tenkina konstrukto validumo reikalavimą. Visa tai rodo vidinė kintamųjų konfigūracija faktorinio modelio viduje.

Faktorinės analizės modelyje paprastai į vieną faktorių patenka kintamieji – šiuo atveju švietimo valdymo laikmečiai, kurių įvertinimai stipriai koreliuoja tarpusavyje ir menkai koreliuoja arba visai nekoreliuoja su kintamaisiais (laikmečiais), patenkančiais į svetimus faktorius. Faktorinis svoris (angl. *L-Factor Loading*) rodo, kaip stipriai kintamasis pritampa faktoriuje ir yra jo reprezentantas. Jei į faktorių patenka kintamasis, kuris pasižymi aukštu, bet neigiamu faktoriniu svoriu, tai reiškia, kad jis neigiamai koreliuoja su visai kitais į faktorių patenkančiais kintamaisiais ir su faktoriumi. Toks laikmetis savo esme diametraliai priešingas kitiems faktoriaus kintamiesiems. Taikant faktorinę analizę, tyrėjams kyla prievolė interpretuoti gautus faktorius, paaiškinti, ką jie reiškia ir kodėl jų konfigūracija būtent tokia.

Sudarytas faktorinis modelis ne visai tobulas, kadangi yra pavienių kintamųjų, kurie koreliuoja su visais 3 faktoriais. Tai švietimo valdymo laikmečiai, kuomet ministrais buvo – Dainius Trinkūnas ir Kornelijus Platelis (žr. 3.2.7.1 lentelėje). Kita vertus, modelis nėra tiek pakrikęs, kad būtų neinterpretuotinas, atmestinas. Jame susivelia, neranda aiškios vietos tik keli kintamieji. Be to, atitinkami laikotarpiai gali būti (ir yra) objektyviai kažkuo panašūs į kitus valdymo laikotarpius, kurie turi aiškesnę, stabilesnę faktorinę (klasifikacinę) priklausomybę.

Šiuo požiūriu ypač iškalbingas antras faktorius, kuriame atsiduria Zigmas Zinkevičius, Virginijus Domarkas ir Gintaras Steponavičius, tiksliau – atitinkami švietimo valdymo laikotarpiai, kuomet ministrais paminėti asmenys. Aptiktas faktorius gali būti pavadintas „modernumo *versus* tradiciškumo faktoriumi“. Prie šio faktoriaus dar šliejasi ir Kornelijaus Platelio laikotarpis, nors formaliai kiekybiškai žiūrint, pastarasis patenka į trečiąjį faktorių. Kornelijaus Platelio valdymo laikmečio įverčiai pozityviai koreliuoja su Zigmo Zinkevičiaus ir Virginijaus Domarko, taip pat ir su konkrečiu faktoriumi. Akivaizdu, kad Kornelijaus Platelio laikmetis taip pat priskirtinas ankstyvojo tradicinės švietimo valdymo laikmečio. Ypač simptomiška, kad Gintaro Steponavičiaus valdymo laikotarpis patenka į minimą faktorių su labai aukštu, tačiau neigiamu faktoriniu svoriu (L = -0,88). Tai reiškia, kad šis laikotarpis ir jo lyderis Gintaras Steponavičius pagal 41-ną pirminį rodiklį

vertintas, galima sakyti, kardinaliai priešingai nei Virginijaus Domarko, Zigmo Zinkevičiaus ir Kornelijaus Platelio valdymo laikmečiais, kurių įverčiai tarpusavyje koreliuoja teigiamai ir apskritai sudaro viso ekstrahuoto faktoriaus esmę. Tai natūralu, kadangi paminėti vyresnės generacijos ministrai, savo epochos atstovai, gana konservatyvūs, o Zigmas Zinkevičius net pasižymėjo etnocentrinėmis nuostatomis. Ministrui – moderniosios kalbotyros (lituanistikos) gyvam klasikui – labiausiai rūpėjo valstybinės kalbos reikalai, taip pat fronduojančių, „maištaujančių" tautinių mažumų mokyklų (lenkų ir rusų) suvaldymas Vilnijos krašte[76]. Dar šiek tiek nuosekliau šis ministras kėlė mokytojų ir švietimo specialistų savivaldybėse bei ministerijoje atlyginimų didinimo klausimą. Deja, proveržiui šioje skausmingoje srityje pasiekti šalyje anuomet nebuvo nei fiskalinių prielaidų, nei politinės valios.

3.2.7.1 lentelė. Bendrojo ugdymo valdymo laikmečių 1990–2020 m. ekspertinių vertinimų faktorinė analizė

Švietimo valdymo laikmetis	Kadencijos trukmė	I faktorius	II faktorius	III faktorius
		Švietimo valdymo-veiksmingumo ekstremumai ir chronologinė distancija	Modernumas *versus* tradiciškumas	Kairės vektorius švietimo valdysenoje
Darius Kuolys	1990–1992 m.	**-,98**	,02	-,15
Dainius Pavalkis, Audronė Pitrėnienė	2012–2016 m.	**,95**	-,13	,16
Jurgita Petrauskienė, Algirdas Monkevičius	2016–2020 m.	**,92**	-,31	,03
Dainius Trinkūnas	1992–1993 m.	**-,74**	,32	-,44
Gintaras Steponavičius	2008–2012 m.	,27	**-,88**	,09
Zigmas Zinkevičius	1996–1998 m.	-,03	**,83**	-,38
Virginijus Domarkas	1994–1996 m.	-,13	**,77**	,28
Roma Žakaitienė, Algirdas Monkevičius	2006–2008 m.	,06	-,04	,84
Algirdas Monkevičius, Remigijus Motuzas	2000–2006 m.	,55	,12	,68
Kornelijus Platelis	1998–2000 m.	-,55	,30	**-,59**

Spendžiant kitus opius klausimus, švietimo iššūkius, galima sakyti, šis ministras iš dalies nusišalino. Simptomiška, kad į aptariamą faktorių sąlyginai aukštokais faktoriniais svoriais įeina ir kiti ankstyvąją švietimo valdymo raidos fazę atstovaujantys ministrai „tradicionalistai" – Dainius Trinkūnas ir Kornelijus Platelis.

Tuo tarpu Gintaras Steponavičius stojo prie ministerijos vairo būdamas 41-erių, bet jau patyręs politikas. Jo politinė tapatybė ir įvaizdis sietini su bandymu diegti modernios pakraipos liberalią politiką, tad nenuostabu, jog tai buvo visai kito sukirpimo viešasis lyderis. Natūralu, kad ir atitinkamas švietimo valdymo laikotarpis charakterizuojamas visai kitomis intencijomis bei bruožais. Apskritai, minėtas liberalusis laikotarpis ekspertų neįvertintas aukštais vertinimais, t. y. – šiek tiek žemiau vidurkio[77]. Kita vertus, akivaizdu, kad Gintaro Steponavičiaus laikmečio atveju politikos

[76] Tam buvo pagrindas, plačiau apie tai žr.: Merkys G., Telešienė A. ir kt. (2006). „Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams". Tyrimo ataskaita. Užsakovas: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Vilnius. Ekspertinės nuomonės teisėmis galima teigti, kad net ir šiandien Vilniaus rajono savivaldybė linkusi piktnaudžiauti demokratinės savivaldos ir steigėjo teise, linkusi pozityviai diskriminuoti lenkų kalbos švietimo įstaigas ir spausti bei negatyviai diskriminuoti švietimo įstaigas, kurios dirba vien valstybinės kalbos pagrindais.

[77] Gintaro Steponavičiaus valdymo laikmečio vertinimus, tyrėjų nuomone, sumenkino kelios aplinkybės. 1. Ministras įėjo į istoriją kaip antikonstitucinės aukštojo mokslo reformos įgyvendintojas. 2. Eksministrui reputacijos nuostolių galėjo atnešti dalyva-

turinio skirtumai, lyginant su Virginijaus Domarko ir Zigmo Zinkevičiaus švietimo valdymo laikmečiais, objektyviai kontrastingi ir pastaroji aplinkybė kuo taikliausiai atsispindi faktorinės analizės rezultatuose, nepaisant to, kad pastarieji išgauti subjektyvistinės prigimties metodu – socialine (ekspertų) apklausa.

Faktoriniame modelyje itin simptomiškas momentas, jog absoliutus reitingo lyderis – Dariaus Kuolio švietimo valdymo laikotarpis – patenka labai aukštu neigiamu faktoriniu svoriu ((L = -0,98) į tą patį faktorių, į kurį su tokiais pat aukštais, tačiau teigiamais faktoriniais svoriais patenka net du vienas po kito sekę akivaizdžiai kriziniai Lietuvos švietimo valdymo laikotarpiai. Kalbama apie laikmetį, kuomet ministrais buvo Dainius Pavalkis, Audronė Pitrėnienė ir Jurgita Petrauskienė. Vadinasi, jų įverčiai su Dariaus Kuolio įverčiais koreliuoja stipriai, bet neigiamai. Akivaizdu, kad šis faktorius yra švietimo valdymo laikmečių įvertinimo ekstremumų bei kontrastų faktorius. Tie kriterijai, pagal kuriuos ministro Dainiaus Kuolio laikmetis ekspertų vertintas labai palankiai, atitinkamai Pavalkio–Petrauskienės laikmečiai vertinami kraštutinai kritiškai. Žinoma, pagal inversijos taisyklę, galioja ir atvirkštinė interpretacija.

Be to, galima įžvelgti kontrastą ne tik valdymo rezultatuose, jų sėkmėje ar nesėkmėje, tačiau ir istorinėje distancijoje. Dariaus Kuolio laikotarpis sutampa su švietimo valdymo laikotarpių vertinimo šiame tyrime istorinėmis ištakomis, pačia pradžia, o Jurgitos Petrauskienės laikotarpis – žymi viso vertinimo ciklo pabaigą. Dariaus Kuolio kažkada išsakyta žymioji metafora: „mąstau dešiniuoju pusrutuliu“, (beje, Lietuvos demokratinės darbo partijos (LDDP) valdymo laikais, anuomet kainavusi jaunam politikui postą), aiškiai disonuoja su neabejotinai centristinėmis Jurgitos Petrauskienės ir Dainiaus Pavalkio, indiferentiškomis Audronės Pitrėnienės bei sąlyginai kairuoliškomis Algirdo Monkevičiaus politinėmis tapatybėmis. Į aptariamą faktorių, beje, silpnesniu faktoriniu svoriu, vis dėlto patenka ir Dainiaus Trinkūno laikotarpis. Svarbi detalė – Dainiaus Trinkūno laikmečio faktorinio svorio ženklas – neigiamas ir ši detalė rodo sąlyginį jo panašumą (bent jau istorinės sekos prasme) su Dariaus Kuolio laikmečiu.

Iškalbingas ir trečias faktorius. Į jį patenka „labai pozityviai“ ir „nuosaikiai pozityviai“ vertinami politinės kairės dominavimo valstybės valdyme laikotarpiai, kurie tarpusavyje koreliuoja teigiamai. Tai – Romos Žakaitienės ir Algirdo Monkevičiaus bei Algirdo Monkevičiaus ir Remigijaus Motuzos laikotarpiai. Į šį faktorių su sąlyginai aukštu, bet neigiamu faktoriniu svoriu (L = -0,59) dėsningai patenka Kornelijaus Platelio laikotarpis. Tai rodo, kad šis dešinės politiko Kornelijaus Platelio laikotarpis: a) koreliuoja su minėtais sėkmingais laikotarpiais stiprokai, bet neigiamai; b) ekspertų buvo suvokiamas ir vertinamas visai kitaip, nei minėti du. Nenuostabu, kadangi galima įžvelgti ir „politinės kairės“ ar „politinės dešinės“ priešpriešos dimensiją bei istorinio laiko atstumo dimensiją. Pažymėtina, kad Kornelijaus Platelio laikotarpis indiferentiškas [78], labai vidutiniškai vertinamas, nesurinko nė vieno – teigiamo ar neigiamo – nukrypstančio įverčio.

---

vimas rezonansinėje Eligijaus Masiulio byloje spec. liudytojo statusu. 3. Kadencijos pradžioje ministras skambiai pažadėjo įveikti biurokratiją ir popierizmą, kuris kamuoja mokyklas ir mokytojus, bet nieko tuo klausimu realiai nepadarė. 4. Valdymo laikmetis sutapo su biudžeto taupymo vajumi, kuris kilo dėl pasaulinės finansų krizės, kuri skaudžiai smogė šalies ūkiui ir viešiesiems finansams. Kita vertus, būta akivaizdžiai pozityvių momentų. Gintaras Steponavičius intensyviai vizitavo mokyklas, daug tiesiogiai bendravo su abiturientais, aiškindamas jiems naują brandos egzaminų tvarką. Itin palankaus vertinimo nusipelno ministro įsakymas, t. y. Rekomendacijos dėl bendrojo ugdymo mokyklos įsivertinimo. Šio įsakymo pažangią reikšmę sunku pervertinti. Mokykloms atsirado prievolė save, savo veiklą periodiškai vertinti, tačiau vertinimo aspektų pasirinkimas, taip pat metodologija bei konkreti metodika paliktos mokyklų nuožiūrai. Vėliau Audronė Pitrėnienės vadovavimo metu, tyrėjų nuomone, atnaujinta mokyklų įsivertinimo metodika, panašu, buvo pernelyg sunorminta, įrėminta. Pagrindinis priekaištas tas, kad mokykloms įbrukta labai konkreti, direktyvi, bemaž algoritmizuota įsivertinimo metodika, kuri nei tobula, nei išbaigta. Prieiga internete: *https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4ee6e9e0fc9911e5bf4ee4a6d3cdb874*).

Kita vertus, Audronės Pitrėnienės vadovavimo ministerijai metu padarytas neabejotinai reikšmingas darbas – parengta ir patvirtinta „geros mokyklos koncepcija“. Pavyko suburti kompetentingų autorių-ekspertų kolektyvą, tad toji koncepcija nepraranda savo vertės bei orientuojančio vaidmens dar ir šiandien.

[78] Neformalizuotose kokybinėse diskusijose ministerijos senbuviai Kornelijaus Platelio valdymo laikmetį ir asmeninę lyderystę vertina prieštaringai. Viena iš siužetinių linijų: „*Kornelijus Platelis turėjo politinį autoritetą, buvo vienas iš Konservatorių partijos steigėjų, o su Vytautu Landsbergiu, kuris tuo metu politikos zenite, ministrą siejo asmeninė draugystė. Turint mums tokią priedangą, buvo gana parasta bendrauti su Finansų ministerija ir pan. Vėliau tokio autoritetingo, labai arti pačios aukščiausios valdžios esančio ministro jau niekada nebeturėjome*“. Kitas, ganėtinai kritiškas naratyvas: „*...Ministras užsidarydavo kabinete ir rašydavo eilėraščius. Priėjimą prie ministro budriai saugojo sekretorės... Daugiau veiksmo ir tikros lyderystės demonstravo ne ministras, bet iš JAV atvykusi viceministrė šviesios atminties Vigita Vėbraitė... Prisimenu, kaip jos kabinete raudojo mokytoja – vieniša*

Tyrėjai ne kartą akcentavo šio tyrimo ir ekspertinių vertinimų depolitizavimo svarbą, ypač ta prasme, kad tyrimas ir tyrėjai neturi teisės angažuotis kurios nors konkrečios partinės ideologijos ir partinės politikos (angl. *politics*) atžvilgiu. Visas tyrimo dėmesys koncentruojamas į sektorinės politikos (angl. *policy*) turinį ir valdymo (angl. *governance*), paremto atitinkama politika, veiksmingumą. Kita vertus, visiškai atsiriboti nuo politinių ideologijų ir politinių tapatybių vis dėlto nederėtų. Ir esmė – ne politinės preferencijos, simpatijos-antipatijos, tenkančios konkrečiai politinei jėgai, tai, beje, demokratijos sąlygomis – norma. Šiuo atveju ženkliai svarbiau suvokimas, jog, skirtingas politines ideologijas atstovaujančios politinės jėgos ir jų viešieji lyderiai neretai ganėtinai skirtingai mato švietimo problemas, ypač būdus bei priemones, kaip tas problemas bei iššūkius spręsti. Tai, kas pasakyta, kiekvienos politinės-demokratinės sistemos objektyvus bruožas, nors politinės pasaulėžiūros, jos konkrečių srovių turinys priklauso subjektyvumo sferai.

Taigi, faktorinė analizė, jos duomenų interpretacija rodo, jog švietimo valdymo laikmečiai 1990–2020 m. ekspertų suvokiami ir vertinami diferencijuotai, adekvačiai.

Klasterių analizė

Kaip matyti 3.2.6.2–3.2.6.4 lentelėse bei 3.2.5.1–3.2.5.2 pav., kai kurių švietimo valdymo laikmečių, ypač esančių reitinge ir (arba) chronologinėje eilutėje greta vienas kito, įverčių profiliai persidengia. Turima galvoje persidengiantys grupių vidurkių pasikliautinių intervalų ilgiai ($X \pm 0{,}12$, kai $\alpha = 0{,}01$). Daugiamačiai metodai – faktorinė ir klasterių analizė – remiasi skirtingu matematiniu aparatu[79], todėl abiejų metodų derinimas (trianguliacija) papildo vienas kitą, stiprina euristinį tyrimo pradą.

Apsispręsta, remiantis vienuolikos poskalių įverčiais, atlikti visų 10-ies švietimo valdymo laikmečių klasterizavimą, taikant hierarchinę klasterių analizę. Kaip distancijos tarp klasifikuojamų objektų matas pasirinktas Euklido atstumas, o iš klasterizavimo būdų pasirinktas *Ward'o* metodas. Rezultatai atspindėti 3.2.7.1 pav., kuriame pateikta klasterizavimo dendrograma, ir 3.2.7.2 lentelėje, kurioje pateikti sugeneruoti klasteriai ir klasifikuojamų pirminių objektų priklausomybė vienam ar kitam klasteriui.

3.2.7.2 lentelė. Švietimo valdymo 1999-2020 m. ekspertinių įverčių pagal 11-ka poskalių klasterių analizės rezultatai

Švietimo valdymo laikotarpis	Kadencija	5 klasterių modelis	3 klasterių modelis	2 klasterių modelis
Darius Kuolys	1990–1992 m.	1	1	1
Dainius Trinkūnas	1992–1993 m.	2	2	2
Virginijus Domarkas	1994–1996 m.	3	1	1
Zigmas Zinkevičius	1996–1998 m.	2	2	2
Kornelijus Platelis	1998–2000 m.	2	2	2
Algirdas Monkevičius–Remigijus Motuzas	2000–2006 m.	4	1	1
Roma Žakaitienė–Algirdas Monkevičius	2006–2008 m.	3	1	1
Gintaras Steponavičius	2008–2012 m.	2	2	2
Dainius Pavalkis–Audronė Pitrėnienė	2012–2016 m.	5	3	2
Jurgita Petrauskienė–Algirdas Monkevičius	2016–2020 m.	5	3	2

motina iš periferijos – pusę metų negaunanti atlygimo... Vėbraitė pradėjo kelti geltonųjų autobusiukų idėją, pradėjo reguliariai rengti visų 60-ties savivaldybių švietimo skyrių vedėjų darbinius susitikimus, seminarus ir konferencijas kartu su ministerija".

[79] Faktorinė analizė remiasi koreliacinių matricų algebra ir vektorių modeliavimu, o klasterinė analizė remiasi distancijos tarp klasifikuojamų objektų modeliavimu. Faktorinėje analizėje į vieną faktorių gali patekti kintamieji, kurių matmenys labai skirtini, tačiau užtenka, kad sutaptų požymių įverčių svyravimo profiliai; tuo tarpu klasterinėje analizėje grupuojama, klasifikuojama, visų pirma pagal objektų matmenų panašumą.

Klasterius interpretuoti tikslinga atsižvelgiant į anksčiau pateiktus švietimo valdymo vertinimų reitingo duomenis (žr. 3.2.6.2–3.2.6.4 lentelėse). Klasifikavimo logikos ir rezultatų interpretacijos požiūriu, verti dėmesio, prasmingi pasirodė šie klasterių modeliai: 2-jų, 3-jų ir 5-kių klasterių modeliai.

Dviejų klasterių modelis ganėtinai restriktyvus, nes visas trisdešimties metų švietimo valdymo laikotarpis, sudėtas 10-yje matavimo taškų, paskirstomas tik į dvi stambias struktūrines grupes. Pirmoji grupė (klasteris) tai – sąlyginai veiksmingi valdymo etapai: 1) Dariaus Kuolio; 2) Virginijaus Domarko; 3) Algirdo Monkevičiaus–Remigijaus Motuzos; ir 4) Romos Žakaitienės bei Algirdo Monkevičiaus. Visi likę šeši švietimo valdymo etapai patenka į sąlyginai mažiau veiksmingų etapų (laikotarpių) grupę (klasterį).

Trijų klasterių modelyje minėtoji „veiksmingos valdysenos“ grupė išsaugo savo stabilumą ir į naują, patikslintą klasifikaciją, pereina su nė kiek nepakitusia vidine struktūra. Vis dėlto, nuo antrojo – visumoje „nesėkmingo“ – klasterio atskyla du giliai „kriziniai“ švietimo valdymo etapai – Pavalkio–Pitrėnienės ir Petrauskienės–Monkevičiaus (žr. 3.2.7.2 lentelėje). Būtent šie etapai, patikslintos klasifikacijos modelyje, kaip tik ir sudaro naują trečiąjį klasterį, kuris pelnytai pavadintinas „kriziniu“. Aptariamoje lentelėje tenka stebėti simptomišką vaizdą: visi antrame klasteryje likę 4 valdymo laikotarpiai stabiliai išsaugo grupių (klasifikacinę) priklausomybę. Akivaizdu, kad tai – švietimo valdymo laikmečiai, pasak ekspertinių vertinimų, pasižymintys tik vidutiniu veiksmingumu. Minėtuose švietimo valdymo laikotarpiuose nebūta nei ypatingų proveržių, nei ryškių nuopuolių. Vaizdžiai tariant, švietimo valdymas atitinkamais laikmečiais judėjo „kreiseriniu greičiu“, o tų laikmečių ekspertiniai įverčiai bangavo ramia sinusoide (žr. 3.2.7.1 pav.).

Geriausiai struktūruotas ir diagnostiškai iškalbingiausias, būtent 5 klasterių modelis. Švietimo valdymo laikmečių reitingo lyderiai – Dariaus Kuolio ir Algirdo Monkevičiaus–Remigijaus Motuzos laikmečiai, tai itin ryškiai matyti dendrogramoje, iškrenta iš bendro modelio, sudarydami visiškai atskirus klasterius, atitinkamai 1-mą ir 4-tą. Šiuose klasteriuose yra tik po vieną (!) komponentą. Kaip jau matėme, abu reitingo viršaus laikotarpiai savo turiniu ir charakteriu ganėtinai skirtingi, todėl giliau struktūruotame modelyje jie iš principo negali patekti į tą patį klasterį, nors bendrajame reitinge yra visiškai greta vienas kito (žr. 3.2.6.2–3.2.6.4 pav.). Abi minimos švietimo epochos buvo labai skirtingos savo turiniu, be to, ir laike nesutampančios, nutolusios viena nuo kitos istoriškai. Negana to, čia pasireiškia ir politinių asmenybių bei skirtingų lyderystės tipažų – Darius Kuolys *versus* Algirdas Monkevičius – kontrastas. Taip pat privalu paminėti ir tradicinę politinės „kairės-dešinės“ skirtį.

Iš klasifikuojamų objektų rinkinio atskyla savo tapatybe visiškai aiškus penktas klasteris, kuriame susitelkia du minėti giliai „kriziniai“ švietimo valdymo laikotarpiai, vienas paskui kitą, net dvi elektoralines kadencijas iš eilės (2012–2020 m.). Ne mažiau įtaigiai atrodo ir modelio 3-me klasteryje jungiami Virginijaus Domarko ir Romos Žakaitienės–Algirdo Monkevičiaus valdymo laikotarpiai. Jie ir bendrame reitinge pozicionuojasi greta, be to, panašūs savo turiniu bei kairiąją ideologine-politine tapatybe.

Galiausiai 5 klasterių modelyje lieka keturi švietimo valdymo laikotarpiai – Dainiaus Trinkūno, Zigmo Zinkevičiaus, Kornelijaus Platelio ir Gintaro Steponavičiaus. Tai – švietimo valdymo laikotarpiai, sudarytame reitinge užimantys aiškiai vidutines arba šiek tiek žemiau nei vidutines pozicijas. Ir idėjiškai, ir chronologiškai žiūrint, aptariamame klasteryje, greta minėtos vyresniųjų ministrų ir jų valdymo laikmečių homogeniškos trijulės lyg ir ne visai pritampa Gintaro Steponavičiaus valdymo laikmetis. Vis dėlto pirminiuose duomenyse, kurių pagrindu remiasi klasterizavimas, objektyviai pasireiškia reitingo dėsningumai, todėl tai neišvengiamai atsispindi ir sudarytame modelyje. Savo turiniu, tapatybe, personaline lyderyste ir chronologine lokacija gana skirtingi švietimo valdymo laikmečiai atsiduria tame pačiame klasteryje todėl, kad minėti laikmečiai labai panašias pozicijas užima bendrame reitinge.

Vis dėlto, kaip matyti, sudarytas švietimo valdymo laikmečių 1990–2020 m. klasterinis modelis, ypač 5 klasterių variantas, atspindi ne vien laikmečių veiksmingumo reitingą, bet ir kitus niuansus. Tai ypač matyti ne tik iš klasifikuojamų objektų galutinės klasterinės priklausomybės, bet ir iš to, kaip anksti (arba vėlai) objektai jungėsi į vieną klasterį. Kuo anksčiau du objektai – švietimo

valdymo laikmečiai – jungiami į vieną klasterį, tuo jie panašesni įverčiais, vadinasi, tarpusavyje labai panašūs ir savo tapatybe bei esme. Šis momentas visų geriausiai matomas klasterinėje dendrogramoje ir tikslus matmuo čia – standartizuota klasterinių distancijų skalė, kuri gali svyruoti nuo 0 iki 25. Iš jos matyti, kad klasterizavimo procedūra ties balu nulis visada startuoja su tiek objektų, kiek jų pradžioje apskritai įdėta į klasifikavimo modelį, o klasifikavimas baigiasi ties 25 padala, kuomet visi pirminiai objektai vėl jungiami viename dideliame klasteryje. Žinoma, tie du kraštutiniai būviai neturi teorinės prasmės, bet visi tarpiniai rezultatai klasifikavimo požiūriu gali būti prasmingi.

Taigi, klasterinė analizė rodo, kad per 30 m. trukmės visuminį švietimo valdymo laikmetį, kuris buvo formaliai suskirstytas į 10 laiko atkarpų, kontrasto principu galima išskirti du kraštutinai palankiai vertinamus laikotarpius (Dariaus Kuolio ir Algirdo Monkevičiaus) ir du giliai „krizinius“ laikotarpius (Dainiaus Pavalkio, Audronės Pitrėnienės ir Jurgitos Petrauskienės). Pastarasis tiek klasifikavimo modelyje, tiek pagal istorinę chronologinę seką sudaro vientisą ir labai nesėkmingą laikmetį, užimantį net dvi valstybinės valdžios elektoralines kadencijas. Egzistuoja du švietimo laikmečiai, kurie, pasak apibendrintos ekspertų nuomonės, buvo sąlyginai, nuosaikiai veiksmingi (Virginijaus Domarko ir Romos Žakaitienės–Algirdo Monkevičiaus). Paminėti švietimo valdymo laikmečiai gana ženkliai atsilieka nuo visų palankiausiai įvertintų, tačiau jų grupių įverčiai vis vien nukrypsta būtent į palankių vertinimų sritį (žr. 3.2.5.1 pav.). Galiausiai, išsiskiria keturi laikmečiai, kurie, remiantis apibendrintais ekspertiniais vertinimais, gali būti apibūdinami kaip sąlyginai mažiau veiksmingi, kadangi jų įverčiai paprastai žemesni nei normavimo vidurkis, tačiau žemiausi tyrimo įverčiai, vis dėlto išlieka stabilūs. Tai – Dainiaus Trinkūno, Zigmo Zinkevičiaus, Kornelijaus Platelio ir Gintaro Steponavičiaus laikotarpiai. Jie nėra akivaizdžiai „kriziniai“, tačiau jų grupių įverčiai, išskyrus Kornelijaus Platelio laikmetį, žemesni nei mažiausia normavimo vidurkio pasikliautinio intervalo riba.

3.2.7.1 pav. Švietimo valdymo 1999-2020 m. ekspertinių įverčių klasterių dendrograma pagal 11-ką poskalių

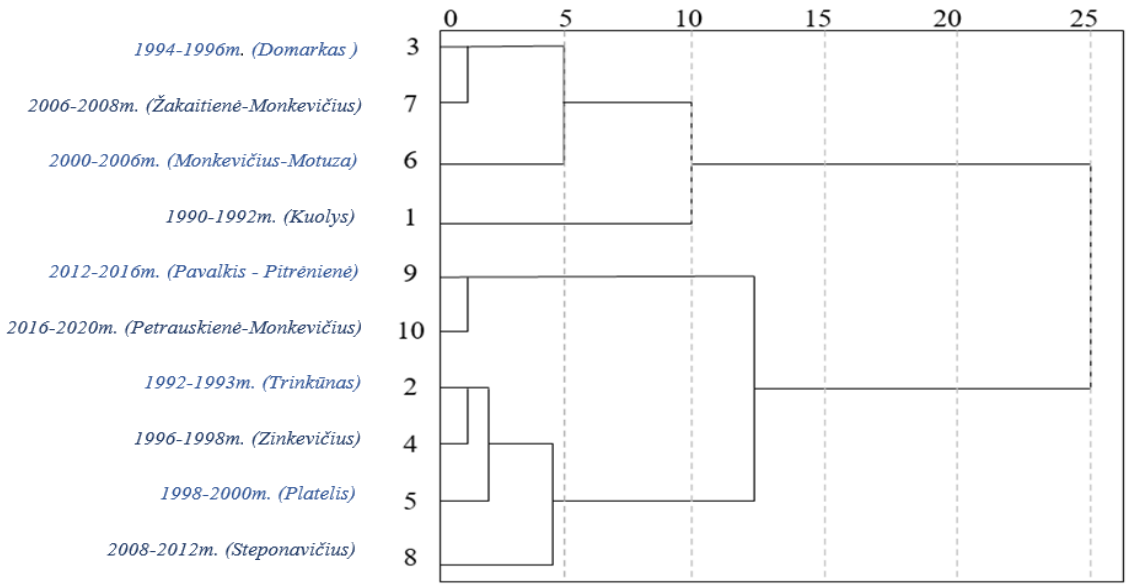

Kaip minėta, kuo anksčiau du objektai (šiuo atveju švietimo valdymo laikotarpiai) sujungiami klasteryje, tuo jie panašesni; priešingai, kuo vėliau sujungiami, tuo objektai skirtingesni. Dendrogramoje matome, kad ties labai žema pirma skalės padala sujungiamos šios skirtingų švietimo valdymo laikmečių poros: 1) „Domarkas–Žakaitienė“; 2) „Pavalkis–Pitrėnienė – Petrauskienė–Monkevičius“; ir 3) „Trinkūnas–Zinkevčius“. Tai reiškia, kad atitinkami švietimo valdymo laikotarpiai ekspertų buvo vertinami labai panašiai, bemaž identiškai. Kita vertus, žinome, kad Dariaus Kuolio ir Algirdo Monkevičiaus bei Remigijaus Motuzos laikotarpiai bendrame reitinge, pačioje jo viršūnėje, visai greta, tačiau į bendrą „veiksmingos valdysenos“ klasterį, dviejų klasterių modelyje,

sujungiami gana vėlai, tik ties 10-ta standartinės klasterinių distancijų skalės padala. Nors švietimo valdymas abiejų minėtų laikmečių metu vertinamas labai palankiai, bet patys ekspertų suteikti vertinimai, kaip jau minėta, pasižymi gana skirtingu profiliu ir „charakteriu“. Todėl ir laikotarpių jungimasis klasterizavimo procese įvyksta sąlyginai vėlai.

Vertas dėmesio ir kitas labai charakteringas rezultatas, nuskaitytas iš dendrogramos: antai Dariaus Kuolio ir Gintaro Steponavičiaus laikmečiai, per visą klasterizavimo eigą, taip ir nesujungiami, net tarpiniame klasteryje, iki pat standartinės skalės paskutinės (25-tos) padalos. Tai reiškia, kad ekspertai tuos du laikmečius ir atitinkamai švietimo lyderius suvokė bei vertino kaip ganėtinai skirtingus. Šiaip verta dėmesio kai kurių aplinkybių sutaptis: abu ministrai buvo jauni, veržlūs, atstovavo kiekvienas savo laikui, tikrai ne vakarykštei dienai, o modernumui ir ateičiai, daug žadančiam švietimo pokyčių ir kaitos potencialui. Nepaisant tų kelių esminių panašumų, ekspertai šiuos abu laikotarpius įvertino labai skirtingai. Ir tai dėsninga, objektyvu. Antai Dariaus Kuolio, kuris pagal profesiją yra iš lituanistikos akademinės-kultūrinės terpės, valdymo laikotarpis istoriškai-politiškai susijęs su tautiškumo renesansu, net galima sakyti, sveiku, šiuolaikišku, demokratišku „nacionalizmu“.

Tautiškumo ir lituanistinio pradų stiprinimas VISUOSE švietimo ruožuose, pradedant ugdymo turinio desovietizavimu, vadovėliais, baigiant mokyklų kultūros kaita, naujų tautinės mokyklos tradicijų diegimu, taip pat demokratijos ir humanizmo įtvirtinimu, anuomet buvo objektyvus egzistencinio lygmens ne tik švietimo sektoriaus, bet ir visos valstybės uždavinys. Istorijos ir demokratinio valdymo stebuklas, taip sakyti galima dėl to, kad tai iš principo neblogai pavyko padaryti per istoriškai itin trumpą atkarpą.

Tuo tarpu ministru būnant Gintarui Steponavičiui, Lietuva jau buvo įtvirtinusi valstybingumą, reformavusi švietimą pagal nacionalinės valstybės bazinius poreikius. Maža to, mūsų šalis anuomet jau kuris laikas buvo Europos Sąjungos ir NATO nare. Akivaizdu, kad kokios nors ryškiai etnocentriškos aspiracijos ir improvizacijos viešajame valdyme, juolab švietime, vargu ar būtų įmanomos, ypač turint galvoje įsivyraujantį vakarietišką „politkorektiškumą“, Europos Sąjungos vertybes ir Europos Sąjungos fondų skatinamas bei remiamas veiklas [80]. Be to, reikia įvertinti ir Lietuvos liberalų sąjūdžio (partijos), kuri delegavo ministrą Gintarą Steponavičių į Lietuvos Respublikos Vyriausybę, ideologinę tapatybę. Pastaroji daugiau asocijuojasi su simpatijomis globalizacijai bei jos teikiamoms galimybėms, bet anaiptol ne etnocentrizmo nostalgijai.

Klasterių duomenų analizė patikslino, subtiliau detalizavo švietimo valdymo laikmečių ekspertinio vertinimo statistinius dėsningumus, kurie jau atspindėti bendrajame reitinge (žr. 3.2.5.2 pav.).

Apskritai, klasterinės analizės rezultatais, ypač 5 klasterių modeliu, galima tvirtai pasitikėti, kadangi jis atspindi ne tik formalų reitingą, bet ir daugelį kitų niuansų bei specifinių dimensijų, kaip antai, laikmečio vertybinės-ideologinės preferencijos, ministrų politinės tapatybės, praeityje vykdytų švietimo pokyčių bei vizijų turinys.

---

[80] Dabartinėje Vakarų vertybinėje doktrinoje tautiškumas nesuvokiamas kaip vertybė, greičiau jau kaip rizika pereiti į negerą nacionalizmo būvį. Būtent nacionalistinė ideologija 20 a. pabaigoje Europos centre sukėlė Jugoslavijos byrėjimo karą. Dėl šiuo metu vykstančio karo Ukrainoje, Vakarų viešoji nuomonė, nuo rezervuoto požiūrio į tautiškumą, tikėtina, evoliucionuos iki atviro pasibjaurėjimo nacionalizmu, įskaitant net nuosaikesnes jo atmainas. Europos Sąjunga remia, bet labai atsargiai, nebent kultūrinį paveldą. Vis dėlto, Lietuvoje neseniai, Vyriausybės lygmeniu, švietimo, mokslo ir kultūros sektoriui buvo formuluojamas strateginis uždavinys „Lietuvybės išsaugojimas globaliame pasaulyje“. Šiuo metu lozungo formuluotė tiesiog „globali Lietuva“. Strategiškai, iš nacionalinių interesų taško žiūrint, toks lozungo modifikavimas vargu, ar teisingas, vargu, ar priimtinas nemenkai daliai Lietuvos piliečių, mokslininkų, pedagogų ir kultūros žmonių. Toji modifikacija tiesiog labiau atitinka tarptautinę pasaulėžiūrą ir Vakarų madą, o ne nacionalinius interesus ir daugelio Lietuvos žmonių lūkesčius. Keliamas klausimas ir pasaulėžiūros kolizija, verta plačios diskusijos Lietuvos akademinėje, švietimo ir kultūros bendruomenėje.

Grįžtant prie švietimo valdymo laikmečio, kuomet ministru buvo Gintaras Steponavičius, privalu prisiminti, kad lituanistiniai ir nacionaliniai interesai švietime vis dėlto buvo nuosekliai ginami. Tuo metu tautinės mažumos, visų pirma lenkai, itin aršiai protestavo dėl valstybinės kalbos vaidmens ir dėl VBE lietuvių kalbos egzamino tvarkos tautinių mažumų mokyklose. Klausimas net perkeltas į tarpvalstybinių Lietuvos ir Lenkijos santykių plotmę. Vis dėlto, anuometė prezidentė Dalia Grybauskaitė, ministras Gintaras Steponavičius ir viceministras Vaidas Bacys nuosekliai bandė ginti vadinamąjį „veidrodžio“ principą, kuomet siekiama švietimo sąlygų ekvivalentiškumo lenkų mažumai Vilnijoje, lietuvių mažumai Punske ir pan.

Daugiamačių skalių sudarymo (MDS) žemėlapio metodas

Greta faktorinės analizės ir klasterių analizės apsispręsta pasitelkti ir MDS modelio (daugiamačių skalių sudarymo (angl. *Multi-Dimensional Scaling*)) metodą. Kiekvienas daugiamatis metodas remiasi skirtingu matematiniu-statistiniu aparatu, todėl leidžia į tiriamąjį objektą (sistemą) pažvelgti vis kitu kampu, aptikti ir iš pirminių duomenų sugeneruoti naujus niuansuotus statistinius dėsningumus.

Pirminėje objektų įverčių matricoje (10 $_{\text{laikmečių}}$ x11 $_{\text{poskalių}}$) (žr. 3.2.6.2 lentelėje) distancijos matu pasirinktas Euklido atstumas. MDS modelio statistinio grynumo (angl. *Good of Fitness*) rodikliai[81] geri: Stress = 0,04132, o RSQ = 0,99380. MDS modelio grafinis sprendimas (*žemėlapis*) atspindėtas 3.2.7.2 pav. Gautas rezultatas (*žemėlapis*) diagnostiškai iškalbingas, ypač jei atsižvelgiame į reitingo, taip pat faktorinės ir klasterinės analizės apibendrintus rezultatus (žr. 3.2.5.2 pav.), taip pat 3.2.7.2 lentelę ir 3.2.7.1 pav.). MDS *žemėlapis* turi prasmę tik tuo atveju, jei tyrėjai gali paaiškinti abiejų dimensijų teorinę prasmę.

3.2.7.2 pav. Švietimo valdymo 1990–2020 m. veiksmingumo apibendrintas vertinimas: MDS modelio grafinis *žemėlapis*

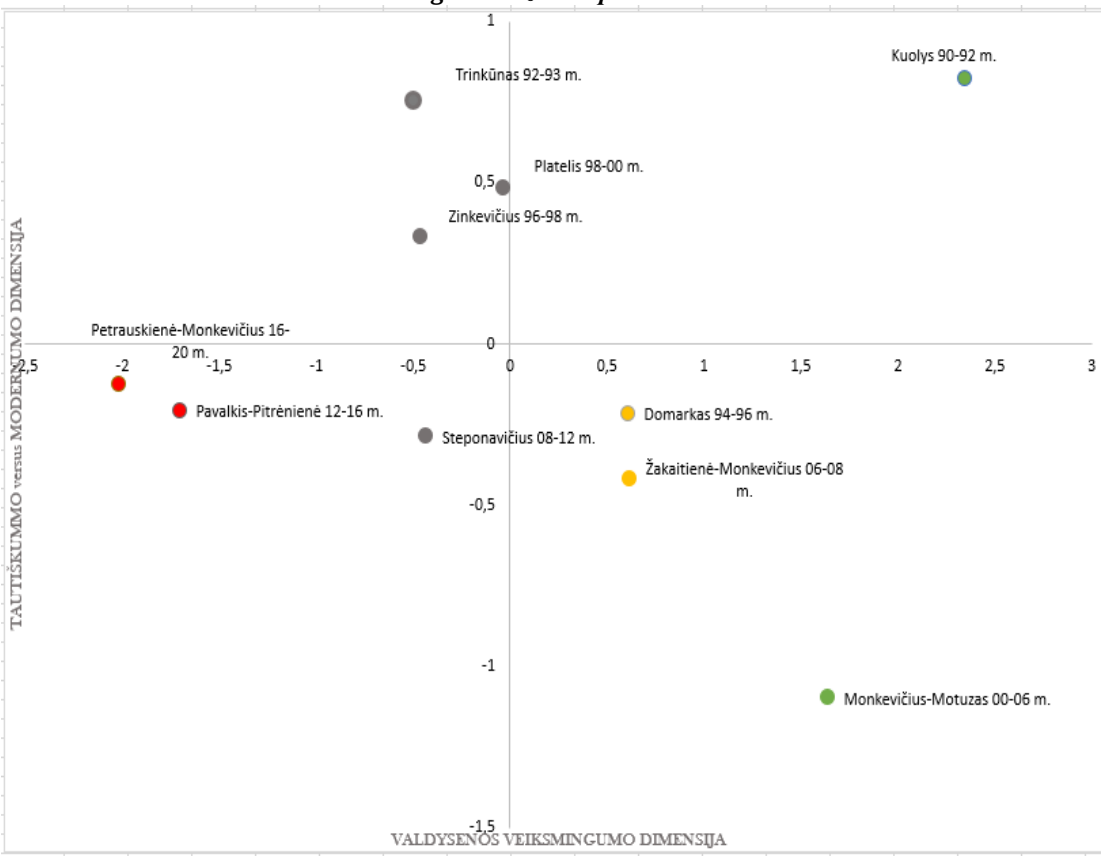

Akivaizdu, kad 1-oji dimensija – abscisių ašis – iš kairės į dešinę žymi nuosekliai didėjantį „valdysenos veiksmingumą“ ir bemaž identiškai atitinka anksčiau nustatytą valdymo laikmečių reitingo statistinį dėsningumą. Tik šiame *žemėlapyje* reitingas sudėliotas horizontaliai. Mažumėlę sudėtingiau interpretuoti 2-ąją dimensiją – ordinačių ašį. Prisimename, jog „Kuolio“ ir „Monkevičiaus–Motuzos“ laikotarpiai apibendrintame reitinge greta vienas kito, pačioje jo viršūnėje, tačiau MDS *žemėlapyje*, vertikalioje „Y“ ašyje, tarp jų yra pats didžiausias atstumas. Akivaizdu, kad ordinačių ašis arba 2-oji dimensija neturi nieko bendro su jau daug kartų minėtu švietimo valdymo laikmečių reitingu. Modelio sugeneruota latentinė dimensija Nr. 2 atspindi jau kai ką kita, tik lieka atsakyti klausimą, ką ji galimai atspindi? Manytina, ordinačių ašiai sąlyginai galima būtų suteikti pavadinimą „Tautiškumo *versus* modernumo dimensija“.

[81] Dzemyda G., Kurasova O., Žilinskas J. (2008). Daugiamačių duomenų vizualizavimo metodai. Vilnius: MII., psl. 67; Borg I. & Groenen P. (1997). Modern Multidimensional Scaling. Theory and Applications. New York: Springer.

Žemėlapio viršuje, virš ordinačių nulio, telkiasi istoriškai ankstyvieji švietimo valdysenos laikotarpiai, kurie objektyviai pasižymėjo labai ryškia nacionaline tautinio atgimimo ideologija. Pastaroji ankstyvuoju posovietiniu Nepriklausomybės laikotarpiu buvo gerokai reikšmingesnė ir stipriau išreikšta nei kairės-dešinės skirtis, tradiciškai taip įprasta politikoje. Atitinkamame *žemėlapio* ruože atsiranda ir tautiškieji dešinieji veikėjai – Kuolys-Zinkevičius-Platelis, jų valdysenos laikmečiai, ir LDDP, vadinasi, sąlyginės kairės atstovas – D. Trinkūnas (ir jo valdysenos laikmetis).

D. Kuolio laikotarpis dėl „dainuojančios revoliucijos" bendro konteksto, dėl anuometinio kraštutinai ryžtingo švietimo sistemos kurso desovietizacijos link, taip pat ir dėl asmeninės ministro lyderystės[82], šiandien visų ekspertų yra vertinamas ypač palankiai. Deja, netrukus dainuojančios revoliucijos svaigulys ir veržlių atgimimo pokyčių džiaugsmas praėjo. Posovietinė valstybė tik vadavosi iš negero paveldo, nelengvai kūrė savo ekonomiką, finansus, viešojo valdymo sistemą. Sparčiai ir giliai vykdyti švietimo modernizaciją anuomet, istoriškai žiūrint, nebuvo pakankamai objektyvių prielaidų. Turima galvoje mokyklų kompiuterizavimas, materialinis aprūpinimas, infrastruktūra, renovacija, orūs atlyginimai, švietimo pagalba, tinklo pertvarka, mokinių pavėžėjimas, europinio modelio link konverguojantis švietimo teisynas, socialinis teisingumas, lygios galimybės švietime ir pan. Bendrojo ugdymo sistemos ir jos valdysenos anuometinė būklė gali būti apibūdinta vienairklės valties analogija. Pačioje Nepriklausomybės atgavimo pradžioje stipriai ir ryžtingai atsispirta nuo kranto – negero sovietinio paveldo, tačiau vėliau spartus plaukimas neįmanomas, todėl švietimo pokyčių ir modernizacijos tempai dėsningai prislopsta.

Todėl nenuostabu, jog D. Trinkūno, Z. Zinkevičiaus, K. Platelio valdysenos laikmečius šiuolaikiniai ekspertai, žvelgiantys į naujausią šalies švietimo istoriją retrospektyviai, geriausiu atveju įvertino tik vidutiniškai. Kaip jau minėta, čia net netenka kalbėti apie kokias nors anų laikmečių valdysenos menamas klaidas ar tariamus blogus darbus – tiesiog ryškiam proveržiui, kokybiniam mokyklos šuoliui į modernizaciją nebuvo objektyvių istorinių–visuomeninių prielaidų. Aptariamas švietimo valdymo *žemėlapio plotas*, esantis aukščiau ordinačių nulio ir jame telpantis ilgesnis laikmetis pasižymi savitų bruožų rinkiniu. Tai – chronologiškai ankstyvas, posovietinis, tautiškas, tradicinis, konservatyvus, prarandantis raidos tempą ir su sparčia modernizacija mažai ką turintis laikotarpis. Pažymėtina, kad modernizacijos daigai galimai ėmė reikštis jau K. Platelio (ir atitinkamos švietimo valdysenos) laikmečiu. Buvo priimta daug savalaikių, į modernizaciją ir ateitį nukreiptų sprendimų (žr. skyrelį 3.1. „*Bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos „laiko juosta": darbinis modelis*"). Deja, bendrojo ugdymo sistema negalėjo pasikeisti staiga, kadangi iš praeities vilkosi tokios „lėtinės" problemos, kaip nesutvarkytas mokyklų tinklas, maži ir po 4-6 mėn. vėluojantys mokytojų atlyginimai, nepakankama kompiuterizacijos sparta, mokyklų renovacijos ir infrastruktūros projektų stoka, etc.

MDS *žemėlapio plotas*, esantis ordinačių ašyje žemiau nulio, žymi modernųjį švietimo valdysenos laikotarpį, sistemos posūkį į modernizaciją. Pačioje ordinačių ašies apačioje ir gana ekstremaliai dešinėje dėsningai atsiduria A. Monkevičiaus ir R. Motuzos laikmetis. Šis laikotarpis, panašiai kaip ir D. Kuolio laikotarpis, žymi ryškų valdysenos veiksmingumo pozityvų proveržį.

Galima sakyti, kad šis laikotarpis žymi tam tikrą visos valstybės ir jos švietimo sistemos raidos lūžį – vadinamąją cenzūrą. Minėtą laikotarpį ir jo starto sąlygas verta aptarti išsamiau. 1998 m., kai LR Prezidentu buvo išrinktas V. Adamkus – iškilus išeivis ir ilgametis aukštas JAV valdininkas – Lietuvoje susiformavo palankios prielaidos euroatlantinei integracijai, spartesniam valsty-

[82] Dariaus Kuolio ministeriavimo startas 1990 m. Kazimieros Danutės Prunskienės vadovaujamoje Sąjūdžio Vyriausybėje nebuvo paprastas. Prie ministerijos vairo stojo 28 m. (!) ministras – pagal tų laikų vadovavimo ir karjeros suvokimą, tai buvo visiška anomalija ir nonsensas. Anuomet egzistavo taikli sąvoka-metafora „raudonieji direktoriai", apibūdinanti sovietinių gamyklų, tarybinių ūkių vadovų, atvirai ar iš dalies oponuojančių atgimimui, korpusą. Prie šios metaforos anuomet pelnytai galima pridėti ir dalies mokyklų, muziejų, teatrų ir pan. direktorius, kurių vyriausias vadovas buvo tik 28 metų, t. y. Lietuvos Respublikos švietimo ir kultūros ministras... Vis dėlto, sutelkęs bendraminčių komandą, turėdamas aiškią vertybinę ir politinę pasaulėžiūrą, disponuodamas asmenybiniu kultūriniu kapitalu, žinodamas, ko siekia, puoselėdamas anuomet dar neįprastą neautoritarinę dialogo kultūrą su bendruomenėmis, Darius Kuolys netrukus tapo pripažintu, autoritetingu viešu lyderiu. Nenuostabu, kad tokias pat geras savybes Darius Kuolys demonstravo ir būdamas Prezidento Valdo Adamkaus patarėju. Nors jau praėjo keli dešimtmečiai, iki šiol Dariaus Kuolio švietimo valdymo laikotarpis daugeliui atrodo ne tik labai patrauklus, bet ir neprilygstamas: „dainuojančios revoliucijos" romantika, veržlūs, gilūs ir prasmingi pokyčiai... Žavėjimąsi minėtu laikmečiu ir anuometės mokyklos atgimimu kalbinami ekspertai išsakydavo ir neformalių kokybinių pokalbių metu. Taigi, net ir dabarties ekspertai gausiai dalijo aptariamam švietimo valdymo laikotarpiui pačius palankiausius įvertinimus.

bės kursui į modernizaciją ir proveržiui apskritai. Žinoma, laikmečiui būdinga ne tik ryški anuometinio šalies vadovo lyderystė, autoritetas, bet ir nemaža faktinė demokratinės valstybės kūrimo pažanga, padaryta per ypatingai trumpą laiką. Netrukus buvo įveiktos Rusijos defolto krizės (1998 m.) pasekmės šalies ūkiui, susiformavo daugiau ar mažiau vykusi ir sąlyginai stabili valstybės sąranga ir jos ūkio sistema (ekonomika ir finansai, viešasis sektorius), susiformavo veržli, ambicingą euroatlantinį kursą imanti užsienio politika, ėmė realiai veikti demokratijos institutai – rinkimų sistema, valdžių atskyrimo principas, laisva žiniasklaida ir kt.

Po 2000-ųjų metų Seimo rinkimų Parlamente valdančią koaliciją sudarė socialdemokratai, liberalai ir tada dar visiškai nauja politinė jėga – „Naujoji sąjunga“. Seimo pirmininku tapo pastarosios politinės jėgos vadas, buvęs generalinis prokuroras A. Paulauskas. Vyriausybės ministrais tapo sąlyginai jauni, ambicingi politikai, tada ir vėliau palikę ryškų (ir visumoje – neprastą) pėdsaką jaunos valstybės kūrimo procese. Tai – D. Grybauskaitė (užsienio reikalų ministrė); kiti ministrai – L. Linkevičius, A. Valionis, V. Blinkevičiūtė. Čia paminėtinas ir tuometinis visiškas naujokas centrinėje valdžioje – A. Monkevičius[83], kuris buvo paskirtas Švietimo ir mokslo ministru. Po neilgai trukusių nekonstruktyvių intrigų valdančiojoje koalicijoje, premjeras R. Paksas buvo atstatydintas ir LR Vyriausybės vadovu tapo itin patyręs ir anuomet labai autoritetingas politikas A. Brazauskas. Toks savitas istorinių aplinkybių, politinių jėgų ir ryškių politinių personalijų derinys sukūrė neblogą sinerginį efektą nuo ekonominės šoko terapijos bei sparčios politinės kaitos iššūkių jau atsigavusioje, sustiprėjusioje ir vakarietiškos modernizacijos ambicingai siekiančioje valstybėje.

Šis veržlus, pozityvus ir rezultatyvus valstybės kūrimo fonas natūraliai atsispindėjo ir švietimo sektoriuje. Tyrėjų sudarytoje bendrojo ugdymo sistemos laiko juostoje sužymėti įvairūs anuomet padaryti savalaikiai, vadybiškai ir politiškai taiklūs, į strateginę ateitį orientuoti švietimo valdysenos sprendimai (žr. 3.1.1 lentelę). Nemažą poveikį darė ir įvairialypę patirtį bendrajame ugdyme, aukštajame moksle ir vietos savivaldoje turėjusio ministro A. Monkevičiaus asmenybė. Paminėtini tokie palankūs demokratiško politiko bruožai kaip pagarba dialogo kultūrai, gebėjimas kantriai ir atidžiai išklausyti interesų grupes, skubotų, nepasvertų sprendimų vengimas, visiškas irzlumo, arogancijos ar konfliktiškumo nebuvimas, taip pat nuoseklus bei apdairus ėjimas užsibrėžtų reikšmingų tikslų link. Ypač palankiai anuometinį ir vėlesnius A. Monkevičiaus vadovavimo laikotarpius linkę vertinti ekspertai, atstovaujantys mokyklų direktorių ir savivaldybių švietimo skyrių vedėjų korpusą. Neformalizuotų kokybinių pokalbių su ekspertais metu įstrigo frazė, kad „ministras A. Monkevičius visada gebėjo laiduoti stabilų ir nuoseklų visos sistemos tobulėjimą“, „vengė skubotų, nepasvertų sprendimų švietime“. Tik nedidelė dalis ekspertų–akademikų ir centrinę valdžią bei LR ŠMMSM atstovaujančių ekspertų buvo linkę A. Monkevičiaus vaidmenį vertinti šiek tiek nuosaikiau.

Kai 2018–2019 m. sandūroje kilo įtampos dėl anuometinės LR ŠMM ir ministrės J. Petrauskienės neapdairių sprendimų, premjeras S. Skvernelis pakvietė A. Monkevičių tapti ministru, akcentuodamas jo išskirtinę politinę patirtį ir vadybinius administracinius gebėjimus švietimo srityje. Savo trumpo darbo Vyriausybėje metu, ministras susilaukė kritikos (netgi iš Prezidentūros), dėl menamo neveiklumo, neryžtingumo. Šio tyrimo metu neformalizuotų kokybinių pokalbių (interviu) metu, A. Monkevičius situaciją pakomentavo šitaip: „*man perėmus vadovavimą Ministerijai, švietimo bendruomenė, mokyklos buvo labai išbalansuotos, sudirgusios. Tai negeras būvis švietime. Mačiau poreikį ir*

[83] A. Monkevičius, anuomet didžiajai politikai nežinoma persona, į Seimo nario ir Švietimo ir mokslo ministro postą atėjo turėdamas unikalią gyvenimišką ir profesinę patirtį: jis dirbo fizikos mokytoju, mokyklos direktoriumi, baigė sociologijos aspirantūrą ir tapo sociologijos mokslų kandidatu (daktaru), buvo Akmenės rajono švietimo skyriaus vedėju, Akmenės rajono tarybos nariu, už ilgametį puikų vadovavimą mokyklai buvo išrinktas „populiariausiu akmeniečiu“, dirbo Šiaulių universiteto katedros vedėju, rektoriaus padėjėju, fakulteto dekanu... Būtent iš pastarojo posto ir nuėjo į didžiąją politiką. Iš tiesų retas kompetencijų bei patirčių derinys – pretendentas gerai išmanė ir bendrąjį ugdymą, ir aukštąjį mokslą, ir vietos savivaldą. Kai 2000 m. A. Monkevičiaus kandidatūra į ministrus buvo pasiūlyta pirmą kartą, didžiosiose medijose nuskambėjo priekaištas, kad į Vyriausybę kviečiami nežinomi žmonės iš provincijos. Išskirtinė pretendento patirtis, neeiliniai pasiekimai, akademinis laipsnis anuomet žiniasklaidos buvo sąmoningai arba dėl neapsižiūrėjimo nutylėti. Paskirtas ministru, A. Monkevičius pradėjo konstruktyvų reformų bei modernizacijos darbą. Kaip rodo ekspertų apklausa, atitinkamas laikotarpis (kartu su D. Kuolio laikotarpiu), vertinamas kaip geriausias per visą tirtą 30 metų švietimo valdysenos laikmetį. Vėliau, kaip patyręs ir funkcionalus politikas, A. Monkevičius buvo ne kartą kviečiamas perimti Švietimo ir mokslo ministerijos vairą, dažniausia tada, kai atsistatydindavo prieš tai darbavęsis ministras. Pasak apibendrintos ekspertų apklausos, visi A. Monkevičiaus vadovauti švietimo valdysenos laikmečiai, išskyrus J. Petrauskienės krizinio valdymo perėmimą kadencijos pabaigoje, buvo vertinami palankiai.

būtinybę visą sistemą pirmiausia nuraminti, stabilizuoti, sugražinti ją į normalaus darbo režimą. Kuomet premjeras S. Skvernelis pasiūlė man staiga vėl atšaukti itin neigiamos reakcijos sulaukusį sprendimą dėl vasaros atostogų trumpinimo, aš nesutikau. Toks chaotiškas tvarkų kaitaliojimas būtų buvęs žalingas... ". Taigi, anuometinis ministro siekis „stabdyti pasibaidžiusius arklius" dalies švietimo ir viešojo valdymo diskurso dalyvių buvo suvoktas (panašu, kad klaidingai) kaip neryžtingumas, vengimas spręsti.

Labai simptomiška buvo ministro A. Monkevičiaus laikysena rezonansinio įvykio[84] Žiežmarių gimnazijoje metu, kuomet buvo paviešintas įrašas, kaip lietuvių kalbos mokytoja nesusivaldydama neleistinai šaukia ant mokinių. Viešumoje, medijose buvo išreikštas iš dalies suprantamas lūkestis, kad emocijų nesuvaldžiusiai pedagogei bus pritaikytos griežtos sankcijos. Visgi nemalonios istorijos akivaizdoje ministras užėmė nuosaikią, raminančią ir taikančią poziciją. Greičiausiai ne todėl, kad pritartų riksmams klasėje, o būtent dėl gilaus supratimo, jog Lietuvoje mokytojai yra pervargę, senstantys, negaunantys teisingo atlyginamo, psichologiškai ne visada pasirengę prasmingam susitikimui su „z-kartos" atstovais (tame galima įžvelgti ir sistemines mokytojų profesinio tobulinimo spragas). Sugebėta į mokytoją pažvelgti ne kaip į nusikaltėlę, bet kaip į auką, o nederamą elgesį traktuoti ne kaip nusikalstamą, o kaip pervargusio, profesiškai perdegusio mokytojo frustracijos išraišką. Šios kelios istorijos taikliai atskleidžia vieno geriausių mūsų šalies švietimo ministrų asmenybinę ir lyderystės tapatybę, kurią apibūdina pasirengimas dialogui, santūrumas, pasitikėjimas kitais ir savimi, nuoširdi humanistinė[85] laikysena, pasirengimas gerbti bet kurio švietimo veikėjo, netgi ir suklydusio, žmogiškąjį bei profesinį orumą.

Palyginimui galima pateikti diametraliai priešingą ministro elgesio ir laikysenos modelį. Verta prisiminti incidentą Telšių gimnazijoje, kuomet tikybos / etikos mokytoja gimnazistams dėstė absurdiškas tiesas apie gėjus-kanibalus. Ministrė J. Petrauskienė atvirai pareikalavo atleisti mokytoją iš darbo[86]. Turimomis žiniomis, minėta mokytoja drastiškų profesinių sankcijų visgi išvengė. Matyt, konservatyvią buitinę pasaulėžiūrą atstovaujantys asmenys savivaldybėje ir vietos švietimo padalinyje tiesiog nepanoro taikyti griežtas ministrės siūlomas sankcijas...

Šiame kontekste aptariami pavyzdžiai verti dėmesio ne patys savaime, bet kaip skirtingų viešos lyderystės tipažų iliustracija. Iš ekspertų vertinimų išplaukiantys kontrastingi, diametraliai priešingi ministrų A. Monkevičiaus ir J. Petrauskienės vaizdiniai nėra kažkoks atsitiktinis artefaktas, bet labai patikimas ir gana objektyvus empirinio tyrimo faktas.

MDS *žemėlapyje* keistai ir iš pirmo žvilgsnio šiek tiek ne vietoje atsiranda švietimo valdysenos laikmetis, kai ministerijai vadovavo V. Domarkas. Pagal chronologinę seką šis laikmetis lyg ir privalėtų atsidurti ankstyvajame, tradiciniame, ikimodernizaciniame laikotarpyje. Visgi ordinačių ašis *žemėlapyje* atspindi ne gryną chronologiją, bet tendenciją į modernizavimo pokyčius švietime. Primintina, kad V. Domarko vadovavimo ministerijai metu buvo priimta daug reikšmingų ir savalaikių sprendimų (žr. 3.1.1 lentelę), pvz., patvirtinti šie dokumentai: „Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos", „Pedagogų rengimo nuostatai", „Pedagogų atestacijos nuostatai", buvo ratifikuota „JT Vaiko teisių apsaugos konvencija", patvirtinti „Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos metmenys" etc. Be to, 1996 m. įkuriamas Nacionalinis egzaminų centras, o Lietuvos mokyklos pirmą kartą dalyvauja TIMSS tarptautiniame tyrime. Retrospektyviai vertinant, šių ir kitų 1994–1996 m. padarytų sprendimų modernizacinis potencialas atrodo pakankamai įtaigiai. Verta prisiminti ir kai kuriuos paties ministro politinės ir kūrybinės asmenybės bruožus. Vadovauti ministerijai V. Domarkas atėjo turėdamas technologijų profesoriaus,

---

[84] https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/ant-vaiku-rekusios-ziezmariu-mokytojos-artima-kolege-jos-bukle-itin-bloga-56-1091120

[85] Vienas iš esminių humanistinės psichologijos ir pedagogikos postulatų, kuriuos diegė šios doktrinos klasikai, yra individo teisės klysti, vadinasi – ir pasitaisyti, prisikelti – pripažinimas. Aloni N. (2011). Humanistic Education. In: Veugelers W. (eds) Education and Humanism. Moral Development and Citizenship Education. SensePublishers. https://doi.org/10.1007/978-94-6091-577-2_3.

[86] https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/skandalas-telsiu-zemaites-gimnazijos-mokytoja-isvadino-homoseksualus-zudikais-ir-kanibalais-233-789332

https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ministre-telsiu-mokytoja-negali-toliau-dirbti.d?id=74487092

universiteto rektoriaus ir netgi LR užsienio reikalų viceministro patirtis, mokėjo užsienio kalbą, buvo „matęs pasaulio“ – dar gūdžiame sovietmetyje 1977–1978 m. buvo išvykęs į ilgalaikę stažuotę keliuose elitiniuose JAV universitetuose. Vertinant iš šiandienos „modernizmo“ pozicijų, V. Domarko asmenybė ir lyderystės tipažas galbūt nebeatrodo itin įspūdingai, bet vertinant istoriškai, nekyla abejonių, kad 1994–1996 m. V. Domarko asmenyje Lietuva turėjo patyrusį, darbingą ir tiems laikams pakankamai modernų ministrą. Toks vertinimas ir atsispindi MDS *žemėlapyje*, kuris sudarytas ekspertinių vertinimų statistinio apibendrinimo pagrindu.

Taigi, pritaikyta serija daugiamačių statistinių metodų padėjo visapusiškai išgryninti, giliau suvokti bei interpretuoti švietimo valdysenos 1990–2020 m. laikmečius, juos palyginti ir pagrįstai sugrupuoti, suklasifikuoti.

3.2.8. Švietimo valdysenos vertinimo pirminių rodiklių reitingo statistiniai dėsningumai

Iki šiol tyrimo ataskaitoje buvo nušviečiama, kaip pagal rodiklių/kriterijų sistemą ekspertai vertino įvairius švietimo valdysenos laikmečius 1990–2020 m. atskirai paėmus, t.y. vertinimo objektu buvo konkrečios švietimo valdysenos laikmečių atkarpos ir jų integravimas, LR Vyriausybių ir švietimo ministrų kadencijos, jų veiksmingumas tobulinant ir modernizuojant bendrojo ugdymo sistemą. Tai leido nustatyti, kurie švietimo valdysenos laikmečiai buvo veiksmingi ir kurie atsiliekantys, taip pat kuriems atitinkamus laikmečius atstovaujantiems lyderiams (ministrams) sekėsi geriau, o kuriems – prasčiau.

Išsamaus nagrinėjimo vertas ir kitas aspektas – kaip įvairūs švietimo valdysenos būklės rodikliai, įvertinti ekspertų, pasireiškė per visą tiriamą 30-ies metų švietimo valdysenos laikotarpį. Kitaip tariant, verta panagrinėti, kurie švietimo valdysenos rodikliai per minėtą ilgą laikotarpį buvo išreikšti stipriai ir palankiai, kurie tik vidutiniškai, o kurie – sąlyginai prastai? Tokio tipo statistinės analizės apibendrinti rezultatai pateikti 3.2.8.1 ir 3.2.8.2 paveiksluose. Aptikti ir pavaizduoti rodiklių reitingo dėsningumai yra diagnostiškai iškalbingi – jie parodo visą gana ilgo 30 metų laikotarpio bendrojo ugdymo sistemos būklės pasiekimų, neišnaudotų galimybių, sąlyginių pralaimėjimų bei nesėkmių „topografiją“. Apibendrinti duomenys parodo, kur ir kaip pasireiškia sistemos pasiekimai ir kur atsiliekama, į kokių problemų ir iššūkių įveikimą mūsų šalies švietimo valdysena turėtų susikoncentruoti artimiausioje bei vidutinio nuotolio ateityje.

3.2.8.1. pav. „Proveržio svarbiausiuose švietimo valdysenos ruožuose vertinimas“, pirminių rodiklių reitingo pasiskirstymas per visą švietimo valdysenos laiko juostą 1990-2020 m.; N=439

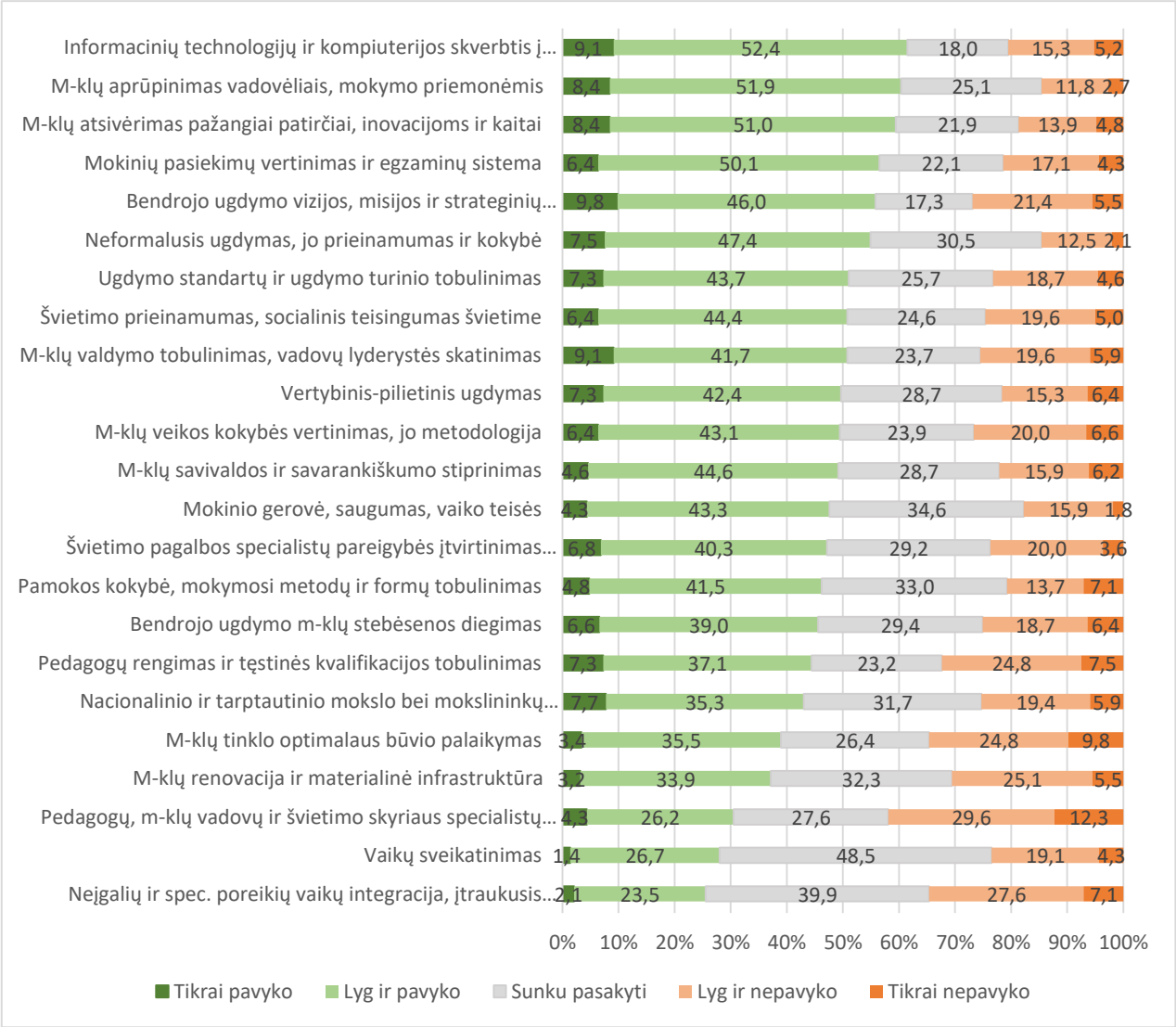

3.2.8.2. pav. „Švietimo valdysenos laikmečio „charakterio“ vertinimas“, semantinio diferencialo pirminių rodiklių reitingo pasiskirstymas per visą švietimo valdysenos laiko juostą 1990-2020 m.; N=439

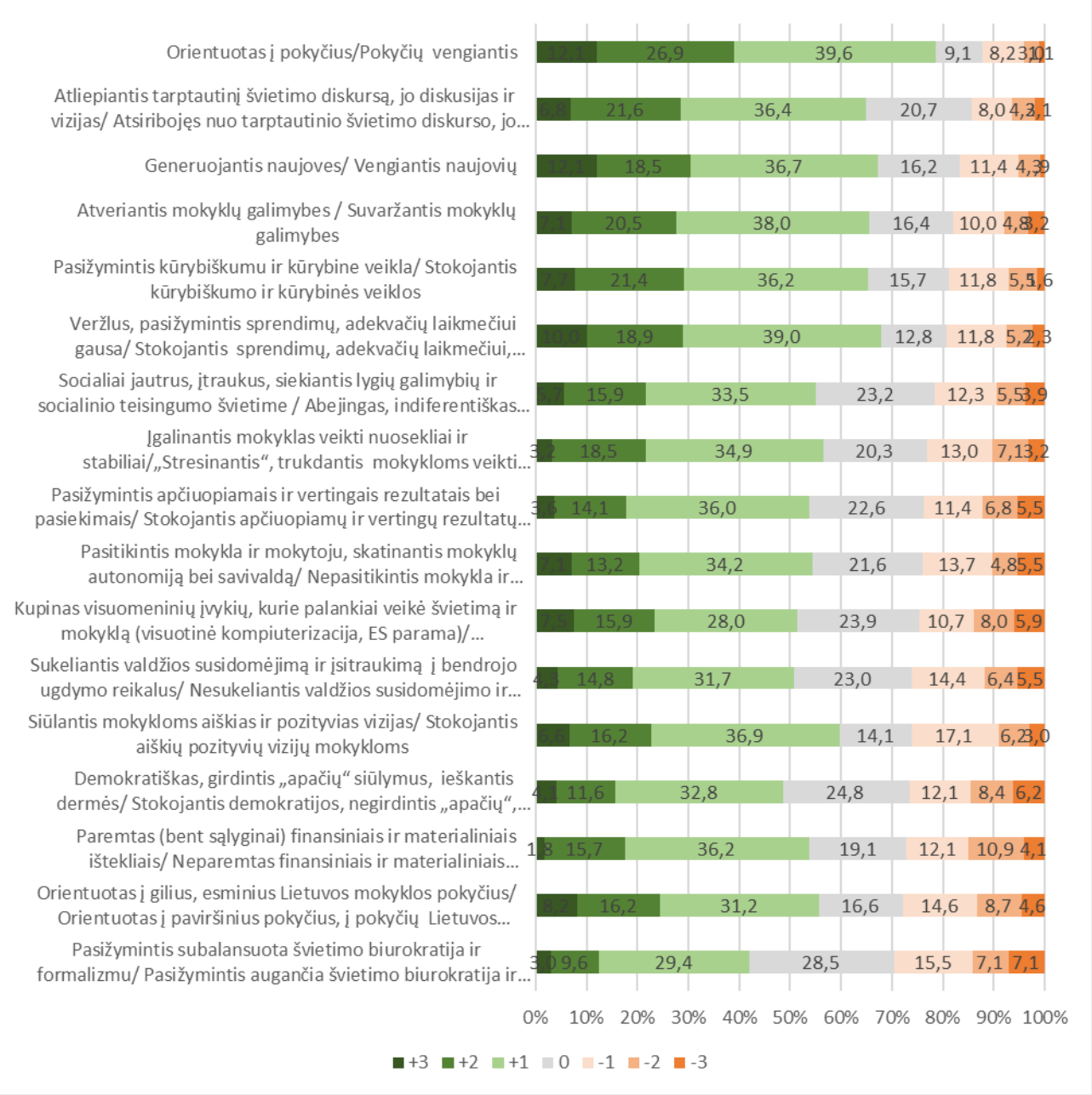

Aptikti statistiniai dėsningumai, reprezentuojantys bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdysenos būklę reikalauja gilesnės interpretacijos. Gana paradoksaliai pačioje švietimo valdysenos ruožų reitingo viršūnėje (žr. 3.2.8.1 pav.) atsiduria rodiklis „informacinių technologijų ir kompiuterijos skverbtis į mokyklas“. Šioje ataskaitoje jau minėta, kad bemaž dešimt metų – nuo 1990 iki 2000 m. imtinai, šis rodiklis mūsų šalyje akivaizdžiai šlubavo dėl objektyvių istorinių bei sociokultūrinių priežasčių. Visgi sutelktų valstybės ir švietimo bendruomenės pastangų dėka šioje srityje buvo padarytas įspūdingas pozityvus proveržis. Pažanga buvo tokia neabejotina ir ryški, jog nepaisant nepalankaus starto, ilgame 23 pirminių rodiklių reitinge „kompiuterizacija“ atsidūrė pačioje reitingo viršūnėje. Šį rodiklį palankiai vertina bemaž 2/3 ekspertų (9,1+52,4=61,5%). Palankiai vertinamas ir toks rodiklis, kaip „Mokyklų aprūpinimas vadovėliais ir mokymo priemonėmis“ bei daugelis kitų.

Prasminga aptarti ir žemiausius reitingo vertinimus. Šie vertinimai atskleidžia švietimo sistemos ruožus ir problemas, kurias nelabai sekėsi tvarkyti per visus 30 metų – nuo 1990 iki 2020 m.

Neigiamų procentinių taškų rekordininkai yra tokie rodikliai kaip „Pedagogų, mokyklų vadovų ir švietimo skyriaus specialistų darbo apmokėjimas“ (41,9 %), „Mokyklų tinklo optimalaus būvio palaikymas“ (34,6 %), „Neįgaliųjų ir spec. poreikių vaikų integracija, įtraukusis ugdymas bei inkliuzija“ (34,6 %).

Skausminga mokyklų tinklo pertvarkos problema reikalauja išsamesnio komentaro. Mokyklų tinklo pertvarka šalyje buvo pradėta ryžtingiau ir centralizuotai vykdyti apie 2003-2004 metus ir daugiau ar mažiau sklandžiai tęsėsi iki pat 2008–2009 m. Sulėtėjimo priežastis, panašu, buvo pasaulinė finansų krizė, peraugusi į pasaulinę ūkio krizę ir skaudžiai atsiliepusi LR biudžetui. Vėliau tinklo reformos tempai nuslopo, viskas buvo palikta natūraliai savieigai... Nors būta gerų išimčių, visos 60 šalies savivaldybių, kurios yra ir daugumos mokyklų steigėjos, visgi pritrūko ryžto bei politinės valios tęsti tinklo pertvarką savarankiškai, be vieningo centralizuoto nurodymo. O tuo tarpu centralizuoto paraginimo pristigo. Tinklo pertvarka vietos bendruomenių ir vietinių rinkėjų akimis visada yra nepageidautina, skausminga, nors objektyviai ir būtina. Gyventojai, kurie yra ir rinkėjai, sutelktai „spaudžia“ vietos politikus, savo Seimo narį vienmandatininką, kad vietos mokyklėlė jokiomis aplinkybėmis nebūtų uždaryta ar reorganizuota. Ir tai suveikia kaip tinklo optimizavimo stabdis. Toks specifinis humanizmas ir „gailestis“ sukūrė gęstančių, neperspektyvių mokyklų menkai urbanizuotose vietovėse kaupimosi fenomeną. Kaip rodo daugelis tyrimų (tame tarpe ir šis tyrimas), tikimybė, jog mokymosi pasiekimai tokio „gęstančio“ tipo mokykloje bus prasti, stipriai išauga. Žinoma, žvelgiant iš platesnės istorinės ir kultūrinės perspektyvos, mokyklos uždarymas kaime ar miestelyje neretai yra ypatingas įvykis netgi kokių 500 m. retrospektyvos požiūriu. Istorija fiksuoja, kada miestelis įkurtas, kada atsirado pirmoji bažnyčia, dvaras, malūnas, mokykla, vaistinė... ir staiga 21 a. susiklosto tokios demografinės aplinkybės, kad viešo intereso ir vaikų gerovės vardan mokyklą privalu uždaryti ir nebetęsti jos agonijos. Šiuo požiūriu įvykis yra skausmingas, traumuojantis bendruomenę, čia gimusius ir mokyklą lankiusius asmenis.

Ryžtingesnes pastangas atgaivinti taip būtiną, bet akivaizdžiai pavėluotą mokyklų tinklo permanentinę pertvarką pademonstravo tik dabartinė LR Vyriausybė (premjerė I. Šimonytė ir ministrė J. Šiugždinienė). Visgi dabartinė tinklo pertvarka yra gana vienpusiška, savivaldybėms tiesiog yra nuleista direktyva dėl klasių komplektavimo ir mokinių skaičiaus. Tokio demokratinės ir kūrybinės sąveikos lygio, koks buvo 2003–2008 m. tinklo pertvarkos metu, šiuo metu, deja, pasigendama. Anuomet centrinės valdžios atstovai nuosekliai ir individualiai dirbo su pavienėmis savivaldybėmis, jų politiniais lyderiais, mokyklų direktoriais ir mokyklų bendruomenėmis, buvo bendromis pastangomis ir kūrybiškai ieškoma konkrečių sprendimų. Stokojama mokyklų tinklo pertvarkos reformos sąryšių su atitinkamos vietovės strateginiu planavimu.

Sąlyginai prastai vertinamas ir toks rodiklis, kaip „Pedagogų rengimas ir tęstinis kvalifikacijos tobulinimas“. Šio rodiklio nepalankus vertinimas siekia 32,3 proc. Negalima teigti, kad per 30 m. valstybėje ir švietimo sistemoje minėtais klausimais nebuvo dirbama. Prisiminkime, jog minėtų švietimo ruožų startas atsikūrusios valstybės ištakose buvo prastokas. Deja, priešingai nei mokyklų kompiuterizacijos rodiklio atveju, įspūdingo proveržio aptariamų rodiklių srityje net ir vėliau nepavyko pasiekti. Išvardinti rodikliai išlieka iššūkiu ir šiandieninei mokyklai bei bendrojo ugdymo sistemai – tai atsispindi ir ekspertų nuomonės pagrindu sudarytame rodiklių reitinge.

Daugiau kaip ¼ ekspertų nepalankiai vertina rodiklį „Nacionalinio ir tarptautinio mokslo bei mokslininkų telkimas mokyklos tobulinimui“. Lietuvoje ilgą laiką funkcionavo sąlyginai masinė edukologijos doktorantūra, kurios kiekybiniai užmojai, doktorantų skaičius galbūt šiek tiek sumažėjo tik pastaruoju metu. Deja, šalyje akivaizdžiai stinga disertacijų, kurios būtų pašvęstos būtent mokyklinei pedagogikai, mokyklinei socializacijai, pamokos ir ugdymo turinio kokybės reikmėms.

Taip jau susiklostė, kad šalies universitetai, jų akademiniai padaliniai ir mokslininkai neskuba savo tyrimų tematikos[87] sieti su bendrojo ugdymo sistema. Šalies universitetuose figūruoja tik bendro profilio edukologijos katedros, o specializuotų akademinių padalinių – dalykų didaktikų,

[87] Nereikėtų manyti, kad kalbama vien apie edukologijos mokslo kryptį. Bendrojo ugdymo mokyklai ir atitinkamai švietimo pakopai gali pasitarnauti daug kitų mokslų – psichologija (raidos, pedagoginė ir specialioji); vaikystės studijos (angl. *childhood studies*); sociologija, socializacijos ir socialinės nelygybės teorijos; vaiko teisės; visuomenės sveikata ir pediatrija; žmogiškųjų išteklių vadyba; socialinė ir švietimo ekonomika etc.

ankstyvojo ugdymo, socializacijos ir vertybinio ugdymo, medijų, sveikos gyvensenos edukacijos ir kt. akivaizdžiai stinga[88]. Tam tikru metu buvo susiklostęs netgi savo esme ydingas ir tolimų neigiamų pasekmių turintis laikmetis, kai edukacinio / pedagoginio profilio akademiniai padaliniai, jų personalas sąmoningai keitė savo tapatybę ir formalias iškabas, bandydami užimti naudingesnes „konjunktūrines“ nišas vadybos, viešojo administravimo, socialinio darbo etc. studijų srityje. Lietuvos aukštojo mokslo ir universitetų sektoriuje nepasireiškia tokia moderni tendencija, kaip bendro teorinio–filosofinio profilio edukacinių katedrų redukcija ir specializuotų, į švietimo praktinius poreikius orientuotų akademinių padalinių, tyrimų centrų gausėjimas.

Minėtos neigiamos tendencijos iš dalies susiję su demografine duobe, studentų stygiumi ir krepšelio metodika, kuri numato, jog, nesant studentų, neturi būti finansuojama ir katedra. Tokia abejotina aukštojo mokslo valdysenos praktika ir politika galioja, nors atitinkamos srities ekspertinių žinių institucinis puoselėjimas valstybei yra būtinas, visiškai atsietai nuo studijuojančiųjų skaičiaus ir grynai ekonominio fiskalinio konkrečios studijų programos rentabilumo. Pamirštama, kad universitetinio mokslo misija yra ne vien tik į studijos. Lietuvoje studentų procentinis pasiskirstymas pagal studijų kryptis – socialiniai, gamtos mokslai, menai, technologijos etc. – per daug nesiskiria nuo pažangių šalių ir atitinka modernios postindustrinės visuomenės, taip pat paslaugų ekonomikos ir gerovės valstybės poreikius.

Deja, buvo paskleistas ir iki šiol tebeklajoja klaidinantis mitas, jog Lietuvoje, esą, yra ryškiai per daug socialinių ir humanitarinių mokslų studijų vietų, o gamtos ir technologijų labai trūksta. Esą, kraštui tai pražūtinga. Skirstant lėšas, doktorantūros, docentūros ir profesūros vietas ėmė reikštis latentinė diskriminacija, kai atsiranda menamai „labai vertingi“, remtini ir „mažai vertingi“ mokslai bei studijų kryptys. Šioje hierarchijoje socialiniai mokslai stoviniuoja bemaž ant paskutinio laiptelio. Humanitarika, ypač atlikėjų menas, kotiruojamas žymiai aukščiau. Savo ruožtu edukologija šioje mokslų „vertingumo hierarchijoje“[89] suvokiama kaip dar silpnesnis ir dar mažiau remtinas mokslas nei kiti socialiniai mokslai, tokie kaip ekonomika, teisė, politologija, vadyba ir psichologija. Tyrimo ataskaitos autorių nuomone, išdėstytos aplinkybės, ugdymo mokslo vidinė ir išorinė marginalizacija daro neigiamą poveikį ugdymo mokslui ir jo bendradarbiavimo su švietimo praktika bei mokykla būklei.

Apibūdinta ydinga ugdymo mokslo diskriminavimo praktika ir mokslo politika, jeigu ją tinkamai performatuoti, pakoreguoti, atvertų dideles neišnaudotas galimybes įtvirtinti ugdymo mokslo kokybę, visokeriopai stiprinti šios mokslo šakos ryšius su bendrojo ugdymo praktika. Juk sunku būtų įrodinėti, kad konkrečių mokslų būklė šalyje, pvz., teisės, medicinos etc., pozityviai nepaveikia atitinkamų praktikos sričių – teisingumo vykdymo, sveikatos apsaugos ir pan. Taigi, švietimo ir bendrojo ugdymo sistemos būvio pozityvi kaita, visų laukiamas proveržis, be kita ko, turėtų būti kompleksiškai siejami su: 1) smūginėmis investicijomis į ugdymo mokslą; 2) valstybės socialinio užsakymo ir padidintų reikalavimų išgryninimu šiai mokslo šakai; 3) mokslo ir praktikos ryšių stiprinimu; 4) duomenimis grįsto valdymo principų (angl. *Data Drive Government*) įtvirtinimu švietime ir jo valdysenoje.

Greta įvairių švietimo sistemos ir jos valdysenos ruožų vertinimo, ekspertai vertino ir valdysenos „charakterį“. Atitinkamų rodiklių reitingas pateikiamas 3.2.8.2 pav. Aptiktus statistinius reitingo dėsningumus privalu pakomentuoti, interpretuoti. Pačioje 17–kos rodiklių reitingo viršūnėje atsiduria švietimo rodiklis „Orientuotas į pokyčius/pokyčių vengiantis“. Visumoje palankiai minėtą rodiklį įvertino net 78,6 proc. ekspertų. Tenka konstatuoti, kad pokyčių mūsų šalies bendrojo ugdymo sistemoje tikrai netrūko.

Diagnostiškai iškalbingas yra ir kitas rodiklis, skirtas pokyčių švietime vertinimui – buvo klausiama, ar švietimas mūsų šalyje: „Orientuotas į gilius, esminius Lietuvos mokyklos pokyčius, ar

[88] Merkys, G. (2004). Edukologija. In: Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos. Sudarytojas Viliūnas, G. Vilnius: LII.

[89] Edukologijos mokslo latentinių diskriminavimo užuomazgų galima įžvelgti ir Vakarų šalių moksle, pvz., beveik nebūna precedentų, jog klasikinio universiteto rektoriumi būtų renkamas psichologinių – pedagoginių mokslų atstovas, tuo tarpu iškilių humanitarų neretai pasitaiko. Visgi Lietuvoje ši diskriminacija įgauna akivaizdžią ir gana brutalią formą.

orientuotas į paviršinius pokyčius į pokyčių Lietuvos švietime imitavimą“. Šis rodiklis surinko 27,3 nepalankaus vertinimo procentus ir reitinge užima antrą poziciją nuo galo. Jei pirmasis paminėtas rodiklis akcentuoja pokyčių kiekybę, tai pastarasis rodiklis atspindi pokyčių kokybę.

Taigi, galima būtų pagrįstai diskutuoti, ar visi pokyčiai per tirtą 3 dešimtmečių laikotarpį buvo nuoseklūs ir prasmingi, ar visi jie buvo sutelkti ir koordinuoti, ar kartais prieštaravo vieni kitiems, stabdė tai, kas jau buvo anksčiau padaryta, ar visi švietimo pokyčiai buvo pakankamai ir demokratiškai išdiskutuoti interesų grupėse[90]?

Diagnostiškai iškalbingi yra ir kiti sudaryto reitingo pačioje apačioje atsiduriantys švietimo valdysenos „charakterio“ rodikliai. Pačioje reitingo apačioje figūruoja rodiklis, kurio formuluotė yra tokia: „Pasižymintis subalansuota švietimo biurokratija ir formalizmu pasižymintis augančia švietimo biurokratija ir formalizmu“. Minėtas rodiklis surinko 29,9 proc. nepalankių vertinimų. Mokytojas, mokyklos administracija, vietos švietimo padalinys Lietuvoje yra tiesiog užpilti pertekline biurokratija. Tai neabejotinai blokuoja tiek pedagoginę kūrybą, tiek ir vadybinę kūrybą, be kurios mokyklos didaktinės ir organizacinės kultūros puoselėjimas vargu ar yra įmanomas. Pasak apibendrintos ekspertų apklausos, perteklinė biurokratija, „popierizmas“ lydėjo mūsų mokyklą per visus 30 Nepriklausomybės metų ir, deja, tebelydi iki šiol. Švietimo sektoriuje paskelbta ir patvirtinta gausybė formalių tvarkos aprašų, reglamentų, gairių, instrukcijų, rekomendacijų etc. Neformalizuotų kokybinių interviu metu ekspertai nuosekliai pabrėžė, kad smulkmeniškos reglamentacijos yra aiškiai per daug, stokojama valdysenos metodologijos, kuomet vertinama ne pagal procedūras ir procesą, bet pagal faktinius rezultatus. Pasak ekspertų, didelė dalis instrukcijų ir teisės aktų realiai neveikia, nekuria jokios pridėtinės vertės arba dar blogiau – tik trukdo. Tokie neveiksmingi „reguliaminai“ turėtų būti atšaukimai arba esmingai koreguojami. Tikslinga ateityje atlikti švietimo teisyno „audito“ tyrimą, taip pat palyginamąją studiją, kiek ir kokių švietimą reguliuojančių teisės aktų per X laikotarpį priimta, tarkime Estijoje ar Suomijoje – šalyse, kurių švietimo sistemų veiksmingumas yra pagrįstas tarptautiniais duomenimis ir kuriuo kitos šalys bando sekti ar sau prisitaikyti. Šis pastebėjimas ir rekomendacija atitinka LR 18-siosVyriausybės siekius. Rinkimų į LR Seimą kampanijos metu dabartinės valdančiosios daugumos atstovai suformulavo savalaikį ir išmintingą rinkiminį pažadą, kurio esmė – mažiau yra geriau ir daugiau. Taikliai pastebėta, kad Lietuvoje teisės aktų leidžiama per daug ir labai skubotai, todėl buvo įsipareigota pirmiausiai neskubėti ir siekti teisėkūros kokybės.

Ateityje privalu pasiekti tokį sistemos būvį, kuriame didžioji dalis mokyklos pedagoginio ir vadovaujančio personalo energijos, laiko išteklių atitektų tiesioginiam darbui su ugdytiniais ir kūrybai, o ne popierizmui. Šiuo metu aptariamas santykis – popierizmas / biurokratija versus kūryba – mūsų švietimo sistemoje tebėra ydingai išbalansuotas[91].

---

[90] Sąlyginai retas, bet pozityvus pavyzdys galėtų būti 2004 m. startavusi MTP – Mokyklų tobulinimo programa, kurios centre buvo ryžtingas centrinės valdžios bandymas pirmą kartą Lietuvos švietimo istorijoje ryžtingai optimizuoti mokyklų tinklą. https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/svietimas/kiti/MokTinklas_1-113.pdf

Reforma turėjo neblogą materialinį pamatą, kurį sudarė tarptautinės paskolos ir nacionalinės investicijos. Į pozityvią kaitą įsitraukusios mokyklos paprastai gaudavo paskatų paketą – pastatų renovaciją, kompiuterizaciją ir pan. Nemaža dalis savivaldybių ir mokyklų anuomet iš inercijos vengė tinklo pertvarkos, tiksliau pasakius, vengė vadinamojo „išsigryninimo“. Dažna mokykla svajojo apie gimnazijos statusą, tačiau tapo pagrindine mokykla ir pan. Visgi tuometinė ministerija ir jos specialistai inicijavo ir nuosekliai vykdė neprecedentinę reformos viešosios naudos ir ekonominės būtinybės išaiškinimo kampaniją, organizavo tęstines diskusijas, mokymus, skirtus tiek mokyklų bendruomenėmis, tiek savivaldybių administracijoms, merams ir vicemerams, kuruojantiems švietimą. Minėtoji mokyklų tinklo pertvarkos reforma Lietuvoje iš esmės pavyko, nepaisant to, kad nemažai interesų grupių pradžioje reformai nepritarė ir netgi priešinosi. Prastėjančios demografijos sąlygomis tinklo reforma privalėjo būti permanentinė, deja, dėl įvairių priežasčių kitose Vyriausybėse ji neturėjo nuoseklaus tęstinumo, prigeso, prarado tempą. Prie konkrečių mokyklų tinklo optimizacijos sprendimų kiek ryžtingiau sugrįžo tik dabartinė 18-oji LR Vyriausybė ir jos ministrė J. Šiugždinienė.

[91] Aktualus pavyzdys – „Tūkstantmečio mokyklų programa“. Pagirtina, kad centrinė valdžia investuoja į mokyklas, vykdo savo rinkiminius pažadus ir Vyriausybės programą. Visgi 2022 m. pavasarį – vasarą mokyklos, švietimo skyriai, savivaldybių vadovai ir net centrinės valdžios grandyse dirbantys vedantieji LR ŠMSM bei NŠA specialistai buvo įsprausti į ekstremaliai suspaustus, stresą keliančius laiko rėmus. Ar buvo galimybė švietimo subjektams ramiai, demokratiškai išdiskutuoti, kaip kuriai savivaldybei ir mokyklai kuo sklandžiau įsilieti į TŪM programą? Klausimas retorinis. Minėtas iššūkis – TUM paraiškų parengimas, sutapo su mokslo metų pabaiga ir brandos egzaminų organiza-

Švietimo rodiklis „Demokratiškas, girdintis „apačių“ siūlymus, ieškantis dermės / Stokojantis demokratijos, negirdintis „apačių“, direktyvus“ surinko 26,7 proc. nepalankių vertinimų. Kitaip tariant, daugiau nei kas ketvirtas ekspertas yra linkęs minėtą rodiklį vertinti nepalankiai per visus 30 metų. Su ką tik aptartu rodikliu idėjiškai susišaukia rodiklis „Pasitikintis mokykla ir mokytoju, skatinantis mokyklų autonomiją bei savivaldą / Nepasitikintis mokykla ir mokytoju, suvaržantis mokyklų autonomiją bei savivaldą“. Šį rodiklį nepalankiai vertino bemaž kas ketvirtas ekspertas (24 proc.).

Tiriamų požymių struktūron sąmoningai buvo įtrauktas rodiklis, kuris netiesiogiai parodo subjektyviai suvoktą bendrojo ugdymo sistemos svarbą (arba jos deficitą) bendroje valstybės sąrangoje. Šio švietimo rodiklio formuluotė: „Sukeliantis valdžios susidomėjimą ir įsitraukimą į bendrojo ugdymo reikalus / Nesukeliantis valdžios susidomėjimo ir įsitraukimo į bendrojo ugdymo reikalus“. Rodiklis surinko 26,3 nepalankaus vertinimo procentus. Iš tiesų, Lietuvai būdinga tendencija, kad aukštoji centrinė šalies valdžia, sprendimų priėmėjai bendruoju ugdymu paprastai per daug nesidomi. Tas pats pasakytina ir apie didžiąsias medijas. Lietuvos viešajame medijų diskurse akivaizdžiai stokojama nuoseklaus, gilaus ir nuoširdaus dėmesio bendrojo ugdymo sistemai, švietimo reikalams. Tokia nuoširdaus susidomėjimo švietimu deficito būklė akimirksniu pasikeičia tik tada (deja, tik laikinai), kai įvyksta koks nors rezonansinis įvykis ar skandalas, pvz. profsąjungų aktyvistai suorganizuoja kelių savaičių trukmės „sėdėjimo–gulėjimo“ streiką ministerijos patalpose arba daugiau nei 1/3 neišlaiko VBE, nufilmuojamas ir paviešinamas koks nors skandalingas įvykis regionų mokyklose etc.

Lietuvoje mažai turime precedentų, kai švietimo reikalai buvo tapę centrinės valdžios aukštųjų sprendimų priėmėjų nuoseklaus ir nuoširdaus strateginio dėmesio objektu. Pastaruoju metu sąlyginę pozityvią išimtį sudaro nebent „Parlamentinių partijų susitarimas dėl švietimo“ ar kitos panašaus strateginio formato akcijos. Deja, tokių reikšmingų epizodų per visą 30 m. laikotarpį buvo vienetai.

Palyginimui, kitose išsivysčiusiose valstybėse bendrojo ugdymo ir švietimo reikalų, prireikus ar išryškėjus krizei, imasi netgi valstybių lyderiai[92], o strategiškai reikalingi ir kardinalūs spren-

---

vimo rūpesčiais. Mūsų šalies mokykloms ir valdantiesiems dažniau reiktų vadovautis išmintinga sentencija – „neskubėk ir būsi pirmas“. Įdomu būtų atlikti tyrimus, ar tokia artėjančio termino (angl. „*deadline presing*“) kultūra, tiksliau pasakius – ydinga subkultūra, apskritai pasireiškia šalyse, į kurių švietimo sistemas ir jų laimėjimus norėtume lygiuotis, pvz., Suomijoje, Estijoje?

[92] Galima pateikti kelis tipinius pavyzdžius iš VFR ir JAV švietimo istorijos ir palyginti, kokia laikysena švietimo sukrėtimų akivaizdoje yra būdinga didžiųjų valstybių lyderiams ir Lietuvos atstovams.

Pvz., TIMSS tyrimas startavo 1996 m. ir jame prastai, netgi labai nuviliančiai, pasirodė ir Vokietijos, ir Lietuvos mokiniai. Vokietijoje įvyko vadinamasis „TIMSS šokas“, kuris, nors ir šiek tiek nuslūgęs, Vokietijoje tebesitęsia iki šiol – plačioji Vokietijos visuomenė nuolat seka TIMSS ir PISA tyrimų rezultatus ir diskursą. Šokas Vokietijos valdžioje ir visuomenėje 1996 m. kilo dėl netikėtai išryškėjusių prieštaravimų tarp: 1) ligtolinių neprecedentinių Vokietijos pasiekimų aukštųjų technologijų ir gamybos srityje, 2) iki tol vyravusių iliuzorinių vaizdinių apie „tobulą“ Vokietijos švietimo sistemą ir 3) prastų mokinių pasiekimų gamtos mokslų srityje, kurie kelia egzistencinę riziką pramoninės valstybės ateičiai. „TIMSS šoko“ diskursas Vokietijoje peržengė švietimo sistemos vidines ribas – laike įsitęsęs procesas plėtojosi kanclerio H. Kohlio vyriausybės, federalinių žemių, mokslo ir visuomeninių organizacijų lygmeniu, plačiai dalyvaujant didžiosioms medijoms. Ties TIMSS, ir kiek vėliau – ties PISA problematika bei iššūkiais ryžtingai susitelkė elitiniai Vokietijos universitetai ir vedantieji mokslininkai, o šitoks susitelkimo bei gilios refleksijos būvis tęsiasi iki šiol – Vokietijoje iš TIMSS ir PISA tyrimų duomenų apginama gausybė edukologijos, psichologijos ir sociologijos disertacijų. Lietuvoje situacija kardinaliai kitokia. Šioks toks TIMSS šokas, „audros stiklinėje“ pavidalu 1996 m. įvyko ir Lietuvoje. Priešingai nei Vokietijoje, jis nepasiekė nei tokios visuomeninės įtampos, nei nacionalinės žiniasklaidos nuoseklaus dėmesio, nei centrinės valdžios įsitraukimo, nei tęstinumo laike. TIMSS Lietuvoje rutuliojosi uždaro ir nedidelio švietimo ekspertų rato viduje, visas interesas laikėsi ant nedidelės patriotiškai nusiteikusių ir švietimo modernizavimu bei kokybe nuoširdžiai susirūpinusių specialistų grupelės tinklaveikos. Išskirtinis Lietuvos bruožas tas, kad TIMSS šoko akivaizdoje tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų problematika, atmetus pavienes išimtis, nesusidomėjo Lietuvos universitetai ir mokslininkai. Iš esmės tokia būklė nepakitusi išliko iki šių dienų. Simptomiška, kad po „TIMSS šoko“ Vokietijoje 2000 m. įvyko „PISA šokas“ ir nacionalinio lygmens diskursas apie bendrojo ugdymo būklę federalinėje valstybėje tęsėsi toliau.

Verta dėmesio ir JAV istorinė patirtis, kai švietimo būklės ir sektorinės politikos reikalai buvo pakylėti į bendro nacionalinio diskurso lygį. Keli iškalbingi faktai: 1. Švietimo privilegijų numatymas karo veteranams 1944 m. 2. JAV visuomenės ir elito reakcija į pirmojo sovietų dirbtinio palydovo („sputniko“) paleidimą 1957 m. Įvykis JAV sukė-

dimai daromi ryžtingai, nevilkinant ir problemų beviltiškai neužleidžiant. Lietuvoje gi švietimo, bendrojo ugdymo diskursas paprastai vystosi kaip uždaras, vidinis–žinybinis reikalas, kurio problematika į bendro nacionalinio diskurso lygį praktiškai nepakyla. Neabejotina, mūsų šalyje švietimo sistema, bent jau formaliai žiūrinti, valdoma demokratiškai, priimami visi reikalingi LR Seimo lygmens įstatymai, LR Vyriausybės nutarimai, ministro įsakymai. Opi problema, kad bendrojo ugdymo ir apskritai švietimo problemų svarstymas, sprendimų paieškos neprasimuša į bendro nacionalinio diskurso lygį, nepraeina atitinkamos diskurso fazės, taip būtinos kuriančiai ir dalyvaujančiai demokratijai. Vizijos, sprendimai dėl švietimo ir mokyklos generuojami uždarose žinybinėse grupėse ir direktyviai bei skubotai numetami švietimo subjektams vykdyti. Toks švietimo valdysenos modelis Lietuvoje *de facto* susiformavo nelyginant ydinga „paprotinės moralės“ norma ir anaiptol nėra suvokiamas kaip deviacija ir nuokrypis nuo tikrosios demokratijos normų ir modernios valdysenos normų.

Lietuvoje aukštieji sprendimų priėmėjai dažnai kalba apie švietimą su patosu, demonstratyviu rūpesčiu, dalina pažadus ir pristato gražias vizijas, kurios būtinai bus įgyvendintos, tik kažkada gerokai vėliau, tolimesnėje ateityje, ateinančioje kadencijoje... Deja, iš tiesų švietimo sistema, mokyklų sektorius, to neafišuojant, daugelio įtakingų viešųjų lyderių, panašu, yra suvokiami kaip marginalus[93] sektorius.

Švietimo rodiklis: „Paremtas (bent sąlyginai) finansiniais ir materialiniais ištekliais / Neparemtas finansiniais ir materialiniais ištekliais, skurstantis“ surinko 27,1 proc. nepalankių vertinimų. Pažymėtina, kad palankaus vertinimo procentinis dažnis pagal aptariamą rodiklį yra gerokai didesnis ir siekia 53,7 proc. Apskritai nederėtų teigti, kad šioje srityje nėra jokių valdžios ir valstybės pastangų. Pagirtina, jog parlamentinių partijų susitarime dėl švietimo numatyti konkretūs įsipareigojimai ir pozityvūs pokyčiai.

Visgi konkretūs bendrojo ugdymo sistemos marginalizacijos požymiai išlieka. Apie tai byloja konkretūs viešai prieinami skaičiai ir statistiniai duomenys. Štai tik keletas iš jų. Antai gimnazisto pietūs 2022 m. kainuoja apie 1,90 (!) euro, dar 0,70 centų atitenka vadinamiesiems priešpiečiams, o jaunesniems mokinukams atitinkamai nustatyti dar kuklesni įkainiai...

Didesnioji dalis Lietuvoje dirbančių mokytojų šiandien neturi pilno etato. Lietuvos mokytojų, turinčių 14 metų ir didesnį darbo stažą, atlyginimas 2018 m. duomenimis buvo pats žemiausias tarp OECD (EBPO) šalių. 2021 m. duomenys jau šiek tiek geresni[94]. Lietuvos BVP *pro capita* yra 2,6 karto didesnis už analogišką Kolumbijos rodiklį, tačiau, pvz., Lietuvos mokytojų atlyginimo vidurkis siekia bemaž tik 60 proc. mokytojo, dirbančio Kolumbijoje, vidutinio atlyginimo (lyginama pasvėrus perkamąją galią). Lietuvos BVP *pro capita* yra didesnis nei Portugalijos – šalies, kurioje nebuvo nei I-ojo, nei II-ojo Pasaulinių karų, bolševizmo bei sovietinės okupacijos. Taigi, Lietuva seniai nebėra valstybė–vargšė. Lietuva perskirsto maždaug tik 30 proc. BVP, kai ES vidurkis yra 40 proc., o kai kuriose šalyse minėtas perskirstymo rodiklis siekia net 50 proc. Kai iš instancijų ateina autoritetingas pasakymas „pinigų nėra“ arba „privalu tenkintis tuo, kas yra“, tai nebūtinai yra

---

lė šoką, paskatino diskusiją apie švietimo ir mokslo būklę šalyje, būtinas reformas, pagilino supratimą, kad švietimas ir aukštasis mokslas be visų kitų teikiamų privalumų yra susiję ir su nacionaliniu saugumu. 3. Įžymusis 1983 m. pranešimas „Nacija pavojuje“, kurio pagrindu JAV buvo patvirtinta švietimo pertvarkos programa iki 1990 m. (angl. *A Nation at Risk: The Imperative for Educational Reform*). 4. Nepasiekus visų 1983 m. vizijoje numatytų tikslų, 1991 m. inicijuota nauja švietimo reforma. 5) Mokyklų reforma, apibrėžianti JAV mokyklos viziją 21 a. (Clinton-Gore Reforms for the America's Schools).

[93] Šalyje būta precedento, kuomet žinoma medija viešai šaipėsi iš anuometinio premjero G. Kirkilo, kuris viename iš regionų susitiko dalykiniam pokalbiui su ikimokyklinių įstaigų (darželių) vedėjomis ir auklėtojomis. Pretekstas viešoms ir visiškai nepelnytoms patyčioms buvo būtent pats ikimokyklinio ugdymo sektorius. Supraskite, čia ne premjero lygis – premjerui privalu ir padoru lankytis pvz., LEZ-e, svarbaus objekto statyboje, gamykloje, uoste, kariniame poligone, modernizuotame sąvartyne, bet ne vaikų darželyje... Premjero susitikimas būtent su ikimokyklinio sektoriaus darbuotojais ir dar provincijoje buvo suvoktas kaip deviantinis elgesys, t.y. kritikos vertas nuokrypis nuo normos. Simptomiška, kad niekas viešumoje į tokią nepelnytą, ydingą kritiką nesureagavo. Visiškai nepelnytų pašaipų medijose nusipelnė ir vadinamoji „Meškiuko Rudnosiuko“ akcija 2011 m. Prezidentūroje, kuomet D. Grybauskaitė šeštadieniais kartu su vaikais skaitė vaikiškas knygas. Nuorodos į medijas ir jos publikacijas čia nepateikiame etikos sumetimais.

[94] https://data.oecd.org/teachers/teachers-salaries.htm

tiesa, o tokia laikysena / politika nebūtinai yra teisinga ar tikrai valstybiška, atliepianti gerovės visuomenės idealą bei viešą interesą. Panašu, jog tiesiog bandoma inertiškai dengtis nesena mūsų valstybės istorija, kai posovietinės šalies ūkis ir finansų sistema objektyviai buvo labai silpni, o skolinimosi reitingai prasti. Tikėtina, kad neigiamą poveikį daro ir vadinamojo „tečerizmo“ ir „naujosios viešosios vadybos“ ideologinė inercija bei taikymo deformacijos, kuomet lėšos, išleistos viešosioms paslaugoms ir viešajam gėriui, yra ydingai traktuojamos, kaip išlaidos ir nuostoliai[95].

Lietuvos valstybė šiandien tikrai disponuoja ištekliais, kurie objektyviai leistų bendrojo ugdymo sistemą materialiai aprūpinti žymiai geriau, nei tai šiandien *de facto* yra daroma. Visa tai tėra politinės valios ir valstybės raidos vizijos klausimas. Ši tiesa šiandien privalo skambėti akademinių ekspertų lūpose, figūruoti jų moksliniuose tekstuose, o atitinkamas klausimas ir visuomenės bei rinkėjų priesakas demokratinės diskusijos teisėmis turi būti integruojamas į visas politines darbotvarkes. Tai yra ne vien objektyvių galimybių ir politinės valios klausimas, bet ir valstybei tenkančių konstitucinių prievolių sąžiningo vykdymo klausimas. Lietuva save pozicionuoja kaip gerovės valstybę. Gerovės valstybė buvo pagrindinis dabartinio prezidento G. Nausėdos rinkiminis pažadas ir įsipareigojimas. Egzistuoja apmaudus istorinis ir teisėkūrinis ribotumas, jog LR Konstitucijoje, jos tekste nėra tiesioginės frazės apie „socialinę valstybę“[96]. Visgi egzistuoja 46 straipsnis, kurio formuluotėje yra visiškai aiški teisinė norma: „*Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei*“. Be kita ko, tai reiškia valstybės prievolę apdairiai ir atsakingai perskirstyti BVP. Sąveikoje su 1 str. „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ cituotas 46 str. reiškia, kad ūkinė veikla, jos sėkmė mūsų šalyje nėra traktuojama kaip savitikslis dalykas, bet kaip tautos, visos valstybės gerovės kūrimo ir laidavimo įrankis. Taigi, prievolė kurti socialinės gerovės valstybę LR Konstitucijoje figūruoja kontekstualiai ir logiškai išplaukia iš kitų Konstitucijos straipsnių semantikos.

3.2.9. Švietimo „laiko juostos“ 1990-2020 m periodizacija, paremta ekspertinės apklausos apibendrinimu

Ekspertinių įverčių apie švietimo valdysenos laikmečius analizė daugiamatės statistikos ir reitingo metodais leido atlikti savitą analitinę procedūrą, kuri socialinių tyrimų praktikoje tikrai nėra dažna. Reikšmingi švietimo valdysenos įvykiai, atitinkamos sektorinės politikos sprendimai, išsidėstę natūralia istorine–chronologine seka (1990–-2020 m.), buvo ekspertinių vertinimų metodo pagalba kvantifikuoti ir pervesti į metrines skales. Kitaip tariant, istorinės ir politologinės (bent jau sektorinės politikos prasme) pobūdžio informacija, kuri savo prigimtimi paprastai yra tekstinė, kokybinė, buvo transformuota į skaitmeninę informaciją.

Taikant ekspertų metodą ir tinkamą vertinimo kriterijų sistemą, iš principo šitaip būtų galima kvantifikuoti bet kurios sektorinės politikos veiksmingumą užsibrėžtoje istorinėje atkarpoje. Tarkime, galima būtų ekspertinių vertinimų pagrindu rekonstruoti visos ES tapsmą, pradedant plieno ir anglies ekonomine sąjunga Pokaryje ir baigiant dabartimi. Galima rekonstruoti mūsų šalies, jos atskirų sektorinių politikų bei pačių sektorių tapsmą – užsienio politikos, krašto apsaugos, sveikatos apsaugos, teisingumo sistemos, aplinkosaugos, transporto ir pan. Pažymėtina, kai kurie sektoriai dėl savo specifikos *a'priori* pasižymi išplėtotų objektyvių kiekybinių rodiklių sistema. Ką nors „kvantifikuoti“ subjektyvių ekspertinių įverčių pagalba, ypatingai ūkio ar finansų sferoje, būtų mažai prasminga, kadangi egzistuoja gausybė objektyvių skaitmeninių rodiklių, leidžiančių patikimai

[95] Merkys, G., Bubelienė, D. (2021). „Sociologinė studija: socialinio verslo skatinimo Lietuvoje ekonominės, socialinės, politinės ir teisinės prielaidos“. LISVA.; Gylys, P. (2013): Economy, anti-economy, and globalization: holistic approach / translated by Vitas Gricius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla; Navaitis, G. (2017). Felicitarinis kelias: monografija. Vilnius: Versus aureus.

[96] Paradoksas, bet Ukrainos, kurios BVP *pro capita* iki 2022 m. karo buvo dvigubai mažesnis už analogišką Lietuvos rodiklį, Konstitucijos 1 str. teigia: „Ukraina yra suvereni ir nepriklausoma, demokratinė, socialinė, teisinė valstybė. https://meget.kiev.ua/zakon/konstitutsia-ukraini/razdel-1/

spręsti tiek apie sektoriaus būklę, tiek ir apie jo valdyseną bei vykdytos politikos veiksmingumą apskritai. Vadinasi, ekspertiniai metodai tokiu atveju galėtų būti prasmingai pasitelkiami nebent pačiam periodizacijos ir sektorinės politikos turinio giluminiam kokybiniam interpretavimui, bet ne vykdytos politikos ir jos veiksmingumo pirminiam kiekybiniam įvertinimui, kuris neretai yra akivaizdžiai matomas manifestinis dydis.

Jei kalbame apie tokius tiesioginiam kiekybiniam modeliavimui sunkiau pasiduodančius „sofistikuotus“, „hermeneutiškus“ viešosios valdysenos sektorius, kaip švietimas, kultūra, teisingumas, užsienio politika etc., tai ekspertinius metodus tikslinga pasitelkti ir pačiam valdysenos veiksmingumo bei sektoriaus būklės kiekybiniam įvertinimui. Žinoma, čia iš karto privalu įvardyti tokios kvantifikacijos, paremtos ekspertų metodu, sąlyginį ribotumą. Žinybinė, valstybinė statistika (angl. *government statistic*) pati savaime yra objektyvi, tuo tarpu bet kuri apklausa, taip pat ir ekspertų, yra subjektyvios prigimties metodas. Jei vertinama valdysena, sektorinė politika (angl. *policy*), tai ekspertiniuose vertinimuose galimai įsipina tokia dedamoji, kaip apklausai pasitelktų ekspertų[97] politinės pažiūros ir politinės preferencijos. Taigi, ekspertų apklausos būdu išgautos kvantifikacijos būtent kiekybinės kilmės duomenų patikimumo hierarchijoje užima keliais laipteliais žemesnę vietą, nei objektyvūs valstybinės / žinybinės statistikos duomenys. Tokiu būdu tyrimas, kuriame reikia analizuoti ir vertinti latentinius, sofistikuotus, hermeneutiškus objektus, visada atsiduria pasirinkimo išsišakojime: arba visai atsisakyti tyrimo, nes menamai trūksta „objektyvių“ duomenų, arba rinktis objektyvumo ir patikimumo požiūriu kuklesnius metodus, bet visgi leidžiančius sugeneruoti bent apytikslę kvantifikuotą medžiagą ir kiekybinius duomenis.

[97] Šiame apklausos tyrime ekspertų imtis sąlyginai didelė, todėl joje atsispindėjo įvairių politinių preferencijų bei politinių pažiūrų asmenys. Neneigiant apklausų metodo principinės subjektyvios prigimties, tenka pastebėti, kad šiame tyrime, jo rezultatuose nėra tendencingų subjektyvistinių deformacijų. Taip yra todėl, kad didelė ekspertų imtis (jų statuso, patirties, geografijos požiūriu) atspindi natūralią švietimą išmanančių žmonių nuomonės įvairovę, tad toji įvairovė irgi yra objektyvus faktas.

3.2.9.1. pav. Švietimo valdysenos veiksmingumo vertinimas 1990-2020 metais; apibendrinti ekspertų ($N_{ekspert}$≈150) apklausos duomenys; standartinio normaliojo skirstinio z-įvertis, agreguojantis 41-ną pirminį švietimo valdysenos vertinimo kriterijų

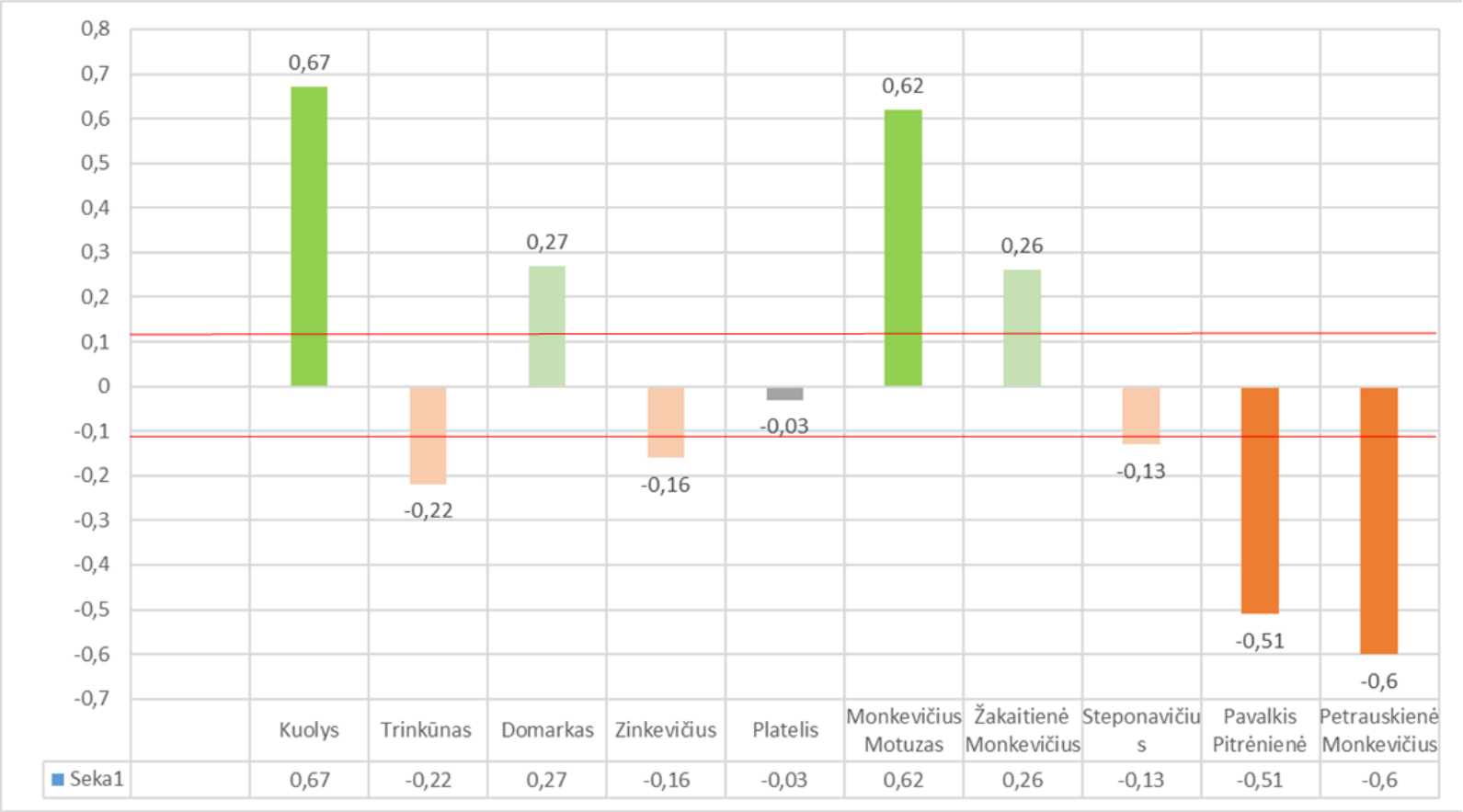

Žinoma, yra ir švietimą modeliuojančių objektyvių kiekybinių rodiklių – tai TIMSS, PISA, NMPP, PUPP, VBE duomenys. Visgi jie atspindi tik siaurą aspektą – jaunosios kartos kognityvinių gebėjimų ugdymą, jo rezultatyvumą, bet, deja, nesuteikia informacijos apie dorinį, vertybinį – pilietinį ugdymą, taip ir gausybės kitų išskirtinės svarbos ugdymo dimensijų rezultatyvumą. Egzistuoja patikimi rodikliai, tarkime, apie švietimo finansus, mokytojų amžių, mokytojų ir mokinių skaičiaus santykį, atlyginimus etc., bet savo turiniu tai yra ekonominiai – fiskaliniai ir demografiniai rodikliai, kurie ateina iš kitų – ne pedagoginių – teorijų ir yra pritaikyti švietime *ad hoc*. Vargu ar minėto tipo rodikliai leidžia tiesiogiai spręsti apie pamokos kokybę, inovacijų diegimą ir pozityvią kaitą švietime, apie ugdymo kokybę apskritai. Taigi, vertinant latentines, sofistikuotas, tiesiogiai kiekybiškai neišmatuojamas švietimo ir jo valdysenos dimensijas, prasminga pasitekti ekspertinių vertinimų kiekybinę ir trianguliacinę[98] metodiką, kas šiame tyrime ir buvo padaryta.

[98] Pasiteisinusios ir patikimos kiekybinės ekspertų apklausos metodikos ištakomis buvo serija nedidelių, menkai formalizuotų kokybinių interviu bei darbas su švietimo sritie istorine-archyvine medžiaga.

3.2.9.1 lentelė. Bendrojo ugdymo valdysenos veiksmingumo „laiko juostos“ periodizacija, apimanti 1990-2020 metus. Dviejų ir penkių periodų modeliai

TAUTINIO ATGIMIMO, „TRADICINIS“, POSOVIETINIS LAIKOTARPIS					KURSO Į MODERNIZACIJĄ LAIKOTARPIS				
Veržlaus starto ir radikalių pokyčių laikmetis	Kaitos ir modernizacijos tempo objektyvaus sulėtėjimo laikmetis				Sėkmingo modernizacijos starto laikmetis	Modernizacijos sulėtėjimo laikmetis		Modernizacijos disfunkcijų ir kritimo laikmetis	
1990-1992	1992-2000				2000-2006	2006-2012		2012-2020	
D. Kuolys	D. Trinkūnas	V. Domarkas	Z. Zinkevičius	K. Platelis	A. Monkevičius – R. Motuza	R. Žakaitienė – A. Monkevičius	G.Steponavičius	D. Pavalkis – A. Pitrėnienė	J. Petrauskienė – A. Monkevičius
1990-1992	1992-1993	1994-1996	1996-1998	1998-2000	2000-2006	2006-2008	2008-2012	2012-2016	2016-2020

Trijų dešimtmečių istorinės trukmės švietimo valdysenos veiksmingumo Lietuvoje vertinimas labai apibendrinta forma pateiktas 3.2.9.1 paveiksle. Reikėtų priminti, kad kiekvienas grafiko stulpelis atspindi statistiškai agreguotą švietimo valdysenos vertinimą, kuris buvo sugeneruotas, remiantis net 41 pirminiu rodikliu. Toliau interpretacijos teisėmis ir lygmeniu tikslinga pereiti prie švietimo valdysenos 1990 – 2020 m. apibendrintos periodizacijos. Atitinkamas bandymas pateiktas 3.2.9.1 lentelėje. Keliais variantais – bendresniu ir konkretizuotu – sudaryta periodizacija turėtų būti siejama ir su anksčiau sudaryta išsamiąją švietimo laiko juosta. Pastarojoje chronologiškai užfiksuoti svarbiausi įvykiai ir valdysenos sprendimai, galimai veikę mūsų šalies bendrojo ugdymo sistemą pastaruosius tris dešimtmečius (žr. 3.1.1 lentelę ir 3.1 skyrelį). Sudarytas ir 3.2.9.1 lentelėje atspindėtas periodizacijos modelis tuo pačiu reiškia ir labai apibendrintą, ekspertinių įverčių pagalba empiriškai validuotą švietimo laiko juostą. Tokiu būdu pasiūlyta laiko juostos periodizacija ir jos vidinių atkarpų darbiniai pavadinimai pirmiausiai atspindi atitinkamo švietimo valdysenos laikmečio veiksmingumą. Tai nebėra vien spekuliatyvių etikečių schema ar vien tik formalaus skirstymo į laiko atkarpas rezultatas. Periodizacija ir jos pavadinimai grindžiami nemažos apimties empiriniu tyrimu, kurio metu maždaug apie 150 ekspertų, remdamiesi išsamia pirminių kriterijų sistema, vertino net trijų dešimtmečių trukmės švietimo valdysenos Lietuvoje laikotarpį.

Sudarytą švietimo laiko juostos 1990–2020 m. periodizaciją šiame kontekste privalu pakomentuoti išsamiau. Pradžioje trijų dešimtmečių švietimo valdysenos „laiko juostoje“ pagrįstai galima išskirti du stambius periodus, ištęstus laike. Pirmasis – dešimtmetį užtrukęs ankstyvasis švietimo kaitos etapas nuo 1990 m. iki 2000 m. imtinai. Šį švietimo valdysenos periodą pradeda ministras D. Kuolys ir užbaigia K. Platelis. Šio laikotarpio Lietuvos švietimo kaitos idėjinis turinys ir sąlyginis rezultatyvumas atsispindi darbiniame periodo pavadinime: „Tautinio atgimimo, tradicinis, posovietinis laikotarpis“. Antrasis didelis periodas užima dvigubai ilgesnį – dviejų dešimtmečių laikotarpį nuo 2000 m. iki 2020 m. imtinai. Periodą „atidaro“ ministras A. Monkevičius savo pirmosios kadencijos metu ir, formaliai žiūrint, tas pats politikas/ministras jį uždaro 2020 m. Visgi realiai žiūrint, aptariamo ilgo periodo pabaigą tikslinga sieti su ministrės J. Petrauskienės viešos ir formalios lyderystės švietime laikmečiu. Pastarasis, pasak apibendrintų ekspertinių vertinimų, buvo ne itin sėkmingas. A. Monkevičiaus, kaip pakaitinio ministro, figūra išniro tik pačioje 17-osios Vyriausybės ir 2016-2020 m. Seimo kadencijos pabaigoje. Ilgo dviejų dešimtmečių trukmės periodo idėjinis turinys ir funkcionalumas taip pat atsispindi parinktame darbiniame pavadinimo formuluotėje: „Kurso į modernizaciją laikotarpis“.

Nagrinėjant trijų dešimtmečių laikotarpį išsamiau, tikslinga išskirti penkis švietimo „laiko juostos“ laikmečius (periodus). Pastarieji taip pat atspindėti aptariamoje 3.2.9.1 lentelėje. Minėtus 5 periodus tikslinga bent trumpai aptarti. Pirmasis – švietimo valdysenos laikotarpis iškart po Nepriklausomybės paskelbimo, kuomet švietimo ir kultūros ministru net keliose LR Vyriausybėse darbavosi D. Kuolys. Pasak apibendrintos ekspertų nuomonės, tai yra pats veržliausias ir įspūdingiausias laikmetis per visą tiriamą 30-ies metų trukmės periodą. Laikmečio idėjinį turinį ir kaitos užmojį bandyta atspindėti parinktame darbiniame pavadinime: „Veržlaus starto ir radikalių pokyčių laikmetis“.

Toliau, sudarydami vientisą gana ilgą periodą, sinusoidės pavidalu nežymiai „banguoja“ net keturi ypatingu veržlumu, modernumu ir veiksmingumu neišsiskiriantys valdysenos laikotarpiai, pradedant ministru D. Trinkūnu, baigiant K. Plateliu. Simptomiška, jog V. Domarko laikmetis sąlyginai sėkmingesnis, K. Platelio – pozicionuojasi ties normavimo vidurkiu. Atitinkamai D. Trinkūno ir Z. Zinkevičiaus lai-

kotarpių apibendrintas kiekybinis vertinimas nors nukreta žemiau normavimo vidurkio, netgi žemiau apatinės pasikliautinio intervalo ribos, tačiau visgi nenukrenta į gilias žemumas – tai ištiks Lietuvos švietimo valdyseną vėliau, pradedant 2012 m. Laikmečio esmę neblogai atspindi jo darbinis pavadinimas: „Kaitos ir modernizacijos tempo objektyvaus sulėtėjimo laikmetis“.

Toliau eina „Sėkmingo modernizacijos starto laikmetis“ – būtent toks sąlyginis pavadinimas šiam laikotarpiui buvo suteiktas. Periodas apima 2000–2004 m. LR Seimo ir Vyriausybės kadenciją. Lietuvos valstybė tuo metu sveikai–agresyviai[99] (gerąją prasme) veržėsi į euroatlantines struktūras. Švietimo ir mokslo ministru buvo A. Monkevičius ir trumpesnį laiką – R. Motuza. Deja, vėliau sekė „Modernizacijos sulėtėjimo laikmetis“, kuris apėmė R. Žakaitienės ir A. Monkevičiaus bei G. Steponavičiaus vadovavimo švietimo ir mokslo ministerijai laikotarpį. Šis laikotarpis savo kiekybiniais įverčiais tarsi pratęsia sinusoidę, kuri gana ilgą laiką „bangavo“ nuo D. Trinkūno iki K. Platelio laikmečio imtinai.

Galiausiai, pasak apibendrintų ekspertinių vertinimų, ateina labai nepalankus, net dvi Seimo ir Vyriausybės kadencijas užimantis, laikotarpis. Pastarojo esmė atsispindi patrinktame darbiniame pavadinime: „Modernizacijos disfunkcijų ir kritimo laikmetis“. Laikmečiui būdingas beprecedentis švietimo valdysenos, jos veiksmingumo krytis žemyn. Laikmetis apima net aštuonerių metų laikotarpį – 2012–2020 metus. Čia pasireiškė net keli ministrų tandemai – D. Pavalkio – A. Pitrėnienės (A. Butkevičiaus Vyriausybėje) ir J. Petrauskienės – A. Monkevičiaus (S. Skvernelio Vyriausybėje). Visgi tikraisiais klumpančios viešosios lyderystės anti-herojais čia laikytinos ministrės A. Pitrėnienė, kurios įvaizdis ir faktinė lyderystė buvo silpni, ir J. Petrauskienė, kuriai ambicijų ir veržlumo tikrai netrūko, tačiau buvo daromi neapdairūs žingsniai, kaupėsi klaidos ir švietimo bendruomenės nepasitenkinimas. Galiausiai J.Petrauskienė buvo atstatydinta nepasibaigus kadencijai. Jei ekspertams pateiktoje atitinkamų laikotarpių vertinimo stimulinėje medžiagoje nebūtų figūravę A. Monkevičiaus ir D. Pavalkio pavardės, tikėtina, kad vadinamieji Pitrėnienės ir Petrauskienės laikotarpiai būtų buvę ekspertų įvertinti dar kritiškiau. Ekspertams skirto klausimyno stimulinėje medžiagoje ministrų pavardės neišvengiamai „susidvigubindavo“, jei kažkuris ministras dirbdavo ne visą kadenciją - per 30 metų tokių epizodų būta nemažai.

Apibendrinant švietimo laiko juostos periodizaciją, tenka padaryti keletą teoriškai reikšmingų klasifikacinių įžvalgų. Per 30-ies metų laikotarpį būta bent dviejų ypatingų laikotarpių, kuomet, pasak apibendrintos ekspertų nuomonės, švietimo valdysena mūsų šalyje pasižymėjo išskirtiniu veržlumu ir veiksmingumu. Tai D. Kuolio kadencija ir pirmoji A. Monkevičiaus kadencija. Minėti viešieji lyderiai, metaforiškai kalbant, pelnytai gali būti laikomi Lietuvos švietimo „renesanso milžinais“. Tai du savo pozityviu proveržiu ir valdysenos kokybe išskirtiniai švietimo laikotarpiai ir, atitinkamai, du iškilūs, neeiliniai formalieji švietimo lyderiai.

Deja paskutinieji 8 metai (2012–2020) žymi staigų, gilų ir rizikingai užsitęsusį švietimo valdysenos nuosmukį. Privalu priminti, kad dabartinė švietimo valdysenos kadencija, apimanti 18-ąją Vyriausybę (premjerės I. Šimonytės, ministrės J. Šiugždinienės veiklą) šioje empirinėje studijoje nebuvo tiriama. Atmetus iš švietimo

[99] Tai buvo unikalus modernėjančios Lietuvos laikmetis, kada valstybė, jos viešieji lyderiai, visuomenė ir didesnioji dauguma pilietiškai bei patriotiškai nusiteikusių rinkėjų turėjo aiškią strateginę valstybės viziją, ambicingus tikslus ir konkrečius lūkesčius. Išmintingai ir sutelktai veikiant, be to, esant palankiomis istorinėms ir geopolitinėms aplinkybėms, tie ambicingi strateginiai tikslai – įstojimas į ES ir NATO – buvo pasiekti. Deja, vėliau ir net iki pat šių dienų mūsų valstybė, jos valdžia ir visuomenė į tokį strateginių tikslų išsigryninimo ir jų įgyvendinimo veržlumo būvį nepatenka.

laiko juostos kraštutinius etapus – du labai sėkmingus ir du nesėkmingus – lieka šeši laikotarpiai, kurių kiekybiniai įverčiai banguoja, kaip jau minėta, pagal neryškios sinusoidės profilį. Tokia grafinė vertinamo proceso konfigūracija rodo, kad minėtų švietimo valdysenos laikmečių metu nebūta nei išskirtinių pasiekimų ar proveržių, bet nebūta ir akivaizdaus kritimo žemyn bei stagnacijos. Atitinkamai minėti šeši švietimo valdysenos laikotarpiai sietini su šiais ministrais arba jų tandemais: 1) D. Trinkūnu; 2) V. Domarku; 3) Z. Zinkevičiumi; 4) K. Plateliu; 5) R. Žakaitiene-A. Monkevičiumi; ir 6) G. Steponavičiumi.

3.2.10. Lietuvos švietimo valdysenos veiksmingumo prognozavimo iki 2028 m. trendas, paremtas 1990-2020 m. ekspertinio vertinimo statistiniais duomenimis.

Mokslas, ypač socialiniai mokslai, neturėtų tenkintis vien tik objektyvios konstatuojamojo pobūdžio informacijos generavimu. Modernus mokslas, įskaitant taikomąjį mokslinių tyrimų žanrą, koks yra ir šis tyrimas, privalo pasižymėti emancipacine misija – tarnauti viešajam gėriui, padėti spręsti žmonėms ir visuomenei kylančias problemas, laiku perspėti dėl rizikingos raidos scenarijų, taip pat, nesibodėti pagrįstos ir konstruktyvios kritikos.

Švietimo ir jo valdysenos raidos prognozavimas artimiausioje ir vidutinio nuotolio ateityje nebuvo šio tyrimo tikslas. Kita vertus, radosi kelios aplinkybės ir argumentai, kodėl ateities prognozavimo nedidelius žingsnius šiame tyrime visi buvo prasminga atklikti, o atitinkamus prognozavimo radinius paviešinti. Pirma, negali nekelti mokslinio ir pilietinio susirūpinimo toji aplinkybė, kad 2012–2020 metų švietimo valdysenos būklė, pasak apibendrintos ekspertų nuomonės, yra kraštutinai prasta. Maža to, švietimo valdysena minėtu laikmečiu pasižymi nepertraukiamu ir nuosekliai stiprėjančiu kritimu žemyn. Tiek sveikas protas (angl. *common Sense*), tiek ir pilietinė moralė neišvengiamai kelia klausimą – kas toliau? Kokios Lietuvos švietimo valdysenos veiksmingumo būklės tikėtis ateityje? Ar ilgesnį laiką užtrukusi negatyvi kritimo žemyn tendencija gali būti sustabdyta ir nukreipta pozityvaus kilimo aukštyn linkme? Kas ir kaip darytina, kad neįvyktų negatyvių tendencijų ekstrapoliacija į artimo ir vidutinio nuotolio ateitį? Antra, tyrėjų sudaryta ir išbandyta ekspertų apklausos metodika sugeneravo moksliškai patikimus ir vertingus duomenis, kuriuos prasminga naudoti ne tik konstatavimui, bet ir socialiniam prognozavimui. Juk švietimo valdysenos vertinimo metodikos patikimumo pagrindimui šioje ataskaitoje buvo skiriamas didžiulis dėmesys.

Keliami klausimai dėl švietimo valdysenos kritimo 2012–2020 m., taip pat susirūpinimas dėl vertinamos sistemos ateities jokiomis aplinkybėmis negali būti traktuojami kaip uždaras žinybinis, sąlyginai mažareikšmis momentas. Verta prisiminti, kad būtent bendrajam ugdymui atitenka nemenka dalis šalies biudžeto ir didžioji dalis vietos savivaldybių biudžeto lėšų. Per 60 šalies savivaldybių šis rodiklis svyruoja maždaug nuo 38 iki 46 proc. Kaip žinoma, savivaldybės mūsų šalyje nefinansuoja aukštojo mokslo ir profesinio rengimo, vadinasi čia kalbama būtent apie tas viešąsias lėšas, kurios tiesiogiai atitenka bendrojo ugdymo sektoriui, įskaitant dar ir ikimokyklinį ugdymą bei nepilnamečių neformalųjį ugdymą. Jau vien fiskalinė–ekonominė klausimo potekstė parodo, jog aptariama švietimo valdysenos krizės problema yra tikrų tikriausias nacionalinio lygmens iššūkis, nekalbant dar apie tai, jog švietimas susijęs su kultūrine, regionine, socialinio teisingumo, ekonominio konkurencingumo ir kitomis egzistencinės svarbos dimensijomis.

Prognozavimo pagrindu buvo paimti trijų dešimtmečių 1990-2020 švietimo valdysenos ekspertinio įverčio rezultatai, konkrečiai – dešimt matavimo taškų. Matavimo taškas atspindi statistiškai normuotą standartinio normaliojo skirstinio z-įvertį. Normavimas apima visus 10 matavimo laike taškų. Pats taškinis z-įvertis, kaip ne kartą minėta, yra agreguotas dydis, sugeneruotas iš 41 pirminio švietimo valdysenos vertinimo kriterijaus. De facto dar nevertinto 2020-2028 m. laikotarpio, kuris apima dvi LR Seimo (ir galimai Vyriausybių) kadencijas, švietimo valdysenos veiksmingumo prognozavimui buvo panaudotas didžiausio tikėtinumo (Maximum-Likelihood) metodas. Švietimo valdysenos veiksmingumo scenarijų – optimistinio, pesimistinio ir nuosaikaus, prognozavimo rezultatai atspindėti 3.2.10.1 paveiksle.

Gautos prognozuojamo rodiklio reikšmės 2024–2028 m. atidėtos standartinio normaliojo skirtinio z-skalėje, kuomet nuliui (0) yra lygus visų 10-ies matavimo taškų vidurkis per visą vertintą 1990–2020 m. laikmetį. Standartinės skalės vidurkio pasikliautinis intervalas, kai alfa=0,01, yra lygus±0,12 z-skalės punktų.

3.2.10.1 pav. Švietimo valdysenos veiksmingumo prognozavimo iki 2028 m. trendas, paremtas analogiško rodiklio 1990-2020 m. duomenimis. Prognozavimo metodas – *Maximum Likelihood* metodas.

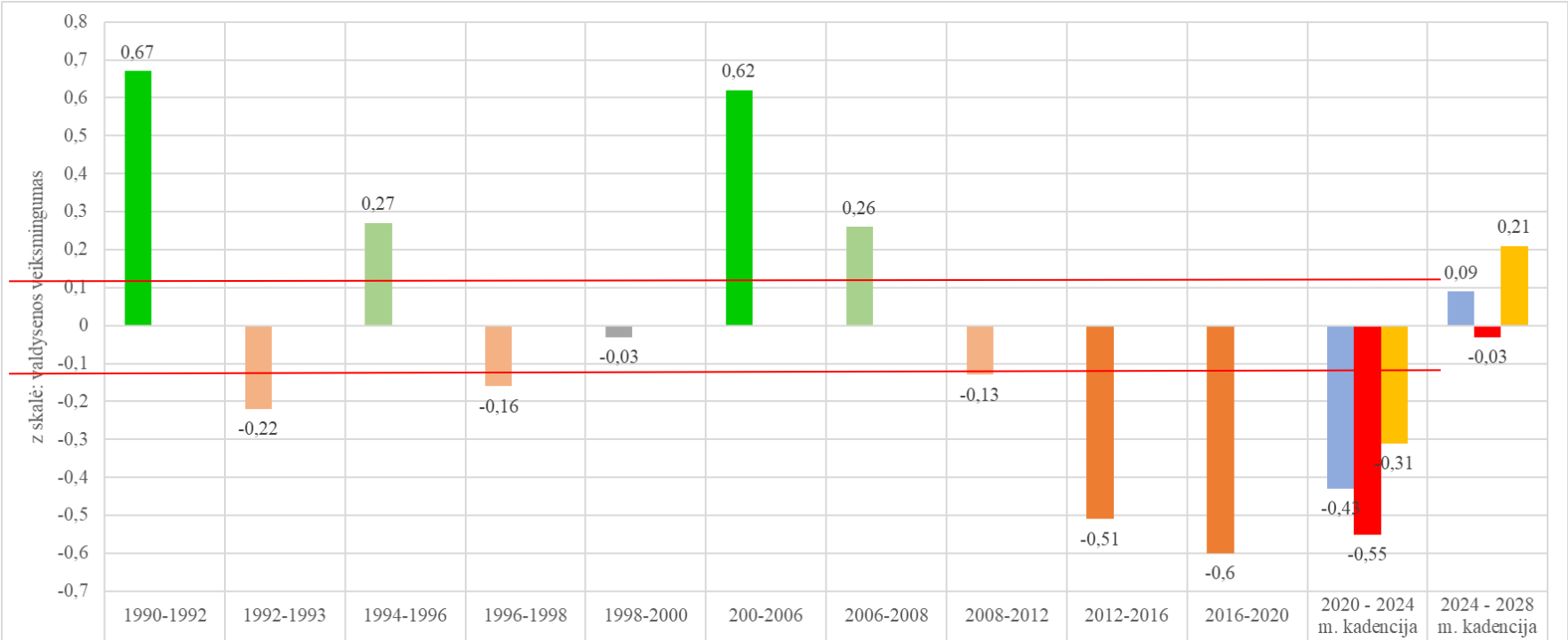

Prognozavimo scenarijų žymėjimas

	Nuosaiki prognozė		Optimistinė prognozė		Pesimistinė prognozė

Pagal sąlyginai „pesimistinį“ prognozavimo scenarijų tikėtinos stebimo rodiklio – sektoriaus valdysenos veiksmingumo – z-reikšmės galėtų būti tokios:

- 2024 m. rodiklis galimai pasiektų - *minus* 0,55 punktus, kas reikštų tik minimalų 0,05 punktų rodiklio pagerėjimą, lyginant su prognozavimo išeities įverčiu 2020 m., kuris buvo lygus *minus* 0,60.
- 2028 m. rodiklis galimai pasiektų - *minus* 0,03, kas visgi reikštų ženklų rodiklio pagerėjimą 0,52 punktais, lyginant su minėtu 2024 m. dydžiu, kuris lygus - *minus* 0,55 punktai.

Pagal sąlyginai „vidutinį / nuosaikų“ prognozavimo scenarijų tikėtinos stebimo dydžio z-reikšmės galėtų būti tokios:

- 2024 m. rodiklis galimai pasiektų - *minus* 0,43, kas reikštų sąlyginį 0,17 punktų dydžio rodiklio pagerėjimą, lyginant su prognozavimo išeities įverčiu 2020 m., kuris buvo lygus *minus* 0,60.
- 2028 m. rodiklis galimai pasiektų - *plius* 0,09, kas reikštų ženklų rodiklio pagerėjimą 0,52 punktais, lyginant su minėtu 2024 m. dydžiu, kuris lygus *minus* 0,43 punktams.

Pagal sąlyginai „optimistinį“ prognozavimo scenarijų tikėtinos stebimo dydžio z-reikšmės galėtų būti tokios:

- 2024 m. rodiklis galimai pasiektų - *minus* 0,31 punktą, kas reikštų esminį rodiklio pagerėjimą 0,29 punktais, lyginant su prognozavimo išeities įverčiu 2020 m., kuris buvo lygus *minus* 0,60 punktų.
- 2028 m. rodiklis galimai pasiektų - *plius* 0,21 punktą, kas reikštų ženklų rodiklio pagerėjimą 0,52 punktais, lyginant su minėtu 2024 m. įverčiu, kuris lygus *minus* 0,31.

Net pesimistinis scenarijus (iš trijų pasiūlytų) visgi prognozuoja valdysenos veiksmingumo pagerėjimą, lydinant su 2020 m. Kaip bebūtų, dar didesnio švietimo valdysenos veiksmingumo kritimo žemyn, nei tai įvyko per 2012–2020 laikotarpį, neprognozuojama. Sąlyginai optimistinis visų trijų pasiūlytų scenarijų kryptingumas, kuris neabejotinai atitinka visuomenės ir valstybės tvaraus vystymosi lūkesčius, yra tikėtinas visai pagrįstai. Praeityje, per 30 metų laikmetį, kuris beje taip pat buvo nužymėtas krizėmis[100], stebimas dydis – valdysenos veiksmingumas – niekada nefunkcionavo pagal tiesinį dėsnį arba pagal monotoniškos funkcijos – kylančios *versus* besileidžiančios – dėsnį. Per visą 30 m. laikmetį stebimas rodiklis funkcionavo, vaizdžiai tariant, pagal banguojančią sinusoidę, kurioje periodiškai pasitaiko tik keli ekscesai arba, istoriškai kalbant, tik kelios cezūros. Todėl mažai tikėtina, kad 2012 m. prasidėjęs ir užsitęsęs stebimo rodiklio krytis žemyn privalėtų istoriškai ilgam stabilizuotis būtent tokiame nepalankiame būvyje ir transformuotis į monotoniškai besileidžiančią funkciją arba į žemumas nukritusią bei laike ištęstą` tiesinę funkciją. Labiau tikėtina, kad artimiausioje ir vidutinio nuotolio ateityje visgi turėtų atsikartoti tęstiniam procesui objektyviai bū-

[100] Paminėtinos bent dvi krizės. 1. Defoltas Rusijoje 1998 m. rugpjūčio mėn., kuris griaunamąja banga atsirito iki Lietuvos, kurios ekonomika stipriai priklausė nuo Rusijos. 2. 2008–2010 m. Pasaulinė finansų krizė.

dingas trendo charakteris: ritmika, cikliškumas, kurie asocijuojasi būtent su pulsuojančioms sinusoidės tipo funkcijoms.

Trendo matematinį prognozavimą, jo tikėtinus scenarijus privalu sieti su modeliuojamos sistemos kontekstu. Tikslinga hipotetiškai įvardyti konkrečias aplinkybes ir prielaidas, kurios formuoja palankų ir kurios formuoja nepalankų švietimo valdysenos raidos scenarijus artimiausioje bei vidutinio nuotolio ateityje. Tyrėjų nuomone, konteksto aplinkybės, formuojančios palankų švietimo valdysenos veiksmingumo mūsų šalyje raidos scenarijų, galėtų būti šios:

1. Parlamentinių partijų susitarimas dėl švietimo, konkrečios priemonės, visų pirma mokytojų atlyginimo didinimas
2. Bendrųjų programų parengimas ir paskelbimas
3. Bandymas optimizuoti mokyklų tinklą, kai centrinė valdžia nustato klasių komplektavimo taisykles
4. Tūkstantmečio mokyklų programa (jos sėkmės atveju)
5. Visuotinio ikimokyklinio ugdymo (nuo 2 m. amžiaus) įvedimas šalyje
6. Atnaujinta mokytojų atestacijos ir kvalifikacinių kategorijų teikimo sistema
7. Privalomas ikimokyklinis ugdymas (nuo 3 m.) vaikams iš socialinės rizikos šeimų
8. Pastangos plėsti, skatinti jaunų pedagogų rengimą universitetuose ir kolegijose.
9. Kiti veiksniai ir aplinkybės, kurių tyrėjai šiame etape galimai neįžvelgė

Pažymėtina, kad čia kalbama apie rutininius švietimo valdysenos sprendimus, nukreiptus į bendrojo ugdymo sektoriaus tobulinimą. Šiuo metu, deja, nepavyksta įžvelgti sprendimų, švietimo politikos darbotvarkių, viešų debatų, kurie klotų pamatus paties švietimo valdysenos modelio tobulinimui mūsų šalyje. Kadangi tokių dalykų nepastebėta, tai galima įvardyti tik simuliacinius pavyzdžius apie tai, kas turima galvoje. Tai galėtų būti:

1. Švietimo finansavimo sistemos ir principų reforma.

2. Švietimo valdymo demokratizacijos sprendimai, švietimo centralizacijos ir decentralizacijos optimalaus santykio paieškos šalyje.

3. Švietimo praktikos ir universitetinio mokslo glaudesnės partnerystės modelio paieškos ir jo įtvirtinimas.

4. Švietimo išbiurokratinimo ir pasitikėjimo mokykla bei mokytoju didinimo žingsniai.

5. Švietimo stebėsenos sistemos pertvarka.

6. Švietimo ir jo valdysenos skaitmenizacijos modelio tobulinimas.

7. Patrauklaus karjeros švietime modelio paieškos, modelio, kuris padėtų į mokyklas ir vietos švietimo padalinius[101] pritraukti jaunus, gabius ir darbui bei karjerai motyvuotus žmones.

8. Kiti dalykai, kurių tyrėjai šiame etape neįžvelgė ir šioje ataskaitoje galimai neatspindėjo.

Išvardinti kritiniai pastebėjimai skamba nuviliančiai, bet tuo pačiu jie liudija, jog: a) yra nemažai neišnaudotų galimybių ir b) pastebėjimai gali būti traktuojami, kaip konkrečios švietimo valdysenos tobulinimo diskusinės rekomendacijos.

Toliau, egzistuoja konteksto aplinkybės, kurios, tyrėjų nuomone, formuoja nepalankų švietimo valdysenos veiksmingumo mūsų šalyje raidos scenarijų artimiausioje ir vidutinio nuotolio perspektyvoje. Čia tikslinga išskirti prielaidas: 1) kurios reiškiasi ir

[101] Jauno specialisto, ateinančio dirbti į vietos švietimo padalinį, atlyginimas ir karjeros perspektyvos yra dar mažiau patrauklūs nei jo bendraamžio, pradedančio dirbti mokytoju. Tai susiję su bendra pradedančiųjų ir žemesnio bei vidutinio lygmens specialistų, užimtų valstybės tarnyboje ir vietos savivaldoje, atlyginimų krize.

yra įžvelgiamos pačios švietimo sistemos viduje; 2) kurios yra globalaus ir makro lygmens, jos su švietimo vidine saviraida tiesiogiai nesusijusios, tačiau visumoje bendrojo ugdymo sistemą ir jos valdyseną tikėtina, smarkiai paveikia. Paminėtos šios švietimo vidinei saviraidai nepalankios prielaidos:

1. Vis prastėjanti pedagogų korpuso demografinė būklė – šalies mokytojų bendruomenė sensta, jauni mokytojai bemaž neateina į mokyklą, natūrali mokytojų personalo ir mokyklų vadovų generacijų kaita yra sutrikusi.
2. Panašu, kad, nepaisant konkrečių kryptingų centrinės valdžios pastangų, artimiausiu metu nepavyks parengti reikiamo skaičiaus mokytojų–dalykininkų, įgijusių šiuolaikinį išsilavinimą. Problema yra giliai įsisenėjusi, ji tikrai kyla ne iš dabartinės valdžios veiksmų, bet pasireiškia kaip sunkiai suvaldoma ilgametės mokytojų rengimo politikos ydingo apleidimo pasekmė.
3. Egzistuoja nemažai požymių, kad mokytojo profesiją paversti patrauklia kol kas nepavyksta, tai lieka deklaratyviu neįgyvendintu pažadu.
4. Šalyje trūksta ne tik mokytojų dalykininkų, bet ir švietimo pagalbos specialistų, mokytojo / mokinio padėjėjų, netgi mokyklų direktorių.
5. Dabartinė valdžia kryptingai siekia paskatinti savivaldybes ryžtingiau tvarkyti mokyklų tinklą, ypač regionuose, menkai urbanizuotose vietovėse. Deja, net kelių ankstesnių kadencijų LR Vyriausybės ypač opios problemos sprendimą buvo nustūmę į politinės darbotvarkės paraštes. Įsisenėjusią problemą objektyviai keblu išspręsti kokybiškai ir vienu užmoju.

Toliau, paminėtinos šios makro lygmens išorinės prielaidos, kurios tikėtina, gali nepalankiai veikti bendrojo ugdymo sistemą ir jos valdyseną:

1. COVID-19 pandemijos ilgalaikės destruktyvios pasekmės, kurių esminė – pasaulinio ūkio recesija. Pastaroji neišvengiamai atsilieps ir jau atsiliepia tiek ES, tiek ir Lietuvos viešiesiems finansams.
2. Kolektyvinio putinizmo karas prieš Vakarus, kurio karštoji fazė šiuo metu apsiriboja Ukrainos teritorija, tačiau kuris jau sukėlė reikšmingų pasekmių planetos mastu – visų prima energetinių išteklių deficitą ir neprecedentinį kainų kilimą. Visa tai darys ir jau daro neigiamą poveikį tiek ūkio, tiek viešajam sektoriui. Geopolitinių įtampų kontekste privalu paminėti ir „hibridinį karą“, kuris pasitelkus masinę neteisėtą migraciją, prekybą žmonėmis, dezinformaciją ir propagandą vykdomas teiks rytinėmis ES sienomis, be kita ko ir ties LR sienomis. Dorojimasis su šiais dirbtiniais agresyviais iššūkiais, neabejotina, eikvoja centrinės valdžios išteklius ir kuriamąją energiją, kuri, normaliomis stabilumo sąlygomis, būtų buvusi visa nukreipta gerovės kūrimui, įskaitant švietimo tobulinimą.

ES ir apskritai Vakaruose valstybių fiskaliniai įsipareigojimai bendrajam ugdymui yra neprecedentiniai. Taigi, šiuo metu kylančios įtampos viešųjų finansų srityje gali esmingai sulėtinti visų tų sektorių, kurie daugiausiai finansuojami iš viešųjų lėšų, saviraidą bei pozityvią kaitą. Tai tokie sektoriai, kaip socialinė ir sveikatos apsauga ir, žinoma, švietimas. Ypatingai pažymėtina, kad minima problema yra ne nacionalinio, bet tarptautinio lygmens, pasireiškianti kaip savotiškas nepalankios geopolitikos sąlygotas *force majeure*.

Tyrėju nuomone, išdėstytų samprotavimų ir interpretavimo argumentų šviesoje, itin palankus LR švietimo valdysenos prognostinis trendas yra mažiau tikėtinas nei nuosaikus arba toliau prastėjantis scenarijai.

3.3. Lietuvos mokinių mokymosi pasiekimų tarptautinėse IEA ir OECD (EBPO) studijose dinamika

3.3.1. Mokinių matematikos pasiekimų kaita EBPO / IEA studijose

Nepaisant PISA ir TIMSS matuojamų konstruktų skirtumo, skirtingų tiriamųjų grupių, to paties dalyko pasiekimus tikslinga patekti vienoje diagramoje. Tai leidžia analizuoti dalyko pasiekimų dinamiką sąsajoje su turinio aspektais.

3.3.1.1 pav. Lietuvos mokinių matematikos pasiekimų, matuojant PISA ir TIMSS 8 kl. testais, dinamika. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas standartizuotoje skalėje.

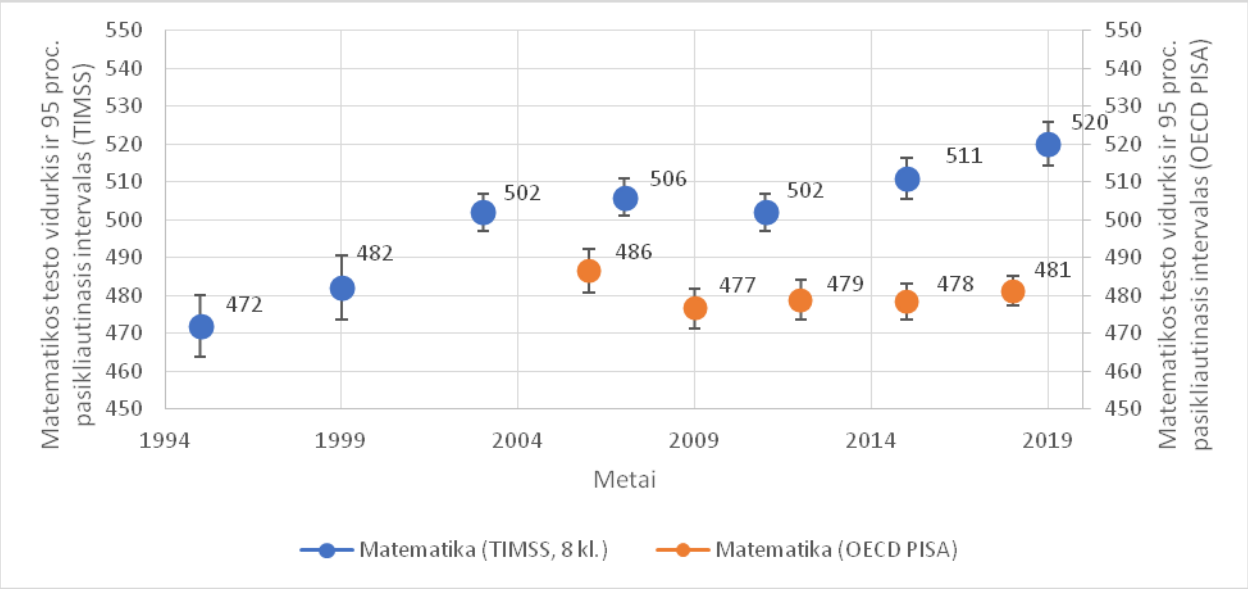

3.3.1.1 pav. pateiktų EBPO PISA duomenų analizė atskleidžia, kad Lietuvos penkiolikmečių mokinių matematinis raštingumas visuose tyrimo cikluose yra statistiškai reikšmingai žemesnis už skalės vidurkį (500) ir tik 2005 m. nesiskiria nuo EBPO šalių vidurkio[102], o visais kitais laikotarpiais yra žemesnis už jį. Analizuojamu 2006 – 2018 metų laikotarpiu tyrimas neatskleidė statistiškai reikšmingų mokinių matematinio raštingumo pokyčių.

TIMSS testuojamų matematikos gebėjimų įverčiai pirmųjų dviejų ciklų metu buvo statistiškai reikšmingai žemiau TIMSS vidurkio, kitų trijų ciklų metu – arti TIMSS vidurkio, o paskutiniųjų dviejų ciklų metu – statistiškai reikšmingai aukščiau TIMSS vidurkio. TIMSS 8 kl. mokinių matematinių gebėjimų tyrime stebime bendrą pozityvą pasiekimų pokyčio tendenciją – įvertis pakilo nuo 472 taškų 1995 m. iki 520 taškų 2019 metais (pokytis – 48 taškai). Stebimas matematikos pasiekimų augimas 1995–2003 metų laikotarpiu ir 2011–2019 metų laikotarpiu, tuo tarpu laikotarpiu nuo 2003 iki 2011 mokinių matematikos mokymosi pasiekimų įverčiai iš esmės nekito.

[102] OECD šalių vidurkis 2016 – 2018 metų cikluose yra šiek tiek mažesnis nei 2000 m. standartizuotos skalės vidurkis (500) ir svyruoja apie 490. Šį faktą galėjo lemti tai, kad po 2000 metų į tyrimus įsitraukė daugiau OECD šalių, o taip nežymios metodologijos spragos, objektyvūs šalių raštingumo pokyčiai. Šalių vidurkis kinta ir dėl to, kad skirtinguose cikluose dalyvauja ne tos pačios šalys.

Palyginamieji matematikos ir gamtos mokslų duomenys apie 8 klasės mokinių gebėjimus skirtingose TIMSS testuojamose matematikos ir gamtos mokslų turinio ir kognityvinių gebėjimų srityse yra teikiami nuo 2007 metų[103]. Šis laikotarpis duomenų interpretacijai yra reikšmingas, nes nuo 2008 m. mokyklose įgyvendinamos naujos bendrojo ugdymo programos, tad, galima kelti hipotezę, kad pokyčiai yra šių programų taikymo pasekmė.

Laikotarpiu nuo 2007 iki 2019 metų labiausiai pagerėjo mokinių gebėjimai spręsti mokyklinės algebros užduotis, kurie 2007 m. buvo įvertinti žemiausiai, pokytis – 35 taškai (žr.3.3.1.2 pav.). Nuo 2011 metų TIMSS tyrimo ciklo stebimi pasiekimų pokyčiai sprendžiant geometrijos tematikos užduotis (pokytis 28 taškai). Duomenų ir tikimybių tematikoje, skaičių ir skaičiavimų tematikoje aštuntokų testavimo rezultatai mažai kito.

3.3.1.2 pav. Mokinių gebėjimų skirtingose matematikos turinio srityse dinamika. TIMSS 8 kl. testo rezultatai. Vidurkis standartizuotoje skalėje.

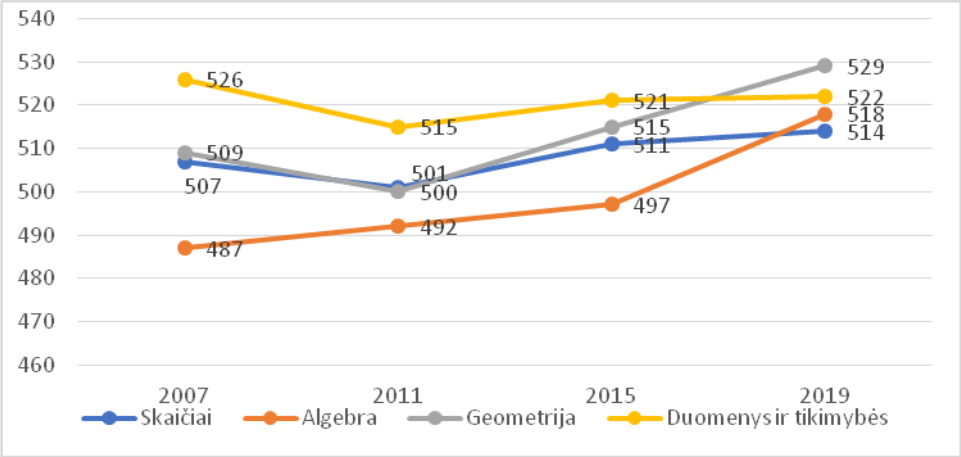

Lietuvos ketvirtos klasės mokinių matematikos gebėjimai testuoti penkiuose TIMSS tyrimo etapuose. Ketvirtokų matematikos gebėjimų įverčiai visuose etapuose yra aukšti, skirtumas nuo skalės vidurkio – ne mažesnis nei 30 taškų (žr. 3.3.1.3 pav.). 2003, 2007, 2011, 2015 metų tyrimai statistiškai reikšmingų matematikos gebėjimų įverčių pokyčių kas ketveri metai neatskleidė, tačiau ilguoju laikotarpiu nuo 2007 iki 2019 metų stebima augimo tendencija. Šiuo laikotarpiu labiausiai padidėjo mokinių geometrijos ir matavimų gebėjimų įverčiai (25 taškai). Duomenų pateikimo ir analizės gebėjimų įverčiai 2007–2019 m. laikotarpiu padidėjo 19 taškų, o skaičių ir skaičiavimo srities gebėjimai iš esmės nekito (3.3.1.4 pav.).

[103] Trijų ciklų metu nuo 1995 iki 2003 m TIMSS testuojamų matematikos ir gamtos mokslų gebėjimų klasifikacija buvo kita.

3.3.1.3 pav. 4 klasės mokinių gebėjimų skirtingose matematikos ir gamtos mokslų turinio srityse dinamika, TIMSS testo rezultatai. Vidurkis standartizuotoje skalėje.

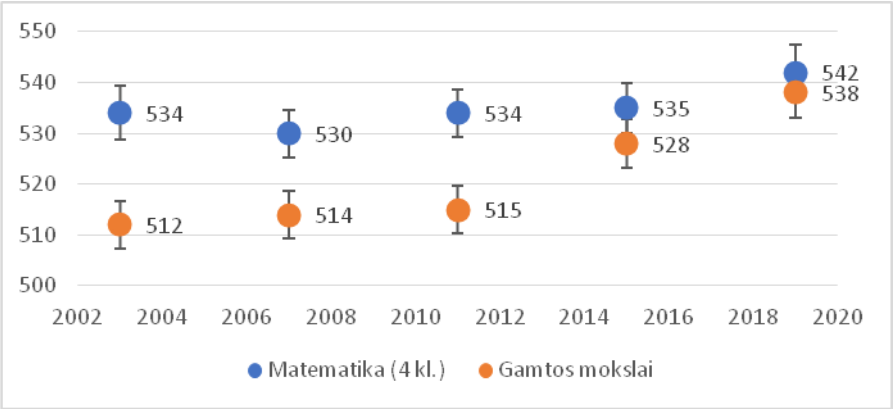

3.3.1.4 pav. 4 klasės mokinių matematikos gebėjimų pagal matematikos turinio sritis dinamika. TIMSS testo rezultatai. Vidurkis standartizuotoje skalėje.

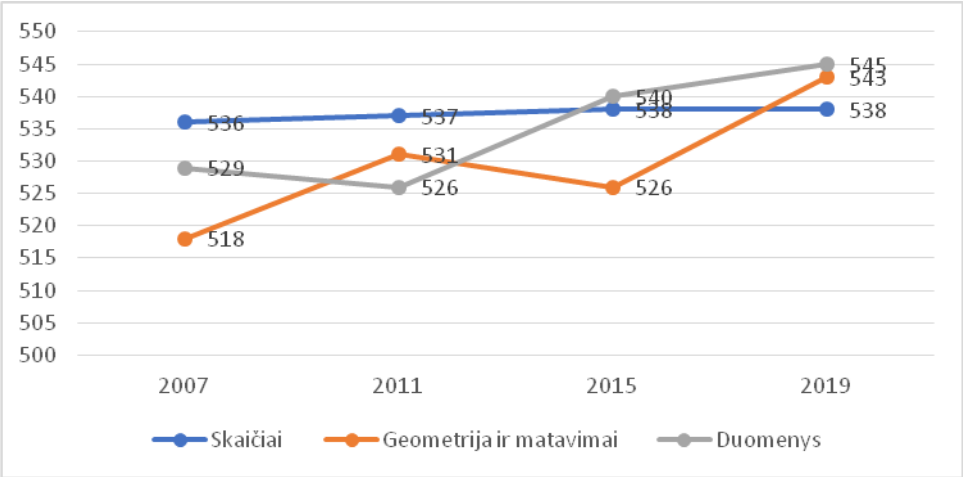

3.3.2 Mokinių gamtos mokslų pasiekimų kaita EBPO / IEA studijose

3.3.2.1 pav. pateiktų EBPO PISA duomenų analizė atskleidžia, kad penkiolikmečių Lietuvos mokinių gamtamokslinio raštingumo įvertis visuose cikluose, išskyrus 2011 m., yra statistiškai reikšmingai žemesnis už skalės vidurkį (500), o 2011 m. – artimas skalės vidurkiui. Gamtos mokslų srityje 2006 m., 2009 m. ir 2012m. ciklų PISA testo rezultatų pokyčiai nėra statistiškai reikšmingi, tačiau 2015 m. cikle stebimas neigiamas statistiškai reikšmingas rezultatų pokytis 21 tašku lyginant su 2012 metais. Galima daryti prielaidą, kad tokį neigiamą rezultatų kitimą galėjo sąlygoti sisteminio pobūdžio veiksniai: perėjimas prie elektroninio testavimo ir / arba sudėtingesnės užduotys, nes neigiami pokyčiai, tik kiek mažesni, būdingi ir kitoms šalims (sumažėjo EBPO

šalių vidurkis). Būtų galima teigti, kad gamtos mokslų pasiekimai, kaip ir matematikos, iš esmės nekito[104]. Šiam pokyčiui nėra jokių akivaizdžių priežasčių.

3.3.2.1. pav. Lietuvos mokinių gamtos mokslų pasiekimų, matuojant PISA IR TIMSS 8 kl. testais, dinamika. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas standartizuotoje skalėje.

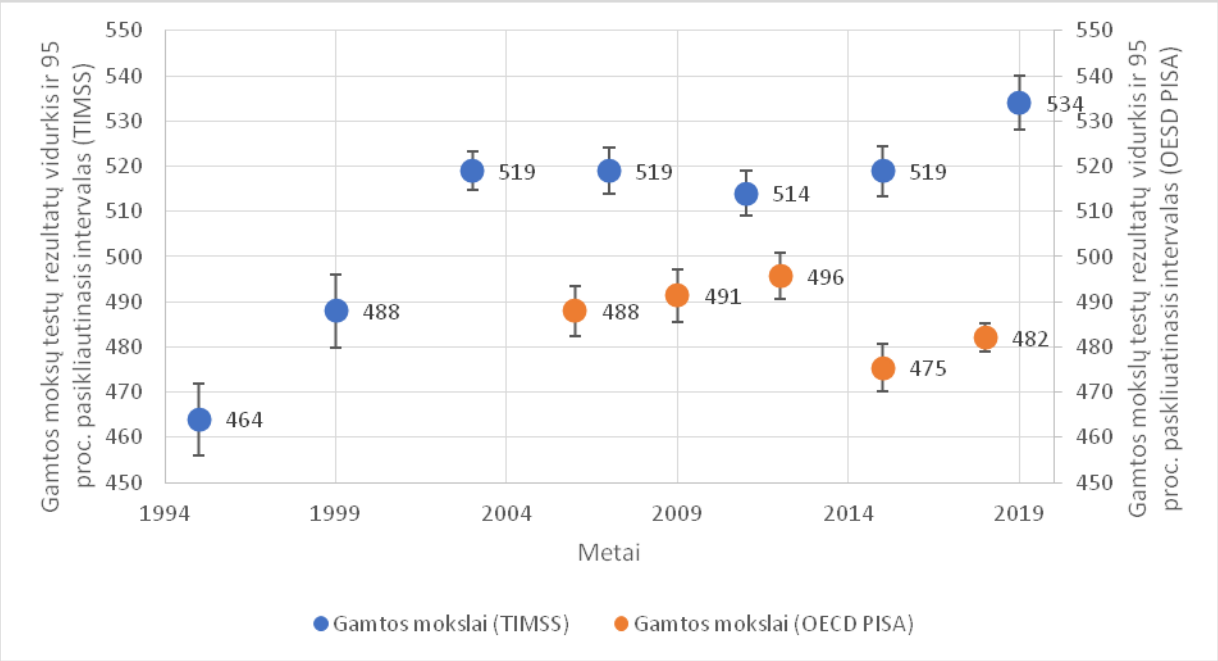

TIMSS testuojamų gamtos mokslų gebėjimų įverčiai pirmųjų dviejų ciklų metu 1994 ir 1999 metais buvo statistiškai žemiau TIMSS vidurkio, kitų penkių ciklų metu – statistiškai aukščiau TIMSS vidurkio. TIMSS 8 kl. mokinių gamtos mokslų gebėjimų tyrime stebime bendrą ženklią pažangos tendenciją, kuomet įvertis pakilo nuo 464 taškų 1995 m. iki 534 taškų 2019 metais (pokytis – 70 taškų). Kaip ir mokinių matematikos gebėjimų testavimo atveju, stebimas testavimo rezultatų pagerėjimas 1995-2003 metų laikotarpiu ir 2019 m. TIMSS tyrimo cikle, tuo tarpu laikotarpiu nuo 2003 iki 2015 mokinių gamtos mokslų mokymosi rezultatai iš esmės nekito.

3.3.2.2 pav. 8 klasės mokinių gebėjimų skirtingose gamtos mokslų turinio srityse dinamika. TIMSS testo rezultatai.

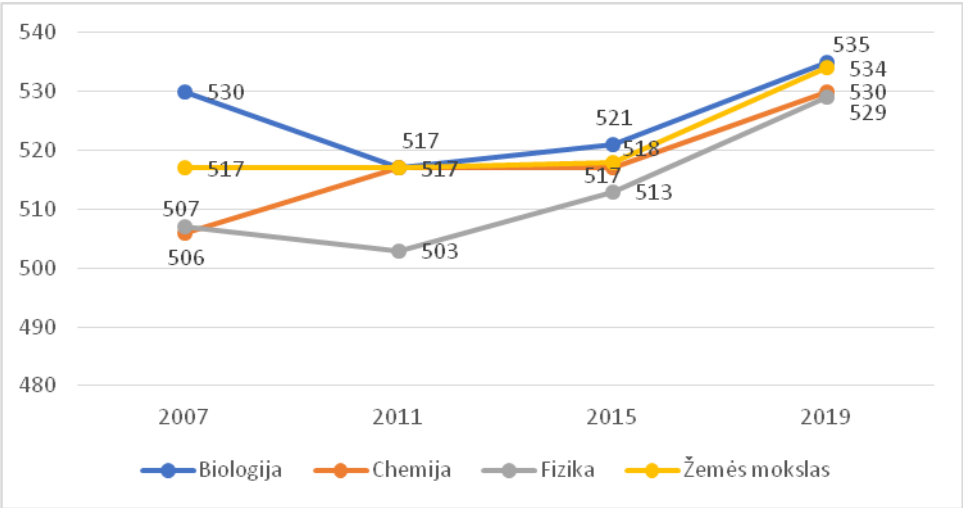

[104] Tokią išvadą linkęs daryti ir A. Zabulionis (2020)

Tiek matematikos, tiek gamtos mokslų žinių palyginamoji statistika pagal atskiras gamtos mokslų gebėjimų sritis TIMSS duomenų bazėse teikiama nuo 2007 m. Stebimas faktas, kad mokinių fizikos gebėjimų įverčiai, kurie 2011 metais buvo žemiausi, 2015 m. ir 2019 m. cikle padidėjo 23 taškais, o 2019 m., lyginant su 2015 m., padidėjo ir visų gamtos mokslų sričių gebėjimų įverčiai (žr. 3.3.2.2 pav.). Pažymėtina, kad jei 2007 m. testavimo cikle skirtingų gamtos mokslų sričių mokinių gebėjimai gana ženkliai skyrėsi, tai 2015 m. ir 2019 m. visų gebėjimų įverčiai buvo panašūs. Gamtamokslinių gebėjimų augimą visose srityse 2019 m. iš dalies galėjo sąlygoti didesnis dėmesys gamtos mokslams, kai mokyklose pradėta įgyvendinti gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos, matematikos mokslų ir kūrybiškumo ugdymo (STEAM) politika.

3.3.2.3 pav. 4 klasės mokinių gebėjimų skirtingose matematikos ir gamtos mokslų turinio srityse dinamika., TIMSS testo rezultatai. Vidurkis ir 95 procentų pasikliautinas intervalas standartizuotoje skalėje.

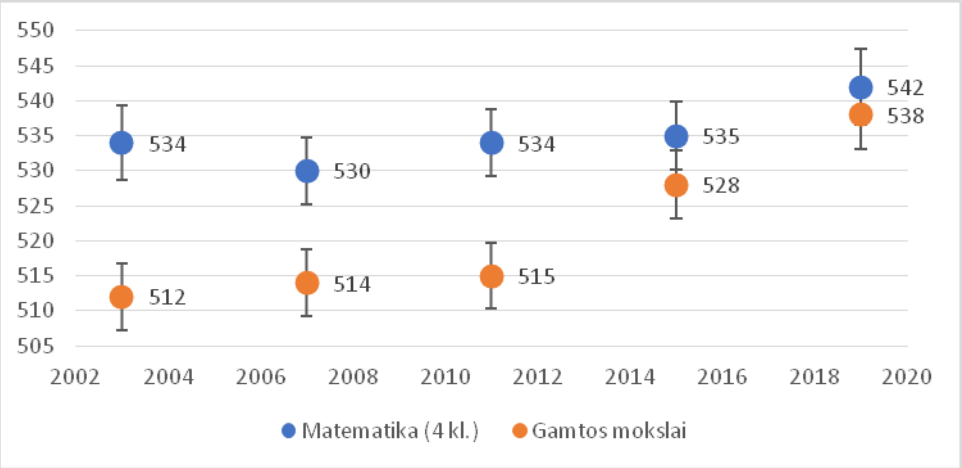

4 kl. mokinių gamtos mokslų gebėjimų dinamikos analizė atskleidė, kad 2003, 2007 ir 2011 m. testų įverčiai iš esmės nekito, o nuo 2011 m. iki 2019 m. stebimas ženklus 23 taškų teigiamas pokytis (žr. 3.3.2.4 pav.). Augimas stebimas visose testuotose gamtos mokslų srityse.

3.3.2.4 pav. 4 klasės mokinių gamtos mokslų gebėjimų pagal gamtos mokslų turinio sritis dinamika. TIMSS testo rezultatai

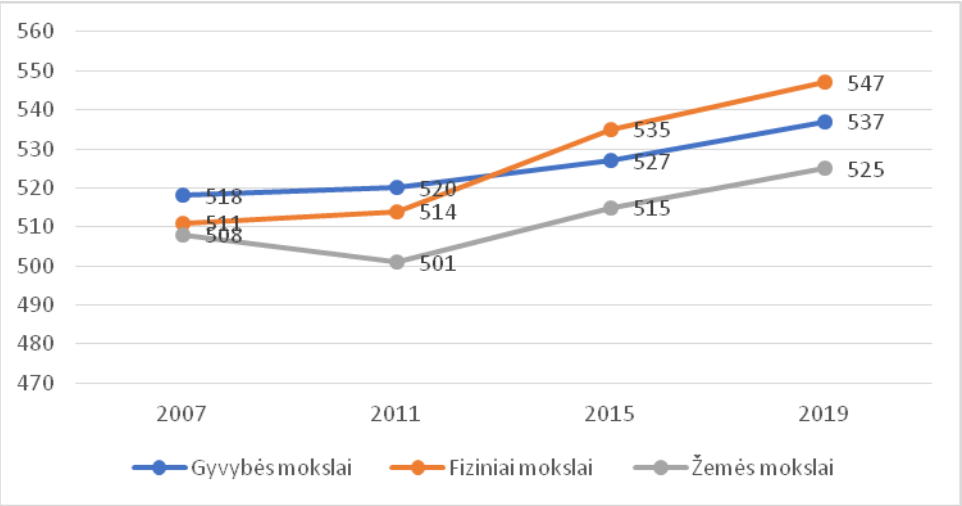

3.3.3 Mokinių skaitymo pasiekimų kaita EBPO / IEA studijose

3.3.3.1 pav. Lietuvos penkiolikmečių mokinių skaitymo pasiekimų (skaitymo raštingumo) dinamika. PISA testo rezultatai. Vidurkis ir 95 procentų pasikliautinas intervalas standartizuotoje skalėje.

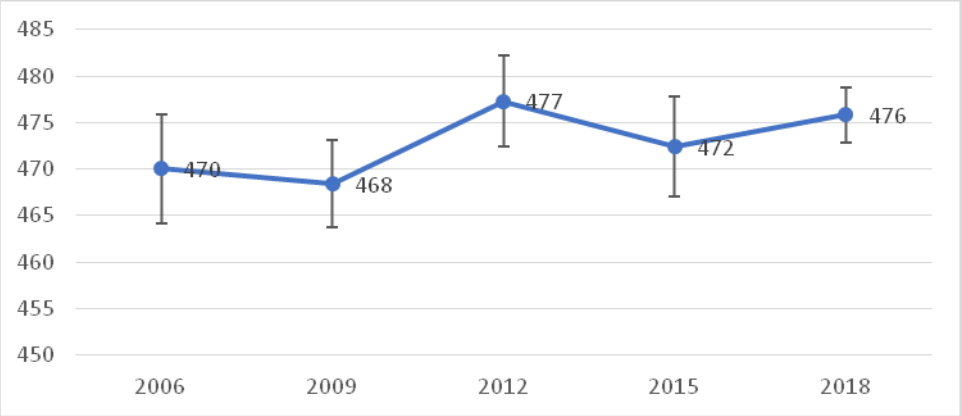

Statistiškai reikšmingų penkiolikmečių mokinių skaitymo raštingumo pokyčių 2006–2018 metų laikotarpiu PISA tyrimas neatskleidė (žr. 3.3.3.1 pav.).

3.3.3.2 pav. 4 klasės mokinių skaitymo pasiekimų dinamika. PIRLS testo rezultatai. Vidurkis ir 95 procentų pasikliautinas intervalas standartizuotoje skalėje.

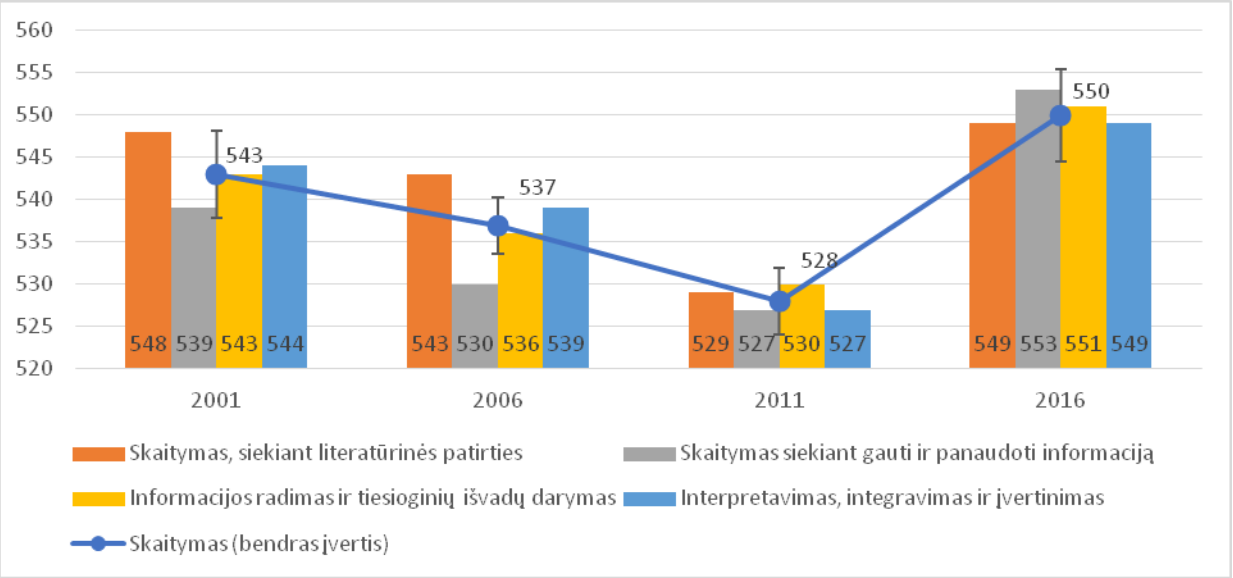

Ketvirtos klasės mokinių skaitymo pasiekimų kaita, PIRLS tyrimo duomenimis, pasižymi tuo, kad laikotarpiu nuo 2001 iki 2011 metų stebimas neigiamas statistiškai reikšmiškas pokytis (- 15 taškų), o 2016 metais, lyginant su 2011 m., skaitymo pasiekimų įvertis padidėjo 22 taškais (žr. 3.3.3.2 pav.). Labiausiai 2001m. 2011 m. laikotarpiu sumažėjo skaitymo siekiant literatūrinės patirties gebėjimai, 2016 metais didžiausias teigimas pokytis stebimas skaitymo siekiant gauti ir panaudoti informaciją gebėjimų srityje.

3.3.4 Penkiolikmečių mokinių matematinis, gamtamokslinis ir skaitymo raštingumas atsižvelgiant į mokymosi patirtį (mokymosi metus)

Pakankamai žemus Lietuvos mokinių mokymosi pasiekimų įverčius standartizuotoje skalėje ir lyginat su EBPO šalių vidurkiu galima iš dalies paaiškinti tuo, kad jie turi mažiau mokymosi patirties, matuojant mokymosi metais, nei EBPO šalių vidurkis. Lietuvoje tik 2 proc. 2018 m. tyrimo cikle testuotų mokinių mokyklą (ISCED1) pradėjo lankyti sulaukę 5 metų ar jaunesni, tuo tarpu EBPO šalių vidurkis – 22 proc. Lietuvoje mokyklą pradėjo lankyti 6 metų ar jaunesni 33 proc., o EBPO vidurkis – 68 proc. Lietuvoje didžiąją testuojamų mokinių dalį (virš 80 proc. kiekviename cikle) sudaro 9 klasės mokiniai, tuo tarpu bendrai EBPO šalių mastu, devintokų procentas nesiekia 40 proc., o testuojamų 10 klasės mokinių dalis šiek tiek mažesnė nei 50 proc. (žr. 3.3.4.1 lentelę). Stebima tendencija, kad Lietuvoje testuojamų devintokų dalis didėja, o aštuntokų – mažėja. Pagal tarptautinį mokymosi lygmenų klasifikatorių, visi testuojami Lietuvos mokiniai priskiriami ESCED2 lygmeniui (žemesnysis vidurinis), tuo tarpu EBPO PISA šalių mastu ISCED2 lygmeniui 2018 m. priskiriama apie 45 proc. testuotų mokinių (ši dalis atskiruose tyrimo cikluose kinta nežymiai), o ISCED3 lygmeniui (aukštesnysis vidurinis) – 52 proc. Todėl, yra tikslinga Lietuvos PISA penkiolikmečių tyrime išskirti 9 kl. mokinius ir jų testavimo rezultatus palyginti su EBPO 9 klasės (9 metai pradedant nuo ISCED1) vidurkiu.

3.3.4.1 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal klases skirtinguose EBPO PISA tyrimo cikluose[105] Procentai.

Metai	Šalis	klasė	klasė	klasė	0 klasė	1 klasė
2018	EBPO		45 (ISCED2)		52 (ISCED3)	
	Lietuva			0		
2015	EBPO			6	8	
	Lietuva			6	1	
2009	EBPO			7	7	
	Lietuva		0	1		
2006	EBPO			8	5	
	Lietuva		2	0		

Duomenys: PISA IDE

Lietuvos mokinių, besimokančių 9 klasėje, skaitymo, matematikos, gamtos mokslų pasiekimai, visų PISA tyrimo ciklų duomenimis yra aukštesni už EBPO šalių devintokų vidurkį (žr. 3.3.4.1 pav.). Skirtumas statistiškai reikšmingas. Testuotų Lietuvos devintokų pasiekimų dinamika pasižymi panašiais dėsningumais, kaip ir visos penkiolikmečių moksleivių imties pasiekimų dinamika (nes devintokai šioje imtyje sudaro

[105] Apibendrinti visų EDPO šalių duomenys apie klasę, kurioje mokosi respondentai, 2018 m. ataskaitose neteikiami, todėl, palyginimui su EBPO šalimis, nurodoma testuotų mokinių dalis (proc.) pagal ISCED lygmenis. Procentų suma lentelės eilutėse yra mažesnė už 100, nes dalis respondentų klasės nenurodė.

80 proc. ar daugiau). Skaitymo pasiekimų įverčiai iš esmės nekito. Matematikos pasiekimų įverčiai, lyginant 2006 m. ir 2015 m. tyrimo ciklus, sumažėjo 15 taškų, (skirtumas statistiškai reikšmingas), o 2018 m. duomenis lyginant su 2015 m., iš esmės nepakito. Gamtos mokslų pasiekimai 2015 m. lyginant su 2019 m. ciklu sumažėjo 21 tašku.

3.3.4.1 pav. Lietuvos ir EBPO šalių[106] devintokų skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų kaita. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

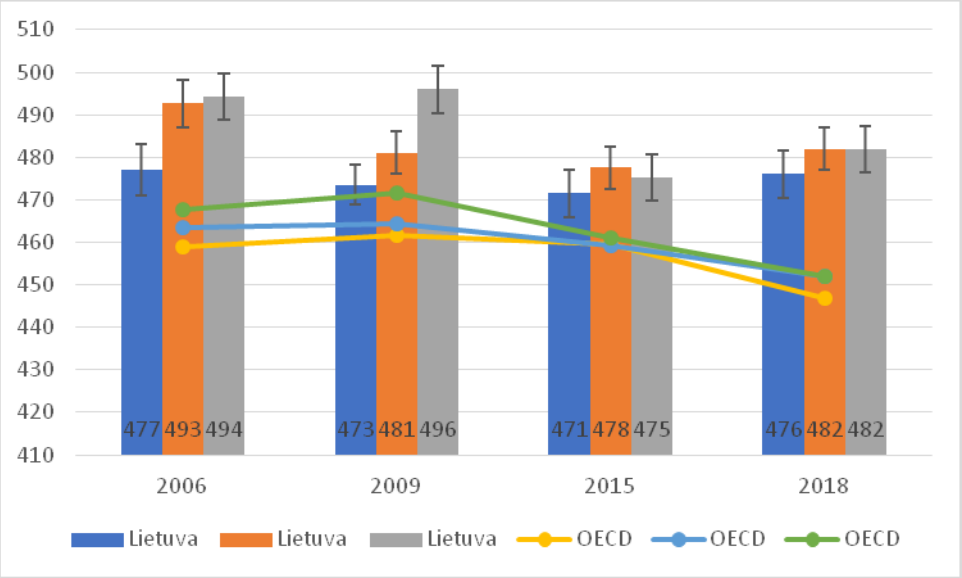

Lietuvos 9 kl. mokinių imtis PISA tyrime yra reprezentatyvi, tačiau to negalima pasakyti apie 10 kl. mokinių imtį. Ji neatitinka visos dešimtokų populiacijos, apima tik tuos mokinius, kurie mokyklą pradėjo lankyti anksčiau nei jų bendraklasiai, todėl 3.3.4.2 pav. pavaizduoti testavimo rezultatai negali būti apibendrinti visiems 10 klasės mokiniams, tačiau vaizduoja, kokią įtaką turi visų testuotų Lietuvos penkiolikmečių įverčiams. Imtis nėra didelė, matavimo paklaida pakankamai ženkli. Pasiekimai paklaidos ribose iš esmės atitinka EBPO šalių dešimtokų vidurkį, išskyrus 2006 m., kuomet matematikos pasiekimų įvertis buvo aukščiau EBPO vidurkio, ir 2009 m. – skaitymo pasiekimų įvertis žemiau EBPO vidurkio. Tyrime dalyvavusių Lietuvos dešimtokų pasiekimų dinamika PISA tyrimo cikluose iš esmės atkartoja 9 kl. mokinių pasiekimų dinamiką.

[106] Palyginimui pateikiami EBPO 2018 m. ISCED2 lygmens mokinių testavimo rezultatai.

3.3.4.2 pav. Lietuvos ir EBPO šalių[107] dešimtos klasės mokinių skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų kaita. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas. Duomenų šaltinis: PISA IDE.

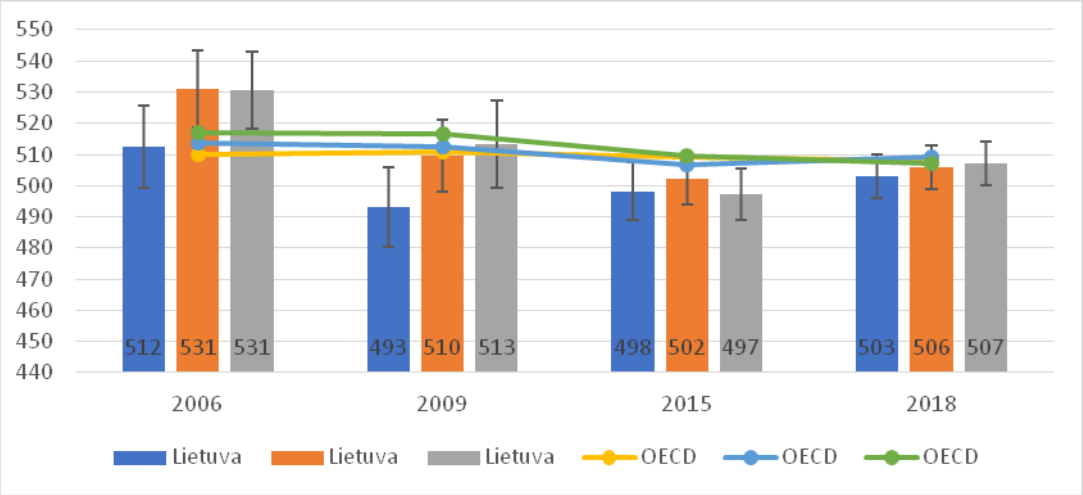

Europos šalyse, kurios 2018 m. pirmauja pagal PISA testų rezultatus, mokinių, besimokančių 9 ir 10 klasėje santykis yra nevienodas: Estijos imtyje dešimtokai sudaro 1,3 proc., Suomijos – 0,2 proc., Lenkijos - 1,4 proc., Švedijos – 1,6 proc., tuo tarpu Danijos – 59,3, Belgijos – 63,3 proc., Slovėnijos – 92,4. EBPO šalių imtyje (stebėsenos vienetas – šalis) dalyvavusių dešimtos klasės mokinių dalies ir šalies mokinių skaitymo, matematikos pasiekimų, gamtos mokslų pasiekimų įverčio ryšys yra silpnas (koreliacijos koeficientas, atitinkamai, -0,24, -0,19). Taigi, vieni mokymosi metai, imant atskirai kiekvieną šalį, stipriai pagerina pasiekimus, tačiau, lyginant šalis tarpusavyje, tai nėra lemiamas šalies mokinių mokymosi pasiekimų veiksnys.

3.3.5 Mokinių kognityvinių gebėjimų kaita TIMSS studijose

TIMSS tyrime veikos ir turinio matricoje užduotys skirstomos pagal dalyko tematiką ir kognityvinių gebėjimų sritis. Išskiriamos trys kognityvinių gebėjimų grupės, bendros tiek gamtos, tiek matematikos dalykams: žinojimas, taikymas ir samprotavimas. Palyginamieji duomenys teikiami nuo 2007 metų tyrimo ciklo (žr. 3.3.5.1 pav.). Stebima tendencija, kad labiausiai 2011–2019 metų laikotarpiu padidėjo mokinių matematinio ir gamtamokslinio samprotavimo įverčiai (21 ir 26 taškais atitinkamai).

[107] Palyginimui pateikiami EBPO 2018 m. ISCED2 lygmens mokinių testavimo rezultatai.

3.3.5.1 pav. 8 klasės mokinių kognityvinių gebėjimų dinamika matematikos ir gamtos mokslų srityse. TIMSS testo rezultatai.

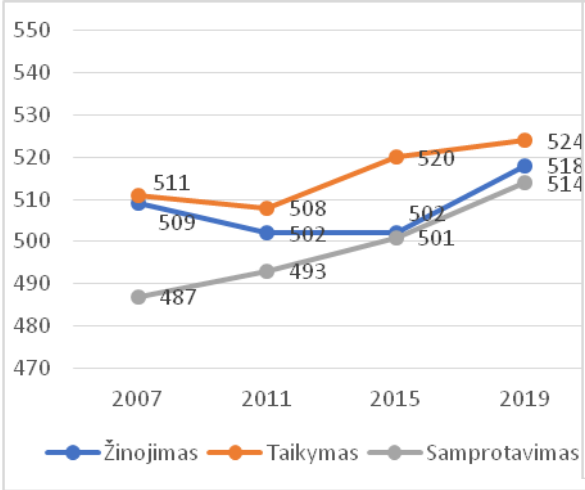

Matematika

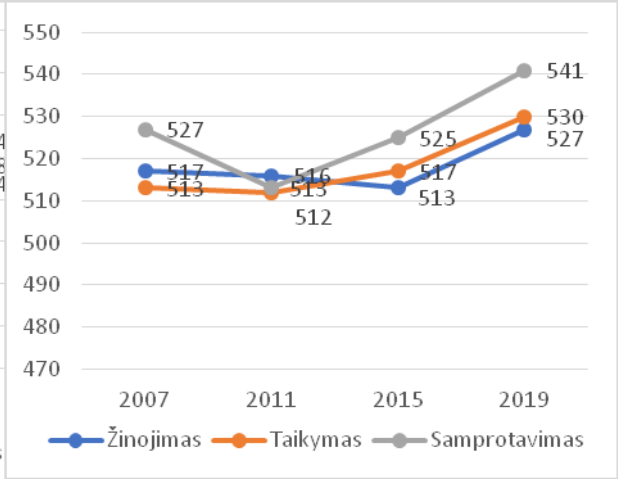

Gamtos mokslai

Ketvirtos klasės mokinių testavimo atveju nuo 2007 metų stebimas nuoseklus nedidelis augimas matematikos žinių srityje (pokytis – 14 taškų), o nuo 2015 m. – ir taikymo srityje (pokytis – 10 taškų) (žr. 3.3.5.2 pav.). Gamtos mokslų srityje nuo 2011 metų santykinai labiau augo žinios (31 taškas) ir samprotavimo gebėjimai (33 taškai) , mažiau – taikymo gebėjimai. Tikėtina, kad šiuos gana ženklius gamtos mokslų pasiekimų pokyčius galėjo sąlygoti 2008 m. atnaujintos bendrojo ugdymo programos bei maždaug nuo 2017 metų įgyvendinama STEAM politika.

3.3.5.2 pav. 4 klasės mokinių kognityvinių gebėjimų dinamika matematikos ir gamtos mokslų srityse. TIMSS testo rezultatai.

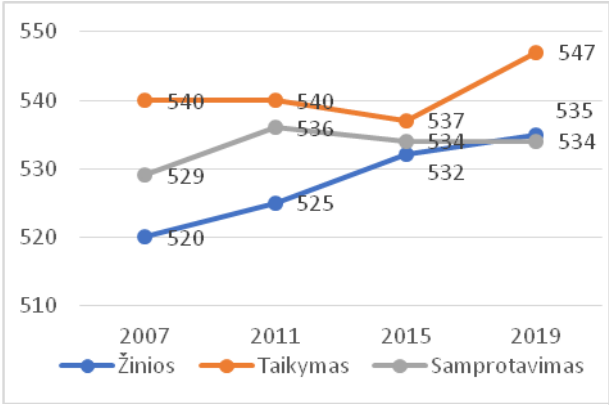

Matematika

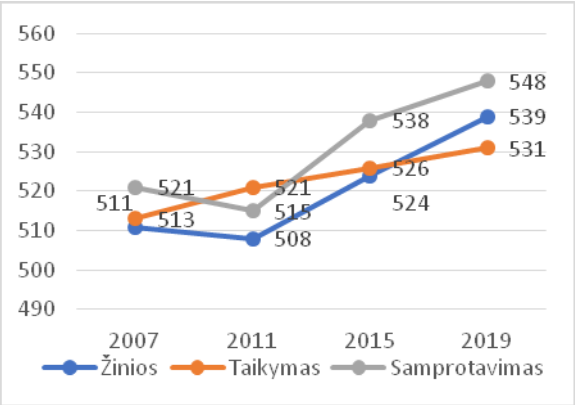

Gamtos mokslai

3.3.6 Mokinių pilietinio ugdymo rezultatų kaita IEA pilietinio ugdymo studijose

Lietuvos aštuntų klasių mokiniai dalyvavo trijuose IEA pilietinio ugdymo tyrimuose[108], tačiau CIVED (1999) ir ICCS (2009, 2016) tyrimų daugelio pilietiškumo ugdymo aspektų skalės, dalyvavusių šalių imtys nesutampa, todėl aptariama mokinių pilietinio ugdymo rezultatų kaita 2009–2016 m.

3.3.6.1 lentelė. 8 klasės mokinių pilietinio ugdymo pasiekimų kaita: pilietinės žinios ir pilietinis dalyvavimas (ICCS tyrimas, 2009, 2016)

Skalė	Vidurkis ir standartinė paklaida		Vidurkių skirtumas
	ICCS 2009	ICCS 2016	
Pilietinės žinios	505 (2,8)	518 (3,0)	13*
Pilietinio dalyvavimo skalės			
Mokinių diskusijų socialiniais ir politiniais klausimais indeksas	51 (0,2)	54 (0,2)	2,8*
Mokinių pasitikėjimo veikti savarankiškai pilietiškumo srityje indeksas	50 (0,2)	51 (0,3)	0,8*
Mokinių dalyvavimo visuomeniniame mokyklos gyvenime vertės supratimo indeksas	48 (0,2)	49 (0,2)	0,8*
Mokinių ketinimo dalyvauti politinėje veikloje indeksas	49 (0,2)	52 (0,2)	2,7*
Ketinimo ateityje balsuoti rinkimuose indeksas	52 (0,2)	52 (0,2)	0,4

*Pokytis yra statistiškai reikšmingas.

Pilietinės žinios matuojamos 2009 m. tyrimo imties pagrindu standartizuotoje skalėje, kurios vidurkis lygus 500, o standartinis nuokrypis – 100. Pilietinio dalyvavimo indeksai matuojami 2009 m. tyrimo imties pagrindu standartizuotoje skalėje, kurios vidurkis yra 50, o standartinis nuokrypis – 10.

Tyrimų duomenys rodo, kad nuo 2009 iki 2016 metų 8 klasės mokinių pilietiškumo žinios padidėjo gana ženkliai, tačiau pažymėtina, kad didėjo ir abiejuose tyrimuose dalyvavusių šalių mokinių žinių įverčiai, todėl, nors Lietuvos mokinių pažanga analizuojamu aspektu yra akivaizdi, tačiau jos pozicija kitų šalių atžvilgiu nepakito.

Mokinių pilietinio dalyvavimo rezultatų pokyčiai septynerių metų laikotarpiu yra teigiami ir statistiškai reikšmingi, išskyrus *Ketinimų dalyvauti rinkimuose* indeksą. Didžiausia pozityvi kaita stebima matuojant *Mokinių diskusijų socialiniais ir politiniais klausimais* indeksą ir *Mokinių ketinimo dalyvauti politinėje veikloje* indeksą, kur Lietuvos mokinių rezultatai statistiškai reikšmingai aukštesni ir už 2016 m. ISCC šalių vidurkį. Mokinių pasitikėjimas veikti savarankiškai pilietiškumo srityje, dalyvavimo visuomeniniame mokyklos gyvenime vertės supratimas analizuojamu laikotarpiu padidėjo nedaug, šis pokytis statistiškai reikšmingas, tačiau, rezultatai išlieka prastesni už visų ICCS šalių vidurkį. *Mokinių ketinimo ateityje balsuoti rinkimuose* indekso reikšmė abiejų ICCS tyrimo ciklų metu buvo aukštesnė už šalių vidurkį ir septynerių metų laikotarpiu nepakito.

[108] 1999 IEA CIVED tyrimas (28 šalys), 2009 IEA ICCS tyrimas (38 šalys), 2016 IEA ICCS tyrimas (24 šalys). Trečiasis ICCS tyrimo etapas yra numatomas 2022 m.

Apibendrinant galima teigti, kad nuo 2009 iki 2019 m. Lietuvos mokinių pilietinės žinios pagerėjo, pilietino dalyvavimo nuostatos tapo pozityvesnės, mokiniai daugiau įsitraukia į pilietinio dalyvavimo procesus, tačiau, kitų šalių (dalyvavusių ICCS tyrime) rezultatų pokyčių kontekste, ši pažanga nėra ženkli.

3.3.7. Mokinių požiūrio į matematikos ir gamtos mokslų mokymąsi dinamika

Mokinių nuostatos į matematikos ir gamtos dalykų mokymąsi ir šių dalykų svarbos vertinimas buvo tirtas TEAMS klausimynuose pateikiant skales, testuojančias, kiek mokiniams patinka mokytis matematikos ir gamtos mokslų ir kiek, jų nuomone, matematika ir gamtos mokslai yra vertingi[109].

3.3.7.1 pav. Kaip mokiniam patinka mokytis matematikos. Procentai. TIMSS tyrimo duomenys.

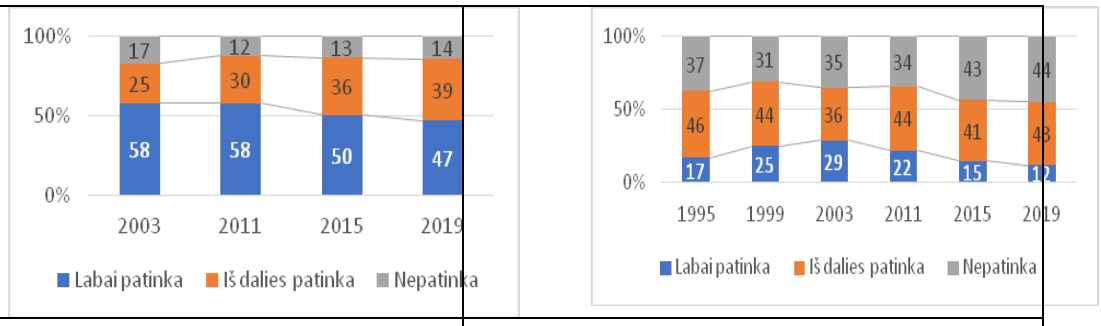

4 klasė	8 klasė

Duomenų šaltinis: PISA IDE.

Mokinių nuostatų į gamtos ir matematikos mokymąsi dinamikai būdingos šios savybės:

- Nuo 2003 metų tyrimo ciklo stebimas 8 kl. mokinių, kuriems labai patinka mokytis matematikos, dalies mažėjimas nuo 29 proc. iki 12 proc. ir mokinių, kuriems matematikos mokytis nepatinka, dalies didėjimas nuo 35 iki 44 proc. Pokytis – apie 10 proc. punktų. Mokinių, kuriems patinka mokytis matematikos, dalies mažėjimas nuo 2011 metų stebimas ir 4 kl. mokinių tyrimuose.
- Nuo 1995 m. metų tyrimo ciklo iki 2011 m. ciklo augo 8 kl. mokinių, kuriems patinka mokytis chemijos, dalis (pokytis 23 proc. punktų). Nuo 2003 m. ciklo iki 2011 m. ciklo stebima mokinių, nepatinka mokytis chemijos mažėjimo tendencija (pokytis 25 proc. punktai)
- Fizika yra gamtos mokslų disciplina, kurią aštuntokams mažiausiai patinkam mokytis. Nuo 2003 m. ciklo iki 2011 m. sumažėjo mokinių, kuriems nepatinka mokytis fizikos dalis (pokytis – 17 proc. punktų). Nuo 2011 m. mokinių, kuriems fizika patinka/nepatinka dalis praktiškai nekito.

[109] 2006 metų TIMSS ciklo anketoje klausimų formuluotės ženkliai skyrėsi, nuo ankstesnių todėl tų metų apklausos rezultatai nėra analizuojami. 1995-2003 cikluose ir 2011-2019 cikluose klausimų formuluotės nežymiai skyrėsi.

PISA tyrimuose mokinių nuostatos taip pat tiriamos, tačiau dinamikos analizei duomenys nėra palankūs, nes keičiasi klausimų formuluotės.

- 8 kl. mokinių pozityvus požiūris į biologijos ir žemės mokslų mokymąsi analizuojamu laikotarpiu mažai kito, tačiau mokinių, kuriems mokytis labai patinka, dalis sumažėjo

4 kl mokinių nuostatos į gamtos mokslų mokymąsi laikotarpiu nuo 2003 m iki 2015 m. kinta mažai, tačiau 2019 m. cikle mokinių, kuriems parinka mokytis gamtos mokslų, dalis šiek teik sumažėjo (pokytis – 10 proc. punktų)

3.3.7.2 pav. Kaip mokiniams patinka mokytis gamtos mokslų. TIMSS 8 kl. tyrimo rezultatai[110].

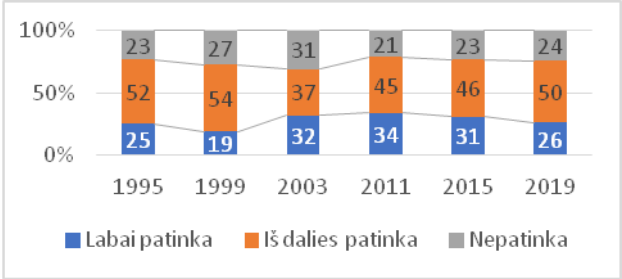

Biologija (8 kl.)

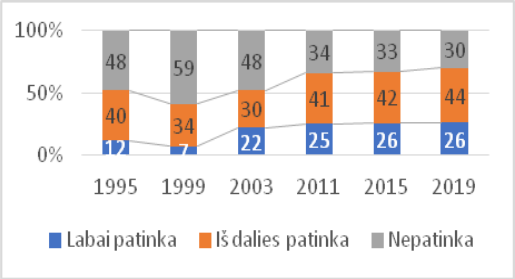

Chemija (8 kl.)

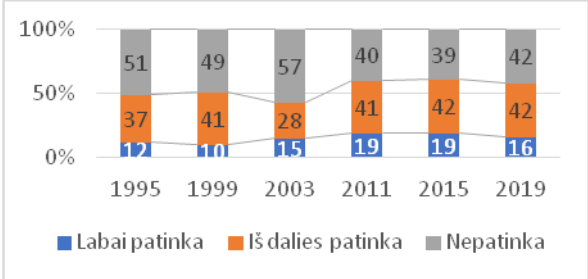

Fizika (8 kl.)

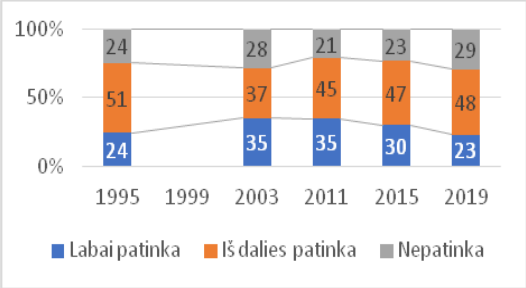

Žemės mokslai (8 kl.)

Duomenų šaltinis: PISA IDE.

Paskutiniųjų TIMSS ciklų anketose 8 kl. mokiniams buvo užduotas klausimas, kiek vertingi matematika ir gamtos mokslai. Stebima tendencija, kad šių dalykų mokymosi vertės įverčiai mažėja. 2019 m. cikle aštuntokų, manančių kad matematikos mokytis yra labai vertinga lyginat su 2011 m sumažėjo 20 proc. punktų, o lyginant su 2015 mm. – 9 proc. punktais. 8 kl. mokinių, manančių, kad matematikos mokytis nėra vertinga, dalis 2019 m, lyginant su 2011 m. padidėjo 11 proc. punktų. Analogiški pokyčiai yra stebimi ir vertinant gamtos mokslų vertę.

Pažymėtina, kad bendrajame ugdyme pradėta įgyvendinti STEAM politika mokinių nuostatoms dėl gamtos mokslų mokymosi 2019 m. tyrimo ciklo duomenimis, įtakos (dar) neturėjo: mokinių, kuriems labai patinka mokytis matematikos ir gamtos mokslų dalis, lyginant su 2015 m sumažėjo, taip pat gana ženkliai mažėjo manančių, kad matematikos ir gamtos mokslai yra labai vertingi.

[110] 2006 metų TIMSS ciklo anketoje klausimų formuluotės skyrėsi, nuo ankstesnių todėl tų metų apklausos rezultatai nėra analizuojami. 1995-2003 cikluose ir 2011-2019 cikluose klausimų formuluotės nežymiai skyrėsi.

3.3.7.3 pav. Mokinių nuomonės apie matematikos ir gamtos mokslų mokymąsi kaita (procentai „Patinka“ ir „Labai patinka“)[111]. TIMSS 8 kl. mokinių tyrimo duomenys.

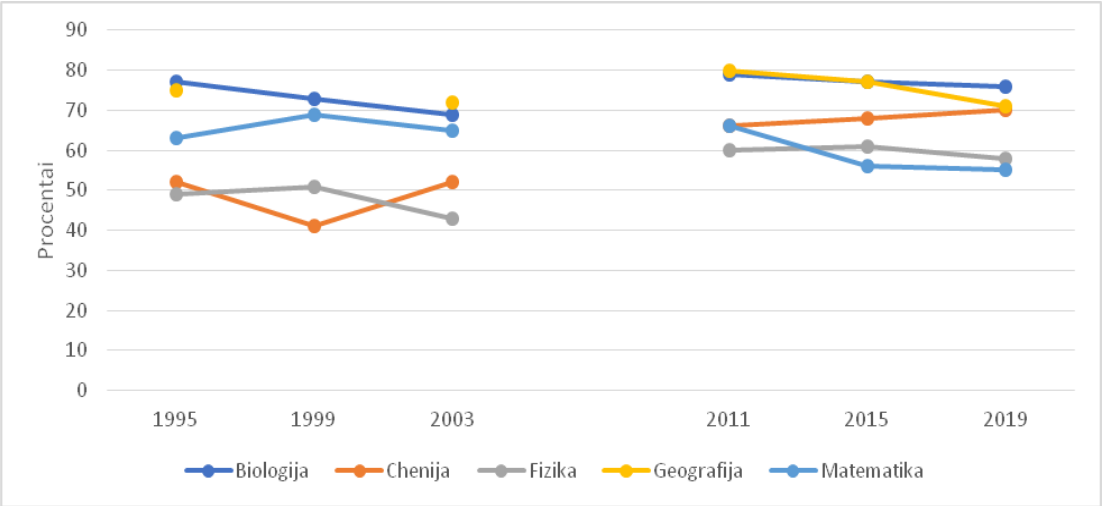

Duomenų šaltinis: TIMSS IDE.

Nors 2005-2003 m. tiek matematikos ir gamtos mokslų pasiekimai gerėjo, tačiau mažėjo mokinių, kuriems patinka mokytis biologijos ir fizikos. 2011–2019 yra matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų augimo laikotarpis, tačiau mažėja mokinių, kuriems patinka mokytis matematikos Padidėjo mokinių guriems patinka mokytis chemijos ir nemažėjo mokinių kuriems patinka mokytis fizikos. Tai galima sieti su maždaug 2017 m. prasidėjusiu STEAM politikos stiprinimu. Matematika nėra tokia palanki mokinių sudominimui paradoksaliais bandymais.

3.4. Lietuvos socialinio, ekonominio, kultūrinio ir edukacinio konteksto rodiklių tarptautinėse IEA ir OECD / EBPO studijose dinamika

3.4.1 Mokinių pasiekimų dinamika priklausomai nuo socialinio, ekonominio, kultūrinio konteksto

Tiek IEA TIMSS, tiek EBPO PISA mokinių pasiekimų tyrimus lydi mokinių, jų tėvų, pedagogų ir mokyklų vadovų anketinės apklausos, įgalinančios išsamesnę ir gilesnę testuojamų gebėjimų analizę mokyklos aplinkos, klasės aplinkos, namų aplinkos, mokinio savybių kontekste. Tačiau, tenka pažymėti, kad jų turinys labiau tinkamas skerspjūvio nei pasiekimų dinamikos tyrimams, nes, daugeliu atvejų, skirtinguose cikluose, net ir matuojant tą patį konstruktą, klausimų formuluotės skiriasi. EBPO PISA tyrimuose invariantas tyrimo ciklo atžvilgiu yra klausimai apie tėvų išsilavinimą ir užimtumą, kultūrinės ir ekonominės šeimos aplinkos klausimai šiek tiek kito, tačiau socialinės ekonominės ir kultūrinės aplinkos indeksas (SEK) statistiniais metodais buvo suformuotas taip, kad galima jo dinamikos analizė.

[111] 1995-2003 laikotarpio ir 2011-2019 laikotarpio ir 2006 m. TIMSS 8 kl. klausimynuose mokiniams formuluotės šiek tiek skyrėsi.

3.4.1.1 pav. Penkiolikmečių skaitymo, matematinio ir gamtamokslinio raštingumo dinamika priklausomai nuo mokyklos tipo pagal gyvenamąją vietovę. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas.

Skaitymo raštingumas EBPO PISA

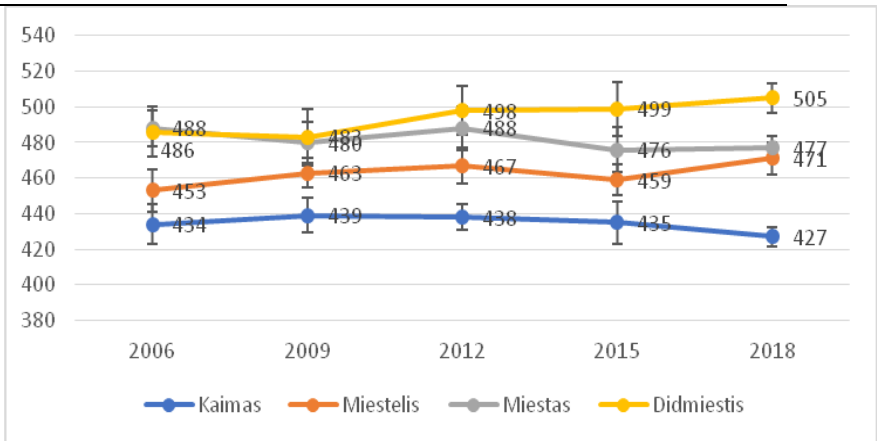

Matematinis raštingumas EBPO PISA

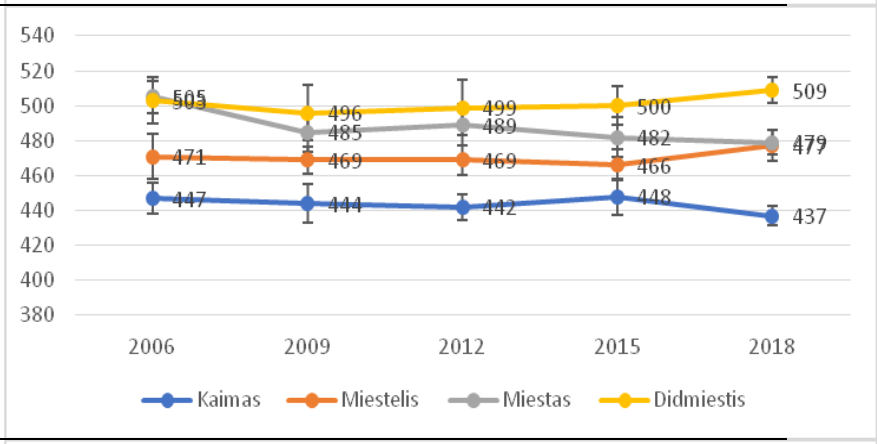

Gamtamokslinis raštingumas EBPO PISA

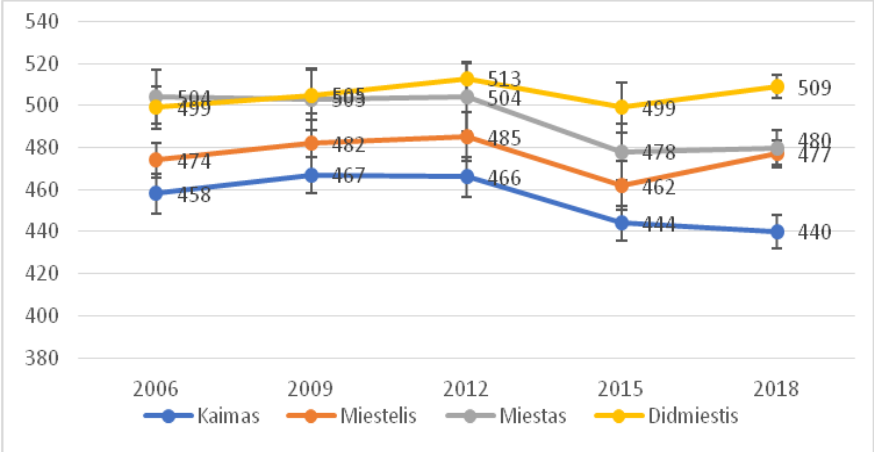

Duomenų šaltinis: PISA IDE.

Mokyklos tipas pagal vietovę yra svarus mokinių mokymosi pasiekimų veiksnys, kurio įtaka nemažėja. PISA tyrimo duomenimis, 2006 m. skirtumas tarp kaimo vietovėje ir didmiestyje esančios mokyklos mokinių pasiekimų vertinant skaitymo raštingumą buvo 52 taškai, matematinį raštingumą – 56 taškai, gamtamokslinį raštingumą – 41 taškas, o 2018 m duomenimis atitinkami skirtumai yra 78, 72, 69 taškai. Be to, skaitymo ir gamtos mokslų pasiekimų atveju, stebima nuosekli pasiekimų skirtumo augimo dinamika. Stebima ir kita statistiškai reikšminga tendencija: didėja mokinių, besimokančių didmiesčio mokyklose ir miestų (rajono centrų) mokyklose, skaitymo raštingumo, matematinio ir gamtamokslinio raštingumo skirtumai. Be to 2018 m tyrimo cikle

jau nestebimas skirtumas tarp miestelių ir miestų mokyklų (rajonų centrų), kuris buvo fiksuojamas ankstesniuose cikluose. Atotrūkio tarp kaimo/miestelio ir didmiesčio mokyklų stabilumą bei 2019 metais stebimą santykinį „atstumo“ tarp miesto ir didmiesčio mokinių pasiekimų augimą patvirtina ir TIMSS tyrimo duomenys. Taigi, nepaisant daugelio sanglaudą didinančių švietimo politikos priemonių, gyvenamoji vietovė išlieka svarus švietimo nelygybės veiksnys.

PISA duomenys negali pilnai atsakyti į klausimą, kiek šiuos pasiekimų dinamikos priklausomybės nuo mokyklos tipo skirtumus sąlygoja mokinių migracijos procesai (baigus 8 klases iš pagrindinės mokyklos, esančios kaimo vietovėje/miestelyje dalis mokinių pereina į miestelio/miesto, didmiesčio mokyklą), kita dalis, dažniausiai tų, kuriems sunkiau sekasi mokytis, tęsia mokslą pagrindinėje mokykloje), kiek ugdymo kokybės skirtumai skirtingo tipo mokyklose. Tačiau pvz., 2018 m. PISA duomenys rodo, kad mokyklą vieną kartą pakeitę mokiniai, besimokantys miestelio mokykloje demonstruoja geresnius skaitymo ir gamtamokslinius gabumus nei mokyklos nekeitę mokiniai (žr. 3.4.1.1 lentelę.). Šiuos dėsningumus galėtų geriau atskleisti nacionalinių mokinių pasiekimų duomenų analizė kohortų metodu.

3.4.1.1 lentelė. Mokinių, kurie keitė mokyklą ir jos nekeitė mokymosi pasiekimai pagal gyvenamosios vietovės, kurioje yra mokykla, tipą.

	Mokyklos tipas	Ar keitė mokyklą				
		Nekeitė		Keitė vieną kartą		Skirtumas
Skaitymo raštingumas	Kaimas	37	5.1)	32	7.1)	-5
	Miestelis	62	4.8)	90	4.3)	28*
	Miestas	80	7.2)	92	4.9)	12
	Didmiestis	00	4.1)	20	3.5)	20*
Matematinis raštingumas	Kaimas	46	5.1)	41	7.5)	-5
	Miestelis	74	6.6)	91	4.0)	17
	Miestas	84	7.4)	91	4.6)	7
	Didmiestis	07	4.1)	23	4.1)	16*
Gamtamokslinis raštingumas	Kaimas	49	4.6)	47	6.6)	-2
	Miestelis	70	5.1)	95	4.2)	25*
	Miestas	85	7.7)	93	4.2)	8
	Didmiestis	08	4.3)	23	3.4)	15

*Skirtumas statistiškai reikšmingas

Duomenų šaltinis: PISA IDE.

TIMSS studijoje vietovė, kurioje yra mokykla, skirtinguose cikluose apibrėžiama nevienodai, tačiau tendencijas skirtingais laikotarpiais galima įžvelgti (žr. 3.4.1.2

pav.). Kaip ir PISA tyrimo atveju, stebima tendencija, kad skirtumas tarp didmiesčio ir miestelio mokyklos aštuntos klasės mokinių pasiekimų nemažėja, tuo tarpu skirtumas tarp miestelio ir miesto (rajono savivaldybės centro) mokyklų 2019 m. tapo statistiškai nereikšmingas.

3.4.1.2 pav. Aštuntos klasės mokinių, matematinių ir gamtamokslinių pasiekimų dinamika priklausomai nuo mokyklos tipo pagal gyvenamąją vietovę. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas.

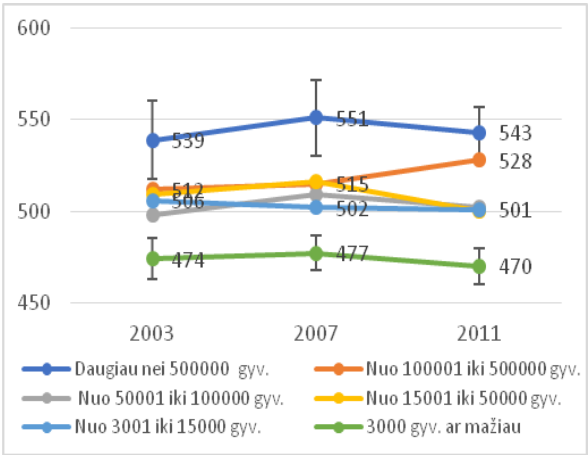

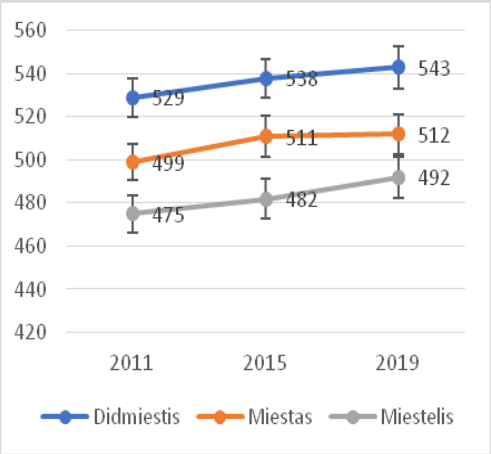

Matematika TIMSS 8 kl.

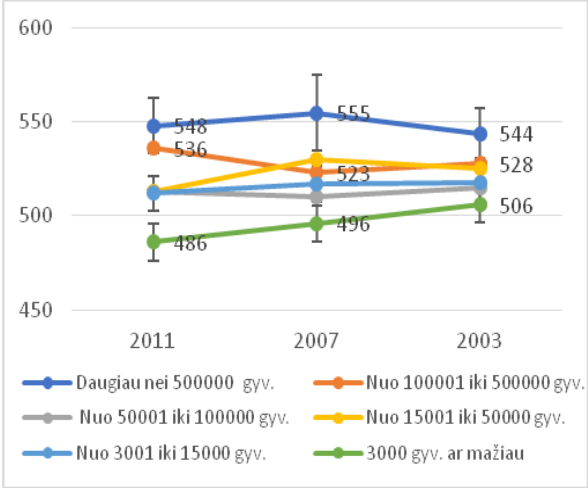

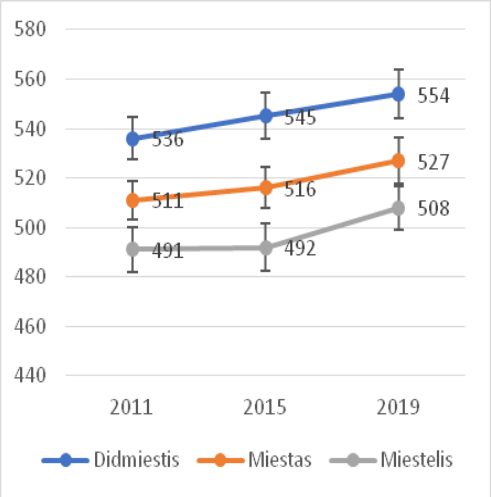

Gamtos mokslai TIMSS 8 kl.

Duomenų šaltinis: PISA IDE.

3.4.2 Mokinių mokymosi pasiekimų dinamika SEK kontekste

PISA tyrimuose šeimos socioekonominės ir kultūrinės aplinkos situacija yra apibendrinama matuojant mokinių šeimų socialinio, ekonominio ir kultūrinio statuso indeksą[112] (SEK). Stebima tendencija, kad nuo 2006 metų iki 2018 metų SEC vidurkio reikšmė nuosekliai ir statistiškai reikšmingai didėjo nuo -0,26 iki 0,03, t.y., gerėjo šeimų socialinė, ekonominė ir kultūrinė situacija. SEC pokyčiai didesni miesteliuose ir didmiesčiuose (0,36 standartinio vieneto), mažesni – kaimo vietovėje (0,27 standartinio nuokrypio) ir miestuose (0,18 standartinio nuokrypio).

[112] nuo 2015 m. ciklo šiek teik keitėsi klausimų kurie yra pateikiami respondentams, turinys, tačiau skirtumai nėra dideli ir tenka naudotis jau sudaryto indekso duomenimis.

Tačiau, reikia pažymėti, kad šie pokyčiai makrolygmeniu neturėjo įtakos PISA testu matuojamiems mokinių matematinio, gamtamokslinio ir skaitymo raštingumo pokyčiams, t. y. nepaisant to, kad gerėjo kiekvieno pasiekimų lygmens mokinių SEK (3.4.2.1 paveiksle visos linijos vingiuoja aukštyn), skirtumai tarp pasiekimo lygmenų SEK išlieka (visos linijos beveik lygiagrečios). Skaitymo raštingumo atveju, 1 ir 2 pasiekimų lygmens mokinių SEK, 5 lygmens SEK pasižymi didesne sklaida, t. y. į šiuos pasiekimų lygmenis patenka mokiniai, kurių SEK gali būti pakankamai įvairus. Matematikos ir gamtos mokslų atveju atitinkamą lygį pasiekusių mokinių SEK yra vienodesnis. Atskirtį tarp skirtingą lygmenį pasiekusių mokinių SEK iliustruoja tai, kad skirtumas tarp žemiausio pasiekimų lygmens mokinių SEK vidurkio ir aukščiausio pasiekimų lygmens mokinių SEK vidurkio siekia apie 1 standartinį nuokrypį ir 2006 m. – 2018 m. laikotarpiu išlieka daugmaž pastovus.

3.4.2.1 pav. Penkiolikmečių pasiekusių skirtingus skaitymo raštingumo, matematinio raštingumo, gamtamokslinio raštingumo lygmenis, šeimos socialinis ekonominis ir kultūrinis kontekstas (SEK). SEK vidurkis standartizuotoje z-skalėje ir 95 proc. pasikliovimo intervalas[113].

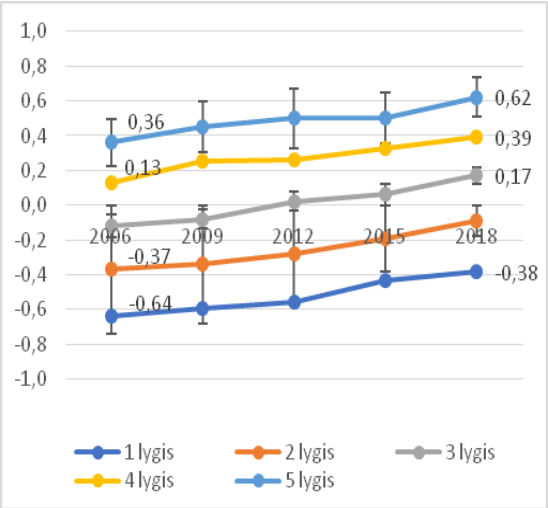

Skaitymo raštingumas

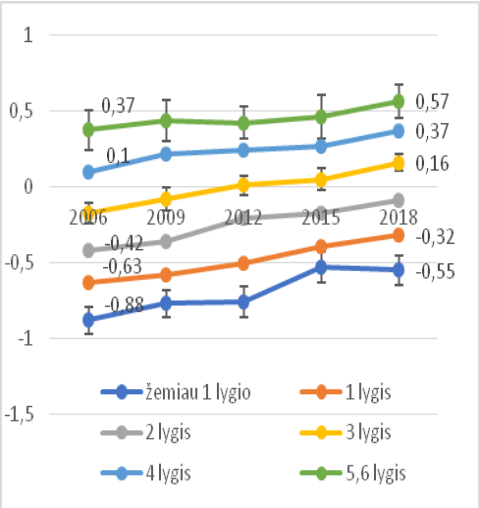

Matematinis raštingumas

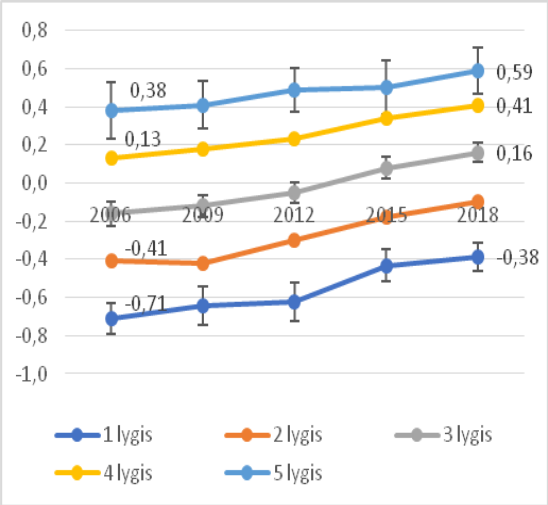

Gamtamokslinis raštingumas

Duomenų šaltinis: PISA IDE.

[113] Pasikliovimo intervalai, siekiant nepasunkinti diagramos skaitymo, vaizduoti ne visur.

Socialinio kultūrinio konteksto įtaką iliustruoja penkiolikmečių skaitymo, matematinio ir gamtamokslinio raštingumo priklausomybė nuo aukščiausio tėvų išsilavinimo lygmens (žr. 3.4.2.2 pav.). Visuose PISA tyrimo cikluose stebimas ženklus atotrūkis tarp mokinių, kurių tėvų aukščiausias išsilavinimas yra aukštasis ir mokinių, kurių tėvų aukščiausias išsilavinimas yra vidurinis ar žemesnis. Pvz., skirtumas tarp mokinių, kurių tėvų išsilavinimas aukštasis universitetinis ir vidurinis, pasiekimų išlieka apie 50 taškų.

3.4.2.2 pav. Penkiolikmečių skaitymo raštingumo, matematinio raštingumo, gamtamokslinis raštingumo dinamika priklausomai nuo aukščiausio tėvų išsilavinimo lygmens. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas.

Skaitymo raštingumas EBPO PISA

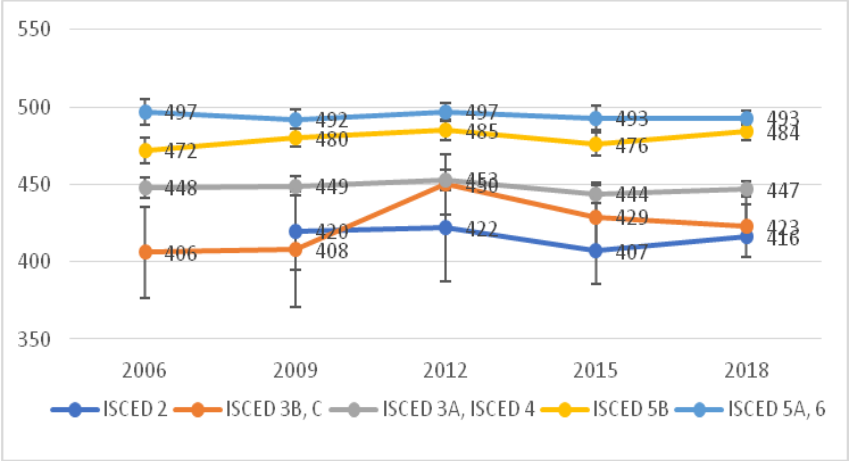

Matematinis raštingumas EBPO PISA

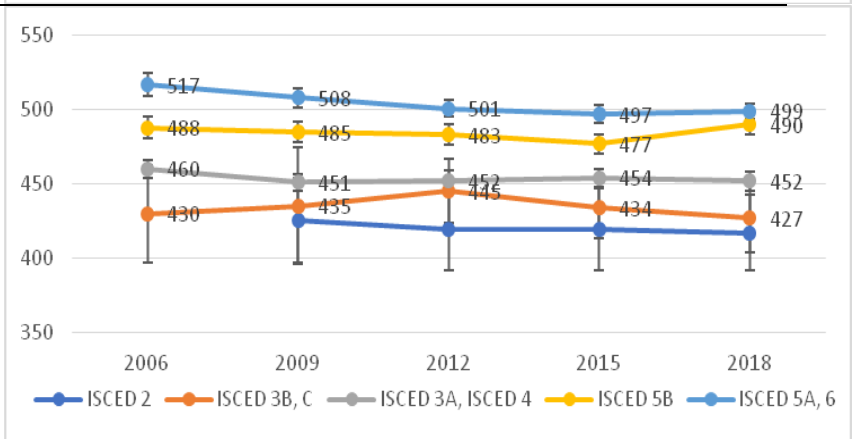

Gamtamokslinis raštingumas EBPO PISA

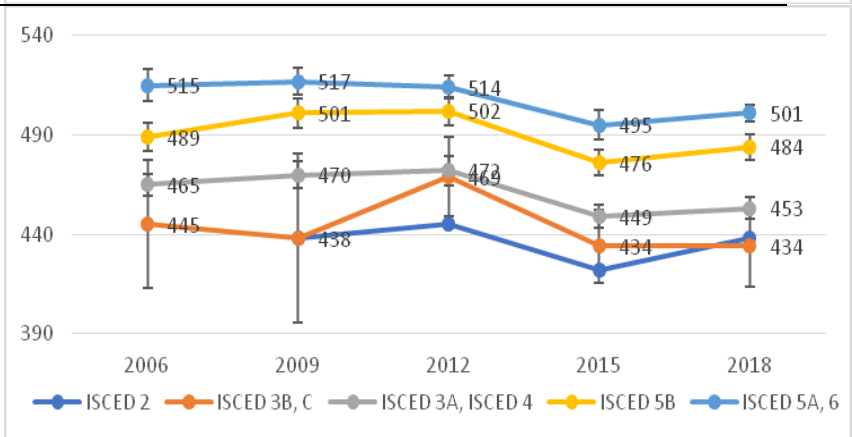

Duomenų šaltinis: PISA IDE.

TIMSS tyrimo duomenys taip pat rodo, kad tėvų išsilavinimo įtaka mokinių matematikos ir gamtos mokslų pasiekimams išlieka. Tačiau čia stebima mokinių matematinių ir gamtos mokslų gebėjimų įverčių skirtumo, priklausomai nuo tėvų išsilavinimo, didėjimo tendencija. Matematikos gebėjimų įverčių skirtumas tarp mokinių, kurių tėvų aukščiausias išsilavinimas buvo universitetinis ir vidurinis 2003 m. tyrimų cikle yra 65 taškai, o 2019 m. – 92 taškai. Gamtos mokslų gebėjimų įverčių skirtumai, analogiškai, 2003 m. – 51 taškas, 2019 m. – 85 taškai. Laikotarpiu nuo 2011 m. iki 2019 m. daugiausia padidėjo mokinių, kurių tėvai turi universitetinį išsilavinimą, matematikos ir gamtos mokslų gebėjimų įverčiai. Mokinių, kurių tęvų aukščiausias išsilavinimas yra vidurinis, gebėjimų įverčiai sumažėjo. Pokyčiai statistiškai reikšmingi.

3.4.2.3 pav. 8 klasės mokinių, matematiniai ir gamtos mokslų pasikimai priklausomai nuo aukščiausio tėvų išsilavinimo lygmens. Vidurkis ir 95 proc. pasikliovimo intervalas.

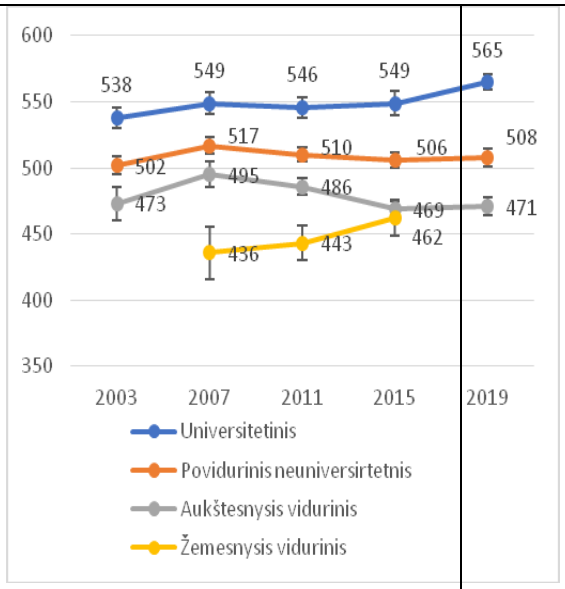

Matematiniai gebėjimai (8 kl.)

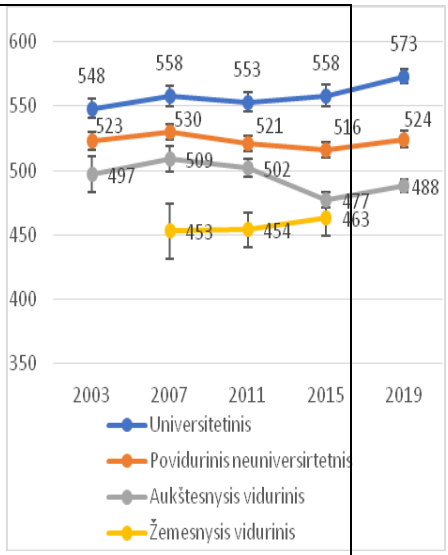

Gamtos mokslų gebėjimai (8 kl.)

Duomenų šaltinis: TIMSS IDE[114].

Apibendrinant galima teigti, jog mokykla menkai atlieka socialinio lifto funkciją: mokinių, kurių tėvai gavo žemesnį išsilavinimą, pasiekimai taip pat yra žemesni, nei mokinių, kurių tėvų išsilavinimas aukštesnis. Ši situacija analizuojamu laikotarpiu negerėja.

[114] TIMSS tėvų išsilavinimo duomenys 1995 m., 1999 m. tyrimo ciklais buvo renkami grupuojant į kitokias kategorijas, nei vėlesniuoju laikotarpiu. Nežymiai skiriasi ir klausimų, pateiktų 2003-2019 m. tyrimo cikluose formuluotės, tačiau skirtumai nėra esminiai.

3.5. Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo dinamika

3.5.1. Pagrindinių Lietuvos bendrojo ugdymo biudžetinio finansavimo rodiklių dinamika

Eurostat statistikos duomenų bazėje teikiami duomenys apie ES šalių švietimo finansavimą pagal švietimo lygmenis nuo 2002 iki 2019 m., tačiau 2011 m. keitėsi švietimo lygmenų klasifikatorius (pradėtas naudoti ISCED11) ir laikotarpių nuo 2002 iki 2012 m. bei nuo 2013 iki 2019 m. duomenys teikiami šiek teik besiskiriančioms švietimo lygmenų grupėms, todėl darbe šių laikotarpių duomenų analizė pateikiama atskirai.

3.5.1.1 pav. pateikiami duomenys apie išlaidas švietimui Lietuvoje pagal bendrojo ugdymo švietimo lygmenis, išreikšti perkamosios galios standartu[115] PGS. Perkamosios galios standartas (PGS), kaip išlaidų matavimo vienetas, leidžia geriau palyginti ne tik šalių, bet ir vienos šalies skirtingų laikotarpių išlaidas švietimui, siejant jas su ekonomine šalies situacija, nusakoma gyventojų perkamąja galia. Šis rodiklis geriau nei išlaidų kiekis piniginiais vienetais atspindi švietimo finansavimo dėsningumus. Duomenys rodo, kad laikotarpiu nuo 2002 iki 2008 m. stebimas ženklus viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui, ir profesiniam mokymui[116] (ISCED1 ir ISCED 2-4) kilimas, išlaidos nuosekliai didėjo nuo 1144,5 mln. PGS iki 1711,3 mln. PGS, tai yra išaugo 49,5 proc. Išlaidos šiuo laikotarpiu viduriniam ugdymui (ir profesiniam mokymui) augo sparčiau (61,3 proc.) nei išlaidos pradiniam ugdymui (18,6 proc.). 2008 m. prasidėjusi krizė sąlygojo išlaidų mažėjimo tendenciją iki 2014 m. Ypač ženklus neigiamas pokytis stebimas 2018m. – 2011 m. kuomet išlaidos, matuojant PGS, sumažėjo 12,7 proc.

3.5.1.1 pav. Viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui ir profesiniam mokymui (ISCED1, ISCED2-4) dinamika nuo 2002 m. iki 2011 m. Perkamosios galios standartas (milijonai).

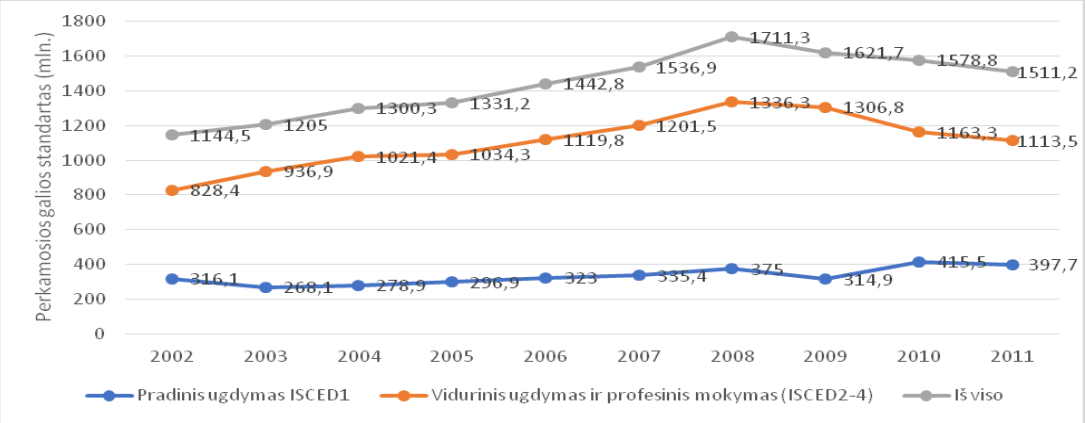

Šaltinis: Eurostat.

Nuo 2013 metų viešosios išlaidos bendrajam ugdymui(skaičiuota be profesinio mokymo), mažėjusios nuo 2008 metų, vėl pradėjo nežymiai augti (žr. 3.5.1.2 pav.) nuo 1229,2 mln. PGS 2013 m. iki 1,538 mln. PGS 2019 m., prieaugis laikotarpiu nuo 2013

[115] Perkamosios galios standartas (angl. *purchasing power standard*) yra dirbtinis valiutos vienetas. Ekonominiai rodikliai, išreikšti perkamosios galios standartu, apskaičiuojami dalijant vertinamą rodiklį nacionaline valiuta iš atitinkamo perkamosios galios pariteto. Vienas perkamosios galios standartas visose šalyse susietas su tuo pačiu prekių ir paslaugų rinkiniu. Kiekvienoje šalyje, atsižvelgiant į kainų lygį, reikia skirtingo pinigų kiekio, kad būtų galima nupirkti šį prekių ir paslaugų rinkinį. (Pagal Vainienė, R. (2008). *Ekonomikos terminų žodynas*)

[116] Eurostat 2002-2011 metų laikotarpiu duomenų apie švietimo lygmenų ISCED 2 ir ISCED3 finansavimą atskirai neteikia. Nuo 2012 m., EUROSTAT perėjus prie ISCED11 klasifikatoriaus, informacija apie ED2 ir ED3 lygmenis jau teikiama.

m. iki 2019 m. sudaro 18 proc., tačiau reikia pažymėti, kad didžiausias augimas yra 2018-2019 m., (8,3 proc.), tuo tarpu laikotarpiu nuo 2013 m. iki 2018 m. vidutinis prieaugis kasmet sudarė 1,8 proc. Didžiausias augimas nuo 2013 m. stebimas vertinant pradinio ugdymo finansavimą (37,6 proc.), tuo tarpu aukštesniojo vidurinio ugdymo finansavimas beveik nekito, ar net, nuo 2015 m. šiek tiek mažėjo (-3,3 proc.)

3.5.1.2 pav. Viešosios išlaidos bendrajam ugdymui (ED1, ED2, ED34_44,) dinamika nuo 2012 m. iki 2019 m. Perkamosios galios standartas (milijonai).

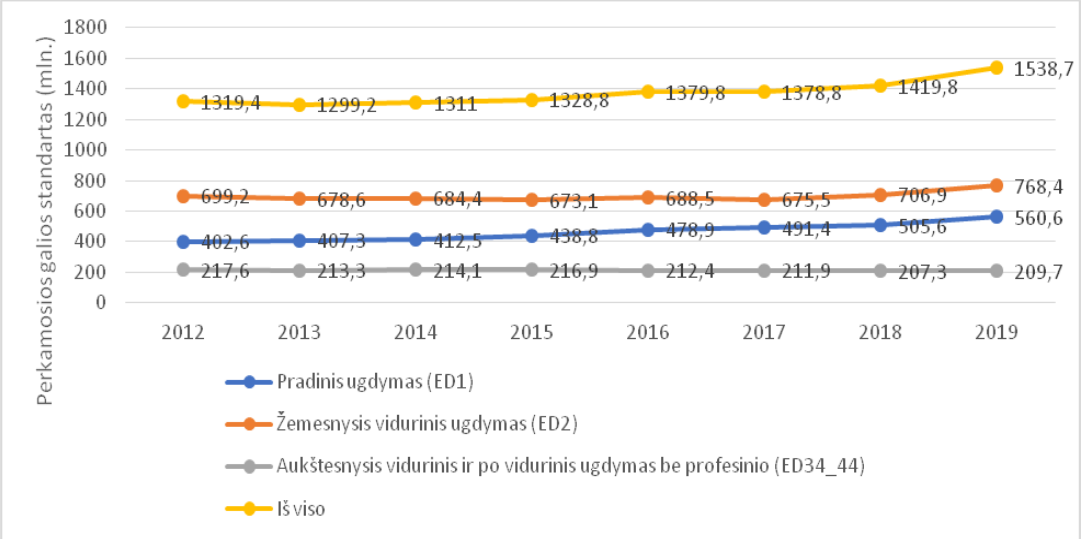

Šaltinis: Eurostat

Švietimo finansavimo apimtį geriausiai atskleidžia vienam besimokančiajam tenkančių lėšų kiekis. Mokinių, besimokančių bendrojo ugdymo mokykloje, skaičius 2010-2020 metais sumažėjo 21 proc., todėl ir lėšų, tenkančių vienam mokiniui, rodiklio reikšmė augo sparčiau nei skiriamos lėšos. 3.5.1.3 pav. pateikiama lėšų, tenkančių vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui dinamika pagal finansavimo šaltinius. Nuo 2008 iki 2013 m. lėšų, skiriamų bendrajam ugdymui kiekis mažėjo, tačiau lėšų, tenkančių vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui, kiekis iš esmės nekito. Nuo 2013 metų stebimas tiesinis vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui skirtų lėšų augimas nuo 2 tūkst. eurų iki 3,1 tūkst. eurų., arba 55 proc. Šiuo laikotarpiu didėjo ir šalies ir užsienio fizinių ir juridinių asmenų skiriamos lėšos.

3.5.1.3 pav. Lėšų, tenkančių vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui, dinamika pagal finansavimo šaltinius Tūkstančiai eurų.

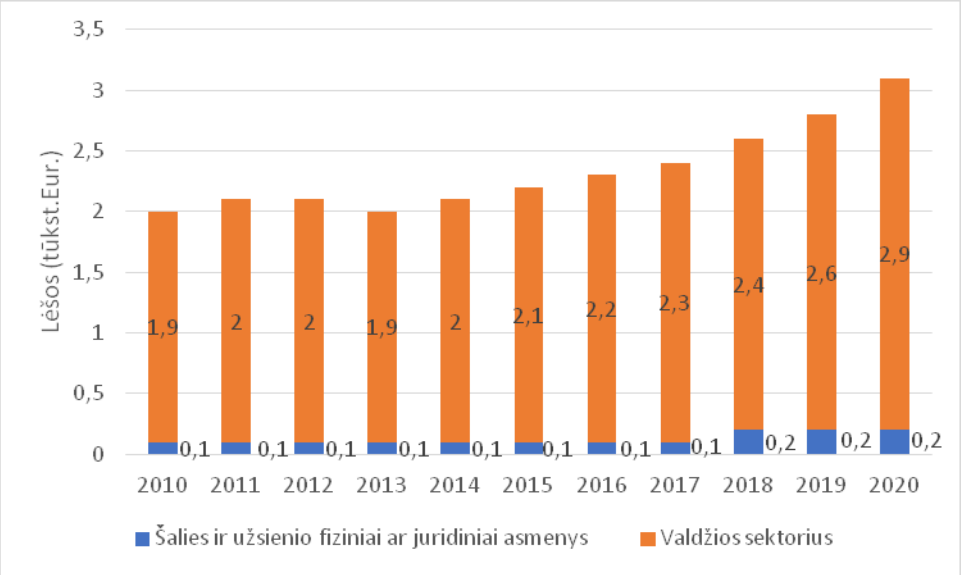

Šaltinis: LSD

Tenka pažymėti, kad Lietuvos valstybės viešosios išlaidos bendrajam ugdymui, skaičiuojant vienam mokiniui (ir atsižvelgiant į pragyvenimo lygį) yra vienos mažiausių ES. Lietuva pradiniam ir žemesniajam viduriniam ugdymui 2019 išleido 30 proc. mažiau nei vidutiniškai ES[117]. Pagal šį rodiklį Lietuva lenkė tik šešias ES šalis (Rumuniją, Bulgariją, Kroatiją, Vengriją, Latviją, Graikiją). Siekiant atskleisti galimus formalius bendrojo ugdymo finansavimo ir mokinių pasiekimų ryšius, tikslinga palyginti Lietuvos Estijos ir Latvijos ir Lenkijos bendrojo ugdymo viešojo finansavimo dinamiką, nes jų istorija iki šalių nepriklausomybės paskelbimo iš visų ES šalių yra panašiausia į Lietuvos, o EBPO PISA tyrimuose Lenkijos ir Estijos mokiniai demonstruoja geresnius rezultatus nei Lietuvos mokyklų penkiolikmečiai. 3.5.1.4 pav. pareikiama šio rodiklio reikšmių dinamika Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse 2012 – 2019 metais. Estijoje ir Lenkijoje valstybės lėšos, tenkančios vienam pradinių klasių ir žemesniųjų vidurinės mokyklos klasių mokiniui visu analizuojamu laikotarpiu yra didesnės nei Lietuvoje.

[117] Eurostat duomenų bazėje informacija apie bendras ES šalių išlaidas aukštesniajam viduriniam ugdymui nėra teikiama. Taip pat nėra teikiama informacija apie šį rodiklį bendrajam ugdymui iki 2012 metų.

3.5.1.4 pav. Viešosios lėšos, tenkančios vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui. Perkamosios galios standartas (PGS).

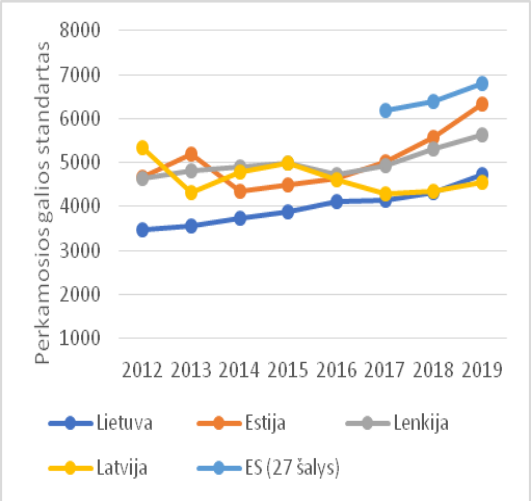

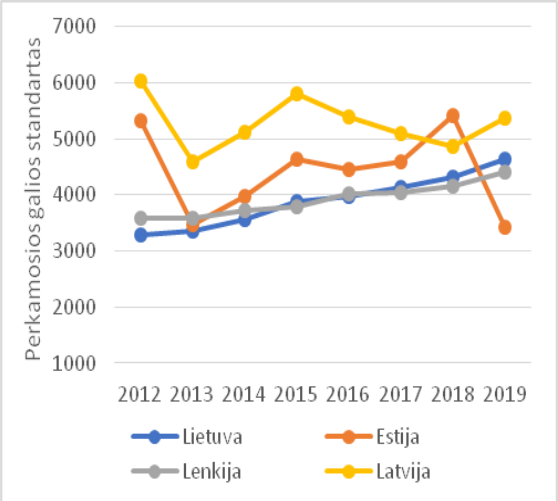

Pradinis ir žemesnysis vidurinis ugdymas (ISCED1-2) **Aukštesnysis vidurinis ugdymas (ISCED34)**

Šaltinis: Eurostat

Valstybės dėmesį bendrajam ugdymui finansine išraiška atskleidžia viešųjų išlaidų ir Bendrojo visuomeninio produkto (BVP) santykis, kuris parodo, kokia BVP dalis skiriama bendrojo ugdymo reikmėms. Bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo organizavimui skirtų valstybės ir savivaldybių lėšų dalis, skaičiuojant procentais nuo BVP, laikotarpiu nuo 2002 m. iki 2007 m. sumažėjo (žr. 3.5.1.5 pav.) nuo 3,63 proc. iki 3,07 proc., arba 0,56 procentinio punkto, nepaisant to, kad, absoliutine reikšme, šios išlaidos didėjo. Pokyčio tempas yra – -15,4 proc. Tokia situacija susidarė dėl to, kad BVP augimo tempai pralenkė švietimo išlaidų augimo tempus. Krizės laikotarpiu 2008 m, 2009 m. stebimas bendrajam ugdymui skirtų viešųjų išlaidų dalies augimas paaiškinamas mažesniu BVP. Nuo 2009 m. BVP dalis bendrajam ugdymui vėl mažėjo, ir 2011 m. pasiekė 2007 m. lygį.

3.5.1.5 pav. Viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui (ISCED1, ISCED2-4) dinamika nuo 2002 m. iki 2011 m. Procentai nuo BVP.

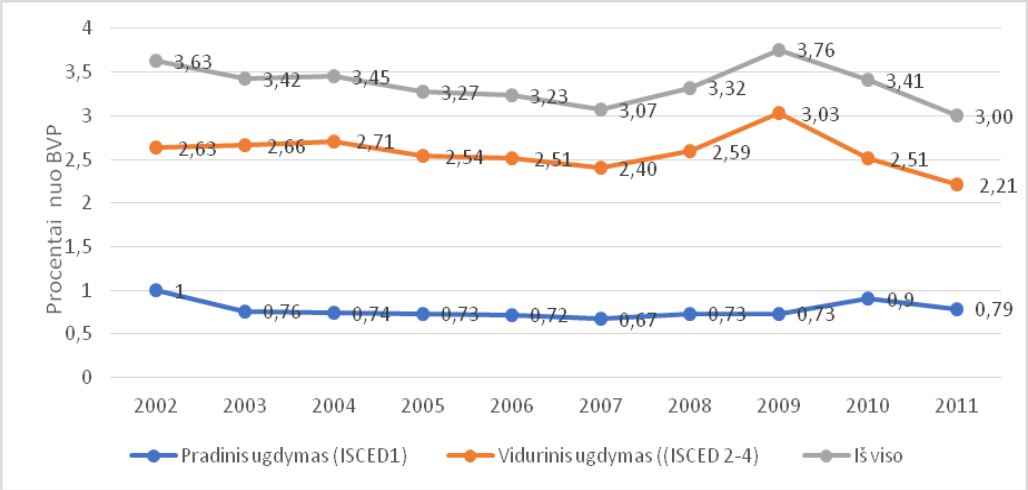

Šaltinis: Eurostat.

Neigiamos analizuojamo rodiklio kaitos tendencijos tęsėsi iki 2015 metų, pakytis procentiniais punktais sudaro 0,29. 2015 – 2016 m. laikotarpiu stebimas bendrojo ugdymo finansavimo dalies, lyginant su BVP, nežymus padidėjimas (0,06 punkto), tačiau toliau vėl matoma nežymi mažėjimo tendencija ir tik 2019 metais augimas yra 0,04 procentinio punkto. Kaip ir laikotarpyje nuo 2002 m. iki 2011 m., neigiamą rodiklio reikšmės prieaugį 2012-2019 metais apsprendė didesni BVP augimo tempai nei viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui augimo tempai.

3.5.1.6 pav. Viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui (ED1, ED2_4, ED3_4 pagal ISCED11) dinamika nuo 2012 iki 2019 m.. Procentai nuo BVP.

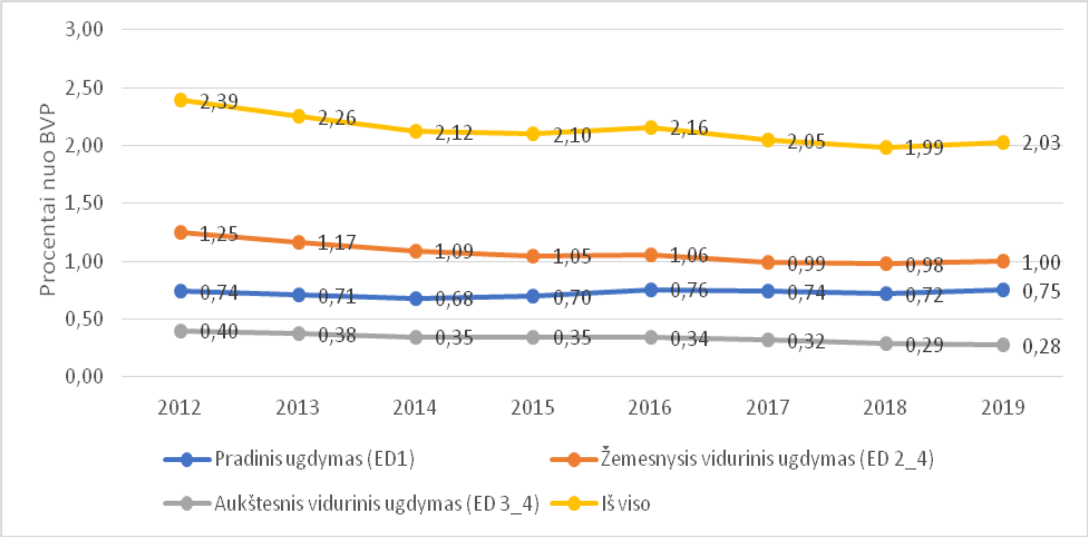

Šaltinis: Eurostat

Siekiant atskleisti galimus formalius bendrojo ugdymo finansavimo ir mokinių pasiekimų ryšius, tikslinga palyginti Lietuvos Estijos ir Latvijos bendrojo ugdymo viešojo finansavimo dinamiką, nes jų istorija iki šalių nepriklausomybės paskelbimo iš visų ES šalių yra panašiausia į Lietuvos, o EBPO PISA tyrimuose šių šalių mokiniai demonstruoja geresnius rezultatus nei Lietuvos mokyklų penkiolikmečiai. Stebime tendenciją, kad tiek Latvijoje, tiek Estijoje išlaidos bendrajam ugdymui, skaičiuojant procentais nuo BVP, yra didesnės nei Lietuvoje (žr. 3.5.1.7 pav.). Be to, Estijoje, pastaruoju metu demonstruojančioje gerus mokinių mokymosi pasiekimus, šių išlaidų dalis nuo BVP 2014 - 2019 m. laikotarpiu. padidėjo 0,45 procentiniais punktais. 2019 m. duomenimis išlaidų bendrajam ugdymui dalis, skaičiuojant nuo BVP, Latvijoje yra 0,28 proc. punkto, o Estijoje 0,57 proc. punkto didesnė nei Lietuvoje.

3.5.1.7 pav. Viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui (ISCED1, ISCED2-4 lygmuo pagal ISCED1997 ir ED1, ED24, ED34 pagal ISCED11) dinamika nuo 2002 iki 2019 m. Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje. Procentai nuo BVP.

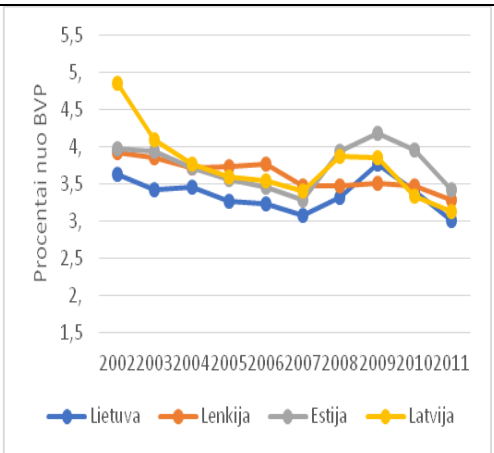

Bendrajam ugdymui ir profesiniam mokymui (ISCED1, ISCED2-4 lygmuo pagal ISCED1997)

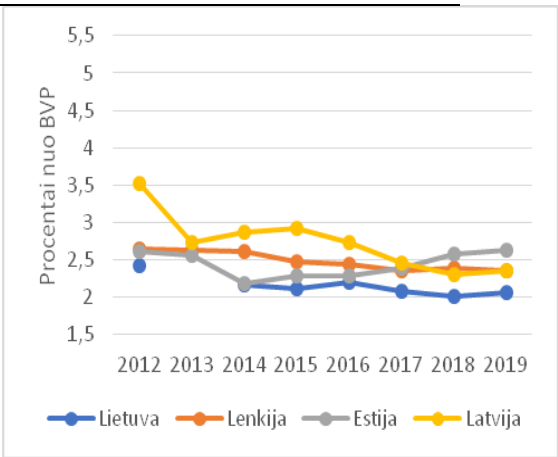

Bendrajam ugdymui (ED1, ED24, ED34 lygmuo pagal ISCED2011)

Šaltinis: Eurostat

Lietuvos statistikos departamentas oficialiosios statistikos portale teikia informaciją apie bendrojo ugdymo mokyklų finansavimą tiek absoliutine išraiška (Eurais), tiek sąsajoje su BVP nuo 2003 metų, o pagal turimus duomenis šiuos rodiklius galima apskaičiuoti nuo 2000 m. Laikotarpio nuo 1993 iki 2002 metų viešųjų švietimo finansavimo duomenų randama Statistikos departamento leidiniuose, tačiau išlaidos pateikiamos Litais bei palyginti su bendra nacionalinio biudžeto išlaidų suma. Pastarasis rodiklis geriausiai atspindi valstybės dėmesio bendrajam ugdymui situaciją (žr. 3.5.1.8 pav.).

3.5.1.8 pav. Valstybės ir savivaldybių išlaidos bendrojo ugdymo mokykloms (tūkst. Litų) ir palyginti su bendra nacionalinio biudžeto išlaidų suma (proc.). Laikotarpis: 1993-2002 m.

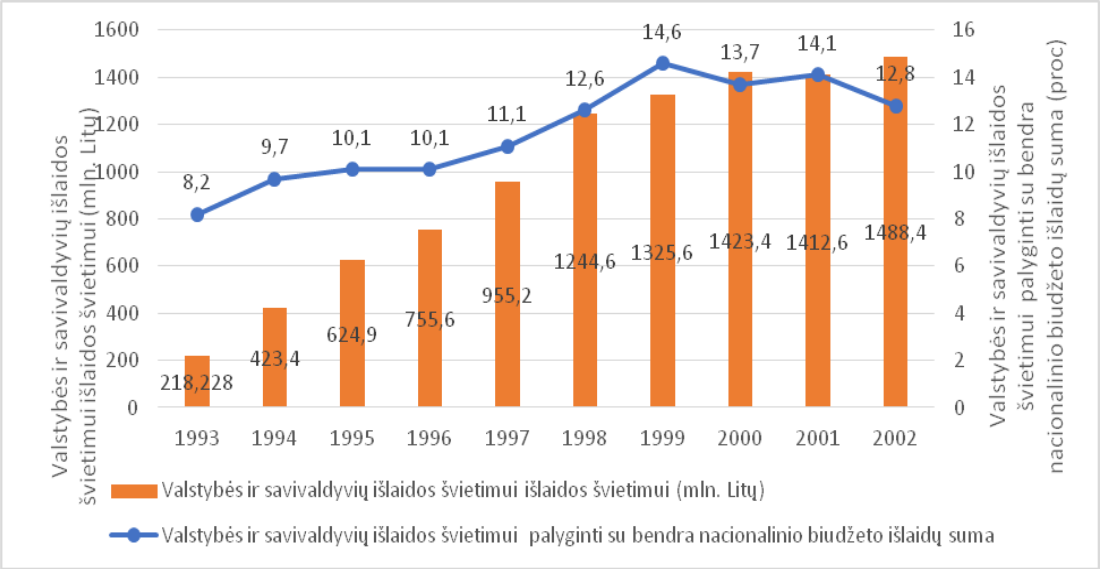

Šaltinis: LSD kasmetiniai švietimo būklės apžvalgos leidiniai

3.5.1.9 pav. Valstybės ir savivaldybių išlaidos bendrajam ugdymui (mln. Eur) ir palyginti su BVP (proc.). Laikotarpis: 2000-2020 m.

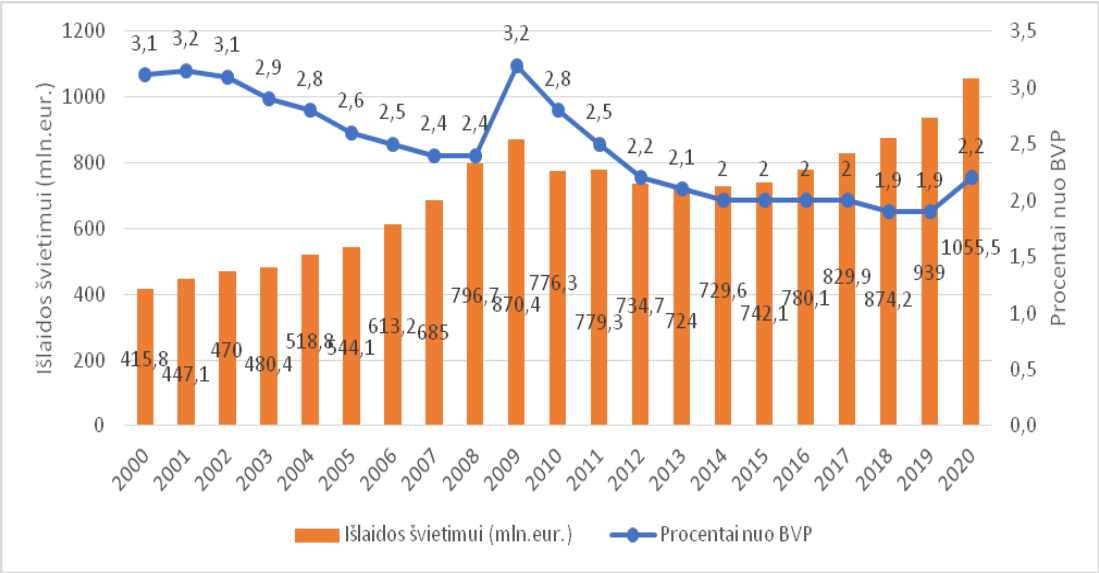

Šaltinis: LSD kasmetiniai švietimo būklės apžvalgos leidiniai

Nuo 1993 iki 1999 m. (kas atitinka bendrojo ugdymo kaitos ir modernizacijos bei tempo objektyvaus sulėtėjimo laikotarpį) stebime gana nuoseklų valstybės ir savivaldybės išlaidų bendrojo ugdymo mokykloms dalies, lyginant su bendra nacionalinio biudžeto išlaidų suma, kilimą. Išlaidų bendrojo ugdymo mokykloms dalis valstybės biudžete šiuo laikotarpiu padidėjo nuo 8,2 proc. iki 14,6 proc., arba 6,8 proc. punkto. Ženklesnis pokytis stebimas nuo 1996 m. iki 1999 m., kuomet augimas siekė 4,5 proc. punkto arba 35 proc. Nacionalinio biudžeto išlaidų suma stipriai koreliuoja su BVP, todėl galime teigti, kad laikotarpis nuo 2003 metų iki 1999 metų pasižymėjo ir valstybės bei savivaldybių išlaidų bendrajam ugdymui dalies, palyginant su BVP, augimu. Laikotarpiu nuo 1999 m iki 2002 m. biudžeto išlaidų dalis bendrajam ugdymui nežymiai mažėja (2,8 proc. punkto).

Nuo 2002 stebimas ženklus išlaidų bendrajam ugdymui lyginant su BVP dalies mažėjimas nuo 3,1 iki 2,4 proc. (kitimo tempas – 22,6 proc.), Analizuojamo rodiklio augimą 2009 metais ir tolesnė jo dinamiką iki 2012 metų galima paaiškinti 2008 m. krizės įtakoje sumažėjusiu BVP. Nuo 2013 metų iki 2019 metų BVP dalis bendrajam ugdymui finansuoti mažėja, tačiau pokytis nėra ženklus.

3.5.1.1 lentelė

Išlaidų bendrajam ugdymui struktūra (proc.)

	010	011	012	013	014	015	016	017	018	019	020
Valstybės biudžetas	9,0	10,4	10,3	9,1	9,8	11,4	11,8	11,7	9,0	9,6	11,1
Savivaldybių biudžetas	86,8	84,9	84,6	85,7	84,8	82,3	82,2	82,9	84,6	83,0	81,2
Šalies juridiniai ir fiziniai asmenys	2,2	2,7	3,1	3,6	4,0	4,5	4,3	4,8	5,4	6,1	5,7
Užsienio institucijos, tarptautinės organizacijos	1,9	2,0	2,1	1,6	1,4	1,8	1,7	0,6	1,0	1,3	2,0

Skaičiuota pagal LSD duomenis

3.5.1.10 pav. Finansavimas pagal kilmės šaltinį

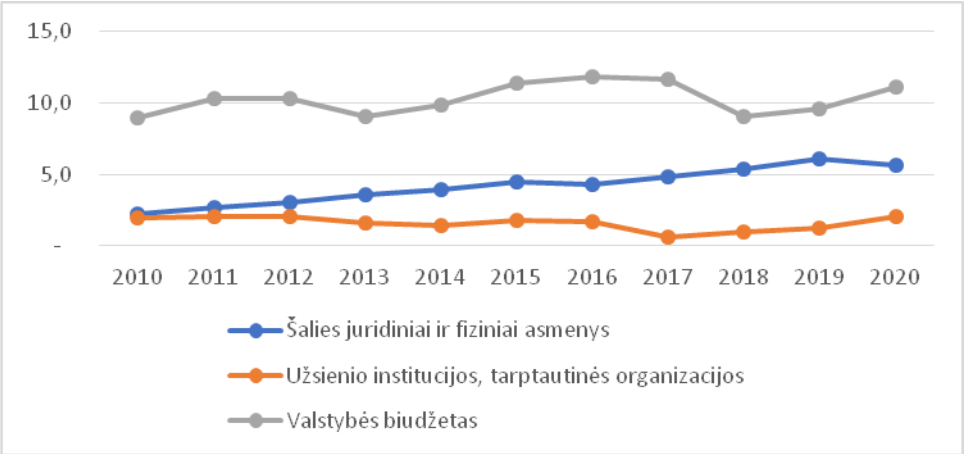

Viešosios išlaidos bendrajam ugdymui apima tiek savivaldybių, tiek valstybės biudžetą. Be to, lėšas švietimui skiria šalies juridiniai ir fiziniai asmenys, užsienio institucijos ir tarptautinės organizacijos. Viešųjų išlaidų dinamiką bendrajam ugdymui dinamiką apsprendžia savivaldybių biudžeto išlaidų kaita: valstybės biudžeto išlaidų dalis, skaičiuojant nuo viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui sumos 2010-2020 m. nežymiai svyruoja ir sudaro nuo 9,4 iki 12,6 proc. Laikotarpiu nuo 2010 m. nuosekliai didėja bendrajam ugdymui šalies juridinių ir fizinių asmenų skiriamų lėšų dalis, kuri 2020 m. išaugo 3,4 procentinio punkto. Užsienio institucijų ir tarptautinių organizacijų lėšų dinamikoje galima įžvelgti finansavimo iš ES fondų dėsningumus.

3.5.1.11 pav. Bendrojo ugdymo valdysenos veiksmingumo periodizacija ir valstybės bei savivaldybių biudžetų išlaidų bendrajam ugdymui dinamika (Priešmokyklinis, pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas).

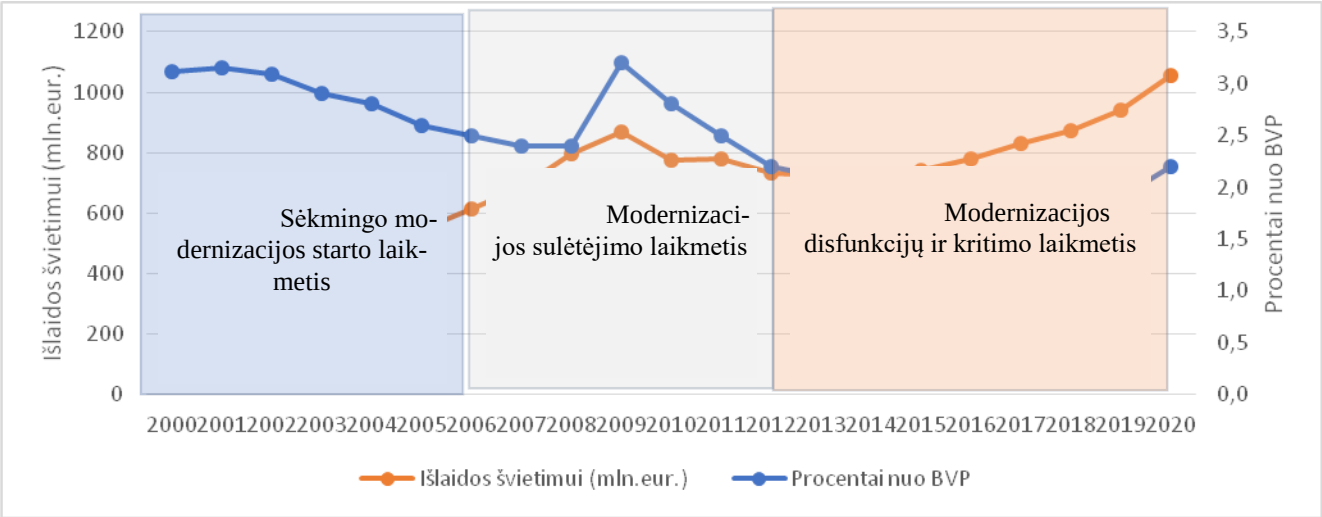

Duomenų šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

Apibendrinat viešųjų išlaidų bendrojo ugdymo finansavimui analizę galima teigti, kad stebima bendra išlaidų augimo tendencija (skaičiuojant ir Eurais, ir perkamosios galios standartu), išskyrus krizės laikotarpį nuo 2009 m. iki 2013 m., kuomet išlai-

dos mažėjo. Tačiau, skaičiuojat šių išlaidų dalį nuo BVP, visumoje yra stebima neigiamo pokyčio tendencija, išskyrus 2008-2009 m. laikotarpį, kuomet dėl sumažėjusio BVP, šių išlaidų dalis išaugo (žr.1.3.10 pav.). Pažymėtina, kad tiek modernizacijos starto laikotarpis tiek modernizacijos disfunkcijų ir kritimo laikotarpis pasižymėjo pakankamai didele nuoseklia valstybės ir savivaldybės lėšų priešmokyklinis, pradiniam, pagrindiniam ir viduriniam ugdymui dinamika (pokyčio tempas 31 proc. ir 46 proc. atitinkamai.) Modernizacijos sulėtėjimo laikotarpiu švietimo finansavimo kaita nėra nuosekli 2006-2009 metais matomas išlaidų padidėjimas 49 proc., o nuo 2006 m. iki 2012 m. 15,6 proc. sumažėjimas. Visumoje modernizacijos sulėtėjimo laikotarpiu bendrojo ugdymo finansavimas iš valstybės ir savivaldybės šaltinių padidėjo 18,8 proc.

3.5.2 Europos struktūrinių fondų investicijos tobulinant bendrąjį ugdymą

Lietuvos švietimo politikos įgyvendinimui be valstybės, privačių fizinių ir juridinių asmenų lėšų panaudota ir ES struktūrinių fondų parama. Išskiriami du Europos struktūrinių fondų investicijų laikotarpiai: 2007-2013 metų ir 2014-2020 metų. Analizuojat ES fondų bendrajam ugdymui skirto finansavimo apimtis ir turinį, buvo pasinaudota ES projektų duomenų bazėmis[118] , projektai klasifikuoti pagal tai, į kokį švietimo lygmenį jie kreipiami. Išskirti projektai, susiję su bendrojo ir neformaliojo ugdymo tobulinimu. Į šią grupę įtraukti ir kompleksiniai projektai, kuriuose be bendrojo ugdymo yra išskirtos švietimo sritys, pvz., ikimokyklinis ugdymas. Taigi, pateikiama informacija tik apytiksliai atspindi bendrajam ugdymui ir neformaliam švietimui skirtas lėšas, tai nėra finansinė ataskaita.

3.5.2.1 grafike pateikiama informacija apie 2007-2013 Žmogiškųjų išteklių veiksmų programos prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonės, skirtas bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo tobulinimui. Priemonių turinys rodo, kad siekiama apimti kiek galima platesnį švietimo tobulinimo krypčių ratą: Žmogiškųjų išteklių bendrojo ir neformalaus ugdymo srityje stiprinimas, apimant pedagoginio personalo, įstaigų vadovų, švietimo administratorių kvalifikacijos tobulinimą), švietimo paslaugų teikimo išskirtinėms ugdytinių grupėms tobulinimą (psichologinės, specialiosios, socialinės pagalbos teikimą, priešmokyklinio ugdymo plėtotę ,švietimo paslaugų teikimo kaimo vietovėje tobulinimą, gabių vaikų mokymą), Ugdymo kokybės gerinimą, švietimo kokybės stebėsenos sistemos stiprinimą, profesinį orientavimą. Išviso šių priemonių projektams, susijusiems su bendrojo ugdymo ir neformalaus švietimo tobulinimu skirta 103,4 mln. Eurų.

[118] 2007-2013 m. finansavimo laikotarpio projektai http://www.esparama.lt/igyvendinami-projektai
2014-2020 m. finansavimo laikotarpio projektai https://www.esinvesticijos.lt/lt/paraiskos_ir_projektai

3.5.2.1 pav. 2007-2013 metų ES investicijų laikotarpio Žmogiškųjų išteklių veiksmų programos prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonės, skirtos bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo tobulinimui ir priemonei skirta ES lėšų suma.

2007-2013 metų ES investicijų laikotarpiu lėšos bendrojo ir neformalaus ugdymo plėtotei skiriamos ir Sanglaudos skatinimo veiksmų programos prioriteto „Viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas: sveikatos, švietimo ir socialinė infrastruktūra“ apimtyje. Lėšos pagal šią programą skirtos infrastruktūros gerinimui, apimant tiek pastatų renovaciją/pritaikymą, tiek aprūpinimą mokymo, darbo priemonėmis. Iš viso pagal šias dvi programas, skirtas bendrajam ugdymui ir neformaliajam švietimui tobulinti skirta apie179,7 mln. Eur. Tai sudaro 3,3 proc. viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui laikotarpiu nuo 2007 iki 2013.

3.5.2.2 lentelė. 2007-2013 metų ES investicijų laikotarpio Sanglaudos skatinimo veiksmų programos prioriteto „Viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas: sveikatos, švietimo ir socialinė infrastruktūra“ priemonės, skirtos bendrojo ir neformaliojo ugdymo infrastruktūros gerinimui

Priemonė	ln. Eur.
Universalių daugiafunkcinių centų kaimo vietovėje steigimas	1,70
Technologijų, gamtos mokslų ir menų mokymo infrastruktūros bendrojo lavinimo mokykloje pritaikymas ir atnaujinimas	1,28
Specialiųjų pedagoginių tarnybų infrastruktūros, švietimo įstaigose esančių pedagogų, specialiųjų pedagogų, psichologų, logopedų darbo aplinkos modernizavimas	,71
Bendrojo lavinimo mokyklų modernizavimas	,42
Nevalstybinių bendrojo lavinimo mokyklų ir valstybinių bendrojo lavinimo mokyklų, vykdančių meninio ugdymo programas, infrastruktūros plėtra	,17
Viešųjų bibliotekų, kurios yra bendrojo latvinimo mokyklose tinklo infrastruktūros plėtra	,52
Suaugusiųjų švietimo institucijų modernizavimas	,48
Pagrindinio ir vidurinio ugdymo ekspertinių institucinių bazės stiprinimas	,01
Iš viso	6,28

Bendrojo ugdymo ir neformalaus švietimo tobulinimui skiriamos 2014-2020 metų ES investicijų laikotarpio finansavimo prioriteto„ Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas“ lėšos. Infrastuktūros tobulinimo projektais nėra atskirai išskiriamos. Skaičiuojamos projekto vertės lėšos, nes ES finansavimas 2020 metais dar nebuvo pasibaigęs, ne visi projektai įgyvendinti. Didžiausia lėšų dalis skirta infrastruktūrai – mokyklų tinklo tvarkymo tvarkymui, formaliojo ugdomo infrastruktūrai plėtoti, mokyklų modernizavimui. Taip pat numatomos lėšos ugdymo turinio gerinimui, ugdymo kokybės stiprinimui, specialiosios pagalbos teikimui, neformaliojo ugdymo tobulinimui, mokytojų kompetencijų plėtotei. Pažymėtina, kad mokinių pasiekimams galinčios daryti tiesioginį poveikį priemonės *Kokybės krepšelis,* Ugdymo turinio tobulinimas ir naujų mokymo organizavimo formų diegimas padėtos įgyvendinti 2018 ar 2019 m. nei PISA nei TIMSS paskutiniųjų ciklų rezultatams įtakos dar negalėjo turėti. Iš viso 2014-2020 metų ES investicijų laikotarpiu projektų, skirtų bendrojo ugdymo ir neformalaus švietimo tobulinimui vertė yra 206,20 mln. Eur., tai sudaro apie 3,5 proc. viešųjų išlaidų bendrajam ugdymui laikotarpiu nuo 2014 iki 2020 metų.

3.5.2.2 pav. 2014-2020 metų ES investicijų laikotarpio finansavimo prioriteto„ Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas“ priemonės, skirtos bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo tobulinimui ir projekto vertė paraiškoje.

Iš bendrajam ugdymui tobulinti skirtų projektų iki 2007 metų, kurie buvo finansuojami ne iš Lietuvos biudžeto, paminėtina A.P.P.L.E programa, inicijuota JAV lietuvių kaip pagalba Lietuvos švietimo sistemai. Buvo verčiamos ir leidžiamos knygos, į Lietuvą pakviesti įžymūs ugdymo teoretikai. Programa prasidėjo 1991 m. Danijos švietimo ministerijos parama 1997, 1998 m. teikiama vykdant programas *Atviras pasaulis* ir *Mikroklimato gerinimas bendrojo lavinimo mokykloje*. Mokyklų tobulinimo programa 2002-2005 metais sprendė mokyklų tinklo optimizavimo, ugdymo proceso organizavimo tobulinimo klausimus. Programai įgyvendinti paimta Pasaulio banko paskola, kuri sudarė 56 proc. visos projekto vertės.

3.6. Kompleksinių sąsajų tarp švietimo valdysenos, finansavimo ir mokymosi pasiekimų įžvalgos

Koncentruota ir įmanomai apibendrinta forma kompleksiniai sąryšiai tarp šio tyrimo kintamųjų atspindėti 3.6.1. pav. Kaip skaitytojas gali įsitikinti, tarp švietimo valdysenos efektyvumo, sektoriaus finansavimo lygio ir Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų kokie nors sistemingi ir prasmingai interpretuojami sąryšiai nebuvo konstatuoti.

Mažų mažiausia netenka konstatuoti ryšio, kuris įgauna „*jeigu...., tai....*“ loginės implikacijos formą. Konkrečiai šio tyrimo atveju tai būtų tokia formuluotė: „*jeigu švietimo valdysena veiksminga ir paremta adekvačiomis finansinėmis investicijomis, tai mokinių mokymosi pasiekimai gerėja*“. Žinoma, remiantis inversijos taisykle, galioja atvirkštinė loginė implikacija: „jei valdysena neveiksminga...., tai.... *mokymosi pasiekimai prastėja...*“. Tokio pobūdžio ryšių, kaip rodo atliktas nemenkos apimties empirinis tyrimas, Lietuvos švietimo ir mokyklos sociokultūrinėmis sąlygomis tiesiog nėra.

3.6.1 pav. Kompleksiniai sąryšiai tarp mokymosi pasiekimų, bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo ir švietimo valdysenos veiksmingumo 1990-2020 m.

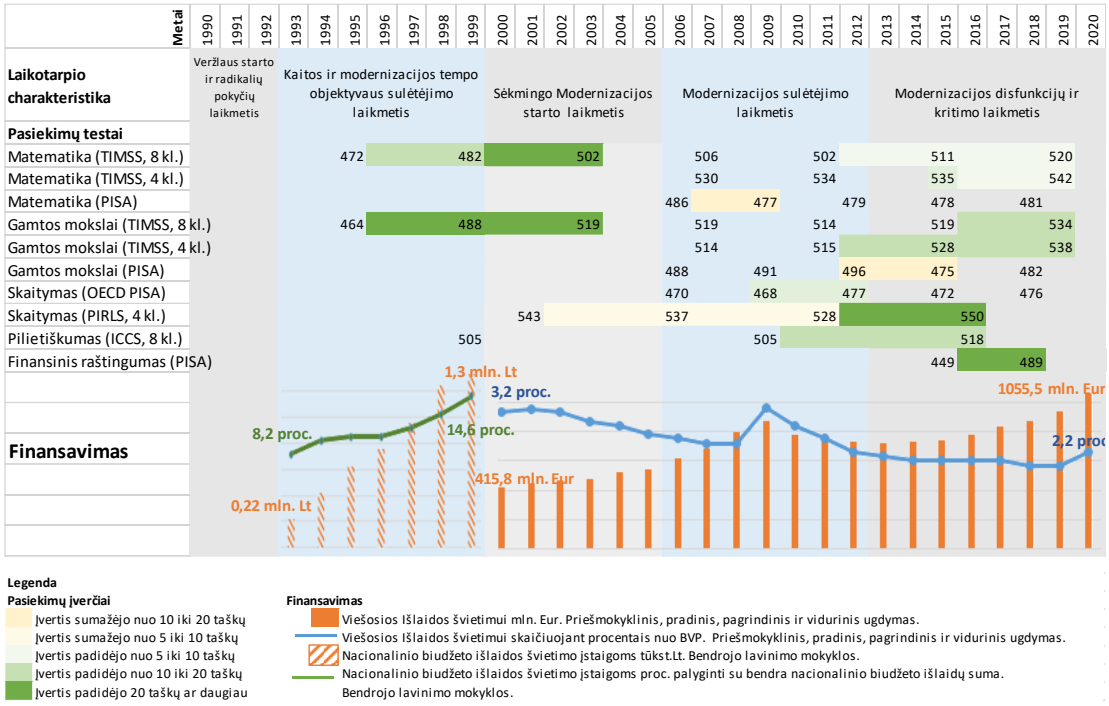

Visgi pavienėje šalyje aptiktas rezultatas iš principo nepaneigia universalių priežastinių-tikimybinių ryšių egzistavimo tarp trijų skirtingų dedamųjų, tai yra tarp: a) valdysenos sprendimų turinio; b) sprendimų adekvataus parėmimo investicijomis bei finansais ir c) faktinių valdomo sektoriaus pasiekimų bei rezultatų. Postulatas apie atitinkamų priežastinių ryšių egzistavimą tarp valdymo pobūdžio ir jo faktinių rezultatų išplaukia ir iš mokslinio teorinio pasaulėvaizdžio, ir iš *comon sense*. Priešingu atveju turėtume pripažinti, kad vadyba, viešasis administravimas, sektorinių politikų įgyvendinimas, valdysena apskritai yra visiškai chaotiški, stochastikos visuotinai pažeisti procesai, praktiškai niekada nesugeneruojantys jokių prasmingų pokyčių bei suplanuotų geidžiamų rezultatų...

Teisingiau ir gerokai taikliau būtų konstatuoti, kad minėtas universalus tikimybinio sąryšio dėsningumas tarp valdysenos pobūdžio ir jos faktinių rezultatų tiesiog nesuveikė Lietuvos atveju netgi per istoriškai sąlyginai ilgą trijų dešimtmečių trukmės laikotarpį. Būtent šis faktas yra vertas mokslinio dėmesio ir gilesnės interpretacijos.

Iš mokslo istorijos ir metodologijos yra žinoma, jog „neigiamas rezultatas“ moksle, aišku, jei eliminuojame matavimo ir metodinių klaidų tikimybę, taipogi yra moksliškai vertingas. Galimai toks rezultatas yra netgi vertingesnis, euristiniu požiūriu daugiau žadantis, nei planuotos hipotezės visiškas pasitvirtinimas, kuris neretai yra

trivialus. Taip atsitinka todėl, kad paprastai prognozuojama būtent tai, kas jau yra žinoma ar bent jau teoriškai nujaučiama, o tyrimas vėliau tą prognozę tiesiog patvirtina...

Apie tai, kad tikėtinas ir "neigiamas" suplanuoto tyrimo rezultatas, Užsakovas, jo atstovai buvo informuoti dar tyrimo ištakose, tvirtinant pagal sutarties procedūras planuojamo tyrimo metodologiją. Tokią iš dalies „pesimistinę" tyrimo rezultato prognozę tyrėjai pirmiausia grindė formaliu metodologiniu argumentu. Jo esmė – labai menkas tyrimo priklausomo kintamojo – Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų – svyravimas. Jei priklausomas kintamasis nepasižymi tam tikros apimties sklaida, tai iš nežymių tokio kintamojo įverčių svyravimų praktiškai nieko negalima spręsti apie nepriklausomo kintamojo poveikio galią. Panašu, kad Lietuvos atveju būtent šitaip ir atsitiko.

Visų IEA ir OECD / EBPO tyrimų apie mokinių mokymosi pasiekimus rezultatai – bendri ir nacionaliniai (kiekvienos šalies) – yra viešai prieinami per visą minėtų tarptautinių tyrimų istoriją. Apie tai, kad Lietuvos moksleivių pasiekimai per visus vykdytus matavimus telkiasi *plius-minus* aplink visų tirtų šalių normavimo vidurkį, buvo ir yra visuotinai žinoma. Kaip[119] minėta, PISA studijos matavimuose Lietuvos rezultatai kuklesni, o TIMSS studijos matavimuose tie rezultatai šiek tiek geresni ir netgi turi tendenciją gerėti (žr. 3.6.2. ir 3.6.3. pav.).

3.6.2. pav. Mokinių matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų (IEA TIMSS) kaitos tendencijos ir švietimo valdysenos periodizacija

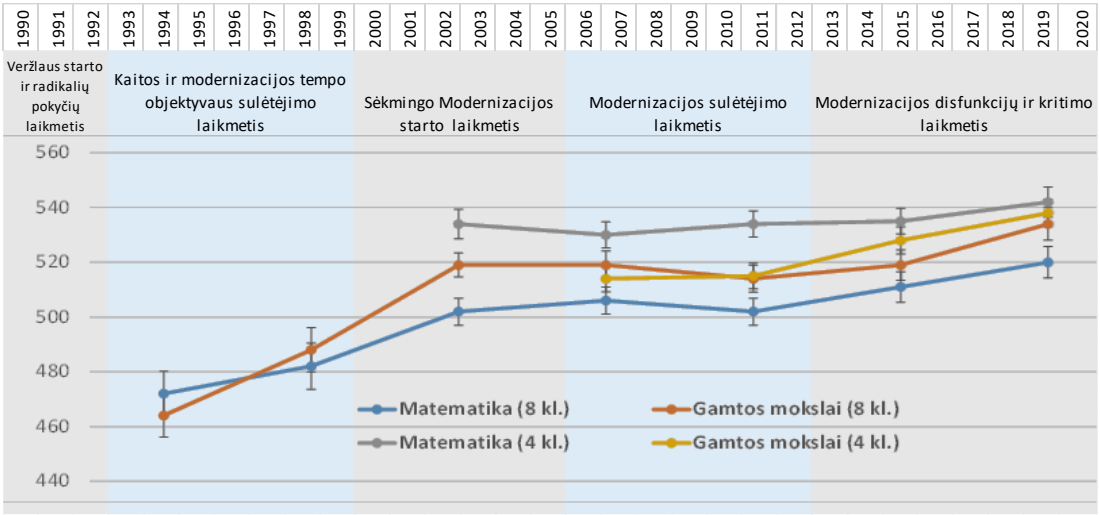

[119] Pridėjus PIRLS matavimus, atliktus 2001 ir 2016 m., kurie laike nesutampa su TIMSS ir PISA matavimais, iš viso gautume 14-ka matavimo taškų, atspindinčių Lietuvos moksleivių mokymosi mokymosi pasiekimus (žr. 2.2.1.).

3.6.3. pav. Mokinių matematinio ir gamtamokslinio ir skaitymo raštingumo (OECD PISA) kaitos tendencijos ir švietimo valdysenos periodizacija

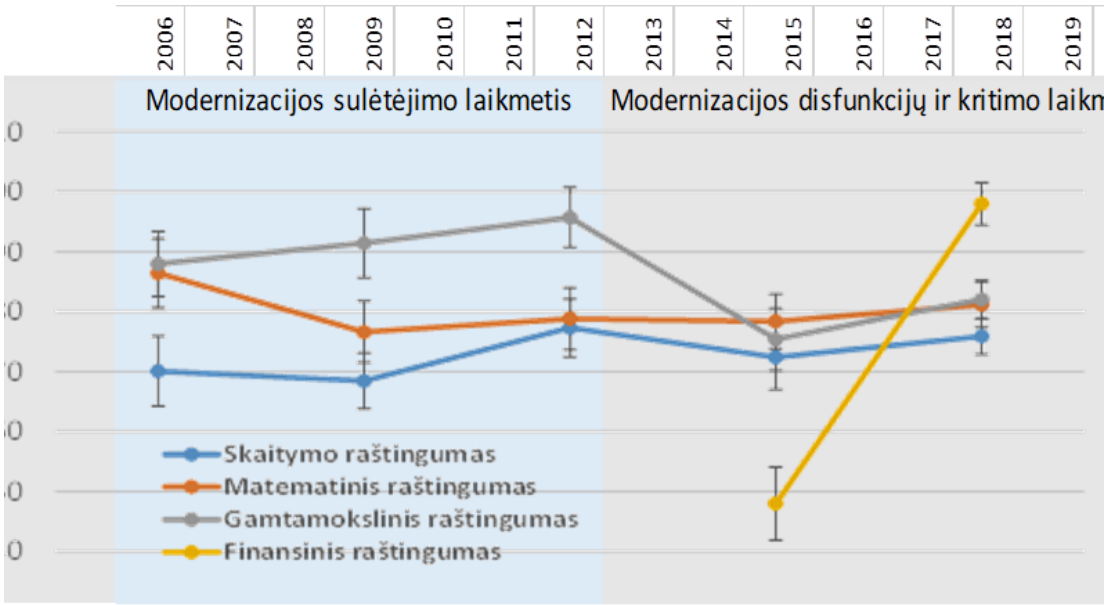

Nepriklausomas kintamasis - valdysenos veiksmingumas – atspindėtas dešimčia matavimo taškų, kurie reprezentuoja visą tiriamą 1990-2020 m. laikotarpį ir jame išsitenkančias švietimo valdysenos kadencijas. Agreguotas šio kintamojo vidurkių vidurkis per 10 matavimo taškų svyruoja nuo *minus* 0,60 iki *plius* 0,67 iki sudaro 1,27 standartinės z-skalės punktus. Agreguotas priklausomas kintamasis skyla į du variantus, tai yra į TIMSS ir į PISA studijų rodmenis. Per penkis matavimo laike taškus PISA studijoje agreguotas vidurkis svyruoja nuo *minus* 0,25 iki *minus* 0,16 iki sudaro 0,09 standartinės z-skalės punktus. Atitinkamai per 7 matavimo laike taškus TIMSS agreguotas vidurkis svyruoja nuo *minus* 0,32 iki *plius* 0,27 iki sudaro 0,59 standartinės z-skalės punktus. Bent jau PISA studijos atveju priklausimo kintamojo dispersija kraštutinai maža. Pažymėtina, kad ir matavimų laike skaičius mažokas – penki ir septyni. Teoriškai galima septynis TIMSS ir penkis PISA matavimo taškus, kurie beje laike nesutampa, traktuoti kaip apibendrintą agreguotą mokymosi pasiekimų pasiskirstymo dinaminę eilutę iš 12-kos matavimo laike taškų. Atitinkamai yra dešimt valdysenos veiksmingumo taškų. Vis vien matavimo taškų skaičius yra mažokas, kad suveiktų sutampančios dispersijos (kovariacijos) efektai, kad išryškėtų kiekybiniai statistiniai dėsningumai. Visgi tyrėjams lieka galimybė kompleksinius sąryšius tarp nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų nagrinėti ir interpretuoti kokybiškai.

Kai kurie sąryšio tarp nepriklausomo ir priklausomo kintamojo aptikti dėsningumai iš pirmo žvilgsnio yra paradoksalūs. Pasak ekspertinės apklausos duomenų, nuo 2012 m. prasideda net dvi valdysenos kadencijas (iki 2020 m.) užtrukęs švietimo valdysenos krizės laikotarpis. Paradoksaliai būtent tuo negeru ir nedėkingu metu kai kurie TIMSS ir PISA rezultatai kažkodėl apčiuopiamai pagerėja? (žr. 3.6.1. - 3.6.3. pav.). Viena iš reikalų pagerėjimo hipotetinių priežasčių galėtų būti ta, kad 2008 m. buvo patvirtintos „Bendrosios programos“, išėjo naujų vadovėlių banga. Juk mokymosi pasiekimai pirmučiausia turėtų priklausyti būtent nuo ugdymo turinio ir nuo pamokos kokybės. Kaip žinia, šiuo metu – 2022 m. – tvirtinamos naujos „Bendrosios programos“. Aptiktu įvardytu tikėtinu dėsningumu remdamiesi, galėtume hipotezės teisėmis prognozuoti, jog ateityje visgi neturėtume sulaukti prastų ar prastėjančių TIMSS ir PISA rezultatų vien todėl, jog turėtų pozityviai suveikti modernizuotų bendrųjų programų įdiegimo efektas.

Toliau, minėtu „kriziniu“ švietimo valdysenos laikotarpiu apčiuopiamai pagerėjo Lietuvos moksleivių pasiekimai pagal PISA finansinio raštingumo modulį. Tai gal ir neturėtų stebinti, kadangi finansinio-ekonominio raštingumo idėja pastarąjį dešimtmetį buvo viešoje erdvėje eskaluojama nacionaliniu lygmeniu. Tą pažangią idėją „pasigavo“ mokyklų bendruomenės ir mokyklų vadovai, idėja patiko šiuolaikiniams mokiniams, nemažai mokyklų įsivedė pasirenkamą dalyką „ekonomika-finansai“ ir pan. Visa tai ir galėjo sugeneruoti pozityvų proveržį, kuris Lietuvos atveju ir buvo aptiktas PISA studijoje. Beje, aptinkame gana keistoką padėtį, jei prisimename STEAM[120] edukacinės sistemos diegimą Lietuvoje. Galimai viskas kol kas vyksta daugiau svajonių ir pažadų lygyje. Jei STEAM edukacinė sistema Lietuvoje būtų įsibėgėjusi, įsišaknijusi, tai rezultatų sąlyginis pagerėjimas turėtų pasireikšti ne tik TIMSS, bet ir PISA studijoje. Deja, šito nematyti. Matyt, pavienį ekonomikos ir finansinio raštingumo dalyką, dažniausiai pasirenkamą, mokykloms įdiegti yra paprasčiau, nei subtiliai, o ne paviršutiniškai, sudaiginti mokykloje STEAM edukacinį konceptą.

Paradoksali situacija Lietuvos atveju susiklosto ir aplink PIRLS studiją. Lietuvos vaikų skaitymo rezultatų pagerėjimą PIRLS studija fiksavo būtent „kriziniu“ Lietuvos švietimo valdysenos laikmečiu. Kaip tatai galėtų būti bent jau hipotetiškai paaiškinta? Lietuvoje nacionaliniu lygmeniu kurį laiką buvo suaktyvėjęs diskursas vaikų skaitymo tematika. Pagrįstai susirūpinta, kad dabartiniai vaikai per mažai skaito, kad vaikų skaitymo gebėjimai prastoki[121], kad knygą išstumia skaitmeninės technologijos ir televizorius, kad per mažai skaitoma šeimose. Teisingai pastebėta, kad šiuo požiūriu kritinis amžius yra būtent ikimokyklinis ir jaunesnysis mokyklinis amžius. Susirūpinta poreikiu turėti Lietuvoje daugiau kokybiškos vaikų literatūros. Buvo atkreiptas dėmesys į būtinybę geriau aprūpinti bibliotekų, ypač regionuose, fondus. Pasiturinčios šeimos, asmenys buvo raginami dovanoti knygas vaikams iš rizikos grupės šeimų ir pan. Į neformalų ir taip reikalingą vaikų skaitymo skatinimo sąjūdį įsitraukė mokyklos, pradinių klasių mokytojų metodiniai būreliai, knygų autoriai ir leidėjai. Tuometinė šalies Prezidentė D. Grybauskaitė Prezidentūroje kurį laiką organizavo mažamečiams vaikams reguliarius savaitgalio skaitymo renginius[122] ir kartu su vaikais skaitė kūrinius, pvz. Vytės Nemunėlio „Meškiuką Rudnosiuką“. Tai buvo simbolinis veiksmas ir aiškus bei stiprus signalas visuomenei, jog Lietuvos vaikų meilės knygai skatinimas yra valstybinės reikšmės problema, aktuali visada ir visiems. Taigi, hipotezės teisėmis galima teigti, jog minėtas neformalus, bet platus ir tikrai pozityvus kultūrinis-edukacinis sąjūdis kaip tik ir galėjo būti ta priežastimi, kuri pagerino Lietuvos moksleivių rezultatus pakartotinių PIRLS matavimų metu. Vaikų skaitymo rezultatai paradoksaliai ir apčiuopiamai pagerėjo nepaisant to, kad BVP santykinė dalis skiriama bendrajam ugdymui mažėjo, o švietimo valdysenos veiksmingumas ženkliai smuko.

Paradoksus tenka stebėti ir analizuojant bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo dinamiką per pastaruosius 30 metų. Absoliutaus dydžio išraiška žiūrint, sektoriaus finansavimo lygis šalyje nuolat augo. Jei analizuojama santykinio dydžio dinamika – procentas bendrajam ugdymui nuo BVP, finansavimas, galima sakyti, mažėjo. Atitinkamas rodiklis mūsų šalyje ir šiuo metu tebėra žemesnis už ES vidurkį ir už analogišką

---

[120] STEAM yra žodžių - Science, Technology, Engineering, Arts and Mathematics – Akronimas. Postuluojama, kad šių dalykų integruotas mokymas pasižymi sinerginiu ugdomuoju potencialu, ypač, jei kalbama apie kritinio mąstymo, kūrybingumo ir holistinės kompetencijos ugdymą.

[121] Merkys, G. Balčiūnas, S., Lapėnienė, A. Augustinienė. A. Elijo et.al. (2010). Tarptautinės skaitymo gebėjimų studijos IEA PIRLS-2006 Lietuvos duomenų antrinė analizė. Tyrimo užsakovas – LR ŠMM.

[122] https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dgrybauskaite-vaikams-skaite-meskiuka-rudnosiuka.d?id=52172403

Estijos vidurkį. Finansavimo santykinio mažėjimo nuosekliame procese paradoksalią išimtį sudaro 2009-2010 m. - pasaulinės finansų ir ūkio krizės metai (žr. 3.5.1.9 ir 3.5.1.11 pav.). Valstybės pajamos ir biudžetas susitraukė, dėsningai vyko drastiškas viešųjų lėšų taupymas, tačiau švietime būta dalykų, kurių nefinansuoti neįmanoma. Tokiu būdu aptariamas rodiklis – procentas nuo BVP, skirtas bendrajam ugdymui, paradoksaliai ir trumpam šokteli į viršų, nes susitraukė bendras finansinis „puodas“, nuo kurio santykinis dydis skaičiuojamas. Taigi, šis paradoksalus ir momentinis kreivės šoktelėjimas į viršų pasireiškia kaip statistinis artefaktas, kuris visiškai nesusijęs su kokia nors finansinio pagerėjimo realybe. Lietuvos mokyklos, mokytojai tą sektoriaus materialinio finansinio aprūpinimo suprastėjimo ir atlyginimų „karpymo“ laikmetį stoiškai atlaikė kartu su visų kitų sektorių dirbančiaisiais.

Ne mažiau paradoksalus yra kitas finansavimo rodiklio dinamikos radinys. Atgavus nepriklausomybę ir pradedant 1990 m. per sąlyginai neilgą laiką (iki 1999 m.) sektoriaus finansavimo apimtis padidėjo maždaug 6 kartus. Vėlgi toks veržlus rodiklio ūgtelėjimas realybėje niekaip nereiškė sektoriaus finansinio suklestėjimo, mokyklų apdalinimo pinigais, greičiau jau atvirkščiai. Tuo metu vyko ūkinės ir politinės sistemos virsmas, kurį lydėjo neregėto masto infliacija, kainų, ypač energijos, drastiškas augimas. Augantis sektoriaus biudžetinis finansavimas anuomet geriausiu atveju tik desperatiškai „vijosi“ augančius kaštus, laisvos rinkos diktuojamas kainas. Ženkliai padidėjęs sektoriaus finansavimas, jo absoliuti išraiška, tiesiog atspindėjo ką tik atsikūrusios valstybės politinę valią bandyti kompensuoti infliaciją ir kiek įmanoma palaikyti bendrojo ugdymo sektorių, apsaugoti jį nuo marginalizacijos. Moderniame pasaulyje būtent valstybės fiskaliniai įsipareigojimai minimam sektoriui yra išskirtinai dideli ir lemiami. Taigi valstybė tiesiog bandė atlikti savo prievolę ir misiją.

Kita vertus, nėra pagrindo teigti, kad visos minėtos dramatiškos įtampos ir aptarti finansavimo rodiklio paradoksai kažkaip esmingai paveikė Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimus. Iš laiko eilutės duomenų aiškėja, kad sektoriaus finansavimo rodiklis per tiriamą laikmetį mokymosi pasiekimų rodiklių kardinaliai nepaveikė nei teigiamai, nei neigiamai. Žinoma, kai kuriuos sąryšio niuansus galima bandyti hipotetiškai įžvelgti (žr. 3.5.1.8 Pav.). Antai panašu, kad minėtas net šešis kartus nuosekliai didėjęs finansavimo augimas 1990-1999 m. galimai padarė vertą dėmesio pozityvų pokytį TIMSS rezultatuose. Pirma kartą atitinkamos studijos Lietuvos rezultatai buvo paskelbti 1996 m. ir jie buvo labai nuviliantys. Šiek tiek vėlesnių matavimų metu jie apčiuopiamai pagerėjo, bet paskui vėl stabilizavosi. Visgi neginčijamai sieti tą TIMSS rezultatų pagerėjimą vien tik su finansais būtų nepagrįsta, juolab, kad Lietuvos pasiekimai 2001 m. pirmojoje PISA studijoje taip pat nėra įspūdingi. Paskelbus pirmuosius TIMSS rezultatus 1996 m., Lietuvoje, kaip ir kituose prastokai pasirodžiusiuose kraštuose įvyko šioks „TIMSS šokas“, pasireiškė sujudimas švietimo ir mokytojų dalykininkų bendruomenėse. Prastokus Lietuvos starto TIMSS projekte galėjo lemti ir formali aplinkybė, susijusi su matavimo procedūromis. Lietuvos mokykloje dešimtmečiais buvo įprasta, jog kontrolinių darbų ar egzaminų metu tenka spręsti 3-4 uždavinius. TIMMS projekto standartizuotai testai numatė, kad mokiniai sprendžia net keliolika ar daugiau uždavinių, kas Lietuvos moksleiviams buvo labai neįprasta. TIMSS šokas suvaidino pozityvų vaidmenį ta prasme, kad dalykų dėstymo praktikoje imta domėtis standartizuotais didaktiniais testais, užduočių tipų įvairove, imta testus, įskaitant ir ilgas jų versijas, sistemingai taikyti pamokose. Pradėjo veikti ir egzaminus centralizuotai organizuoti Nacionalinis egzaminų centras. Lietuvos mokykla, mokytojai ir mokiniai, priprato prie standartizuoto testavimo ir toji aplinkybė irgi galėjo suveikti, kaip rezultatų pagerėjimo veiksnys.

Toliau skaitytojas gali diagnostiškai iškalbingą 3.6.1. kompleksinį grafiką, jame atspindėtus apibendrintus statistinius rodiklius nagrinėti bei gretinti savarankiškai. Yra akivaizdu, kad skyrelio pradžioje pavartota sąvoka „neigiamas“ tyrimo rezultatas yra tik savotiška metodologinė metafora. Iš tiesų šio tyrimo rezultatas, tyrėjų požiūriu, yra reikšmingas, visai „teigiamas“. Tyrimas parodo, kad ugdymo sektoriaus funkcionavimo ir jo valdysenos sąrangoje neveikia griežtai struktūruoti, aiškūs ir vienakrypčiai priežasties - pasekmės sąryšiai. Atitinkami sąryšiai šiame sektoriuje yra multikauzalinės prigimties, pažeisti stochastikos, netiesinio/nelinijinio pobūdžio, pasižymi laike ištęstomis, kai kada netgi latentiškomis, sunkiai aptinkamomis pasekmėmis.

Kita vertus tyrimo apibendrinti rezultatai provokuoja mintį ir prievolę visiems švietimo subjektams ir socialiniams aktoriams, sprendimų priėmėjams, institucijomis kryptingai siekti, kad Lietuvoje švietimo valdysena būtų gerokai stipriau sutelkta, kryptinga, orientuota į išmatuojamus rezultatus bei pozityvius pokyčius, atitinkančius šiuolaikinės gerovės valstybės ir gerovės visuomenės idealą. Mokinių mokymosi pasiekimai, atitinkamai Lietuvos pozicijų augimas IEA ir OECD/EBPO tarptautinių studijų reitinguose privalo būti traktuojamas, kaip vienas iš esminių švietimo sistemos kokybės mūsų šalyje rodiklių. Dabartinė LR ŠMSM kaip ateities viziją be kita ko įvardyta būtinybę stiprinti ir nacionalinio testavimo ir periodiškai atliekamo mokymosi pasiekimų standartizuoto patikrinimo, ypač pereinant iš pakopos į pakopą, vaidmenį. Tyrėjų nuomone tai strategiškai teisingas pasirinkimas, ypač tuo atveju, jei tokių patikrinimų medžiaga bus naudojama[123] švietimo kokybės, socialinio teisingumo rodiklių švietime stebėsenai, bendrųjų programų ir vadovėlių tobulinimui, o ne vaikų selekcijai ar „organizacinėms išvadoms‘ pavienių įstaigų atžvilgiu.

Mokymosi pasiekimai yra objektyvus ir diagnostiškai iškalbingas rodiklis, žinoma, ne vienintelis, nes švietimo kokybė negali būti redukuota vien į kognityvinius gebėjimus. Svarbu yra ir vaikų bei jaunimo sveikata, vertybinis pasaulėžiūrinis išsiugdymas, gyvenimo prasmės ir laimės pojūtis mokiniškame amžiuje[124]. Tas pavienis atvejis, kad šiuo tyrimu Lietuvoje nebuvo aptiktas aiškus sąryšis tarp valdysenos kokybės ir švietimo kokybės, neturėtų užgesinti įsitikinimo, jog toks ryšys objektyviai privalo egzistuoti. Šio tyrimo apibendrintas rezultatas, sakytume, ne tiek paneigia universalų dėsningumą apie valdysenos ir jos pasiekimų objektyvų sąryšį, kiek rodo pačios Lietuvos atvejo (case) specifiškumą, anomalų charakterį ir, tiesą sakant, dalinį švietimo valdysenos pakrikimą, apribotą funkcionalumą. Geriausiu atveju tenka kalbėti apie švietimo valdysenos kokybės Lietuvoje akivaizdų vidutiniškumą.

Mintinio eksperimento pagrindu įsivaizduokime analogišką situaciją privataus verslo ir ūkio sektoriuje. Egzistuoja menama ūkio šaka, kurios atžvilgiu sutelktai daromi intervenciniai vadybiniai veiksmai – investuojama, diegiamas technologinis atnaujinimas, įgyvendinamos finansų, marketingo ir žmogiškųjų išteklių vystymo strategijos, valstybės protekcijos užsakymai, deja, atitinkami sutelkti veiksmai nežinia kodėl neveda prie ūkio šakos ir jos įmonių ekonominių rodiklių apčiuopiamo gerėjimo. Tokia situacija sunkiai įsivaizduojama net 5-10 m. laikotarpiu, nekalbant jau apie trijų dešimtmečių trukmės laiko atkarpą. Tokia ūkio šaka ir jos įmonės tiesiog sunyktų, o atitinkamą nišą ir jos galimybes generuoti pelną pakeistų importo srautas... Deja, jei kalbame apie viešą-

[123] Skandinavų šalyse, kuriose bendrasis ugdymas ir jo valdysena yra tikrai neprasto lygio, tradiciškai rezervuotai žiūrima į standartizuotą didaktinį testavimą. Jis nėra paneigiamas, bet nėra ir sureikšminamas. Kaip ten bebūtų, standartizuotas didaktinis testavimas yra informavimosi apie mokymosi rezultatus ir švietimo kokybę įrankis, tad viskas priklauso kokiais tikslais šį įrankį norima panaudoti.

[124] Merkys, G., Čiučiulkienė, N., Bubelienė, D., Kvieskienė, G. (2021). Cognitive Reductionism as a Challenge for Teacher Training and Socialization. „Pädagogische Visionen im 21. Jahrhundert“, Peter Lang , p. 317-369.

jį sektorių, ypač apie tokius segmentus, kur valstybės fiskaliniai ir organizaciniai įsipareigojimai labai dideli, vadinasi, iš dalies „prisismaugusi“, pakrikusi, pažangos nedaranti, apčiuopiamų rezultatų ir proveržio nepasiekianti valdysena gali funkcionuoti, vegetuoti dešimtmečiais...

Taigi atliktas tyrimas, jo visuminio apibendrinto rezultato suvokimas skatina, netgi provokuoja gilius egzistencinius pamąstymus apie bendrojo ugdymo sektoriaus strateginę ateitį, apie būsimų reformų turinį ir siekinius. Išsamesni tyrėjų pamąstymai bei apibendrinimai šiuo klausimu yra pateikti skyreliuose „Išvados“ bei „Diskusija ir Rekomendacijos“.

IŠVADOS

1. Dėl tyrėjų pasirinktos metodikos ir jos taikomųjų-analitinių galimybių

1.1. Bendra tyrimo procese pasiekto rezultato charakteristika

1.1.1. Analizuojant bendrąjį ugdymą reguliuojančius teisės aktus, naujausios istorijos ir kitus literatūros šaltinius, panaudojant individualius nestruktūruotus pokalbius-interviu su ekspertais, buvo sudaryta švietimo „laiko juosta“. Ji apima bendrojo ugdymo sektoriui svarbiausius teisės aktus, norminius dokumentus, svarbius įvykius, kurie buvo priimti/ įvyko 1990–2020 m.. Tai apima 17-kos LR Vyriausybių bei jose veikusių12-os švietimo ministrų veiklą. Sudarytoje tris dešimtmečius atspindinčioje švietimo „laiko juostoje“ užfiksuoti 225 švietimo norminiai dokumentai, teisės aktai, ypatingi įvykiai, pasak ekspertų, galimai turintys išskirtinę reikšmę bendrajam ugdymui, jo kokybei, o netiesiogiai ir Lietuvos moksleivių pasiekimams IEA / OECD tarptautinėse palyginamosiose studijoje. Sudaryta švietimo „laiko juosta“ turėtų/galėtų pasitarnauti ir ateityje, istoriškai reflektuojant bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdysenos raidą.

1.1.2. Panaudojus kokybiniais–istoriniais metodais rekonstruotą švietimo „laiko juostą“ kaip „stimulinę medžiagą“ ir vertinimo objektą, buvo sukurta bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos veiksmingumo vertinimo metodika, paremta kiekybine standartizuota ekspertų apklausa. Atlikto tyrimo savitumas tas, jog grynai kokybinės prigimties (tekstinė, sofistikuota, hermeneutinė) informacija apie švietimo valdysenos konkrečioje šalyje sprendimus, jų socialinį–politinį kontekstą buvo, pritaikius modernaus tarpdisciplininio socialinio tyrimo priemones, pervesta į kiekybinių indikatorių struktūrą bei agreguotus kiekybinius indeksus. Sukurta standartizuota metodika tenkina tokio tipo tyrimo instrumentams keliamus įvairialypius metodologinės kokybės reikalavimus: objektyvumo, patikimumo, validumo, naudingumo etc., ir gali būti ateityje naudojama kitų tyrėjų, analitikų kaip daugkartinio matavimo instrumentas, skirtas sektoriaus valdysenos veiksmingumui, jo pokyčiams stebėti bei vertinti. Ekspertinės apklausos pagrindu sudarytas sektoriaus valdysenos veiksmingumo kiekybinis vertinimas ir jo periodizacija buvo statistinės analizės ir interpretacijos priemonėmis siejami su Lietuvos mokinių pasiekimais IEA / OECD tarptautinėse palyginamosiose studijose. Šis tyrimo rezultato aspektas išsamiau atskleistas šių išvadų 2–3 punktuose.

2. Pagrindinės išvados, kuriomis atsakoma į esminį užsakomojo tyrimo TU iškeltą klausimą: ar LR švietimo valdysenos sprendimai 1990-2020 m., taip pat sektoriaus finansavimo pobūdis paveikia/ nepaveikia Lietuvos mokinių mokymosi

pasiekimus[125], kurie objektyviai matuojami tarptautinėse palyginamosiose IEA/ OECD studijose (1996–2018 m.)

2.1. Tarp švietimo valdysenos efektyvumo, sektoriaus finansavimo lygio ir Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų kokie nors sistemingi ir prasmingai interpretuojami sąryšiai nebuvo konstatuoti. Ši išvada iš principo galioja VISAM tirtam 1990–2020 m. laikotarpiui. Tyrimo duomenys hipotezės, kad „valdysenos veiksmingumas, sektoriaus finansavimo lygis tikimybiškai paveikia mokymosi pasiekimų lygį“, Lietuvos atveju nepatvirtina.

2.2. Pavienėje šalyje aptiktas toks specifinis rezultatas iš principo nepaneigia universalių priežastinių–tikimybinių ryšių egzistavimo tarp trijų skirtingų dedamųjų, tai yra tarp: a) valdysenos sprendimų turinio; b) sprendimų adekvataus parėmimo investicijomis bei finansais ir c) faktinių valdomo sektoriaus pasiekimų bei rezultatų. Atinkama tikimybinio priežastingumo samprata išplaukia ir iš mokslinio teorinio pasaulėvaizdžio, ir iš *comon sense*. Čia yra būtent Lietuvos problema, kad atitinkamas universalus tikimybinis dėsningumas konkrečai mūsų šalyje nesuveikia.

2.3. Egzistuoja bent kelios hipotetinės priežastys, kodėl Lietuvoje neaptiktas teoriškai tikėtinas sąryšis tarp trijų esminių dedamųjų: a) švietimo valdysenos veiksmingumo; b) sektoriaus finansavimo lygio ir c) moksleivių mokymosi pasiekimų lygio.

Pirma. Esminė priežastis sietina su pakankamai menku tyrimo priklausomo kintamojo – Lietuvos mokinių mokymosi pasiekimų – svyravimu per visą tiriamą laikmetį. Lietuvos mokinių pasiekimai per visus IEA ir OECD (EBPO) studijose vykdytus matavimus telkiasi *plius-minus* aplink visų tirtų šalių normavimo vidurkį. Jei priklausomas kintamasis nepasižymi tam tikros apimties sklaida, tai iš nežymių tokio kintamojo įverčių svyravimų praktiškai nieko negalima spręsti apie nepriklausomo kintamojo poveikio galią. Labai tikėtina, kad Lietuvos atveju būtent taip ir atsitiko.

Antra. Ugdymo sektoriaus funkcionavimo ir jo valdysenos sąrangoje neveikia griežtai struktūruoti, aiškūs ir vienakrypčiai priežasties – pasekmės sąryšiai. Atitinkami sąryšiai šiame sektoriuje yra multikauzalinės prigimties, pažeisti stochastikos, netiesinio / nelinijinio pobūdžio, pasižymi laike ištęstomis, kai kada netgi latentiškomis, sunkiai aptinkamomis pasekmėmis.

Trečia. Šio tyrimo apibendrintas rezultatas ne tiek paneigia universalų tikimybinį dėsningumą apie valdysenos ir jos pasiekimų objektyvų sąryšį, kiek rodo pačios Lietuvos atvejo (angl. *case*) specifiškumą, anomalų charakterį ir, tiesą sakant, dalinį švietimo valdysenos pakrikimą, apribotą funkcionalumą. Geriausiu atveju tenka kalbėti apie švietimo valdysenos kokybės Lietuvoje akivaizdų vidutiniškumą. Visa tai sietina su viešos valdysenos kokybe (galimai jos deficitu) pastarųjų dešimtmečių Lietuvoje apskritai.

2.4. Aptiktas anomalus, universalios hipotezės atžvilgiu visiškai nekonformiškas ir „neigiamas“ rezultatas tuo pačiu reiškia, kad Lietuvoje egzistuoja principinė neišnaudota galimybė siekti stipriau nei iki šiol sutelktos bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos, racionalesnio sektoriaus finansavimo ir tuo pačiu dėsningai gerėjančių šalies mokinių mokymosi pasiekimų.

[125] Tyrime atspindėti ir socialinio pedagoginio konteksto kintamieji, kuriuos nagrinėja IEA/ OECD studijos, žinoma, analizės svorio centras yra kognityviniai kintamieji – mokymosi pasiekimai, nustatyti objektyviais didaktiniais testais.

Kitos išvados, kurios atliepia tyrimo TU kontekstą ir yra reikšmingos sektoriaus būklės gerinimui, jo valdysenos veiksmingumo stiprinimui ir tikėtinam Lietuvos mokinių pasiekimų IEA/ OECD palyginamosiose studijose pagerinimui ateityje

3.1. Lietuvos mokinių mokymosi pasiekimai ir jų kaita IEA ir OECD (EBPO) tarptautinėse studijose

3.1.1. Lietuvos penkiolikmečių bendrojo ugdymo mokyklos mokinių pasiekimai beveik visuose EBPO PISA tyrimo 2016–2018 metų cikluose yra žemiau skalės vidurkio[126] ir žemiau EBPO šalių vidurkio. Didžiąją Lietuvos mokinių imties dalį sudaro mokiniai, besimokantys 9 bendrojo ugdymo mokyklos klasėje, tuo tarpu bendroje EBPO PISA šalių imtyje devintokai sudaro šiek tiek daugiau ne trečdalį (dešimtokai – šiek mažiau nei pusę tiriamųjų). Lietuvos 9 kl. mokinių mokymosi pasiekimų vidurkis visuose cikluose yra didesnis negu EBPO šalių devintokų pasiekimų vidurkį, skirtumai statistiškai reikšmingi.

3.1.2. Lietuvos penkiolikmečių bendrojo ugdymo mokyklos mokinių pasiekimų lygis, remiantis 2016–2018 metų EBPO PISA tyrimo ciklų duomenimis, iš esmės nekinta. Skirtumas tarp didžiausios ir mažiausios reikšmės tiek matematikos, tiek ir skaitymo pasiekimų matavimo cikluose nesiekia 0,1 skalės standartinio nuokrypio. Gamtos mokslų pasiekimų įverčiai reikšmingai sumažėja 2015 m. cikle, tačiau, tikėtina, kad tai gali būti daugiau susiję su sisteminiais matavimo[127] klausimais nei su realiu gebėjimų pokyčiu. Finansinio raštingumo, pirmą kartą buvo testuoto 2015 m., įvertis buvo labai žemas, tačiau 2018 m. cikle ženkliai padidėjo ir yra artimas skalės vidurkiui, tačiau žemesnis už EBPO vidurkį. Lietuvos moksleivių, nepasiekusių antrojo pasiekimų lygmens, o taip pat pasiekusių penktą ar aukštesnį lygmenį, procentinės dalis PISA tyrimuose (išskyrus finansinį raštingumą) nekinta.

3.1.3. IEA TIMSS testo 8 klasės mokinių matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų įverčiai laikotarpiu nuo 1995 m. iki 2019 m. padidėjo. Galima išskirti du laikotarpius, kuomet tiek gamtos, tiek matematikos mokslų srityse buvo stebimos statistiškai reikšmingos nuoseklaus kitimo tendencijos: nuo 1995 m. iki 2003 m. ir nuo 2011m. iki 2019 m. Laikotarpiu nuo 2003 m. iki 2011 m. aštuntokų matematikos ir gamtos mokslų gebėjimų įverčiai nekito. Nuo 2011 metų gamtos mokslų gebėjimų įverčiai, o nuo 2015 m. – matematikos gebėjimų įverčiai yra aukštesni nei skalės vidurkis[128].

3.1.4. IEA TIMSS 4 klasės mokinių matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų įverčiai laikotarpiu nuo pat matavimų pradžios 2003 metais yra aukštesni už skalės vidurkį. Visuose keturiuose IEA PIRLS 4 klasės mokinių skaitymo pasiekimų tyrimo cikluose (2001–2016 m.) skaitymo gebėjimų įverčiai standartizuotoje skalėje taip yra aukš-

---

[126] PISA mokinių pasiekimų matavimo skalė standartizuota pirmojo ciklo imties pagrindu. Tuomet bendras visų tyrime dalyvavusių šalių vidurkis buvo 500, o standartinis nuokrypis – 100. Kiekvieno sekančio ciklo metu EBPO šalių vidurkis šiek tiek kinta, nes nežymiai keičiasi tiek tyrime dalyvaujančių šalių skaičius, tiek mokymosi pasiekimai šiose šalyse.

[127] Visuotinai pereita prie testų nuotoliniu būdu formato ir tai padarė nepalankų laikiną poveikį daugelio šalių rezultatams.

[128] PISA ir TIMSS skalės yra standartizuotos skirtingose šalių imtyse, skirtingose pagal mokymosi metus mokinių imtyse ir matuoja skirtingai operacionalizuotus mokinių pasiekimų konceptus, todėl tiesioginis abiejų tarptautinių tyrimų rezultatų palyginimas neturi prasmės (nebent abiejuose tyrimuose dalyvaujančių šalių kontekste), tačiau reikšminga yra dinamikos lyginamoji analizė.

čiau šios skalės vidurkio. Nuo 2011 m. iki 2019 m testavimo ciklo ketvirtos klasės mokinių gamtos mokslų pasiekimai pagerėjo, matematikos pasekimų pokyčiai nebuvo statistiškai reikšmingi, tačiau stebima nuolatinė augimo tendencija[129]. Ketvirtokų skaitymo pasiekimų dinamika skyrėsi nuo matematikos ir gamtos pasekimų kitimo tendencijų. Nuo 2001 iki 2011 metų PISA tyrimų ciklo stebimas statistiškai reikšmingas nedidelis skaitymo gebėjimų įverčių sumažėjimas, tačiau 2016 m. cikle skaitymo gebėjimų įvertis padidėjo 0,22 standartinio nuokrypio.

3.1.5. IEA matuoti 8 kl. mokinių pilietiškumo žinių įverčiai 1999 m. – 2009 m tyrimuose buvo arti tiek skalės, tiek tyrime dalyvavusių šalių vidurkių[130]. 2016 metais stebimas labai nedidelis (0,13 standartinio nuokrypio) statistiškai reikšmingas pozityvus pokytis, tačiau skirtumas nuo ICCS šalių vidurkio nebuvo statistiškai reikšmingas.

3.2. Mokinių pasiekimų kaita šeimos socioekonominės ir kultūrinės aplinkos (SEK) kontekste

3.2.1. Mokinių pasiekimų skirtumai, priklausomai nuo vietovės, kurioje yra mokykla, nemažėja. 2006 m. – 2018 m. PISA testo duomenimis, penkiolikmečių skaitymo, matematinio ir gamtamokslinio raštingumo pasiekimų skirtumai tarp didmiesčio mokyklų ir kaimiškoje vietovėje esančių mokyklų mokinių padidėjo. Pastarųjų dviejų tyrimo ciklų metu stebima tendencija, kad didėja mokinių, besimokančių didmiesčio mokyklose ir miestų (rajono centrų) mokyklose pasiekimų skirtumai, tačiau mažėja skirtumai tarp besimokančių miestelių ir miestų (rajono centrų) mokyklose. TIMSS tyrimas atskleidžia, kad aštuntokų, besimokančių skirtingo tipo mokyklose, matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų skirtumai, lyginant 2003 m. ir 2011 m. tyrimo ciklus, padidėjo, o, lyginant 2011 m. ir 2019 m. duomenis, – iš esmės nekito.

3.2.2. EBPO PISA tyrimuose šeimos socioekonominės ir kultūrinės aplinkos situaciją apibendrina socialinio ekonominio ir kultūrinio statuso indeksas SEK. Laikotarpiu nuo 2006 m. iki 2018 m. šis indeksas padidėjo 0,29 standartinio nuokrypio, tačiau šie pokyčiai makrolygmeniu poveikio mokinių pasiekimams (matuojamiems PISA testu) neturėjo. Mokinių, gavusių žemiausius testo įverčius ir aukščiausius testo įverčius SEK skirtumai nepakito. Skirtumai tarp mokinių, kurių tėvai turi universitetinį ir vidurinį išsilavinimą, pasiekimų PISA tyrimų duomenimis nekinta, o TIMSS tyrimų duomenims – didėja.

3.2.3. Apibendrinant, laikotarpiu nuo 1995 m. iki 2003 m., stebimas TIMSS testais matuojamas ženklus 8 klasės mokinių matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų lygio kilimas. Laikotarpiu nuo 2004 m. iki 2012 m. tiek EBPO PISA, tiek IEA TIMSS ir ICCS atlikti mokinių pasiekimų tyrimai rodo bendrą tendenciją – ketvirtokų, aštuntokų ir penkiolikmečių mokinių pasiekimai šiuo laikotarpiu iš esmės nekito, ar net šiek tiek pablogėjo. Laikotarpiu nuo 2012 m. stebimas, visumoje, nedidelis pozityvus pasiekimų pokytis, juos suprantant TIMSS matuojamų pasiekimų aspektu, ir to paties pasekimų lygmens išlaikymas, juos suprantant PISA mokinių pasiekimų aspektu.

---

[129] Analizuojant dinamikos procesus verta atkreipi dėmesį ir į ilgalaikius, nors ir statistiškai nereikšmingus pokyčius. Be to, 4 kl. mokinių matematinių gebėjimų atveju, įverčiai yra aukšti, todėl juos pagerinti yra sunkiau.

[130] 2009 m. keitėsi 8 kl. mokinių testavimo metodika, tačiau tų metų ICCS pilietiškumo žinių rezultatai išreiškiami ir 2009 m. skalėje, todėl pokytį galima įvertinti.

3.3. Lietuvos bendrojo ugdymo finansavimo kaita

3.3.1. Tikslinga išskirti keletą bendrojo ugdymo finansavimo laikotarpių:[131]

1) nuo 1993 iki 1999 metų stebima ženkli išlaidų augimo tendencija. Šiuo laikotarpiu išlaidos bendrojo ugdymo mokyklų finansavimui absoliutine reikšme padidėjo 6,1 karto. Minėtu laikotarpiu augo ir išlaidų bendrojo ugdymo finansavimui dalis palyginti su bendra nacionalinio biudžeto išlaidų suma, augimo tempas – 78 proc.

2) nuo 2000 metų iki 2008 m. viešosios išlaidos bendrojo ugdymo mokykloms didėja 2,1 karto, tačiau jų dalies nuo BVP rodiklio reikšmė mažėja 25 procentais.

3) Ekonominės krizės ir pokriziniu laikotarpiu iki 2013 metų bendrojo ugdymo finansavimas mažėja 16 proc. o šių išlaidų dalis, lyginant su BVP, nuo 2009 iki 2013 metų sumažėja 1 proc. punktu.

4) Nuo 2014 metų išlaidos bendrajam ugdymui pradeda didėti (pokyčio tempas, lyginant 2014 ir 2020 metus – 45,6 proc.) o išlaidos, lyginant su BVP iki 2020 daugmaž stabilizuojasi ties 2 proc.

3.3.2. Lietuvos valstybės viešosios išlaidos bendrajam ugdymui lyginant su BVP 2019 m. yra vienos mažiausių ES. ES valstybių (28 šalys) mastu išlaidos pradiniam ir žemesniajam viduriniam ugdymui (ED1-2) buvo 2,04 proc. nuo BVP, Lietuvoje – 1,78 proc. Skaičiuojant vienam mokiniui, (ir atsižvelgiant į pragyvenimo lygį), Lietuva pradiniam ir žemesniajam viduriniam ugdymui 2019 išleido 30 proc. mažiau nei vidutiniškai ES[132].

4. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos veiksmingumo visuminis ekspertinis vertinimas 1990–2020 m. „laiko juostoje“

3.1.1. Ekspertiniais metodais vertinant bendrojo ugdymo valdysenos veiksmingumą trijų dešimtmečių trukmės „laiko juostoje“, paaiškėjo, kad stebimas parametras – valdysenos veiksmingumas – yra išreikštas vidutiniškai. Šią tezę patikimai parodo tas mokslinis faktas, jog apibendrinti viso laikmečio ekspertiniai įverčiai pasiskirsto pagal normalųjį dėsnį. Čia tikslinga pabrėžti kelis momentus, kurie išplaukia iš teorijoje žinomų normaliojo skirstinio savybių. Pirma, didžioji dauguma ekspertinių įverčių telkiasi ties normavimo vidurkiu, o kuo įvertis – šiuo atveju valdysenos veiksmingumo vertinimas – stipriau nutolsta nuo vidurkio į palankių arba nepalankių vertinimų sritį, tuo egzistuoja mažesnė procentinė tikimybė tokiam nukrypstančiam įverčiui atsirasti. Antra, bendrojo ugdymo sektoriaus būklę ir jo valdysenos veiksmingumą paveikia gana daug, galima sakyti, atsitiktinių veiksnių, iš kurių nei vienas nėra lemiamas, esminis.

3.1.2. Aptiktas sektoriaus valdysenos vertinimo vidutiniškumas nebuvo (ir apskritai nėra) visais atvejais garantuotas besąlygiškai. Tai rodo, kad atsikūrusi Lietuvos valstybė tokį reikšmingą sektorių kaip bendrasis ugdymas trijų dešimčių „laiko juostoje“, pasak apibendrintų ekspertinių vertinimų, visumoje gebėjo valdyti vidutiniškai. Teoriškai buvo galima tikėtis ir tokių ekspertinio įverčio empirinių skirstinių, kurie būtų rodę labai palankią sektoriaus valdysenos būklę. Apie tai bylotų labai asimetriškas skirstinys, su ryškiai dešinėn pasislinkusia poligono viršūne arba skirstinys, primenantis monotoniškai kylančią funkciją, kuomet vis aukštesnį ekspertinį įvertį atitinka vis di-

[131] Statistiką apie bendrojo ugdymo srities finansavimą statistikos departamento šaltiniai teikia nuo 1993 m, kai buvo įvestas Litas.

[132] Eurostat duomenų bazėje informacija apie bendras ES šalių išlaidas aukštesniajam viduriniam ugdymui nėra teikiama.

desnė procentinė tikimybė. Toliau, teoriškai buvo galima tikėtis ir tokių ekspertinio įverčio empirinių skirstinių, kurie būtų rodę kraštutinai prastą sektoriaus valdysenos būklę. Apie tai liudytų labai asimetriškas skirstinys, su ryškiai kairėn pasislinkusia poligono viršūne arba skirstinys, primenantis monotoniškai besileidžiančią funkciją, kuomet vis aukštesnį ekspertinį įvertį atitinka vis mažesnė procentinė tikimybė. Prastą sektoriaus valdysenos būklę trijų dešimčių laiko juostoje iš dalies liudytų ir tiesinis skirstinys, kuomet kiekvienam ekspertiniam įverčiui tenka maždaug vienodo dydžio procentinė tikimybė. Neatmestinas variantas, kad tarp maždaug 190 pasaulio valstybių, rastųsi ir tokios, kurių švietimo valdysena, remiantis sukurta metodika, būtų įvertinta anaiptol ne vidutiniškai, kaip yra Lietuvoje, bet „labai gerai“ arba „labai prastai“. Atsikūrusios valstybės gebėjimas valdyti bendrojo ugdymo sektorių bent jau vidutiniškai gali būti traktuojamas ir kaip sąlyginis demokratinio viešojo valdymo laimėjimas, ir kaip neišnaudota galimybė ateityje siekti gerokai ambicingesnių rezultatų.

3.1.3. Aptiktas Lietuvos švietimo valdysenos veiksmingumo įverčių empirinio skirstinio normalumas, (matuojamą dydį veikia daug atsitiktinių priežasčių, iš kurių nei viena nėra esminė), yra iškalbingas socialinės ir politinės diagnostikos (plačiąja prasme) požiūriu. Tokia konstatacija, išplaukianti iš normaliojo skirstinio teorinės interpretacijos, iš principo nedera su vadyba, valdysena ir kryptingos, racionalios politikos įgyvendinimu apskritai. Idealiu atveju bet kuris administravimo ir sektorinės politikos įgyvendinimo procesas ***privalo būti*** racionalus, paremtas išgrynintomis vertybinėmis vizijomis ir sutelkta politine valia, logiškai nuoseklus laike, kryptingai, žingsnis po žingsnio, siekiantis užsibrėžtų strateginių tikslų bei vizijų įgyvendinimo. Taigi, normalusis skirstinys gerai tinka natūraliems procesams, stochastiškai vykstantiems gamtoje, aprašyti, bet nelabai tinka tikslingos socialinės kaitos, kuri privalo būti kryptinga ir politiškai valinga, procesams, rezultatams bei būsenoms aprašyti. Darytina pagrįsta prielaida, jog per pastaruosius tris dešimtmečius bendrojo ugdymo sektorius mūsų šalyje buvo valdomas nepakankamai sutelktai, iš dalies chaotiškai. Visuma padarytų švietimo valdysenos sprendimų, galima teigti, taip ir netapo kryptingą kaitą švietimo sektoriuje determinuojančia jėga. Pastaroji, kaip minėta, privalėtų nuosekliai išplaukti iš aiškių strateginių vizijų, politinės valios ir sutelktų kryptingų reformų. Viso šito Lietuvos švietime, jo valdysenoje, kaip rodo šio tyrimo apibendrinti duomenys, tenka pasigesti. Tikėtinai tai ir yra viena iš esminių priežasčių, kodėl šiame tyrime nebuvo aptikta jokių prasmingai interpretuojamų sąryšių tarp: a) švietimo valdysenos sprendimų, švietimo kaitos šalyje ir b) Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų, pademonstruotų tarptautinėse palyginamosiose IEA ir OECD (EBPO) studijose. Švietimo valdysenos lygis, kuris, pasak apibendrintos ekspertų apklausos, visus tris dešimtmečius buvo tik vidutinis atitinkamai lėmė ir tai, kad Lietuvos moksleivių pasiekimai minėtose tarptautinėse studijose buvo ir tebėra tik vidutiniai.

3.2. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos laikmečių reitingo dėsningumai 1990-2020 m. „laiko juostoje“

3.2.1. Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos laikmečiai 1990–2020 m., jų veiksmingumo apibendrintas ekspertinis vertinimas sugeneruoja stiprokai išreikštą statistinį reitingo dėsningumą. Tarp dešimties skirtingose laiko atkarpose užfiksuotų grupinių vidurkių, atidėtų standartinio normaliojo skirstinio z-skalėje, susidaro distancija nuo *minus* 0,60 iki *plius* 0,67 ir visumoje apima 1,27 standartinės skalės punktus. Tai yra – distancija tarp grupinių vidurkių yra didesnė nei vienas standartinis nuokrypis (1,27 > 1,00). Pagal Cohen'o dydžio efekto konceptą, tokia distancija tarp grupinių vi-

durkių laikytina didele. Vadinasi, esant bendram vidutiniam švietimo valdysenos veiksmingumo lygiui, visgi išsiskiria pavieniai laikmečiai, kuomet švietimo valdysena, pasak ekspertų, buvo labai veiksminga, arba labai neveiksminga (krizinė).

Reitingo vidaus struktūroje išsiskiria du nagrinėjamo sektoriaus valdysenos laikmečiai, kurių veiksmingumą ekspertai įvertino kraštutinai palankiai ir kurių grupiniai vidurkiai sudaro pozityviai nukrypstančius įverčius. Tai:

- 1990–1992 metų laikmetis, kuomet ministru buvo D. Kuolys, (Premjerai: K.D. Prunskienė, A. Šimėnas, G. Vagnorius, A. Abišala)
- 2000–2004 metų laikmetis, kuomet ministru buvo A. Monkevičius (Premjerai: R. Paksas/ E. Gentvilas, A.M. Brazauskas).

Reitingo vidaus struktūroje išsiskiria du nagrinėjamo sektoriaus valdysenos laikmečiai, kurių veiksmingumą ekspertai įvertino kraštutinai nepalankiai ir kurių grupiniai vidurkiai sudaro negatyviai nukrypstančius įverčius. Tai:

- 2012–2016 metų laikmetis, kuomet ministrais buvo D. Pavalkis ir A. Pitrėnienė, (16-oji LR Vyriausybė, Premjeras A. Butkevičius)
- 2016–2020 metų laikmetis, kuomet ministrais buvo J. Petrauskienė ir A. Monkevičius (17-oji LR Vyriausybė, Premjeras S. Skvernelis)

Reitingo, susidarančio iš dešimties pozicijų, vidaus struktūroje išsiskiria šeši nagrinėjamo sektoriaus valdysenos laikmečiai, kurių veiksmingumą ekspertai įvertino tik vidutiniškai. Šis šešių atkarpų laikmetis dar skyla į kelias dalis/ etapus. Pirma, tarp minėtų „laikmečių-vidutiniokų“ išsiskiria 1994–1996 m. ir 2006–2008 m. valdysenos laikmečiai, kurių veiksmingumo ekspertinio vertinimo įverčiai yra tik šiek tiek aukščiau visos tirtos trijų dešimtmečių epochos normavimo vidurkio. Ši grupė sąlyginai vadintina pasiekimų „vidurio viršaus“ grupe. Antra, minėtoje stambioje vidutinių pasiekimų grupėje išsiskiria 1992–1993m., 1996–1998 m. ir 2008–2012m. valdysenos laikmečiai. Šių laikmečių veiksmingumo ekspertiniai įverčiai yra žemiau visos tirtos trijų dešimtmečių epochos pasiekimų normavimo vidurkio. Ši grupė sąlyginai vadintina „vidurio apačios“ grupe.

Vadinamąją „vidurio viršaus“ grupę sudaro šie nagrinėjamo sektoriaus valdysenos laikmečiai

- ministro V. Domarko (1994-1996 m.)
- ministrės R.Žakaitienės (2006-2008 m.)

Vadinamąją „vidurio apačios“ grupę sudaro šie nagrinėjamo sektoriaus valdysenos laikmečiai

- ministro D.Trinkūno (1992-1993 m.)
- ministro Z.Zinkevičiaus (1996-1998 m.)
- ministro G.Steponavičiaus (2008-2012 m.)

3.3. Sektoriaus valdysenos veiksmingumo istoriniai-chronologiniai dėsningumai: bendrojo ugdymo „laiko juostos“ periodizacija, paremta ekspertiniais įverčiais

3.3.1. Per visą ekspertų vertintą 30 metų (1990–2020) trukmės laikotarpį nagrinėjamo sektoriaus valdysena patiria tris labai ryškius lūžius. Statistine prasme tenka kalbėti apie staigius ir stipriai išreikštus kreivės išsišokimus (ekscesus), o istorinio vyksmo prasme tenka kalbėti apie epochų lūžius (cezūras).

Pirmasis ekscesas ir cezūra tai – itin palankiai yra vertinamas sektoriaus valdysenos laikmetis, kuris sutapo su Nepriklausomybės pradžia, ryžtinga mokyklos desovie-

tizacija, pirmųjų atsikūrusios valstybės Vyriausybių ir jų ministro D. Kuolio veikla. Toliau seka sąlyginai ilgas vidutinio veiksmingumo valdysenos laikotarpis, kurio ekspertiniai įverčiai funkcionuoja pagal nuosaikios sinusoidės profilį – tai pakyla nežymiai aukščiau normavimo vidurkio – tai nusileidžia. Minimas laikotarpis apima 1990 – 2000 metus., taip pat ministrų D. Kuolio, D. Trinkūno, V. Domarko, Z. Zinkevičiaus, K. Platelio, ir atitinkamai premjerų K. D. Prunskienės, A. Šimėno, G. Vagnoriaus, A. Abišalos, B. Lubio, A.Šleževičiaus, L. M. Stankevičiaus, G. Vagnoriaus/ I. Degutienės, A. Kubiliaus veiklas.

Antrasis ekscesas/cezūra – itin palankiai vertinamas švietimo valdysenos laikmetis, apimantis 2000–2004 m. Švietimo ministrais tuomet buvo A. Monkevičius-R. Motuza, o Premjeru – A. Brazauskas. Toliau, pradedant 2004 m. iki pat 2012 m., reiškiasi valdysenos vidutinio veiksmingumo laikotarpis, kurio ekspertinių įverčių dinamika vėl ima pulsuoti pagal anksčiau jau aptiktą „ramios“ sinusoidės profilį. Šis gana ilgas, du elektoralinius ciklus valstybėje užimantis laikotarpis, apima šių ministrų veiklą: R. Motuzos, R. Žakaitienės, A. Monkevičiaus, G. Steponavičiaus ir atitinkamai šių premjerų R. Pakso/ E. Gentvilo, A. M. Brazausko/Z. Balčyčio, G. Kirkilo, A. Kubiliaus, A. Butkevičiaus veiklas.

Trečiasis lūžis – neigiamas ekscesas ir cezūra – įvyksta 2012 m. rudenį. Nuo to momento švietimo valdysenos veiksmingumo ekspertiniai įverčiai staiga ir drastiškai krenta žemyn. Toliau, sudarydami negatyvius statistinius nuokrypius, prasti rodiklio įverčiai tęsiasi be pozityvesnių pokyčių iki pat 2020 m., t.y. iki ekspertinio vertinimo, kuris buvo numatytas šiame tyrime, ciklo pabaigos. Minimas sektoriaus valdysenos laikotarpis apima Premjerų A. Butkevičiaus ir S. Skvernelio veiklą, taip pat atitinkamai ministrų D. Pavalkio, A. Pitrėnienės, J. Petrauskienės (bei laikinai – A. Monkevičiaus) veiklą.

Simptomiška: per paskutines dvi elektoralines valstybės kadencijas, kurios apima du LR Seimus (2012-2016; 2016-2020) ir atitinkamai dvi Vyriausybes (A. Butkevičiaus ir S. Skvernelio), bendrojo ugdymo valdysena, pasak apibendrintos ekspertų nuomonės, patiria gilią sisteminę krizę. Šis užsitęsęs ir nepertrauktas 8 m. trukmės būvis užima didžiausią kada nors sektoriuje buvusį valdysenos veiksmingumo nuopuolį per visus 30 metų, pradedant atsikūrusios Lietuvos valstybės pirmosios Vyriausybės[133] veikla.

3.3.2. Įvertinus sektoriaus valdysenos veiksmingumą 1990–2020 m. ir turint 10 ekspertinio kiekybinio vertinimo taškų[134], galima pateikti minėto laikmečio periodizaciją ar kelis periodizacijos variantus. Tyrimo rezultato ir diskusijos teisėmis pasiūlytos švietimo laiko juostos periodizacijos išplaukia iš gautų empirinių duomenų ir jų interpretacijos. Tikslinga išskirti bent kelias švietimo laiko juostos periodizacijos versijas: apibendrintą dviejų etapų periodizaciją ir detalizuotą penkių etapų sektoriaus valdysenos periodizaciją.

- Siūloma dviejų etapų periodizacija apima šiuos bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos etapus 1990-2000 m. ir 2000-2020m. Jiems tikslinga suteikti sąlyginius pavadinimus – „*Tautinio atgimimo, „tradicinis“, posovietinis laikotarpis*“ ir „*Kurso į modernizaciją laikotarpis*“.
- Siūloma penkių etapų periodizacija apima šiuos sektoriaus valdysenos etapus ir jų sąlyginius pavadinimus: „*Veržlaus starto ir radikalių pokyčių laikmetis (1990-1992)“, „Kaitos ir modernizacijos tempo objektyvaus sulėtėjimo laikmetis (1992-2000)“, „Sėkmingo modernizacijos starto laikmetis (2000-2006)“,*

[133] K.D. Prunskienės Vyriausybė.
[134] Tie taškai bemaž sutampa su elektoralinėmis kadencijomis/ciklais

„Modernizacijos sulėtėjimo laikmetis (2006-2012)“, *„Modernizacijos disfunkcijų ir kritimo laikmetis (2012-2020)“.*

3.4. Sąlyginai sėkmingi ir nesėkmingi bendrojo ugdymo valdysenos ruožai per visą 1990-2020 m. „laiko juostą“

3.4.1. Tyrimo duomenys leidžia įvardyti Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus konkrečias charakteristikas, ruožus, posistemes, kurių būklė ir valdysena buvo sąlyginai apleista per visą tirtą/ vertintą laikotarpį 1990–2020 m. Šiuo požiūriu paminėtini konkretūs momentai:

- Perteklinė švietimo biurokratija,
- Skubota, iš dalies chaotiška, į paviršinius pokyčius orientuota švietimo teisėkūra,
- Dominavimas tokių švietimo reformavimo ir kaitos tipų, kurie stokoja demokratiškumo, viskas nuleidžiama „iš viršaus“, stokojama diskusijos, negirdimas „apačių“ balsas, švietimo bendruomenės lūkesčiai ir interesai ignoruojami,
- Pasitikėjimo mokykla ir mokytoju stoka, mokyklų savarankiškumo stoka,
- Mokyklos materialinio finansinio aprūpinimo stoka (plačiąja prasme: moderni mokyklų ir mokymosi aplinkų infrastruktūra, teisingi ir adekvatūs atlyginimai tiek mokytojams, mokyklų vadovams, tiek vietos švietimo padalinių specialistams etc.),
- Mokyklų tinklo pertvarkos nuoseklumo ir tęstinumo stoka,
- Pedagogų rengimo ir tęstinio profesinio tobulinimosi sistemos disfunkcijos,
- Universitetinio mokslo (nacionalinio ir tarptautinio), kultūros ir bendrojo ugdymo sektoriaus sutelkto bendradarbiavimo stoka,
- Aukščiausių valstybės vadovų nuoširdaus dėmesio švietimui stoka, nacionalinio lygmens nuoseklaus diskurso švietimo klausimais šalyje stoka, švietimo diskurso sąlyginis užsidarymas sektoriaus viduje.

Išvardinta „silpnųjų“ švietimo valdysenos sričių ir ruožų visuma, kuri nepalankiai reiškėsi per visą trijų dešimtmečių laikotarpį, galimai suveikė, kaip objektyvi priežastis, įgaunanti išskirtinę reikšmę šio tyrimo tikslo požiūriu. Ši priežastis bent jau hipotetiškai paaiškina du išskirtinai svarbius momentus. Pirma, kodėl trijų dešimtmečių trukmės švietimo valdysena, jos veiksmingumas mūsų šalyje pasiekė tik vidutinį lygį. Antra, kodėl per minimą laikotarpį priimti švietimo valdysenos sprendimai ir vykdyta švietimo kaita taip ir nesugeneravo Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų ženklaus proveržio IEA ir OECD (EBPO) organizuojamose tarptautinėse mokinių testavimo studijose. Kita vertus, išvardinti „silpnieji“ valdysenos ruožai ir sritys tuo pačiu žymi švietimo kokybės augimo ir jo valdysenos veiksminimo neišnaudotas galimybes šalyje. Tai ruožai ir sritys, kuriose sutelktai ir tinkamai persitvarkius, tikėtinai galima būtų pasiekti pozityvų proveržį ateityje.

3.4.2. Tyrimo duomenys taip pat leidžia įvardyti Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus charakteristikas, ruožus, posistemes, kurių būklė ir valdysena valstybės atstatymo/kūrimo metu buvo kurį laiką sąlyginai apleista, bet vėliau, pradedant maždaug 2000 m., visgi patyrė pozityvią kaitą ir ženklų pagerėjimą. Šiuo požiūriu itin ryškus proveržis padarytas IKT skverbties į mokyklas srityje. Paminėtini ir kiti momentai:

- Neformalusis ugdymas, jo prieinamumas, bei kokybė,
- Mokinio gerovė, saugumas, vaiko teisės,
- Vaikų sveikatinimas,

- Neįgaliųjų ir spec. poreikių vaikų integracija[135], įtraukusis ugdymas,
- Švietimo pagalbos specialistų pareigybės įtvirtinimas mokyklose.

Tyrimo duomenys leidžia įvardyti Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus charakteristikas, ruožus, posistemes, kurių būklė ir valdysena sąlyginai neprastai funkcionavo per visą tirtą/vertintą laikotarpį 1990–2020 m. Šiuo požiūriu paminėtini momentai:

- Mokyklų aprūpinimas vadovėliais ir mokymo priemonėmis,
- Mokyklų atsivėrimas pažangiai patirčiai ir kaitai,
- Mokinių pasiekimų vertinimas ir egzaminų sistema.

3.5. Bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdysenos trendo prognozė[136], paremta 1990-2020 m. „laiko juostos“ analogiškais duomenimis

3.5.1. Dėl nepalankių makro aplinkos veiksnių – geopolitinės įtampos, sparčiai gilėjančios energetikos krizės ir dėl to prognozuojamų ekonomikos bei biudžeto sunkumų - tikslių socialinių prognozių apie įvairių valstybės sektorių būklę teikimas yra itin problemiškas. Ne mažiau problemiška teikti prognozes apie tokius sektorius, kaip bendrasis ugdymas, kurie esmingai priklauso nuo biudžetinio finansavimo. Matematinė ekstrapoliacija į ateitį, paremta sistemos funkcionavimo trendų analize praeityje, yra ganėtinai komplikuota, susijusi su mokslinio prognozavimo klaidos rizika. Hipotezės teisėmis šiame tyrime pateikiami tikėtini sektoriaus valdysenos veiksmingumo pokyčių scenarijai: „pesimistinis“, „vidutinis nuosaikus“ ir „optimistinis“.

Taikant didžiausio tikėtinumo (Maximum Likelihood) metodą, buvo bandoma prognozuoti tikėtinas vertinamo rodiklio – bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos veiksmingumo – reikšmes, jų galimus pokyčius. Prognozuojamo rodiklio reikšmės, tikėtinos 2024-2028 m., atidėtos standartinio normaliojo skirtinio z-skalėje, kuomet nuliui (0) yra lygus visų 10-ies matavimo taškų vidurkis per visą vertintą 1990–2020 m. laikmetį. Standartinės skalės vidurkio pasikliautinis intervalas, kai alfa=0,01, yra lygus±0,12 z-skalės punktų.

3.5.2. Pagal sąlyginai „pesimistinį“ prognozavimo scenarijų tikėtinos stebimo rodiklio – sektoriaus valdysenos veiksmingumo – z-reikšmės galėtų būti tokios:

- 2024 m. rodiklis galimai pasiektų - *minus* 0,55 punktus, kas reikštų tik minimalų 0,05 punktų rodiklio pagerėjimą, lyginant su prognozavimo išeities įverčiu 2020 m., kuris buvo lygus *minus* 0,60.
- 2028 m. rodiklis galimai pasiektų - *minus* 0,03, kas visgi reikštų ženklų rodiklio pagerėjimą 0,52 punktais, lyginant su minėtu 2024 m. dydžiu, kuris lygus - *minus* 0,55 punktai.

---

[135] Neįgaliųjų integracija – humanizmo aktas – priklauso absoliutaus gėrio kategorijai. Tokio gėrio niekada negali būti per daug, todėl sąlyginai palankus atitinkamų pasiekimų vertinimas šioje srityje privalo iš principo likti reiklus ir kritiškas. Kita vertus būtų klaidinga nematyti sąlyginai pozityvių pokyčių, kurie atitinkamoje srityje įvyko nuo Nepriklausomybės paskelbimo iki dabartinės švietimo sistemos ir dabartinės mokyklos.

[136] Tiriamo sektoriaus valdysenos veiksmingumo prognozavimas nebuvo šio tyrimo tikslas, toks sumanymas neturėjo net dalinio uždavinio statuso. Vis dėlto net kelias elektoralines kadencijas užsitęsusi bendrojo ugdymo sektoriaus valdysenos sisteminė krizė suponuoja teisėtą visuomenės lūkestį pozityviems pokyčiams. Tyrėjų disponavimas dešimties matavimo taškų įverčiais, kurie reprezentuoja net trijų dešimtmečių (1990-2020) trukmės švietimo valdysenos laikmetį, atvėrė galimybę, taikant matematinius metodus, bandyti prognozuoti švietimo sektoriaus ir jo valdysenos būklę 2020-2024 ir 2024-2028 metais.

3.5.3. Pagal sąlyginai „vidutinį/ nuosaikų“ prognozavimo scenarijų tikėtinos stebimo dydžio z-reikšmės galėtų būti tokios:

- 2024 m. rodiklis galimai pasiektų - *minus* 0,43, kas reikštų sąlyginį 0,17 punktų dydžio rodiklio pagerėjimą, lyginant su prognozavimo išeities įverčiu 2020 m., kuris buvo lygus *minus* 0,60.
- 2028 m. rodiklis galimai pasiektų - *plius* 0,09, kas reikštų ženklų rodiklio pagerėjimą 0,52 punktais, lyginant su minėtu 2024 m. dydžiu, kuris lygus *minus* 0,43 punktams.

3.5.4. Pagal sąlyginai „optimistinį“ prognozavimo scenarijų tikėtinos stebimo dydžio z-reikšmės galėtų būti tokios:

- 2024 m. rodiklis galimai pasiektų - *minus* 0,31 punktą, kas reikštų esminį rodiklio pagerėjimą 0,29 punktais, lyginant su prognozavimo išeities įverčiu 2020 m., kuris buvo lygus *minus* 0,60 punktų.
- 2028 m. rodiklis galimai pasiektų - *plius* 0,21 punktą, kas reikštų ženklų rodiklio pagerėjimą 0,52 punktais, lyginant su minėtu 2024 m. įverčiu, kuris lygus *minus* 0,31.

3.5.5. Netgi „pesimistinis“ scenarijus (iš trijų pasiūlytų) visgi prognozuoja valdysenos veiksmingumo pagerėjimą, lyginant su 2020 m. Kaip bebūtų, dar didesnio švietimo valdysenos veiksmingumo kritimo žemyn, nei tatai įvyko per 2012–2020 laikotarpį, neprognozuojama. Sąlyginai optimistinis visų trijų pasiūlytų scenarijų kryptingumas, kuris neabejotinai atitinka visuomenės ir valstybės tvaraus vystymosi lūkesčius, yra tikėtinas visai pagrįstai. Praeityje, per 30 metų laikmetį, kuris beje taip pat buvo nužymėtas krizėmis[137], stebimas dydis – valdysenos veiksmingumas – niekada nefunkcionavo pagal tiesinį dėsnį arba pagal monotoniškos funkcijos - kylančios versus besileidžiančios – dėsnį. Per visą 30 m. laikmetį stebimas rodiklis funkcionavo, pagal banguojančią sinusoidę, kurioje periodiškai pasitaiko tik keli ekscesai arba tik kelios cezūros. Mažai tikėtina, kad 2012 m. prasidėjęs ir užsitęsęs stebimo rodiklio krytis žemyn galėtų istoriškai ilgam stabilizuotis būtent tokiame nepalankiame būvyje. Tai reikštų, jog rodiklio reikšmės turėtų transformuotis į monotoniškai besileidžiančią funkciją arba į žemumas nukritusią bei laike ištęstą` tiesinę funkciją. Labiau tikėtina, kad artimiausioje ar juolab vidutinio nuotolio ateityje visgi turėtų atsikartoti tęstiniam procesui objektyviai būdingas trendo charakteris: ritmika, cikliškumas, kurie asocijuojasi būtent su pulsuojančioms sinusoidės tipo funkcijoms ir pavieniais ekscesais.

3.5.6. Pažymėtina, sektoriaus valdysenos sėkmę lemia anaiptol ne matematiniai-statistiniai dėsningumai ir prognozės, bet pirmiausiai demokratinių sprendimų priėmėjų <u>politinė valia, taip pat adekvatūs ir kompetentingi valdysenos sprendimai</u>, kurie gali atsverti ar bent jau iš esmės minimizuoti objektyviai negatyvius geopolitinio ir ekonominio konteksto veiksnius. Nepalankūs makro lygmens konteksto veiksniai, taip pat dešimtmečiais užleistos sektoriaus valdysenos vidinės bėdos – vėluojanti, uždelsta tinklo pertvarka, pedagogo profesijos marginalizacija, pedagogų generacijų natūralios kaitos sutrikimai, socialinio teisingumo bendrajame ugdyme disfunkcijos, mokymosi pasiekimų prastėjimas arba bent jau negerėjimas, skubotų ir nedemokratiškų reformų „iš viršaus“ dominavimas, biurokratizacija, pasitikėjimo mokykla ir mokytoju stygius, teisėkūros švietime kokybės stoka etc. objektyviai generuoja ir artina būtent pesimistinį sektoriaus ir jo valdysenos būklės scenarijus. Visgi dabartiniame 2020–2024 m. švietimo valdysenos faktiniame turinyje, kuris šiame tyrime tiesiogiai nebuvo vertinamas,

[137] Paminėtinos bent dvi krizės. 1. Defoltas Rusijoje 1998 m. rugpjūčio mėn., griaunamąja banga atsiritęs iki Lietuvos, kurios ekonomika, įmonės ir verslai anuomet stipriai priklausė nuo Rusijos. 2. 2008-2010 m. Pasaulinė finansų krizė, iššaukusi fiskalinę krizę ir drastiškas tapymo programas viešajame sektoriuje, įskaitant švietimą.

ekspertinių įžvalgų teisėmis tenka įvardyti kai kurias matomas pozityvias tendencijas, konkrečiai, vykdomosios valdžios kai kurias kryptingas pastangas, kurios galimai didina stebimo sektoriaus ir jo valdysenos būklės pagerėjimą, kloja pamatus krizės įveikai bei ženklesniam pagerėjimui. Čia paminėtinos konkrečios naujausios bendrojo ugdymo sektoriaus reformavimo ir kaitos iniciatyvos:

1. Parlamentinių partijų susitarimas dėl švietimo politikos iki 2030 m. (greta daugelio kitų pozityvių planų ir vizijų, įsipareigota mokytojų atlyginimą didinti iki jis pasieks 130 proc. šalies vidutinio darbo užmokesčio),
2. „Tūkstantmečio mokyklų programa“, kuri jau apima ¾ šalies savivaldybių – mokyklų steigėjų,
3. Atnaujintų bendrojo ugdymo programų 2021–2022 diegimas,
4. Mokytojų rengimo modelio kaita, bandymai pritraukti stojančiuosius į pedagogines specialybes,
5. Švietimo pagalbos specialistų, įskaitant mokinio-mokytojo asistentus, korpuso stiprinimas,
6. Mokytojų atestacijos ir tęstinio profesinio ugdymo sistemos kaita,
7. Bandymai atgaivinti ir spartinti prigesusią mokyklų tinklo pertvarką, centralizuotai keičiant klasių komplektavimo tvarką, atsisakant jungtinių klasių,
8. Savivaldybių savarankiškumo ir atsakomybės didinimas, siekiant efektyvesnio bendrojo ugdymo mokyklų valdymo,
9. Reformų projektas „EdTech skaitmeninė švietimo transformacija“,
10. Dabartinės LR ŠMSM nusiteikimas stiprinti mokymosi pasiekimų periodinių patikrinimų/egzaminų vaidmenį, pereinat iš pakopos į pakopą,
11. Galimai ir kita, kas galėjo likti tyrėjų nepastebėta.

DISKUSIJA IR REKOMENDACIJOS

Tyrėjų apsisprendimas formuluoti išsamias rekomendacijas dėl švietimo tobulinimo sprendimų paieškos Lietuvoje išplaukia iš socialinių ir humanitarinių mokslų filosofinės sampratos apie mokslo, kaip vienos iš visuomeninės sąmonės formų, platesnę misiją. Ypač socialinių mokslų paskirtis neturėtų apsiriboti vien socialine diagnoze, bet, nesiangažuojant konkrečios ideologijos bei partinės politikos atžvilgiu, tyrėjams privalu pateikti bent jau hipotetines vizijas apie tai, kaip diagnozuotos socialinės problemos galėtų ir turėtų būti sprendžiamos. Šitaip idealiu atveju turėtų pasireikšti socialinių mokslų ir netgi pavienio socialinio tyrimo emancipuojanti misija[138]. Taigi interpretacinio ir diskusinio pobūdžio pamąstymų bei rekomendacijų formulavimas, atlikus tokį nemenkos apimties empirinį švietimo tyrimą, yra tyrėjų prievolė.

Rekomendacijos nepretenduoja į privalomumą. Jomis tik bandoma pasiaiškinti, pareflektuoti, ką įvairialypiai atlikto tyrimo empiriniai radiniai, taip pat aptikti statistiniai dėsningumai galėtų reikšti, kaip visuma? Bendriausiu atveju rekomendacijos turi platesnės interpretacinės hipotezės statusą. Neatmestina, kad kitokią mokslinę, politinę, profesinę patirtį turintys ekspertai aptiktus faktinius taikomojo tyrimo radinius taip pat iš jų daromus apibendrinimus galimai būtų linkę traktuoti ir vystyti kitomis kryptimis, įžvelgtų visame kame kiek kitokią prasmę[139]. Šiuo požiūriu tyrėjų komanda yra atvira

[138] Nielsen, K. (1983). Emancipatory Social Science and Social Critique. In: Callahan, D., Jennings, B. (eds) Ethics, The Social Sciences, and Policy Analysis. The Hastings Center Series in Ethics. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-7015-4_6

[139] Vakarietiška socialinių tyrimų ataskaitų rengimo tradicija, kurią bene tiksliausiai sunormino Amerikos Psichologų Asociacija, reikalauja faktus atskirti nuo jų interpretacijos. Kitos kompetentingos tyrėjų grupės, tyrinė-

kreatyviai ir demokratinei diskusijai[140]. Kita vertus, rekomendacijos, kadangi jos tiesiogiai ar netiesiogiai išplaukia iš nemažos apimties tarpdisciplininio[141] ir multimetodinio[142] empirinio tyrimo duomenų, nebėra vien „nuoga“ spekuliatyvi nuomonė ir pozicija, kurių demokratijos ir pliuralizmo sąlygomis gali būti ne viena. Autoriai norėtų tikėtis, kad rekomendacijos, kurios adresuojamos visuomenei, švietimo bendruomenėms, aukštiesiems sprendimų priėmėjams, paskatins kritinę diskusiją apie bendrojo ugdymo ir jo valdysenos būklę šalyje, apie istorines–egzistencines švietimo perspektyvas ir vizijas Lietuvos, kaip gerovės valstybės, ateičiai.

Taigi, atliktas tyrimas leidžia formuluoti duomenimis ir jų platesne interpretacija grįstas rekomendacijas dėl viso sektoriaus ir jo valdysenos būklės gerinimo. Rekomendacijos kyla iš švietimo valdysenos „paveldo“ refleksijos, kuri atspindi visų 17-kos LR Vyriausybių (ir jų švietimo ministrų) veiklos apibendrintus, „istoriškai sukauptus“ rezultatus, pasiekimus, taip pat galimai padarytas valdysenos klaidas bei neišnaudotas galimybes. Svarbu rasti bent hipotetinius paaiškinimus:

a) kodėl bendrojo ugdymo sektoriaus valdysena, jos veiksmingumas Lietuvoje dešimtmečiais buvo tik vidutinis, o pastaruoju metu[143] netgi krizinis;

b) kodėl Lietuvoje nėra prasmingai interpretuojamo statistinio ryšio (nei pozityvaus, nei negatyvaus) tarp valdysenos veiksmingumo, viešų asignavimų ir Lietuvos moksleivių pasiekimų tarptautinėse IEA/ OCDE studijose?

c) kas, kaip ir kurlink švietimo valdysenoje bei politikoje turėtų keistis, kad toji valdysena darytųsi veiksmingesnė, o Lietuvos mokinių pasiekimai minėtose tarptautinėse palyginamosiose studijose imtų ženkliau gerėti, tarkime, imtų artėti prie kaimyninės panašaus istorinio liko valstybės – Estijos – pasiekimų?

1. Dėl bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdysenos sisteminės krizės politinio pripažinimo ir sutelktos sprendimų paieškos

Iškyla būtinybė 2012–2020 m. užsitęsusią bendrojo ugdymo sektoriaus Lietuvoje valdysenos krizę atpažinti adekvačiai politiniu bei valstybinės valdžios lygmeniu. Atitinkamas „konventas“ ir problematika turėtų atsispindėti valstybės politinėje darbotvarkėje. Privalu intensyviai diskutuoti dėl konkrečių išėjimo iš krizės sprendimų paieškos. Visa tai, neuždelsus, turėtų konvertuotis į „švietimo turbulencijų“ įveikos priemonių planą. Pesimistinė išvada apie tik vidutiniškai valdomą sektorių ir sisteminės krizės pagilėjimą 2012-2020 m. prasmingai susišaukia su kitais rodikliais, faktais, kurie yra patikimi ir žinomi už šio tyrimo ribų. Esminė neraminanti, tačiau šį tyrimą ir jo išvadas konfirmuojanti išorinė aplinkybė ta, jog kiti švietimo būklę visumoje nepalankiai apibūdinantys rodikliai ir faktai visai yra ne ekspertinės[144] kilmės, bet objektyvūs: prastėjantys VBE (ypač matematikos) rezultatai, apskritai ryškiau negerėjantys Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimai. Tai rodo ir nacionaliniai, ir tarptautiniai testavimai

---

damos tą patį objektą tais pačiais metodais turėtų aptikti identiškus ar bemaž sutampančius faktus. Deja, mokslo faktų ir radinių interpretacijos gali skirtis. American Psychological Association. (2020). Publication manual of the American Psychological Association: The official guide to APA style (7th ed). American Psychological Association.

[140] Savo atsiliepimus, kritines pastabas apie atliktą tyrimą ir jo rekomendacijas prašytume siųsti el. paštu: gediminas_merkys@yahoo.com

[141] Tyrime buvo naudojamos, derinamos tokios prieigos, kaip naujausios istorijos tyrimai, teisės aktų analizė, politikos analizė, empirinis socialinis tyrimas, psichometrinė prieiga etc.

[142] Tyrime buvo derinami darbo su šaltiniais metodai, naudojami istorijos, politologijos, teisės tyrimuose, taip pat kokybiniai ir kiekybiniai socialinio tyrimo metodai.

[143] Švietimo valdysenos veiksmingumas dabartinės elektoralinės kadencijos metu – 2020-2024 m. ekspertų apklausos metu nebuvo vertinamas.

[144] Bet kuri socialinė apklausa, taip pat ir ekspertinė, yra iš principo subjektyvios prigimties metodas ir mokslinės informacijos šaltinis.

(NMPP, PUPP, TIMSS, PISA, PIRLS). Šiame kontekste paminėtini moderniam ir demokratiniam kraštui nepriimtini, didėjantys miesto ir kaimo mokinių bei regioniniai skirtumai, taip pat mokinių pasiekimų kontrastai pagal mokyklų tipus, šeimos socioekonominį statusą ir kultūrinį kapitalą. Visa tai byloja apie socialinio teisingumo ir lygių galimybių redukciją Lietuvos švietime ir leidžia kelti klausimus modernios demokratinės švietimo politikos disfunkcijų šalyje.

Rimtus klausimus dėl bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdysenos būklės mūsų šalyje turėtų kelti toji aplinkybė, jog kaimyninė šalis – Estija – tarptautinėse IEA/OECD studijoje pastaruoju metu pasižymi ypatingai gerais savo moksleivių pasiekimais. Šioje ataskaitoje be kita ko parodyta, kad Estija, santykiniais matais vertinant, lėšų bendrajam ugdymui skiria tik nežymiai daugiau nei Lietuva. Darytina prielaida, kad sėkmės šuolio kaimyninėje šalyje priežastys sietinos būtent su kardinaliai ***kitokia*** švietimo valdysena ir švietimo politika, su galimai kitokiu požiūriu į mokinį, mokytoją ir mokyklą apskritai.

Pažymėtina, jog kraštutinai kritiškus vertinimus bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdysenos atžvilgiu pastaruoju metu išsakydavo ir tebeišsako kai kurie neformalūs, tačiau švietimą išmanantys ekspertai – elitinių gimnazijų direktoriai, iškilūs pedagogai, švietimo profsąjungų lyderiai, mokslininkai, verslo atstovai etc. Tokie vertinimai, kaip ir bet kuri kita nuomonė, pagal savo prigimtį yra subjektyvios kilmės. Visgi tokie pavienių nuomonės formuotojų, švietimo žinovų individualūs „vardiniai“ pasisakymai[145] sklandžiai susišaukia ir su šioje ataskaitoje pristatomo tyrimo apibendrintais duomenimis.

Jau dabartinėje elektoralinėje kadencijoje (2020–2024 m.) valdančiosios koalicijos inicijuotas ir sėkmingai priimtas „Parlamentinių partijų susitarimas dėl Lietuvos švietimo iki 2030 m.“, be abejo, yra savalaikis, teisingas. Deja, panašu, susitarimas laikytinas tik tarpiniu ir daliniu žingsniu, siekiant palankaus ir tvaraus proveržio švietime. Minėtas susitarimas „2030“ pagal savo etimologiją, semantiką ir turinio kontekstą yra daugiau „rutininės“ valdysenos[146] produktas ir sprendimas, nei dokumentas, kuris būtų

---

[145] Čia paminėtini S. Jurkevičiaus, G. Serafino, R. Ramanausko, E. Milešino, V. Targamadzės ir kt. kraštutinai kritiški vieši pasisakymai apie visuminę bendrojo ugdymo sektoriaus būklę:

https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/direktorius-apie-mokytoju-pasirengima-jei-tokia-situacija-butu-medicinoje-tai-labai-bijotume-eiti-i-poliklinika.d?id=91421303

https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vilniaus-licejaus-direktorius-po-treju-metu-situacija-mokyklose-bus-katastrofine.d?id=91132953

https://www.delfi.lt/news/daily/education/mokytojas-situacija-svietimo-sistemoje-vadina-tragiska-neisivaizduoju-kas-ateis-musu-pakeisti.d?id=85450651

https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/situacija-vadina-nacionaline-tragedija-net-staiga-pakelus-atlyginimus-mokytoju-neatsiras.d?id=84938439

https://www.delfi.lt/video/laidos/delfi-diena/delfi-diena-prastejantys-moksleiviu-rezultatai-uzdelsto-veikimo-bomba-lietuvai.d?id=84936935

https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/gintaras-sarafinas-apie-svietimo-krize-jau-dabar-matyti-kokia-niuri-ateitis-laukia-56-1901612

https://www.delfi.lt/news/daily/education/naujausiuose-mokyklu-reitinguose-nerimo-zenklai-matematikos-neislaike-ir-elitinemis-laikomu-gimnaziju-moksleiviai.d?id=85932673

https://www.lrt.lt/naujienos/pozicija/679/1247142/robertas-ramanauskas-ar-bus-lietuvoje-atkurtas-mokytojo-autoritetas

https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/robertas-ramanauskas-del-mokymosi-rezultatu-kalti-ne-mokytojai-o-is-esmes-ydinga-sistema.d?id=84370543

https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/trisdesimt-metu-dirbantis-istorijos-mokytojas-su-baime-laukiu-pensijos.d?id=82072485

https://www.delfi.lt/uzsakomasis-turinys/ateities-klase/lsmps-pirmininkas-svietimo-sistema-negali-tiketis-proverzio-be-investiciju.d?id=89339527

[146] Raskime modernybės sąlygomis valstybę, kuri būtų visiškai patekinta savo švietimo būkle, nieko neplanuotų ir visai neprojektuotų sektoriaus reformų. Moderniose šalyje bendrasis ugdymas, mo-

priimtas iki galo susivokus[147] dėl sektorių ištikusios gilios sisteminės krizės. Čia tiktų šioje ataskaitoje jau aptarta istorinė aliuzija į žymųjį pranešimą „Nacija pavojuje-1983“, kuris buvo padarytas JAV politinėse viršūnėse, sukėlė anuomet didelį rezonansą visuomenėje, pažadino intensyvią ir sutelktą kardinalių švietimo ir mokslo reformavimo sprendimų paiešką, kuri peraugo į dešimtmečius užtrukusias permanentines reformas[148] JAV. „Susitarimas dėl Lietuvos švietimo 2030“, kad ir kaip palankiai jį vertintume, savo pasaulėžiūrine ir politine „įkrova“ net iš tolo nelygintinas su minėtu rezonansiniu JAV dokumentu „Nacija pavojuje 1983“. Politinių sprendimų, politinių debatų lauke, siekiant esminio proveržio Lietuvos švietime, kažko ambicingo ir lygiaverčio minėtam dokumentui šiuo metu mūsų šalyje tikrai tenka pasigesti. Aukštiesiems sprendimų priėmėjams Lietuvoje reikėtų padaryti viską, kad auganti geopolitinė įtampa, gilėjanti energetikos ir ūkio krizė neužgožtų, nepastumtų į paraštes bei užmarštį klausimo, kaip įveikti užsitęsusią sisteminę krizę mūsų valstybės švietime**.** Būtų nedovanotina klaida atidėti kardinalių sprendimų paieškas menamiems „ramesniems“ laikams ir permesti problemas į ateitį, jau kitų kadencijų ir ateinančių generacijų sprendimų priėmėjams.

2. Dėl diskurso apie bendrojo ugdymo sektorių uždarumo įveikos; dėl nacionalinio diskurso bendrojo ugdymo klausimais stiprinimo

Sprendimų priėmėjai, įtakingos interesų grupės, vadinamieji „influenceriai“ politikoje, medijose, ekspertinėse grupėse, NVO lyderiai turėtų nuosekliai siekti, kad diskusijos dėl švietimo būklės ir ateities, taip pat reformavimo sprendimų paieškos kuo mažiau užsisklęstų uždaroje sektoriaus žinybinėje erdvėje. Svarbu, kad atitinkami klausimai nuolat būtų eskaluojami bendro nacionalinio visuomeninio politinio diskurso lygmeniu. Kaip rodo apibendrinta ekspertų apklausa, šito trūko per visą 1990–2020 m. švietimo valdysenos „laiko juostą“. Pretekstu, jog žinia apie bendrąjį ugdymą trumpam persikeltų į nacionalinio diskurso lygį, Lietuvoje dažniausiai tampa trivialūs skandalai ir ekscesai, o tokių natūraliai pasitaiko kiekviename masiniame sektoriuje. Būtent sensacijos ir ekscesai tampa momentinio diskurso epicentru ir pagrindiniu pretekstu jam - diskursui – kurį tai neilgą laiką (iki kito eksceso) eskaluoti. Nuoseklios demokratinės ir nepopulistinės diskusijos apie tai, kokios norime bendrojo ugdymo sistemos ir mokyklos, mūsų šalyje akivaizdžiai stokojama.

Švietimo diskurse turėtų reprezentatyviau ir angažuotai dalyvauti ne tik sprendimų priėmėjai, bet ir kitos interesų grupės bei asocijuotos struktūros, atstovaujančios sprendimų ir strategijų vykdytojus. Turima galvoje Lietuvos savivaldybių asociacija, mokyklų vadovų asociacijos, tėvų asociacijos, švietimo profsąjungos, darbdavių ir pramonininkų asociacijos, etc.

---

kykla seniai funkcionuoja permanentinio reformavimo ir nuolatinės kaitos sąlygomis. Tad šiuo požiūriu privalu skirti „normalią“, „rutininę“ valdyseną, nuo politiškai pripažintos krizės ir jos įveikimo valdysenos. Gali susiklostyti situacija, kuomet krizė de facto egzistuoja, tačiau politiškai ją pripažinti vengiama, kryptinga išeities sprendimų paieška ir antikrizinė teisėkūra nevyksta ir de jure niekas nesikeičia. Toks modelis reiškia krizės gilinimą ir pratęsimą, ją ignoruojant arba imantis tik pusinių ir kosmetinių padėties taisymo priemonių.

[147] Tariantis dėl susitarimo „2030“, savaime suprantama, dar negalėjo būti žinomi šio tyrimo duomenys, identifikuojantys ilgalaikį bendrojo ugdymo sektoriaus nuopuolį, nepertraukiamai užtrukusį net dvi elektoralines kadencijas valstybėje: 2012-2016 m. ir – 2016-2020 m.

[148] Šiuo atveju parinktas istorinis pavyzdys ir šalis galėtų tapti etalonu ir veiklos orientyru Lietuvai. JAV politinė ir valdysenos kultūra pasižymi gebėjimu išvengti ydingų ir rizikingų kraštutinumų: šaliai nebūdinga nepagrįsto „aliarmo psichologija“ ir pigus politikavimas tokiu pagrindu, kaip ir nebūdingas bėgimas nuo realybės, problemų slėpimas, ignoravimas, vengimas sunkumus ir jų sprendimo būdus viešai demokratiškai aptarti.

Bendrojo ugdymo sąlyginis užsisklendimas sektoriaus viduje pasireiškia ne tik reprezentatyvaus diskurso deficitu, bet ir tarpžinybinio bendradarbiavimo tarp sektorių ir juos kuruojančių valdžios institucijų stoka. Tai jau buvo konstatuota kitų reprezentatyvių tyrimų apie viešąsias paslaugas, jų prieinamumą ir kokybę Lietuvoje[149] ataskaitose, kurios, yra viešai prieinamos. Proveržis bendrojo ugdymo sektoriuje ir jo valdysenoje vargiai įmanomas, kol šalyje neveikia funkcionalaus tarpžinybinio bendradarbiavimo modelis. Dabartinės vykdomosios valdžios sąrangoje bemaž nėra ministerijos, su kuria nebūtų aštraus poreikio bendradarbiauti bendrojo ugdymo sektorių kuruojančiai LR ŠMSM. Čia paminėtinos Sveikatos ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Teisingumo ministerija, Kultūros ministerija, Susisiekimo ministerija, Finansų ministerija, Ekonomikos ir inovacijų ministerija, Vidaus reikalų ministerija etc. Pavienė mokykla, jos steigėja savivaldybė ir netgi visą sektorių kuruojanti LR ŠMSM pačios vienos negali pilnavertiškai, be bendradarbiavimo su išorinėmis sistemomis, efektyviai spręsti daugelio klausimų. Čia paminėtini: vaikų sveikatinimas; socialinė parama besimokančiam nepilnamečiui ir jo šeimai, kompleksinė pagalba neįgaliems ir mokymosi bei elgesio sutrikimų turintiems vaikams; vaiko teisių apsauga; neformalusis ugdymas; mokinių pavėžėjimas ir mokinių mobilumas; mokyklų materialinės infrastruktūros plėtra, investicijos, atlyginimų klausimai; korepetitorystės, kuri įgauna masinį pobūdį, išvedimas iš „šešėlio“ ir reglamentavimas; ankstyvo iškritimo iš švietimo sistemos prevencija; jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo ir karjeros pasaulį; nepilnamečių nusikalstamumo prevencija; regioninė politika, mokyklų tinklo pertvarkos susiejimas su vietovės marketingu, su vietovių demografiniu, investicijų bei ūkinės raidos prognozavimu. Nesakoma, kad šitokio tarpžinybinio ir tarpsektorinio bendradarbiavimo nėra visai, tiesiog pabrėžiama, kad jis akivaizdžiai nepakankamas. Narpliojant išvardintų socioedukacinių problemų „Gordijaus mazgą“ centrinės valdžios sutelktumo, koordinacijos, horizontalaus bendradarbiavimo tarp skirtingų žinybų mūsų šalyje vis dar akivaizdžiai stinga.

Raginimas įveikti uždarumą ir pakylėti švietimo diskursą šalyje iki nacionalinio lygmens diskurso anaiptol nereiškia, kad pats vidinis žinybinis švietimo diskursas Lietuvoje yra brandus ir tobulas. Natūraliai besirutuliojančiam bendrojo ugdymo diskursui mūsų šalyje pražūtingą smūgį sudavė savaitraščio „Dialogas“, skirto mokytojams ir mokyklai, uždarymas. Specializuotas, konkrečią nišą užėmęs savaitraštis tokiu pavadinimu ėjo 1992–2013 m., vaidino ryškų ir pozityvų vaidmenį Lietuvos mokyklos tapsmo procese. Leidinys turėjo savo aiškią ir prasmingą tapatybę, savitą medijinį ir literatūrinį „braižą“, skleidė aktualią mokykloms informaciją, bet nevengė ir aukštosios švietimo valdžios konstruktyvios kritikos. Ministro D. Pavalkio[150] administracija 2013 m. tiesiog nustojo dotuoti leidinį, kuris mažos valstybės sąlygomis negalėjo funkcionuoti vien komerciniais pagrindais. Leidinys buvo uždarytas ne dėl to, kad būtų nereikalingas ir nefunkcionalus, bet galima sakyti, dėl nereikšmingų dalykų - asmeniškumų, siauros partinės politikos simpatijų ir antipatijų...

Privalu pagalvoti, kaip vėl startuoti kažką panašaus į „Dialogą“, žinoma, panaudojant modernių medijų skaitmeninį formatą, įskaitant ir rašytinį, ir transliuojamąjį formatus. Tokia medija turėtų funkcionuoti panašiai, kaip visuomeninis transliuotojas –

[149] Merkys, G., Bubelienė, D. (2021). „Sociologinė studija: socialinio verslo skatinimo Lietuvoje ekonominės, socialinės, politinės ir teisinės prielaidos“. LISVA; Merkys, G., Bubelienė, D., Blažaitė, G. (2021). Paslaugų šeimoms prieinamumo analizė. Vilnius: LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

[150] Galimai čia yra viena iš priežasčių, kurios lėmė apklausomos metu aptiktą ekspertų polinkį prastokai vertinti D. Pavalkio kaip ministro veiklą, nors pats ministras turėjo modernaus viešo lyderio įvaizdį, mokėjo bendrauti su medijomis, asmeniškai nebuvo įsivėlęs į skandalus, lyg ir nepadarė kažkokių akivaizdžių klaidų. Panašu, kad savaitraščio uždarymas iš tiesų buvo prasta anuometinės LR ŠMM žinia šalies mokyklų bendruomenėms.

gauti pakankamas viešas lėšas, bet veikti administracinės autonomijos ir kūrybinės savivaldos pagrindais. Valdymo organuose turėtų būti atstovaujamos mokytojų dalykininkų bendruomenės, mokyklų vadovų asociacijos, švietimo profsąjungos, tėvų ir mokinių organizacijos, mokytojus rengiančių institucijų atstovai, žinoma, taip pat ir LR ŠMSM bei NŠA atstovai. Aplink tokią mediją, kaip autoritetingą ir ištekliais disponuojančią diskusijų platformą, turėtų telktis ir šalies mokytojų–dalykininkų metodiniai rateliai. Pastarieji turėtų tapti gerosios patirties skleidimo ir mokymosi partnerystės tinkluose aplinkomis, kuriose tobulėti norintys mokytojai natūraliai mokytųsi mokytojavimo meistriškumo ir efektyvios pamokos.

3. Dėl centrinės valdžios ir aukštųjų sprendimų priėmėjų didesnio įsitraukimo į bendrojo ugdymo reikalus

Ekspertinės įžvalgos teisėmis galima teigti, kad per visą 1990–2020 m. švietimo valdysenos „laiko juostą“, panašu, nebūta precedentų, kad į bendrojo ugdymo strateginį diskursą būtų aktyviai ir nuosekliai įsitraukę pirmieji valstybės asmenys. Tokia padėtis ir atitinkamas politinės laikysenos *modus operandi* disonuoja su patirtimi tų valstybių, į kurias norėtume lygiuotis. Turima galvoje nuoseklus valstybių vadovų, kitų viešų lyderių įsitraukimas į švietimo diskursą, pvz., po minėto pranešimo „Nacija Pavojuje 1983“, po „TIMSS šoko“ ir „PISA šoko“ Vokietijoje atitinkamai 1996 ir 2000 m. Kalbama ne apie ydingą lūkestį, jog politiniai lyderiai kištųsi į operatyvinį švietimo valdymą, kas būtų demokratijos pažeidimas, bet jų autoritetingas angažavimasis, moderuojant ir skatinat diskursą bei demokratinę strateginių sprendimų paiešką švietime.

4. Dėl būtinybės įveikti oficialiosios švietimo politikos ir faktinės latentinės švietimo politikos stiprėjančią divergenciją, dėl *hidden curriculum*[151] neigiamų apraiškų įveikos

Lietuvoje oficialiai postuluojama, deklaruojama moderni, demokratinė bendrojo ugdymo politika, kuri remiasi lygių galimybių principu[152]. Tokia švietimo politika įsipareigoja suteikti kokybišką išsilavinimą, nepriklausomai nuo vaiko socialinės kilmės, tėvų socio-ekonominės padėties ir šeimos kultūrinio kapitalo, taip pat gyvenamo-

[151] Hidden Curriculum – specifinė situacija, reiškinys švietime, pirmiausiai bendrojo ugdymo sektoriuje. Pasireiškia tuo, jog greta oficialiai deklaruojamų ir formaliai įteisintų vertybių bei ugdymo turinio švietimo praktikoje de facto ima reikšti neformalios, iš dalies latentinės švietimo idėjos, vertybės bei ugdymo praktikos, kurios kertasi su oficialia doktrina. Atskirais atvejais reiškinys gali nešti pozityvias inovacijas, „aplenkti laiką“, tačiau dažniausia tenka kalbėti apie socialiai nepageidaujamas, galimai destruktyvias, latentines, socialiai nekontroliuojamas apraiškas švietime ir ugdyme. „Šešėlinis švietimas“, masiškai ir nekontroliuojamai besiplėtojantis privačios korepetitorystės pavidalu gali būti laikomas *Hidden Curriculum* savita apraiška.

[152] Gana ribota būtų galvoti, kad lygių galimybių principas, taip pat ir švietime, tiesiog yra humanistinės ir socialiai jaurios pasaulėžiūros bei atitinkamos politikos raiška, beje, tradiciškai bei pagrįstai siejama su socialdemokratine arba krikščionių-demokratų ideologijomis. Visgi lygių galimybių principas įgyją išskirtinę reikšmę moderniai civilizacijai, tampa jos etikos ir egzistencijos apskritai pagrindų pagrindu. Esmė gali būti nusakyta trumpa sentencija: „jei visiems laiduojamos teisingos starto sąlygos ir teisingos konkuravimo taisyklės, tuomet finišo stadijoje atsirandantys skirtumai – individų pasiekimų, statuso, pajamų, gerovės etc. - yra visiškai teisėti ir moralus“. Priešingu atveju atveriamas kelias radikalioms, destruktyvioms politinėms pasaulėžiūroms ir politinėms praktikoms, propaguojančioms klasių kovą, ekspropriacijas, politinį terorą ir smurtą, kolektyvinę atsakomybę ir pan. Konventas dėl lygių galimybių modernioje Vakarų visuomenėje seniai yra viršpartinis ir nediskutuojamas. Principui šiandien pritaria ir tos partijos bei politinės ideologijos, kurios kadaise, 19-20 a. sandūroje, siekė užšaldyti luominę visuomenę, o lygiose švietimo galimybėse, taip pat moterų teisėse etc., bandė įžvelgti destrukciją ir pavojų tradicinei moralei bei visuomenės gerovei.

sios vietovės tipo (gerovės vietovė – angl. *affluent suburbs* – ar „depresuojanti“ vietovė) ir pan. Deja, šalyje vis stipriau ryškėja atotrūkis tarp: a) oficialių politinių deklaracijų, skambių rinkiminių pažadų, kilnių, politiškai visai teisingų valdžios įsipareigojimų vykdyti socialiai jautrią politiką bent jau bendrojo ugdymo sektoriuje ir b) padėties de facto. Šalyje niekaip ir niekur neformalizuotos savitos švietimo „paprotinės moralės“ teisėmis įsigali elitarizmo ir mokyklų diferenciacijos, mokinių selekcijos – atviros ir latentinės – apraiškos, perfekcionizmo bei konkurencijos kultas. Masiškai plinta privati korepetitorystė. Pastaroji daugelio Vakarų mokslininkų, švietimo ir socialinės politikos ekspertų traktuojama daugiau kaip blogis, o ne gėris[153]. Lietuvoje korepetitorystė virsta atskiru šešėlinės ekonomikos sektoriumi, kuris apskritai nereglamentuojamas teisės aktais, netgi profesinės etikos kodeksais. Beje, apie minimą reiškinį – korepetitorystę – Lietuvoje praktiškai nėra mokslinių tyrimų, nerenkami jokie žinybinės statistikos duomenys.

Esant poreikiui, Lietuvoje valstybės lėšomis tikrai bus suteikta logopedo ar specialiojo pedagogo pagalba, esant vaiko sutrikusiam ar deviantiniam elgesiui, nemokamai įsijungs mokyklos švietimo pagalbos specialistai, vaiko teisių specialistai ir pan. Deja, esant mokymosi sunkumams, netgi nepasiturinčiai šeimai ir jos vaikui, nuosekli ir rimta pagalba valstybės viešomis lėšomis nebus suteikta. Palyginimui, nepasiturintiems asmenims Lietuvoje veikia valstybės garantuojamos teisinės pagalbos institutas - VGTPT[154], taip panašiai turėtų atsirasti valstybės garantuojama papildoma edukacinė pagalba neapsiturinčioms šeimoms, kurių atžalos sistemingai patiria mokymosi sunkumus. Valstybė čia turėtų įsikišti ir taikyti socialinės nelygybės bei socialinių kontrastų švietime švelninimo/kompensavimo įrankius. Privati korepetitorystė privalėtų būti išvesta iš šešėlio, išskaidrinta, be to, turėtų atsirasti šios mokymo/si formos reglamentavimas bent jau profesinės etikos kodekso lygmeniu. Sutvarkyta, išskaidrinta privati korepetitorystė turėtų būti atsverta papildomos pagalbos mokiniams, apmokamos iš viešų lėšų, sektoriumi.

5. Dėl bendrojo ugdymo, universitetinio mokslo ir kultūros bendradarbiavimo modelio kūrimo. Dėl mokyklinės pedagogikos ir ypač dalykų didaktikos mokslo ir tyrimų krypčių stiprinimo[155]

[153] Klausimas labai „klastingas“, kadangi bet koks mokymasis, taip pat ir papildomas mokymasis privačiai, yra laikytini vertinga socialinio aktyvumo forma, kurią smulkmeniškai reglamentuoti, riboti ar juolab tiesiogiai drausti būtų mažai prasminga ir gana keblu. Kita vertus, konkurencijos ir perfekcionizmo kultas, kur korepetitorystė yra vienas iš pagrindinių minimų reiškinių eskalavimo įrankių, pasižymi ydingais bruožais bei neigiamais efektais. Skatinama socialinė nelygybė, žalojama vaikų psichinė ir somatinė sveikata, darkoma vaiko socializacija. Turima galvoje tai, kad bemaž visas mokinio paros laiko biudžetas, visos mentalinės pastangos yra skirtos formuoti vien kongnityvinėms asmenybės savybėms, beviltiškai apleidžiant vaiko asmenybės nekognityvinių savybių (pvz., emocinio intelekto) ugdymo svarbą ir kitas vertingas socialinio aktyvumo formas, kurios ugdo asmenybę (pilnavertis hobis ir laisvalaikis, sportas, vaikų ir jaunimo organizacijos, savanoriška veikla etc.). Merkys, G., Čiučiulkienė, N., Bubelienė, D., Kvieskienė, G. (2021). Cognitive Reductionism as a Challenge for Teacher Training and Socialization. „Pädagogische Visionen im 21. Jahrhundert“, Peter Lang , p. 317-369.

[154] Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba. Aukštas pajamas turintys asmenys atitinkama paslauga negali naudotis, nepasiturintys asmenys, priklausomai nuo pajamų lygio gali naudotis iš dalies apmokama arba pilnai apmokama valstybės teisine pagalba/.

[155] Atitinkamos rekomendacijos buvo pagrįstos ir paviešintos prieš dešimtmečius, deja ugdymo mokslo ir jo bendradarbiavimo su mokykla padėtis į gerąją pusę šalyje kardinaliai nepasikeitusi išliko iki šiol. Merkys, G. Balčiūnas, S., Lapėnienė, A. Augustinienė. A. Elijo et.al. (2010). Tarptautinės skaitymo gebėjimų studijos IEA PIRLS-2006 Lietuvos duomenų antrinė analizė. Tyrimo užsakovas – LR ŠMM. Intern. prieiga: https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/teisine_informacija/iea-pirls-2006-mokslo-tyrimo-duomenu-analize.pdf; Merkys, G. (2004). Edukologija. In: Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos. Sudarytojas Viliūnas, G. Vilnius: LII.

Lietuvoje reikalingi intervenciniai valdysenos ir administravimo sprendimai, kurie paskatintų bendrojo ugdymo mokyklos ir universitetinio mokslo bei kultūros sektorių bendradarbiavimą vardan švietimo kokybės. Lietuvoje natūralios „kultūrinės evoliucijos“ pagrindais bendrojo ugdymo sektoriaus ir universitetinio mokslo funkcionalaus, sutelkto bendradarbiavimo modelis nesusiformavo. Atitinkamo modelio stygius, manytina, yra neigiamas veiksnys, bet tuo pačiu ir neišnaudota tobulėjimo bei proveržio galimybė. Sunku būtų paneigti, kad mokslo ir ekspertinių žinių sankaupa šalies universitetuose prisideda prie atitinkamo sektoriaus geresnės praktikos. Antai - teisės mokslo žinios – prie geresnio teisingumo, medicinos – prie efektyvesnės sveikatos apsaugos, ekonomikos universitetinės žinios – prie ūkio ir valstybės finansų sėkmingesnio funkcionavimo etc. Tas pats iš esmės pasakytina ne tik apie universitetinio mokslo, bet ir apie kultūros sektoriaus bendradarbiavimą su bendrojo ugdymo mokykla.

Atsakymų paieška į klausimą, kodėl taip atsitiko, kad Lietuvoje universitetai iš dalies yra nusišalinę nuo mokyklinio ugdymo problemų nuoseklaus ir gilaus nagrinėjimo, būtų kitos išsamios studijos uždavinys. Palyginimui, Vokietijoje – universitetinės pedagogikos tėvynėje – universitetinio mokslo ir švietimo praktikos bendradarbiavimas visapusiškai išplėtotas, todėl minėtoje šalyje ataskaitos autorių keliama problema apie mokslo, kultūros ir bendrojo ugdymo sektorių bendradarbiavimą net nebūtų suprasta.

Lietuvoje yra apleisti dalykų didaktikų mokslai, atitinkamos tyrimų kryptys universitetuose praktiškai neturi institucionalizuoto atstovavimo - katedrų, tyrimų centrų, recenzuojamų mokslo žurnalų. Diskursas apie dalykų didaktikas, ugdymo turinio tobulinimą ir efektyvią pamoka yra sąlyginai apleistas ir jau dirbančių mokytojų tęstinio profesinio rengimo ir tobulinimosi procese. Edukologijos doktorantūra šalyje bent jau anksčiau gana ilgą laiką buvo bemaž masinė, tačiau disertacijų iš mokyklinės pedagogikos ir ypač iš dalykų didaktikos, ugdymo turinio vystymo, pamokos teorijos ir praktikos akivaizdžiai stokojama. Lietuvoje yra netoleruotinai apleisti mokyklos ir švietimo istorijos tyrimai, lyginamosios edukologijos tyrimai. Ugdymo patirtis Lietuvoje, galima sakyti, menkai reflektuojama laiko ir erdvės požiūriu ir tai neabejotinai skurdina tiek akademinį, tiek praktinį švietimo diskursą. Lietuvoje reikalinga tikslinė valstybinė programa, kuri paskatintų edukologijos raidą ir minėto mokslo kokybės proveržį. Universitetinis ir kultūros sektoriai turi būti kuo stipriau angažuojami, netgi valdžios priviliojami/skatinami giliau, nuosekliau nei iki šiol įsitraukti į ugdymo turinio rengimą bei atnaujinimą, taip pat jau dirbančių mokytojų, švietimo pagalbos specialistų, mokyklų vadovų ir vietos švietimo padalinių specialistų tęstinį profesinį ugdymą/si. Šiame įsitraukimo į bendrojo ugdymo reikalus procese turėtų dalyvauti daugelio mokslo ir kultūros sričių[156] atstovai, ne vien edukologai. Ugdymo turinio reikalai (angl. *curriculum development*) ir tęstinis jau dirbančių švietimo specialistų tęstinis profesinis ugdymas (angl. *continuing learning/education*) turėtų būti valstybės užsakymo universitetams kertinai akmenys. Negalima sakyti, kad tų dalykų nėra visai, bet jie palikti natūraliai, kad nesakytume chaotiškai savieigai, akivaizdžiai stokojama tinkamai strateguoto, sutelkto valstybės užsakymo ir smūginių tikslinių investicijų.

Vienas iš kolektyvinių subjektų, kuris turėtų aktyviau bendradarbiauti su universitetais ir kultūra, turėtų būti savivaldos pagrindais veikiančios ir kompetentingus savo ekspertus galinčios deleguoti asocijuotos mokytojų- dalykininkų struktūros. Nepaneigiant išskirtinio Universitetų vaidmens, privalu pripažinti, kad kraštutinai svarbios žinios apie ugdymo procesą, ugdymo turinio tobulinimą bei efektyvią pamoką modernybės sąlygomis yra sugeneruojamos ne tiek ir ne vien universitete, kiek mokykloje,

[156] Minėtam specialistų korpusui, jo tęstiniam profesiniam ugdymuisi be edukologijos yra aktualūs gyvybės ir visuomenės sveikatos mokslai, ekologija, politologija, teisė, sociologija, vadyba, ekonomika, filologija ir kalbotyra, istorija, informacinis raštingumas etc.

mokytojo darbo vietoje, kuomet mokomasi iš gyvenimo, iš patirties, iš savo ir kolegų kritiškai reflektuojamos veiklos, kūrybinių pavienio mokytojo ar jų grupelės „pedagoginių bandymų“, paieškų, kaip kurti veiksmingesnę pamoką. Yra naivu tikėtis, kad „efektyvesnės pamokos“ paieškų klausimas gali būti patikėtas išskirtinai universitetams, kurių dažnas mokslininkas bendrojo ugdymo mokykloje per gyvenimą nedirbo nei dienos, arba nedirba ten pastarąjį dešimtmetį... Asocijuotos kūrybiškai dirbančių ir iš savo veiklos besimokančių mokytojų dalykininkų asocijuotos struktūros, neformaliai susibūrę kūrybinės komandos turi būti atpažįstamos, kaip: a) mokyklos tobulinimo subjektas; b) pilnavertis universitetų, LR ŠMSM ir NŠA socialinis partneris; c) ženklių viešų asignavimų kūrybiniams projektams gavėjas. Tokios savivalda grįstos asocijuotos metodinės mokytojų-dalykininkų struktūros turėtų tapti ugdymo turinio ir pamokos kokybės kompetencijos centrais. Vystant ir išbandant nacionalinį ugdymo turinį, vadovėlius, kitą mokomąją medžiagą, egzaminų ir nacionalinių testavimų užduočių rinkinius, patyrusių talentingų mokytojų praktikų vaidmuo turi būti gerokais sustiprintas. Ugdymo turinio praktinio aprobavimo[157] ir nuolatinio tobulinimo tikslais šalyje turėtų veikti mokyklų tinklas, turinčių „pedagoginės klinikos[158]“ kūrybinį statusą. Tokio mokyklų tinklo klasterio geografiniai taškai turėti apimti ir regionus, būtinai įtraukti mokytojus, sėkmingai dirbančius provincijos mokyklose, kurios nedaro atrankos, nerenka mokesčių, aptarnauja tik savo vietovę, tačiau vis viena pasiekia sąlyginai aukštus rezultatus. Talentingų provincijos mokytojų, gebančių dirbti su „sunkiu kontingentu“, taip pat tokių mokyklų vadovų balsas, nors jie tikrai turi ką pasakyti, Lietuvoje nėra girdimas. Nėra jiems šalyje platformos viešai pareikšti ekspertinę nuomonę, nors tokios galimės neretai suteikiamos elitinių gimnazijų direktoriams. Kalbant apie mūsų valstybei optimalaus mokyklų valdymo modelio paieškas, turėtų stiprėti ir mokyklų vadovų asociacijų vaidmuo.

Neformali kūrybinė tinklaveika tarp universiteto, kultūros žmonių, talentingų mokytojų-praktikų ir „pedagoginių klinikų“ tinklo yra nepakankamai išnaudojama nacionalinio ugdymo turinio vystymo organizacinė forma. Plėtoti nacionalinį ugdymo turinį viešųjų pirkimų pagrindais yra ydinga praktika. Tarkime Lietuvos mokslo taryba (LMT), kuri konkurso pagrindais finansuoja kūrybinius mokslininkų grupių projektus, nacionalines mokslo programas, skubius taikomųjų tyrimų ir kt. projektus niekada netaiko viešųjų pirkimų principo. Jei norima sukurti išskirtinės kokybės ir giliai kūrybinės prigimties produktus, viešųjų pirkimų modelio taikymas absurdiškas.

6. Dėl demokratinių pradų stokos bendrojo ugdymo sektoriaus reformavimo ir kaitos procesuose.

Tikslinga atsisakyti „reformų iš viršaus“ modelio[159], kaip dominuojančio mūsų šalyje švietimo pertvarkos ir kaitos būdo. Bemaž visos šalies bendrojo ugdymo reformavimo ir kaitos iniciatyvos 1990-2020 m. buvo vykdomos pagal reformų „iš viršaus“ modelį. Esminiai demokratijos atributai, kaip antai politiniai debatai, viešas diskursas, įtikinėjimai, kompromisai susitarimai, įvairių interesų grupių ir ypač „apačių“ girdėjimas kaitos sprendimų paieškos ir įdiegimo procesuose nepasireiškė visai arba tik labai fragmentiškai, tą demokratiškumą iš dalies arba visiškai imituojant. Paradoksas, bet mi-

[157] Naujas ugdymo turinys, prieš jį patvirtinant ir išleidžiant šį mokyklas, Lietuvoje nėra preliminariai tikrinamas ir aprobuojamas praktiškai, nėra atitinkamos tradicijos ir praktikos, šiuo požiūriu pasigendama ir sklandaus grįžtamojo ryšio iš mokyklų.

[158] Sąvoka „Eksperimentinė mokykla“ galimai turėtų negerą konotaciją.

[159] Želvys, R. (1998): Švietimo reformų dėsningumai. Švietimo reformos, p. 21-36. Vilnius: Solertija

nėtos demokratinės procedūros, atsainiai švietimo reformavimo procese praleidžiamos, yra ne valdžios malonė, bet valdžios prievolė. Visa tai numatyta itin pažangiame „LR Teisėkūros pagrindų įstatyme“. Visgi demokratijos tebesimokančioje pokomunistinėje šalyje šis demokratijos kokybei išskirtinės reikšmės įstatymas neleistinai dažnai ignoruojamas, nepriklausomai nuo to, apie kurio sektoriaus teisėkūrą kalbama – sveikatos ir socialinės apsaugos, aplinkos, susisiekimo, ūkio, mokesčių ir pan. Švietimas ir bendrojo ugdymo sektorius šiuo požiūriu nėra išimtis.

Masinės „vykdytojų armijos“ suvokimo ir interesų ignoravimas, neįsiklausymas, neįtraukimas į sprendimų paiešką, manytina, galėjo sukurti gilumines, ilgalaikes neigiamas pasekmes mokyklai, visam bendrojo ugdymo sektoriui. Jei reformos ir kaita vykdomos stokojant demokratinio diskurso, bent jau dalis vykdytojų vietose ima taikyti destruktyvią savigyną, pasireiškiančią abejingumu, paslėptu ignoravimu, imitavimu, formaliomis, realybę pagražinančiomis ataskaitomis, netgi cinizmu. Vykdytojai, pradedant vietos švietimo padaliniu, mokyklos direktoriumi, baigiant mokytoju, jaučiasi nugalinti, nesvarbūs, negalintys nieko pakeisti[160], profesiškai perdegę[161].

---

[160] Itin iškalbingas indikatorius yra nemaloni istorija apie rusų kalbos vadovėlius Lietuvos mokykloms, kuri iškilo aikštėn 2022 m. rugsėjo pabaigoje. Žr. https://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/j-siugzdiniene-leidejai-perziures-visu-vadoveliu-turini-ministerija-vertins-kalbu-mokyklose-mokyma/

https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/skandalingiems-rusu-kalbos-vadoveliams-keliaujant-i-popieriaus-perdirbimo-cechus-mokyklose-nerimas.d?id=91247975

Vadovėliuose Rusija vadinama „demokratine šalimi“, kviečiama apsilankyti jai priklausančiame Kryme, raginama nepamiršti pasveikinti rusus – išvaduotojus - su gegužės 9 d. ir pan. Akivaizdu, kad vadovėliai, bent jau atitinkami jų skyreliai, privalėjo būti kardinaliai koreguojami iš karto po 2014 m. Rusijos įvykdytos Krymo aneksijos. Visoje ilgoje švietimo valdysenos ir vadovėlių rengimo hierarchijoje metų metus nei vienoje pakopoje nesuveikė jokie saugikliai. Turima galvoje – LR ŠMM, UPC, vadovėlio autorių kolektyvas, leidykla, rusų kalbos mokytojų asociacija, vietos švietimo padaliniai, mokyklos administracija, kalbos mokytojų metodinė grupė/būrelis, vadovėlį naudojantys mokytojai, pilietiškai aktyvūs tėvai... Lietuvos mokyklose dirba bemaž 800 rusų kalbos mokytojų... Bet kuris direktorius, kad ir buvęs istorikas ar matematikas, privalėjo krūptelti nuo tokio vadovėlio, galėjo mažų mažiausiai referuoti apie problemą instancijoms neformaliai, geranoriškai. Triukšmą galėjo pakelti ir šviesus abiturientas, pamatęs, iš ko mokosi jo jaunesnis brolis. Klausimas, kodėl šitokioje daugiapakopėje ir masinėje struktūroje taip ilgai nesuveikė nei vienas apsivalymo filtras yra retorinis.

Atsakymą ekspertinės hipotezės teisėmis galima plėtoti keliomis kryptimis. Lietuvoje stokojama švietimo diskurso ir ypač refleksijos, pasireiškia perteklinė biurokratija, mokyklos yra perstimuliuotos instrukcijomis, nurodymais, reglamentais, iš kurių dauguma atitrūkę nuo gyvenimo arba neveikia visai. Švietimo valdysena šalyje akivaizdžiai stokoja subtilumo, elementaraus lankstumo, neretai veikia, kaip savaeigė automatizuota sistema. Visgi pagrindinė priežastis, panašu, yra ta, kad Lietuvos švietimo valdysenoje dešimtmečiais neįprasta klausytis „apačių“ balso. Savo ruožtu „apačios“ – direktorius, mokytojas etc. metų metais beviltiškai perstimuliuojami perteklinėmis instrukcijomis, reglamentais, aprašais..... Profesinės socializacijos ir adaptacijos mechanizmų dėka vietos švietimo padalinio vedėjas, direktorius, pavaduotojas, mokytojas „išmoksta“ neužduoti vyresnybei nereikalingų keblių klausimų, juolab ką nors viešai kritikuoti... Dažnas dabartinės mokytojų profesinės bendruomenės atstovas savo profesinę adaptaciją ir profesinę socializaciją pradėjo autoritarinėje valstybėje, sovietinėje mokykloje, kur vadovėliuose buvo prirašyta nesąmonių apie „taikią socialistinę revoliuciją Lietuvoje“, apie „savanorišką įstojimą į SSRS...“. Mokytojas praktiškai buvo bejėgis savo pamokose tokiam naratyvui pasipriešinti, bandyti jį paneigti. Taip pat ir dabartinė Lietuvos mokykla yra psichologiškai parengusi „sugerti“ bet kokią iš viršaus nuleistą klaidą, nesusipratimą arba tiesiog visa tai tyliai praignoruoti, prie visko prisitaikyti. Triukšmą ir protestą periodiškai dėl ydingos valdysenos, abejotinų sprendimų, ateinančių iš viršaus, išdrįsta kelti tik pavieniai, šalyje žinomi ir autoritetą turintys elitinių gimnazijų vadovai, kaip antai S. Jurkevičius, šviesios atminties B. Burgis ir pan. Paklusnumu ir konformizmu persmelkta, perteklinės biurokratijos nustekenta mokyklos subkultūra tampa realiu veiksniu, esmingai suvaržančiu mokyklos misiją, uždarančiu Lietuvos mokyklai galimybes kurti pažangią organizacinę ir edukacinę kultūrą.

[161] Pasak tarptautinių ir nacionalinių tyrimų, mokytojo profesija apskritai visose šalyse priklauso padidintos rizikos grupei patirti profesinį stresą ir perdegimą. Lietuvos rodikliai prastoki – 1/3 mokytojų nurodo, jog kenčia nuo streso, o 1/4 nurodo, jog patiria profesinio perdegimo simptomus. Žr.: Bu-

Auštiesiems sprendimų priėmėjams Lietuvoje privalu susitarti, kad ateityje nei vienas reformavimo sprendimas ir teisės aktas švietimo, bendrojo ugdymo srityje nebus priiminėjamas skubotai, apeinant demokratines procedūras. Ateityje privalu atsisakyti reformavimo „iš viršaus modelio“, kaip dominuojančio švietimo kaitos būdo. Bendrojo ugdymo sektoriuje ir jo valdysenoje privalu nuosekliai siekti demokratijos kokybės[162].

7. Dėl teisėkūros kokybės bendrojo ugdymo sektoriuje pagerinimo. Dėl perteklinės biurokratijos įveikos ir „popierizmo“ mažinimo. Dėl pasitikėjimo mokykla ir mokytoju didinimo.

Demokratiškumo stoka švietimo reformavimo ir kaitos procesuose paprastai dėsningai iššaukia kitą negerovę. Tai – kokybės stokojanti, skubota, chaotiška teisėkūra, neretai sugeneruojanti tik paviršinius, imitacinius pokyčius švietime. Atskirais atvejais apskritai tenka kabėti apie mažai prasmingus ar netgi destruktyvius sprendimus švietime. Tatai atsitinka todėl, kad, ignoruojat demokratinį diskursą, (kuris užtrunka gerokai ilgiau nei centralizuotų direktyvų parengimas), iš nacionalinio švietimo kūrybinio proceso eliminuojami švietimo bendruomenių „kolektyvinis protas“, „kolektyvinė kūryba“, nuslopinama švietimo subjektų motyvacija kaitai. Visuomeninė sąmonė, kaip švietimo kaitos diskurso ir svarbių pilietinių-bendruomeninių susitarimų idėjinis šaltinis, yra technokratiškai pakeičiama pavienių interesų grupių ir ekspertų siauromis vizijomis.

Rinkimų kampanijos 2020 m. metu TS-LKD, kuri sudaro dabartinės valdančiosios koalicijos ir 18-ios LR Vyriausybės branduolį, išsakė savalaikią ir išmintingą idėją. Jos esmė: Lietuvoje priiminėjama per daug įstatymų, o jų kokybė prasta; „mažiau yra geriau“. Pastebėjimas buvo apie teisėkūrą apskritai, visgi tai, kas pasakyta, pirmiausiai taikytina švietimui. Per tirtą 30 metų trukmės valdysenos laikmetį (1990–2020) Lietuvos bendrojo ugdymo sistema buvo tiesiog užpilta neprecedentinės apimties masyvu teisės aktų, instrukcijų, gairių, tvarkos aprašų, koncepcijų etc. Dalis iš jų praradę aktualumą, bet neatšaukti. Dalis teisės aktų neveikia visai ar veikia tik iš dalies, yra „negyvi“, užmiršti. Paradoksalu, bet kai kurie teisės aktai per tą laiką evoliucionavo ne tobulėjimo, bet suprastėjimo kryptimi... Lietuvos mokykla ir jos valdymas kenčia nuo perteklinės biurokratijos, pasireiškia perdėta kontrolė, taip pat pasitikėjimo mokykla, jos vadovybe ir mokytoju stoka. Pradedant mokytoju, mokyklos direktoriumi, baigianti vietos švietimo padalinio specialistais ir jo vadovu – visi šiandien yra perstimuliuoti perteklinės informacijos ir nurodymų gausa. Informacinio perstimuliavimo procese ir mokyklos vadovybė, ir mokytojas praranda gebėjimą atpažinti, diferencijuoti informacijos sraute tai, kas yra išskirtinai svarbu, kas yra iš dalies svarbu ir kas yra mažai arba visiškai nesvarbu. Mokyklos, mokytojai skatinami kuo plačiau, kuo masiškiau įsitraukti į gausias lygiagrečiai vykstančias projektines veiklas. Nuoširdžiai ir iki galo nepabaigus vienų projektų, vaikantis rodiklių ir menamos sėkmės, lengvabūdiškai įsitraukiama į vis naujas projektines veiklas bei aktyvumus. Visa tai sugeneruoja ydingą reiškinį ir būseną, kuomet prasideda visų – ir dirbančio mokytojo, ir visos organizacijos slydimas paviršiumi, įsitvirtina imitavimo ir popierinių ataskaitų subkultūra, gęsta švietimo subjektų ir

belienė, D., Merkys, G. (2019). The Relationship of Occupational Stress, Burnout and Subjective Health Assessment Among Lithuanian Teachers. NERP-Nursing, Education, Reserach, & Practice 2019;9(1), pg. 3-11; Eurofound (2018), Burnout in the workplace: A review of data and policy responses in the EU, Publications Office of the European Union, Luxembourg. https://euagenda.eu/upload/publications/untitled-178342-ea.pdf

[162] Bruzgelevičienė, R. Brandišauskienė, A., Česnavičienė, J., Nedzinskaitė-Mačiūnienė, R. (2020). Kokybiško švietimo visiems visą gyvenimą: artėjame prie ar tolstame nuo jos? Vilnius: NSA https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2021/10/Kokybiskas-svietimas-visiems.pdf

švietimo veikėjų nuoširdi vidinė motyvacija bei tikroji pedagoginė kūryba. Galiausiai visa tai ima nepalankiai paveikti pačius mokymosi rezultatus[163].

Pačiu aukščiausiu sektoriaus valdysenos lygiu privalu pripažinti, jog teisėkūros kokybės stoka, jos skubotumas, chaotiškumas, taip pat perteklinė biurokratija ir perdėta kontrolė, pasitikėjimo mokykla ir mokytoju stoka yra objektyviai egzistuojantys neigiamai veiksniai, kurie jau ilgą laiką riboja atsikūrusios Lietuvos mokyklą, programuoja mūsų mokykloms ne pačią gražiausią jos ateitį. Tai, kas įvardyta, yra ne tik socialinės diagnostikos indikatorius, bet ir šiame tyrime aptiktos švietimo krizės, kuri pasireiškia silpnoka valdysena ir prastokais, negerėjančiais mokymosi pasiekimais, viena iš esminių priežasčių. Tikslinga būtų atlikti neveikiančių arba iš dalies neveikiančių švietimo teisės aktų auditą, taip pat atlikti lyginamuosius teisėkūros ir švietimo valdysenos sprendimų, tarkime, Lietuvoje– Estijoje–Suomijoje tyrimus.

8. Dėl mokyklų tinklo optimizavimo reformos tvarumo/tęstinumo

Lietuvos valstybė praleido progą dešimtmečiais vykdyti permanentinę mokyklų tinklo pertvarką, kuri buvo (ir šiandien tebėra) objektyviai būtina dėl prastėjančios demografijos ir prastėjančių mokymosi pasiekimų, ryškėjančių regioninių ir kaimo-miesto skirtumų. Lietuvoje atsirado neperspektyvių, gęstančių mokyklų reiškinys. Mokyklų tinklo optimizavimas vyko nenuosekliai, pripuolamai, keliomis bangomis. Privalu ieškoti būdų, kaip mokyklų tinklo pertvarką šalyje spartinti, gilinti, suteikti jai permanentinį charakterį. Ryžtingesnes pastangas atgaivinti taip būtiną, bet akivaizdžiai pavėluotą mokyklų tinklo permanentinę pertvarką pastaruoju metu pademonstravo tik dabartinė LR Vyriausybė (premjerė I. Šimonytė ir ministrė J. Šiugždinienė). Visgi dabartinė tinklo pertvarka yra gana vienpusiška, savivaldybėms tiesiog yra nuleista direktyva dėl klasių komplektavimo ir mokinių skaičiaus. Stokojama subtilesnio, specifikuoto požiūrio į pačia tinklo pertvarkos metodinę-techninę pusę. Mokyklų tinklo pertvarka šiuo metu, panašu, vyksta kaip siaura žinybinė akcija. Ko dabar tikrai trūksta, tai, kad mokyklų tinklo pertvarka turėtų būti susieta su regionų ir atskirų vietovių strateginės plėtros politika bei konkrečiais planais, vietovės tapatybės paieškomis ateičiai, vietovės marketingu, demografiniu prognozavimu, investicijų ir ūkio plėtros prognozavimu etc. Reikalingas glaudesnis tarpžinybinis bendradarbiavimas su kitomis ministerijomis ir žinybomis, verslo, darbdavių ir investuotojų asocijuotomis struktūromis. Iš ministerijų paminėtinos Vidaus reikalų ministerija, Ekonomikos ir inovacijų ministerija, Susisiekimo ministerija, Žemės ūkio ministerija, Kultūros ministerija, iš žinybų paminėtinos Lietuvos statistikos departamentas, Vyriausybės strateginės analizės centras STRATA. Sutvarkytas, optimalus mokyklų tinklas, tikėtina, teigiamai paveiks mokyklų vadybinę, organizacinę ir edukacinę kultūrą, o per tai ir geresnius mokymosi pasiekimus.

9. Dėl bendrojo ugdymo sektoriaus materialinio aprūpinimo ir teisingų atlyginimų. Dėl bendrojo ugdymo sektoriaus „demarginalizavimo[164]“. Ateityje privalėtų laipsniškai didėti ne tik absoliuti lėšų dalis, bet ir BVP dalis (%), skiriama bendrajam ugdymui. Šiuo požiūriu prasminga būtų bent jau pasivyti Estijos analogišką san-

[163] Mokyklose, kuriose mokytojai vidutiniškai įsitraukę į daugiau nei 2-3 projektus, mokymosi pasiekimai ima laipsniškai prastėti. Šis dėsningumas aptiktas NMPP ir PUPP duomenyse ir remiasi kelių dešimčių tūkstančių dydžio imčių ištyrimu. Minimas dėsningumas tyrėjams žinomas ir kito NŠA užsakyto „Mokymosi trajektorijų longitudinio“ tyrimo, kurio ataskaita šiuo metu rengiama.

[164] https://www.svietimoprofsajunga.lt/ebpo-saliu-svietimo-ataskaita-lietuvai-koks-finansavimas-tokie-ir-rezultatai/

tykinį rodiklį. Tikslinga nuosekliai, neuždelsus įgyvendinti „Susitarimo dėl Švietimo 2030“ nuostatas mokytojų atlyginimų kėlimo srityje. Pasak masinės apklausos, atliktos 2019 metais, Lietuvos mokytojai pageidautų gauti už etatą atlyginimą, kuris sudarytų 130-150 proc. nuo VDU šalyje. Didelės infliacijos akivaizdoje tai gali anaiptol ir nereikšti ženklaus mokytojo finansinės padėties pagerėjimo. Organizuojant visos dienos mokyklas, valstybės lėšomis iš dalies remiant korepetitorystę nepasiturinčioms šeimoms, spartinant mokyklų tinklo pertvarką, rengiant kelis dalykus galinčius dėstyti mokytojus, privalu pasiekti, kad mažėtų mokytojų nuošimtis, kurie neturi pilno etato arba teturi tik labai mažas etato dalis. Darytina prielaida, kad teisingas atlyginimas, optimalus darbo krūvis ir stabili darbo vieta teigiamai paveiks mokytojų motyvaciją, profesinį autokonceptą ir pamokos kokybę.

10. Dėl sutrikusios natūralios mokytojų generacijų kaitos. Dėl pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų rengimo bei tęstinio profesinio ugdymo.

Lietuvos mokytojų bendruomenė sensta, jos demografinė struktūra išbalansuota, natūrali mokytojų kartų kaita sutrikusi. Pagal OECD (EBPO) rodiklius Lietuvos mokytojų vidutinis amžiaus vienas aukščiausių, o jaunų mokytojų dalis – viena mažiausių. Reikalinga apgalvota valstybės intervencija, skatinanti abiturientus rinktis mokytojo profesiją ir, baigus studijas, įsidarbinti pagal įgytą specialybę. Reikalinga valstybės programa, skatinanti jaunų, šiuolaikinį išsilavinimą įgijusių mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų įsidarbinimą ir karjerą regionuose bei menkai urbanizuotose vietovėse. Šiuo požiūriu tikslinga išstudijuoti pažangią užsienio šalių patirtį ir ją adaptuoti Lietuvos sociokultūrinėmis sąlygomis. Darytina prielaida, kad amžiaus struktūros požiūriu subalansuoti pedagogų žmogiškieji ištekliai palankiai paveiks pamokos kokybę ir mokymosi pasiekimus.

11. Dėl bendrojo ugdymo valdysenos veiksmingumo tyrimų tęstinumo ateityje

Ateityje pagal sukurtą` ekspertinės apklausos metodiką tikslinga būtų atlikti tęstinį/kartotinį valdysenos „laiko juostos“ vertinimą, pasibaigus 2020–2024 m., ir 2024–2028 m. elektoralinėms ir, atitinkamai, švietimo valdysenos kadencijoms.

Galima tyrimo metodologijos ir metodikos[165] ekstrapoliacija į kitas sritis, pvz. sporto, kultūros, paveldosaugos, žmogaus ir vaiko teisių, penitencinės sistemos, aplinkosaugos, užsienio politikos, tautinių mažumų politikos ir pan.

Išvardintos 11-ka rekomendacijų, išplaukiančių iš tyrimo apibendrinimo bei interpretacijos, jeigu būtų nuosekliai įgyvendinamos, tikėtinai sukurtų sinerginį efektą, sudarytų prielaidas geresniam bendrojo ugdymo sektoriaus funkcionavimui, Lietuvos mokinių mokymosi pasiekimų augimui.

[165] Metodikos perkėlimas ir pritaikymas prasminga visuose modernios valdysenos sektoriuose, kurie yra kažkiek „sofistikuoti, “kuriuose, priešingai, nei ūkio ar finansų sektoriuose, stokojama patikimų objektyvios statistikos rodiklių, leidžiančių labai patikimai spręsti apie sektoriaus būklę ir atitinkamos politikos veiksmingumą.

Literatūros sąrašas

1. Aloni N. (2011). Humanistic Education. In: Veugelers W. (eds) Education and Humanism. Moral Development and Citizenship Education. SensePublishers. https://doi.org/10.1007/978-94-6091-577-2_3.
2. Borg, I. & Groenen, P. (1997). Modern Multidimensional Scaling. Theory and Applications. New York: Springer
3. Bruzgelevičienė, R. Brandišauskienė, A., Česnavičienė, J., Nedzinskaitė-Mačiūnienė, R. (2020). Kokybiško švietimo visiems visą gyvenimą: artėjame prie ar tolstame nuo jos? Vilnius: NSA https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2021/10/Kokybiskas-svietimas-visiems.pdf
4. Bruzgelevicienė, R. (2008). Lietuvos švietimo kūrimas 1988-1997 monografija. Vilnius
5. Bruzgelevičienė R. (2007). Lietuvos švietimo reforma ugdymo paradigmų kaitos aspektu 1988–1997. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla
6. Bubelienė, D., Merkys, G. (2019). The Relationship of Occupational Stress, Burnout and Subjective Health Assessment Among Lithuanian Teachers. NERP-Nursing, Education, Reserach, & Practice 2019;9(1), pg. 3-11; Eurofound (2018), Burnout in the workplace: A review of data and policy responses in the EU, Publications Office of the European Union, Luxembourg. https://euagenda.eu/upload/publications/untitled-178342-ea.pdf
7. Ciaffa, J. A. (1998). *Max Weber and the problems of value-free social science: a critical examination of the Werturteilsstreit*. Bucknell University Press.
8. Cohen, J (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences.* Routledge. ISBN 978-1-134-74270-7.;
9. Dilbeck, K. (2017). Factor analysis: varimax rotation. In M. Allen (Ed.), *The sage encyclopedia of communication research methods* (pp. 532-533). SAGE Publications, Inc, https://dx.doi.org/10.4135/9781483381411.n191
10. Dzemyda, G., Kurasova, O., Žilinskas, J. (2008). Daugiamačių duomenų vizualizavimo metodai. Vilnius: MII., psl. 67.
11. Gylys, P. (2013): Economy, anti-economy, and globalization: holistic approach / translated by Vitas Gricius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
12. Lane, S., Raymond, M.R., & Haladyna, T.M. (Eds.). (2015). Handbook of Test Development (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203102961
13. Lodico, M.G., Spaulding, D.T., Voegtle, K.H. (2017). Methods in educational research: from theory to practice. USA: Jossey-Bass
14. Merkys, G. (2004). Edukologija. In: Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos. Sudarytojas Viliūnas, G. Vilnius: LII.
15. Merkys, G. (2019). *„Lietuvos mokytojų sociologinė apklausa apie darbo sąlygas ir lūkestį teisingam atlyginimui“*. Tyrimo ataskaita. Užsakovas: Lietuvos švietimo darbuotojų profsąjunga
16. Merkys, G. Balčiūnas, S., Lapėnienė, A. Augustinienė. A. Elijo et.al. (2010). Tarptautinės skaitymo gebėjimų studijos IEA PIRLS-2006 Lietuvos duomenų antrinė analizė. Tyrimo užsakovas – LR ŠMM.
17. Merkys, G., Balčiūnas S. (2008). Bendrojo lavinimo mokyklos mokytojų poreikio prognozė: tyrimo ataskaita. Vilnius: ŠMM
18. Merkys, G., Bubelienė, D. (2021). „Sociologinė studija: socialinio verslo skatinimo Lietuvoje ekonominės, socialinės, politinės ir teisinės prielaidos“. LISVA.

19. Merkys, G., Bubelienė, D., Blažaitė, G. (2021). Paslaugų šeimoms prieinamumo analizė. Vilnius: LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
20. Merkys, G., Čiučiulkienė, N., Bubelienė, D., Kvieskienė, G. (2021). Cognitive Reductionism as a Challenge for Teacher Training and Socialization. „Pädagogische Visionen im 21. Jahrhundert“, Peter Lang , p. 317-369.
21. Merkys, G., Telešienė, A. ir kt. (2006). „Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams“. Tyrimo ataskaita. Užsakovas: LR ŠMM. Vilnius
22. Merkys, G., Urbonaitė-Šlyžiuvienė, D., Balčiūnas, S., Jonušaitė, S., Andriuškaitė, S., Misiovič, J., Jatkauskas, K. (2006). Mokytojų poreikio prognozė: tyrimo ataskaita. Vilnius: ŠMM
23. Merkys, G., Urbonaitė-Šlyžiuvienė, D., Balčiūnas, S., Mikutavičienė, I. (2007). IKT taikymas ugdyme. SITES 2006 Lietuva. Statistinio tyrimo ataskaita, Švietimo informacinių technologijų centras
24. Mohajan, Haradhan (2017). Two Criteria for Good Measurements in Research: Validity and Reliability. *MPRA: Munich Personal RePEc Archive*. Online at https://mpra.ub.uni-muenchen.de/83458/
25. Nacionalinė švietimo agentūra. Tinklalaidė #VadovAUK. #1 MOTYVACIJA tapti ir būti mokyklos vadovu. 2021-12-10. https://mokytojotv.emokykla.lt/2021/12/nacionaline-svietimo-agentura.html
26. Navaitis, G. (2017). Felicitarinis kelias: monografija. Vilnius: Versus aureus.
27. Nielsen, K. (1983). Emancipatory Social Science and Social Critique. In: Callahan, D., Jennings, B. (eds) Ethics, The Social Sciences, and Policy Analysis. The Hastings Center Series in Ethics. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-7015-4_6
28. Osgood, Ch. E.; Suci, G.J., Tannenbaum, P.H. (1957): The Measurement of Meaning, University of Illinois Press
29. Osterloh, J. (1991). *Wahrheit, Objektivität und Wertfreiheit in der Erziehungswissenschaft. Begriffsanalytische und methodologische Untersuchungen*. Bad Heilbrunn/Obb.: Klinkhardt, , 350 S., 39,– DM.;
30. Pettersson E, Turkheimer E. Item Selection, Evaluation, and Simple Structure in Personality Data. J Res Pers. 2010 Aug 1; 44(4):407-420. doi: 10.1016/j.jrp.2010.03.002. PMID: 20694168; PMCID: PMC2914336
31. Roderick P. McDonald. The dimensionality of tests and items. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*. Vol. 34(1):100-117. DOI: 10.1111/j.2044-8317.1981.tb00621.x
32. Sawilowsky, S (2009). New effect size rules of thumb. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*. 8 (2): 467–474. doi:10.22237/jmasm/1257035100
33. Vilagut, G. (2014). Test-Retest Reliability. In: Michalos, A.C. (eds) Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_3001
34. Zabulionis, A. (2020)[1]. Tarptautinio švietimo tyrimo OECD PISA Lietuvos ir kaimyninių šalių duomenų tikslinė antrinė analizė. Vilnius
35. Zhang, S. (2020). The Reliability of Single-Item Assessments. State University of New York
36. Želvys, R. (1998): Švietimo reformų dėsningumai. Švietimo reformos, p. 21-36. Vilnius: Solertija